

FEMINISTI MARIA KALLIO?

Diskurssianalyysi feministisen henkilöhahmon rakentamisesta
Leena Lehtolaisen dekkarissa *Kuolemanspiraali* ja sen saksannoksessa

Reetta Kangastie
Tampereen yliopisto
Kieli- ja käännöstieteiden laitos
Käännöstiede (saksa)
Pro gradu -tutkielma
Joulukuu 2009

Tampereen yliopisto
Käännöstiede (saksa)
Kieli- ja käännöstieteiden laitos

KANGASTIE, REETTA: Feministi Maria Kallio? Diskurssianalyysi feministisen henkilöhaamon rakentamisesta Leena Lehtolaisen dekkarissa *Kuolemanspiraali* ja sen saksannoksessa.

Pro gradu -tutkielma, 200 sivua + liite, 8 sivua + saksankielinen lyhennelmä, 24 sivua
Joulukuu 2009

Tässä työssä tarkastellaan, miten fiktiivinen henkilöhaamo rakennetaan feministiseksi kaunokirjallisessa käännöksessä. Tutkimusaineistoksi on valittu suomalaisen feministisen dekkarikirjailijan Leena Lehtolaisen rikosromaani *Kuolemanspiraali* (1997) ja sen saksannos *Die Todesspirale* (2004), joka on kääntäjä Gabriele Schrey-Vasaran käsialaa. Tutkielmassa selvitetään dekkarin päähenkilön Maria Kallion feministisyyttä lähde- ja kohdetekstissä sekä arvioidaan feministisen kääntämisstrategian mahdollisuuksia ja rajoja saksannoksessa. Työn tavoitteena on tuoda näkyviin kielen merkitysten sukupuolittuneisuus ja haastaa kääntäjät problematisoimaan niihin kytkettyvää valtaa. Tarkoituksena on osoittaa, miten feministinen kääntäminen on mahdollista esittämällä erilaisia keinoja Maria Kallion feministisyyden tuottamiseksi.

Työn teoreettinen viitekehys kulminoituu feministisen ideologian, kielen ja identiteetin kytköksiin. Tutkielmaa kantaa keskeisesti postfeministinen näkemys todellisuutta aktiivisesti rakentavasta kielestä, jolla sukupuoli tuotetaan biologiseksi ja sosiaalisesti konstruktiksi ja jonka diskurssissa identiteetit muodostuvat moninaisiksi tempoileviksi säikeiksi. Tutkielma sitoutuu feminismiin perustavanlaatuisen käsityksen sukupuolten eriarvoisesta yhteiskunnallisesta asemasta: seksistiset asenteet alistavat ja kontrolloivat erityisesti naisia ja tuottavat miehestä ihmisen normia ja ylempiä arvoja sukupuolta. Näitä seksistisiä asenteita rakennetaan ja ylläpidetään seksistisellä kielenkäytöllä, joka tuottaa sukupuolille hierarkkisia valtapositiioita ja jähmeitä kategorioita. Valta ja seksismi eivät kuitenkaan kiinnity automaattisesti kielenkäyttäjään, vaan ne tuotetaan erikseen kulloisessakin kontekstissa. Koska sukupuolittuneet järjestykset eivät näin ollen ole kiinteitä rakennelmia, niitä on mahdollisuus horjuttaa ja purkaa. Feministisellä kielenkäytöllä voidaan tuottaa naisille valtauttavia subjektipositiioita ja voimallisia identiteettejä, mihin juuri feministinen kääntämisstrategia tähtää. Tutkielmassa feministinen kääntäminen ymmärretään poliittiseksi toiminnaksi ja kääntäminen uudelleenlukemisen ja uudelleenkirjoittamisen prosessiksi, jossa kääntäjä tulkitsee lähdetekstin merkitykset uudeksi tekstiksi – kohdetekstiksi. Tekstien merkitykset eivät siis ole ennalta määrättyjä, ja täten myös käännös saa merkityksensä vasta lukijansa tulkinnassa. Niin ikään Maria Kallion feministisyys ei perustu tekstissä itsessään olemassa olevaan feministisyyteen, vaan feministiseen tulkintaan, johon lähde- ja kohdeteksti voivat ohjata lukijaansa.

Tutkimuksessa Maria Kallion feministisyyttä ja feminististä kääntämistä tarkastellaan kriittisen diskurssianalyysin avulla kielenrakenteiden, sukupuolistereotyyppien sekä identiteettien näkökulmasta. Tämän tarkastelun pohjalta tutkimuksessa todetaan, että Maria Kallion henkilöhaamon kielenkäyttö noudattaa seksististä kieltä sekä lähde- että kohdetekstissä, joskin jälkimmäisessä mies konstruoituu selvemmin ihmisen normiksi ja nainen rakentuu piiloon maskuliinimuotojen myötä. Vaikka saksan kielen feministinen kielenhuolto tarjoaa oivallisia keinoja rakentaa naiset näkyviin, näitä ei ole saksannoksessa käytetty hyväksi – ei edes silloin, kun lähdetekstin seksismiä välttävä ilmaisu antaisi siihen aihetta. Lähdekielisen Maria Kallion

eksplisiittinen feministinen ruodinta jätetään usein käännöksestä pois, mikä sekään ei tue Kallion tulkitsemista feministiseksi henkilöahmoksi. Silloinkin kun kohdetekstiin rakennetaan feminististä pohdintaa, se menettää pontta seksistisen kielen myötä.

Käännöksen konservatiivisuus näkyy seksistisen kielenkäytön lisäksi sukupuolistereotyyppien rakentamisessa: sukupuolet käännetään perinteisten sukupuoliroolien mukaisesti, vaikka lähdeteksti jättää kääntäjälle runsaasti tilaa tulkita toimijat kummaksi sukupuoleksi tahansa. Sen sijaan Marian omassa identiteettipuheessa onnistutaan hyökkäämään sukupuolistereotyyppioita vastaan sekä lähdeettä kohdetekstissä, vaikka niiden horjuttamisen kannalta tärkeitä ulottuvuuksia ei aina rakenneta käännökseen. Stereotyyppien tyhjentämisen suhteen Mariasta rakentuu näin käänöksessä vaisumpi purkaja kuin lähdetekstissä, mutta lähdeteksti ei vääjäämättä konstruoi feministisempää Mariaa. Kohdeteksti onnistuu paikoin tuottamaan Marialle moniulotteisempia toimijuuksia ja monikerroksisempia identiteettejä kuin *Kuolemanspiraali*. Selvää kuitenkin on, että lähdeteksti tarjoaa feministiselle kääntämiselle paljon enemmän mahdollisuuksia kuin käänöksessä on hyödynnetty. Työssä nykyisen käännökseen vaihtoehdoksi esitetyt feministiset käännösratkaisut osoittavat, että myös hyvin pienillä sananvalinnoilla on merkitystä feministisen henkilöahmon rakentamiseksi. Feministinen kääntämisstrategia ei täten väistämättä tarkoita lähdetekstin radikaalia muokkaamista.

Avainsanat: feminismi, sukupuoli, identiteetti, feministinen kääntäminen, kaunokirjallisuuden kääntäminen

SISÄLLYS

1 JOHDANTO.....	7
2 FEMINISMIN, KIELEN JA IDENTITEETIN KYTKÖKSET.....	14
2.1 Feminismi(t) ja sukupuolen kritiikki	14
2.1.1 Feminismin aallot ja aatesuunnat	15
2.1.2 Sex/gender-jaosta sukupuolen performatiivisuuteen	22
2.2 Kieli todellisuuksien ja identiteettien rakentajana.....	24
2.2.1 Merkitykset, valta ja ideologia	25
2.2.2 Diskurssien kentät	29
2.2.2.1 Representaatiot, stereotyypit ja roolit	32
2.2.2.2 Postmodernin identiteetit	36
3 NAINEN, KIELI JA KIRJALLISUUS	39
3.1 Feministisiä käsityksiä kielestä.....	40
3.2 Seksistinen kieli	46
3.3 Feministinen kielenhuolto – kapina kielessä	50
3.3.1 Feminisaatio ja neutralisointi saksan kielessä.....	51
3.3.2 Morfologiset muutokset suomen kielessä	54
3.4 Nainen ja feministinen ideologia dekkarikirjallisuudessa	57
4 FEMINISTINEN KÄÄNTÄMINEN JA TULKINTA	62
4.1 Tekijästä ja teoksesta kohti lukijaa – feministisen tulkinnan jäljillä	62
4.1.1 Lukeminen tulkintana	64
4.1.2 Feministiset lukutavat.....	65
4.2 Feministinen kääntäminen ideologisenä toimintana	68
4.2.1 Kääntäminen uudelleenlukemisena ja -kirjoittamisena	69
4.2.2 Feministiset käänösstrategiat ja niiden kritiikki.....	70

4.2.3 Feministisen kääntämisen ”hyvyys”	76
---	----

5 TUTKIMUKSEN RAKENTAMINEN.....78

5.1 Aineiston esittely..... 78

5.1.1 Feministidekkaristi Leena Lehtolainen	79
---	----

5.1.2 Kääntäjä Gabriele Schrey-Vasara	81
---	----

5.1.3 Kuolemanspiraali.....	81
-----------------------------	----

5.1.4 Die Todesspirale.....	82
-----------------------------	----

5.1.5 Maria Kallio.....	84
-------------------------	----

5.2 Tutkimuksenteon työvälineet..... 88

5.2.1 Kriittinen diskurssianalyysi ja vertaileva ote	88
--	----

5.2.2 TutkijaMinä merkitysten tuottajana	92
--	----

6 MARIA KALLION FEMINISTISYYS LÄHDE- JA KOHDETEKSTISSÄ95

6.1 Maskuliinin marssi – näkymätön nainen..... 96

6.1.1 Geneerisen maskuliinin valtaukset.....	97
--	----

6.1.1.1 Tekijännimet ja ammattinimikkeet	97
--	----

6.1.1.2 Pronominien käyttö	108
----------------------------------	-----

6.1.2 Mann.....	111
-----------------	-----

6.1.3 Männschen – mies ihmisen normina.....	112
---	-----

6.2 Sukupuolistereotypiat kielenkäytössä..... 113

6.2.1 Sukupuolirooleihin perustuvat ammattinimikkeet	114
--	-----

6.2.2 Verbien valinta	120
-----------------------------	-----

6.2.2.1 Naisen seksuaalisuus.....	121
-----------------------------------	-----

6.2.2.2 Feministin marssi	123
---------------------------------	-----

6.2.2.3 Karjuvat, kiljuvat ja vollottavat naiset.....	128
---	-----

6.2.3 Eksplisiittinen feminismi.....	132
--------------------------------------	-----

6.3 Moninaiset identiteetit 133

6.3.1 Naisellisuus – ambivalenssin diskurssit	134
---	-----

6.3.1.1 <i>Genau der Typ Frau</i> – vastakkainasetteleva katse	136
--	-----

6.3.1.2 <i>Zu knallig</i> – tasapainoilua naisellisuuden rajoilla.....	139
--	-----

6.3.1.3 <i>Wie zwei Schulmädchen</i> – nautinnollinen performanssi.....	142
---	-----

6.3.2 Naispoliisius – strategiset diskurssit	147
--	-----

6.3.2.1 <i>Spiele Kaffeeklatsch</i> – naiseus taktiikkana	148
6.3.2.2 <i>Nicht weil ich eine Frau war</i> – naiseuden häivytyksen puolustuksena....	152
6.3.3 Seksuaalisuus – kontrollin diskurssit	155
6.3.3.1 <i>Wie eine schmierige Tante</i> – syyttömyys ja syyllisyys	157
6.3.3.2 <i>Eine Augenweide</i> – salainen nautinto ja paljastumisen pelko	161
6.3.4 Äidillisyyden ja raskausruumis – ironian ja vierauden diskurssit.....	164
6.3.4.1 <i>So gelassen und mütterlich</i> – stereotypian tyhjentäminen.....	165
6.3.4.2 <i>Ein Versteck für Geheimnisse</i> – vieras raskausruumis	173
6.3.5 MoniNainen Maria – yhteenveto identiteeteistä	177

7 FEMINISTISEN KONSTRUKTION RAJAT JA TILAT 179

7.1 Millainen Maria? Kuvaus kohdekielen diskursseista 179

7.1.1 Uskollinen seksistisen kielen käyttäjä.....	180
7.1.2 Sukupuolistereotyyppien ylläpitäjä ja pintapuolinen purkaja.....	180
7.1.3 Voimauttava nainen.....	182

7.2 Feministisempi Maria? Feministisen kääntämisen mahdollisuudet 183

7.2.1 Kapinan keinot – naiset ja kääntäjä näkyviksi toimijoiksi.....	184
7.2.2 Valtauttamisen keinot – mahdollisuus muutokseen	185

7.3 Rajat auki? Käännösten portinvartijat 186

8 TUTKIMUKSEN LÄHTEILLÄ.....188

LIITE

DEUTSCHE KURZFASSUNG

1 Johdanto

Pohjoismaalaisten rikoskirjailijoiden teokset ovat saavuttaneet suurta suosiota saksankielisten lukijoiden keskuudessa, ja huomattavasti tätä lukijakuntaa ovat kiinnostaneet juuri feministiset dekkarit. Ilmiö voi aluksi ihmetyttää, mutta feminististen dekkareiden merkityksiä tarkemmin pohdittaessa niiden menestys ei kummastuta enää yhtä lailla: sijoituessaan pohjoismaisiin yhteiskuntiin ne tuovat saksankielisten lukijoiden eteen erilaisia sukupuolirooleja ja vaihtoehtoisia perhemalleja avaten siten totuttuja sukupuolen kategorioita. (Ks. Hagenguth 2006: 34–35.) Feminististen dekkareiden kautta saksankieliset lukijat pääsevät kurkistamaan, millaista naisten ja miesten elämä on tasa-arvon mallimaiksi kehutuissa Pohjoismaissa ja millaisia naisen asemaa parantavia käytäntöjä mutta myös vanhakantaisia seksistisiä sukupuolijärjestyksiä niissä vallitsee. Nimenomaan näitä järjestyksiä kriittisesti käsittelemällä feministiset dekkarit osallistuvat miehen ylemmyyden ja naisen alisteisuuden purkamiseen ja siten uudenlaisten toimijuuksien tuottamiseen. Ne kutsuvat lukijoitaan lukemaan ja tulkitsemaan feministisesti sekä rakentamaan näin feministiseen ideologiaan pohjaavaa todellisuutta. Feministinen dekkari saakin feministisyytensä vasta lukijan tulkinnassa, eikä feministiseksi dekkaristiksi tunnustautuvan kirjailijan teos näin ollen pidä valmiiksi sisällään feministisiä merkityksiä, kuten Johanna Matero ja Ritva Hapuli toteavat:

Siten feminismistä tulee jotakin, jonka lukija/tutkija viime kädessä määrittelee, jotakin, joka ei ole tekstin tai kirjailijan ominaisuus. Yhdymme näkemykseen lukijan/tutkijan (mutta myös kirjailijan ja fiktiivisten henkilöiden) vallasta määritellä itsensä, tekstit, kirjailijat ja henkilöahmot feministisiksi. [––] Lukijan/tutkijan valta määritellä niin feminismi kuin feministisyys tekee näkyväksi näkökulmien, lukutapojen, kysymyksenasettelujen ja tulkintojen poliittisuuden. (Matero & Hapuli 1997: 13.)

Koska dekkarin feministisyys luodaan jatkuvasti yhä uudelleen lukijan tulkinnassa eikä se ole teoksen pysyvä ominaisuus, se ei myöskään voi periytyä käännökseen. Se, kuinka hyvin pohjoismaiset feministiset dekkarit onnistuvat houkuttelemaan saksankielisiä lukijoitaan lukemaan ja tulkitsemaan feministisesti, riippuu siis käännökseen rakennetuista feministiseen tulkintaan ohjaavista elementeistä: kuinka feministisesti dekkari on käännetty?

Tässä tutkielmassa tarkastelen feministisen dekkarin kääntämistä Leena Lehtolaisen rikosromaanin *Kuolemanspiraalin* (1997) saksannoksen avulla. Gabriele Schrey-Vasaran kääntämä *Die Todesspirale* (2004) kuuluu suosittuun Maria Kallio -sarjaan, jolla on laaja saksankielinen lukijakunta. Käännöksen vaikuttaessa suureen joukkoon sen tutkiminen on sitäkin

merkityksellisempää ja teoksen päähenkilön Maria Kallion nostaminen tutkimuksen keskiöön perusteltua. *Kuolemanspiraalin* feministinen tulkinta on nimittäin johdettavissa feministiksi nimetyn Maria Kallion henkilöhaamoon, joten on aiheellista kysyä käännokseltä, miten kyseinen hahmo rakennetaan feministiseksi *Die Todesspiralessa*. Tätä tutkimuskysymystä lähestyn kriittisen diskurssianalyysin avulla verraten lähde- ja kohdetekstin konstruoimia merkityksiä toisiinsa. Pyrin tuottamaan tietoa siitä, millaisilla keinoilla käänнос operoi Marian feministisyyden rakentamisprosessissa lähdetekstiin nähden. On ylipäättään kiinnostavaa selvittää, tuottaako käänнос lähdetekstiä feministisemmän Marian vai päinvastoin ja mikä on mahdollisesti feministisen tulkinnan esteenä. Tähän liittyen tarkastelen feministisen kääntämisen mahdollisuuksia esittämällä, miten Maria Kallion voi konstruoida feministise(mmä)ksi saksannoksessa.

Tutkimusaiheeni myötä kiinnityn feminististä kääntämistä tutkivaan käännostieteen kenttään, jonka juuret on jäljitettävissä 1990-luvun alun Kanadaan. Kanadassa feministisen kääntämisen tutkimuksen voi katsoa jopa kukoistaneen jälkikoloniaalisen tutkimuksen rinnalla, mistä osoituksena ovat mm. Luise von Flotowin (1991) ja Sherry Simonin (1996) julkaisut (ks. Snell-Hornby 2006: 101). Vastapainoksi kanadalaisten tiedeyhteisöjen julkaisuille alettiin 1990-luvulla myös eurooppalaisen käännostieteen sisällä levittää feministisiä näkemyksiä, jotka olivat virinneet itse asiassa jo 1970- ja 80-lukujen taitteessa sosiologian ja lingvistiikan aloilla¹. Vuonna 2000 järjestettiin Itävallassa Grazin yliopistossa feministisen kääntämisen kansainvälinen konferenssi, jossa nostettiin esiin muun muassa käännostieteellisessä keskustelussa ohitettujen naiskääntäjien merkitys käännoskirjallisuudelle². (Snell-Hornby 2006: 102–103.) Grazin yliopiston käännostieteen laitos on muutoinkin ansioitunut feministisen kääntämisen tutkimuksen saralla. Esimerkiksi Nadja Grbić ja Michaela Wolf ovat valaisseet feministisen kääntämisen kenttää artikkeleillaan ja toimittamallaan teoksilla. Feministisen kääntämisen tutkiminen on selvästi alkanut kiinnostaa myös Tampereen yliopiston kieli- ja käännostieteiden laitoksella, sillä aihe näkyy yhä useammin pro gradu -tutkielmissa (ks. Koivunen 2006; Tapio 2006; Toivainen 2006; Pertola 2008). Tämä työ liittyy näiden tutkielmien joukkoon ja pyrkii tarjoamaan niiden ohella jälleen uuden näkökulman feministiseen kääntämiseen.

¹ Kiinnostuksesta kertovat mm. lingvisti Luise F. Puschin vaikutusvaltainen teos *Das Deutsche als Männersprache* (1984) sekä kielitieteilijä Senta Trömel-Plötzin toimittama teos *Gewalt durch Sprache* (1984) (Snell-Hornby 2006: 102).

² Esimerkiksi Louise Gottschedin (1713–1762) ja Caroline Schlegel-Schellingin (1763–1809) kaltaisten naiskääntäjien aikaansaannokset on jätetty heidän aviomiestensä töiden varjoon. Louise Gottsched oli naimisissa kirjallisuusteoreetikko Johann Christoph Gottschedin kanssa, ja Schlegel-Schellingin mies oli puolestaan William Shakespearen kääntäjä August Wilhelm Schlegel. (Snell-Hornby 2006: 103; ks. Wolf 2005.)

Tuoretta näkökulmaa rakennan työhöni ensinnä tutkimusaineistoni eli feministisen dekkarin myötä. Feminististen dekkareiden käännosten tarkastelu ei sinällään ole uusi aluevaltaus, mutta sen painopiste on ollut saksankielisten käännosten osalta amerikkalaisen feministisen kovaksikeitetyn dekkarin tarkastelussa, kuten esimerkiksi Alexandra Mlakin (2002) tutkimuksessa. *Kuolemanspiraali* tuo lähdetekstinä vääjäämättä uusia ulottuvuuksia tähän kenttään, sillä se edustaa feminististä dekkaria, jota ei voi nimetä suoranaisesti perinteiseksi dekkariksi, poliisiromaaniksi tai kovaksikeitettyksi dekkariksi, vaan joka yhdistelee näitä eri lajeja kiinnostavalla tavalla kytkien ne samalla feministiseen ideologiaan (ks. Tenkanen 1997a). Tämä monimuotoisuus näkyy *Kuolemanspiraalissa* feminististä dekkarikirjallisuutta uudistavana voimana: siinä missä itsenäisten sankarien dekkari-perinne on muovannut feministisistä dekkarisankarittarista usein naimattomia yksineläjiä, Maria Kallio elää avioliitossa ja odottaa ensimmäistä lastaan (ks. Tenkanen 1997b: 116, 119). Marian raskaus ja pysyvä parisuhde tuovat *Kuolemanspiraalissa* (kääntäjä-)lukijan eteen uudenlaisia sukupuolen ja vallan kytköksiä, jotka kiinnittyvät monikerroksisesti naiseuteen, äitiyteen, seksuaalisuuteen ja poliisin uraan. Tämän työn tarkoitus on tuoda näkyviin, mitä nämä kytkökset merkitsevät feministisen kääntämisen kannalta.

Alexandra Mlakin (2002) tutkimusta työni lähestyy tosin siinä mielessä, että olen asettanut hänen tavoin tutkielmani ytimeen feministisen dekkarin päähenkilön puheen sekä toiminnan eikä tarkoituksenani ole selvittää, miten sukupuoli käännetään ylipäänsä saksannoksessa. Tämä on osoittautunut meille molemmille hedelmälliseksi valinnaksi. Toki siinä missä Mlakin tutkii feministisen dekkarin saksannosta englanninkielisen lähdetekstin pohjalta, tutkielmani tarkastelee feministisen henkilö-hahmon konstruointia suomesta saksaksi. Työni tarkoituksena on tuottaa tietoa siitä, miten juuri tällä kieliparilla käännetään feministisesti. Suomi näennäisesti sukupuolineutraalina kielenä ja saksa selkeästi sukupuoleen kantaaottavana maskuliini- ja feminiinimuotojen kielijärjestelmänä tarjoavat mielenkiintoisen asetelman feministiselle kääntämiselle ja sille, kuinka nainen tulee näkyviin Marian puheessa.

Tutkielmani saa erityisyytensä paitsi tutkimusaineistonsa myös teoreettisen viitekehjensä puolesta. Tutkimuskysymykseni tarkastelussa vaikuttaa perustavanlaatuisesti feministinen suuntaus nimeltä postfeminismi, joka kytkee postmodernin ja poststrukturalistisen feminismin keskeiset ajatukset toisiinsa: se korostaa kieltä sukupuolen, identiteettien sekä valta-asemien rakentajana ja tähtää naisten ja miesten moninaisuuden tunnistamiseen ja tunnustamiseen essentialisoivien sukupuolikategorioiden alasajamiseksi (ks. Beasley 1999: 81–96; Villa 2004). Koska naisia ja miehiä yksinkertaistavat ja eriarvoistavat sukupuolijärjestykset tuotetaan kielellä, niitä on

postfeministisen näkemyksen mukaan myös mahdollista hajottaa kielellä. Tämän näkemyksen pohjalta on relevanttia tarkastella Maria Kallion kaltaisen kaunokirjallisen hahmon feministisyyttä, sillä kielellisenä konstruktiona se voi peräänkuuluttaa ja tuottaa naisille sekä miehille uudenlaisia ambivalentteja positioita – toimia feministisesti. Lisäksi postfeminismi tarjoaa työlleni hedelmällisen sukupuolen käsitteen kuvatessaan sukupuolen biologiseksi ja sosiaalisesti konstruktioksi, jolla ei ole mitään kiinteää ydintä. Sen mukaan ”nainen” ja ”mies” rakennetaan näihin kategorioihin liitettyjä kulttuurisia tunnusmerkkejä alati suorittamalla, jolloin naisten ja miesten ”luonnolliset” ominaisuudet paljastuvat keinotekoisiksi perustuessaan jatkuvalla toistolle; ne altistuvat horjunnalle ja vaihtoehtoisille merkityksille (Butler 2006: 233–236). Postfeminismi ei toki ole ollut ainoa vaihtoehto työni feministiseksi viitekehykseksi, ja luvussa 2.1 valotan tarkemmin päätymistäni siihen esittämällä erilaisia ”kilpailevia” feministisiä näkemyksiä, feministisiä aatesuuntauksia. Näin tuon esiin sen, ettei feminismissä ole kyse yhdestä yhtenäisestä ideologiasta tai liikkeestä, vaan useista erilaisista feminismeistä, joilla tosin on yhteinen päämäärä: naisten alistamisen ja toiseuden poistaminen (ks. Beasley 1999).

Jo postfeministisen viitekehyksen myötä painotan työssäni kieltä aktiivisena todellisuuden tuottajana ja irtisanoudun täten näkemyksestä, jonka mukaan kieli vain heijastaisi todellisuutta. Kieltä maailman merkityksellistäjänä ja identiteettien rakentajana tarkastelen perusteellisesti luvussa 2.2. Tarkastelussani lähdän liikkeelle avaamalla luvussa 2.2.1 sitä, miten kielen merkitykset, valta ja ideologia kytkeytyvät toisiinsa. Katson kielten merkitysten ja siten todellisuuden rakentuvan strukturalistiselle erojen politiikalle, joka merkitsee sukupuolen kannalta naisten ja miesten luonnollistamista toisilleen vastakkaisiksi ja miehen arvottamista naista ylemmäksi. Ideologia operoi nimenomaan tällaisilla luonnollistetuilla hierarkkisilla konstruktiolla usein vaivihkaa, jolloin niihin kytkeytyvät valta-asetelmat jäävät kielenkäyttäjiltä huomaamatta (Althusser 1984: 121–124). Feministinen ideologia tietoisena ideologiana tosin pyrkii päinvastaiseen toimintaan, sillä sen tarkoituksena on tuoda poliittiset päämääränsä selvästi näkyviin (Morris 1997: 13). Feminismin tavoitteena on purkaa eron politiikan luonnollistamia konstruktiota ja määritellä kielen merkitykset naiset voimauttaen. Seksistisiä merkityksiä vastaan feminismi taistelee sosiaalista todellisuutta rakentavissa merkityssysteemeissä, diskursseissa. Diskurssit ymmärrän naisia ja miehiä määritteleviksi käytänteiksi, kuten representaatioiksi, stereotyypeiksi ja rooleiksi, jotka tuottavat sukupuolille rajoittavia kategorioita ja valtaan kytkeytyviä subjektipositioita. Luvussa 2.2.2 tarkastelen näitä diskursiivisia käytäntöjä ja pohdin niiden merkityksiä identiteeteille. Postmodernin aatteen siivittämänä yhdyin työssäni puheeseen moninaisista fragmentoituneista identiteeteistä, joille ei sukupuolen tavoin ole nimettävissä kiinteää

keskustaa (ks. Hall 2002: 22). Tämä identiteetin käsite on työssäni hyvin keskeisellä sijalla, sillä analyysissäni tarkastelen Marian feministisyyttä paitsi kielellisten rakenteiden ja sukupuolistereotyyppien näkökulmasta myös diskursiivisesti rakentuvien identiteettien kannalta.

Yhtenä identiteettejä ja sukupuolta tuottavien diskursiivisten käytänteiden valtakenttänä voi siis nähdä kaunokirjallisuuden. Kaunokirjallisuus voi toimia sukupuolikategorioiden ja rajattujen identiteettien tuottajana, ylläpitäjä ja purkajana. Kaunokirjallisuuden ja erityisesti feministisen dekkarikirjallisuuden purkavaa voimaa lähestyn pohtimalla luvussa 3.1, millainen muutosvoima kieleen rakentuu. Herää nimittäin kysymys, mikseivät kielenkäyttäjät ole jo tähän mennessä onnistuneet valtauttamaan naisia alisteisesta asemasta määrittelemällä kielen merkityksiä uudelleen. Tätä kysymystä tarkastelen selvittämällä feminististen kieliteorioiden näkemyksiä naisten ja miesten suhteesta kieleen. Luvussa 3.2 tuon puolestaan esiin, miten naisten ja miesten eriarvoisuutta rakennetaan kielellä ja millaisia käytännön keinoja kielenkäyttäjillä on käytettävissään naisen alisteisen aseman ja toiseuden poistamiseksi. Työssäni vaikuttaa näkemys, jonka mukaan tämä eriarvoistaminen perustuu ennen kaikkea seksistisiin asenteisiin: seksismi rakentuu seksistisessä kielenkäytössä, joka noidankehän tavoin ylläpitää seksistisiä asenteita (ks. Tainio 2001: 41). Feministisen kielenhuollon tehtävänä on täten horjuttaa kielellistä seksismia, jotta kielenkäyttäjät havahtuisivat sen naisia syrjiviin merkityksiin ja voisivat tuottaa tilalle feministisiä näkemyksiä. Koska näen feministisen kielenhuollon yhtenä feministisen kääntämisen osana ja sen keinoja mahdollisuutena tuottaa Maria Kalliosta feministinen henkilöahho, perehdyn tarkemmin feministiseen kielenhuoltoon saksan ja suomen kielen osalta luvussa 3.3. Lopulta sitä, miten nainen ja feminismi näkyvät dekkarikirjallisuudessa ja miten feministiset dekkarit onnistuvat kyseenalaistamaan seksistisiä järjestyksiä, tarkastelen luvussa 3.4. Kartoittamalla feministisen dekkarikirjallisuuden merkityksiä feminismille piirrän näkyviin sitä kenttää, jonka osaksi *Kuolemanspiraali* ja *Die Todesspirale* sijoittuvat – tullessaan tulkituksi feministiksi.

Tekstissä itsessään ei ole valmiina feministisiä tai sen paremmin seksistisiä merkityksiä, vaan ne rakentuvat konteksteissaan lukijan tulkinnassa, kuten toin esiin tämän luvun alussa. Vaikka korostan työssäni lukijan³ merkitystä enkä usko yhteen ainoaan oikeaan tulkintaan, tämä ei tarkoita minkä tahansa tulkinnan olevan mahdollinen: teksti asettaa lukijan luennalle tiettyjä reunaehtoja (ks. Tammi 1992: 135). Näitä kirjallisuuden luennassa vaikuttavia sääntöjä selvennän luvussa 4.1.1. Lukija asettuu työssäni toisaalta rajoitusten ja toisaalta vapauden alueelle, jossa tekstin merkitykset

³ Työssäni lukija näyttäytyy sekä eräänlaisena lukijan prototyypinä (kuvitellut käännöksen lukijat) että todellisena lukijana (oma tutkijan luentani) (ks. luku 4.1).

eivät kahlitse, vaan ohjaavat. Lukemista leimaa näin ollen epävarmuus, jota pyritään käyttämään hyväksi feministisessä luennassa (Rojola 2004: 43). Luvussa 4.1.2 pohdinkin lukutapoja, jotka tähtäävät feministiseen tulkintaan ja joita teksti voi lukijalleen tarjota. Feministinä ja feministisesti kirjoittamalla kirjailijat ja kääntäjät voivat kutsua lukijaa tulkitsemaan tekstejä feministisestä näkökulmasta (ks. Ovaska 1997: 166–167). Tutkielmassani kääntäjä nähdään tällaisena aktiivisena toimijana ja ennen kaikkea poliittisena vaikuttajana, jonka työvälineenä ei ole merkityksettömiä sanoja, vaan asenteita ja arvoja kantavia merkityksiä, joita kääntäjä oman todellisuutensa kautta tulkitsee. Käsitän kääntämisen Riitta Oittisen (2000) tavoin lähdetekstin uudelleenlukemiseksi ja -kirjoittamiseksi, kuten tuon esiin luvussa 4.2.1.

Luvussa 4.2.2 tarkastelen keinoja, joilla feministinen kääntäjä voi houkutella lukijaa kohdetekstin feministiseen luentaan ja tulkintaan. Esitän Luise von Flotowin (1991) sekä Françoise Massardier-Kenneyn (1997) näkemykset feministisistä käänösstrategioista, ja ruodin kriittisesti feministisiin käänösstrategioihin liitettyä innovatiivisuuden mielikuvaa Kim Wallmachiin (2006) tukeutuen. Kyseenalaistan myös puheen ”feministisistä käänösstrategioista” harhaanjohtavana: kyse on nähdäkseni pikemmin feministisistä käänösmenetelmistä, jotka perustuvat feministiseen kääntämisstrategiaan. Feministisen kääntämisen tarkastelun ideologisena toimintana päätän pohdintaan feministisen kääntämisen ”hyvyydestä” luvussa 4.2.3. Siinä tuon esiin käänöksiin kohdistetut seksistiset uskollisuutta koskevat käsitykset, feminististä kääntämistä koskevan kritiikin sekä kontekstin merkityksen feministisen käänöksen onnistumiselle.

Luvussa 5.1 esittelen tämän tutkielman aineiston ja kerron sen synnyttäjäistä, feministidekkaristi Leena Lehtolaisesta sekä kääntäjä Gabriele Schrey-Vasarasta. Kirjailijan ja kääntäjän ohella esittelen lähdetekstin juonen pääpiirteittäin ja valotan lyhyesti, millaisen vastaanoton *Kuolemanspiraali* on saanut lukijoilta Suomessa ja miten puolestaan *Die Todesspirale* on otettu vastaan Saksassa. Erityisen sijan aineiston esittelyssäni saa Maria Kallion henkilöahho, jota tarkastelen feministisen dekkarikirjallisuuden sankaritarille tyypillisiin piirteisiin nähden. Ennen aineiston analyysia tuon esiin tutkimuksenteon työvälineeni, joiksi kutsun kriittistä diskurssianalyysia, vertailevaa otetta sekä omaa luentaani. Luvussa 5.2.1 kuvaan kriittisen diskurssianalyysin työlleni tarjoamia keskeisiä käsitteitä ja kerron, mitä ”vertaileva ote” tarkoittaa tutkimuksessani. Kriittisen diskurssianalyysin olen valinnut kantavaksi tutkimusmetodikseni, sillä se mahdollistaa kielellä tuotettujen valta-asemien tarkastelun, josta tässä työssä on kysymys: miten Maria Kallio tuottaa ja/tai horjuttaa sukupuolittuneita järjestyksiä? Oman subjektiivisen tutkijaminän osuutta työssäni selvitän luvussa 5.2.2, jossa avaan tutkielmassani tekemiäni valintoja

ja luentaani vaikuttavia tekijöitä sekä pohdin käyttämäni kieltä Roland Barthesin (1993) ajatuksia vasten. Irtisanoudun työssäni klassisen tiedeideaalin tutkijalle asettamasta objektiivisuuden vaateesta, ja yhdyin postmodernin feministisen epistemologian käsitykseen tutkijasubjektin rakentamasta paikantuneesta tiedosta (ks. luku 2.1.1).

Luvussa 6 lähden soveltamaan työlleni rakentamaani teoreettista viitekehystä ja valitsemiani tutkimusmetodeja käytäntöön aineiston analyysissä. Etsin vastausta tutkimuskysymykseeni Maria Kallion feministisyydestä ja feministisen kääntämisen mahdollisuuksista kolmessa osiossa. Luvussa 6.1 tarkastelen Marian kielenkäyttöä naisen näkyvyyden näkökulmasta: uusintaako Maria saksan kielen seksismiä vai rakentaa naisen näkyviin feministisen kielenhuollon suosituksia noudattamalla? Kysymyksen taustalla vaikuttaa ajatus, jonka mukaan seksistinen kieli tuottaa miehestä ihmisen normia ja marginalisoi naisen, mitä feministinen kielenhuolto pyrkii vastustamaan. Luvussa 6.2 analyysin keskipisteenä ovat sukupuolistereotypiat, joita tarkastelen ammattinimikkeiden, verbien ja Marian selväsanaisten feminismien kautta: kuinka Maria ylläpitää tai irtisanoutuu sukupuolistereotyypisistä naisen ja miehen asetelmista? Luvussa 6.3 sijaa saavat puolestaan Marian identiteetit, joiden diskursiivista rakentumista lähestyn naiseuden kannalta keskeisten teemojen kautta. Nämä teemat ovat naisellisuus (6.3.1), poliisius (6.3.2), seksuaalisuus (6.3.3) sekä äidillisuus ja raskausruumis (6.3.4). Marian identiteettien feministisyyttä arvioin postfeminismin valossa sukupuolen performatiivisuuden ja ambivalenttiuden suhteen: miten Maria onnistuu konstruoimaan naiseuden keinotekoiseksi esitykseksi ja tuottamaan moninaisia ja ristiriitaisia identiteettejä kyseenalaistaen siten essentialisoidun ”naisen” kategorian? Luvussa 7 esitän tutkimukseni tulokset, joiden pohjalta pohdin feministisen kääntämisen rajoja ja mahdollisuuksia dekkarikirjallisuudessa. Esitän myös haasteita feministisen kääntämisen tutkimukselle jatkokysymysten muodossa.

Kaiken kaikkiaan toivon tutkielmani toimivan feministisen kääntämisen tutkimuksen innoittajana ja sen peräänkuuluttajana. Feminististä kääntämistä käsittelevät työt ovat omalta osaltaan nostamassa naisia tieteellisen tarkastelun piiriin ja problematisoimassa naisten ja feminismien paikkaa tiedeyhteisöissä. Feminismin keskiöön kuuluvatkin myös tieteessä rakentuvat sukupuolen representaatiot ja kysymys siitä, miten naiset näkyvät tieteessä – tai miten heidät jätetään näkymättömiin.

2 Feminismin, kielen ja identiteetin kytkökset

Tutkimuskysymykseni feministisen henkilöhaahmon konstruoinnista dekkarikirjallisuudessa pohjaa käsitykselle feminismin, kielen ja identiteetin liitoksista: henkilöhaahmolle luodaan kielellä erilaisia identiteettejä, joihin on mahdollista rakentaa feministisiä kerrostumia, feministisen identiteetin säikeitä. Työni teoreettisen taustan voi näin tiivistää kysymykseen, miten feminismin, kielen ja identiteetit kietoutuvat toisiinsa. Tähän kysymykseen vastaan seuraavissa luvuissa ja määrittelen samalla, mitä ymmärrän työssäni feminismillä, kielellä ja identiteetillä.

2.1 Feminismi(t) ja sukupuolen kritiikki

Feminismi on poliittinen ja ideologinen käsite, ja tästä syystä sen merkitykset ovat jatkuvasti kiistanalaisia sekä erilaisten feminististen suuntausten sisällä että niiden ulkopuolella: toisille feminismin merkitsee teoriaa sukupuolten välisestä tasa-arvosta tai kaikille naisille yhteistä naiseutta, toiset pitävät sitä naisten ylemmyyteen tähtäävänä liikkeenä tai sukupuolten kriittisenä tarkastelustrategiana (ks. Beasley 1999). Feminismistä puhuttaessa onkin perusteltua puhua monikossa useista erilaisista feminismeistä. Tämän moninaisuuden voi määrittää myönteisesti yhdeksi feminismin tunnusmerkiksi: siinä missä poliittiset liikkeet pyrkivät yhteen oikeaoppiseen konsensukseen, feminismin ammentaa voimansa moninaisuuden hyväksynnästä – myös aatteen sisällä. (Mts. 20–22; Rossi 1995: 9; ks. Kangastie 2008: 3.)

Jotta eri feminismit voisi kuitenkin tunnistaa feministisiksi ideologioiksi, moninaisuuden taustalla on hahmotettavissa erilaisia feministisiä aatesuuntia yhdistäviä näkemyksiä. Feminismejä⁴ yhdistää kritiikki valtavirran poliittisia ajattelutapoja ja teorioita kohtaan, joissa miehen ylempiarvoinen asema luonnollistetaan ja mies asetetaan keskiöön naiset kokonaan poissulkien, naiset marginalisoiden tai naisia aliarvioiden (Beasley 1999: 3–4). Feminismeissä tällaisen perinteisen länsimaisen ajattelun (*malestream thinking*) nähdään syrjäyttäneen naiset miehelle alisteiseen asemaan (*second-rate*) sekä toiseuteen miestä täydentäväksi vastakohtaksi (*not-man*). Eri feminismeissä tähän hierarkkiseen järjestykseen johtaneet ja sitä ylläpitävät syyt nähdään tosin erilaisiksi ja järjestyksen muuttamiseksi ehdotetut keinot vaihtelevat. (Mts. 3–10, 14–22; ks. Kangastie 2008: 3–4.)

⁴ Chris Beasley (1999: xiv) viittaa tässä länsimaisiin feminismeihin (*Western feminist thought*). Luvussa 2.1.1 nostan esiin rodun merkityksiä tarkastelevan mustan feminismin kritiikin valkoisen naisen feminisminä kohtaan (ks. myös Beasley 1999: 101–116).

Luvussa 2.1.1 esittelen, millaisia syitä ja purkamiskeinoja naisten ja miesten asymmetrialle on nähty feministisen ideologian eri ajallisissa vaiheissa ja aatesuuntauksissa. Näin hahmotan esiin feminismien moninaista kenttää ja määrittelen suhteessa eri feminismeihin, mitä tarkoitan feminismillä tässä tutkielmassa. Keskeistä feminismin määrittelyssä on suunnata katse erityisesti sukupuolen käsitteeseen, kuten teen luvussa 2.1.2. Se, miten sukupuoli ymmärretään, määrittää feminismeille erilaisia lähtökohtia ja tavoitteita.

2.1.1 Feminismin aallot ja aatesuunnat

Feminismiä on pyritty jäsentämään ajallisesti jakamalla se erilaisiin historiallisiin vaiheisiin, ja yksinkertaistaen voidaan puhua feminismin ensimmäisestä, toisesta ja kolmannesta aallosta. Jako feminismin eri aaltoihin perustuu karkeasti feministisessä ideologiassa kulloinkin vallitseviin päämääriin ja käsitteisiin, ja sen avulla on pyritty tuomaan näkyviin, mitä feminismi on merkinnyt eri aikoina. Feminismin **ensimmäisessä aallossa**, jonka katsotaan ulottuneen 1800-luvun puolestavälistä 1900-luvun alkuun, syntyivät järjestäytyneet naisliikkeet, jotka taistelivat etupäässä naisten ja miesten yhtäläisen äänioikeuden ja koulutuksen puolesta (Freedman 2001: 4; Jokinen 1999: 42). Feminismin **toinen aalto** puolestaan viittaa 1960-luvulla alkunsa saaneeseen feminismiin, jossa nostettiin esiin nais erityisyys eli naisen miehestä eroava kokemus ja korostettiin käsityksiä naisten omasta kirjoituksesta, historiasta ja äänestä. Feminismin **kolmas aalto** on kehittynyt 1990-luvulla, jolloin feminismissä alettiin korostaa naisten välisiä eroja yhteisen kokemuksen sijaan – ikään kuin vastalauseena toisen aallon feminismille. Kolmannessa aallossa naiseuden ja miehuuden ei katsota rakentuvan biologian tai sosiaalistumisen kautta, vaan ne käsitetään sukupuolisen toiminnan ja performanssin rakennelmiksi. (Jokinen 1999: 42; vrt. Freedman 4–5.) Tämän aallon voi katsoa olevan tällä hetkellä vallalla.

Yksimielistä käsitystä feminismin ensimmäisestä, toisesta ja kolmannesta vaiheesta ei kuitenkaan vallitse, ja tällainen jaottelu toki peittää feminismin rosoisuuden ja näyttäytyy evolutionistisena. Feminismi ei rajoitu tiettyihin vuosiin, vaan feministinen ajattelu on jatkunut ja muuttunut myös aaltojen välillä. Joidenkin mielestä elämme jopa feminismin jälkeisessä maailmassa, jossa naiset ovat saavuttaneet tasa-arvoisen aseman suhteessa miehiin eikä naisliikettä enää tarvita. Susan Osborne (2001: 7) ei kuitenkaan niele tätä väitettä sellaisenaan, vaan hän katsoo naisten

eriarvoisuuden merkiksi naisten alipalkkauksen ja vähäiset johtotehtävät⁵. Osborne on silti hämmästyttävästi sitä mieltä, ettei feminismiä tarvita enää silloin, kun puolet maailman johtajista on naisia. Hän näyttää käyttävän eriarvoisuuden mittarina johtotehtävien sukupuolijakaumaa, mikä ei anna lainkaan kokonaista kuvaa monitasoisista sukupuolia eriarvoistavista valtarakennelmista. Osborne sivuuttaa näin väitteellään monta kolmannen aallon feminismin kannalta tärkeää näkökohtaa, joista tärkeimpänä nostan tässä esiin käsityksen naiseudesta automaattisena eriarvoisuuden purkajana: naiset voivat toiminnallaan ja toimimattomuudellaan ylläpitää ja tuottaa sukupuolen asymmetriaa, eikä naiseus itsessään ole emansipaation⁶ tae.

Feminismi voidaan luokitella paitsi ajallisiin jaksoihin myös poliittisiin nimikkein. Perinteisesti feminismi jaetaan kolmeen suuntaukseen: liberaalifeminismiin, radikaalifeminismiin ja marxilaiseen feminismiin. Jako perustuu siihen, millaiset käsitykset naisten sorrosta ja naisia alistavien valtarakenteiden murtamisesta suuntauksissa vallitsevat (ks. Koivunen 1996a: 35–36). Feministisessä retoriikassa naisten ja miesten asymmetrisiin asemiin viitataan monilla eri käsitteillä, kuten naisten *sorto*, *syryntä*, *riisto*, *marginalisointi* ja *kontrolli*. Sorron voi katsoa toimivan yleiskäsitteenä toisille käsitteille, mutta sortoa voi tarkastella erityisesti syrjintänä, riistona, marginalisointina tai kontrollina⁷. Syrjinnästä puhutaan erityisesti silloin, kun sorto käsitetään naisten vapauksien ja mahdollisuuksien rajoittamiseksi ahtaiden sukupuoliroolien kautta. Näin on feminismien ensimmäistä aaltoa leimaavassa **liberaalifeminismissä**, joka on taistellut naisille samoja yhtäläisiä yhteiskunnallisia oikeuksia kuin miehillä. Länsimaisen feminismien juurien voi katsoa olevan liberaalifeministisissä aatteissa ja Ranskan suuressa vallankumouksessa (1789), jossa naiset yhdistyivät vaatimaan yhteiskunnallisia oikeuksiaan. Modernin feminismien perustana pidetään usein brittiläisen feministikirjailijan Mary Wollstonecraftin teosta *A Vindication of the Rights of Women* (1792), joka syntyi vallankumouksen innoittamana ja toisaalta vastineeksi vallankumouksen jälkeen rikotuille lupauksille naisten aseman parantamisesta Ranskassa. (Mts. 35–39.)

⁵ Susan Osborne (2001: 7) käyttää ilmausta ”a postfeminist world” kuvatessaan feminismien päättymisestä käytyä keskustelua. Englanninkielistä *postfeminist*-sanaa käytetään myös puhuttaessa postmodernin ja poststrukturalistisen feminismien ajatuksia yhdistävästä liikkeestä nimeltä postfeminismi. Tällaiseen postfeminismin käsitteeseen palaan myöhemmin tässä luvussa.

⁶ Emansipaatiolla tarkoitan tässä sukupuolittavien valtarakenteiden vastarintaa, jota kautta niin yksilö kuin ryhmä voi rakentua alistetusta voimalliseksi subjektiksi ja tuottaa siten uudenlaista sosiaalista todellisuutta (ks. Koivunen 1996: 77–78).

⁷ Erilaiset käsitykset sorrosta kertovat valtarakenteiden monimuotoisuudesta, eikä niitä tarvitse nähdä toisiaan poissulkevinä. Viittaan työssäni näillä käsitteillä siis yleisesti ottaen niihin moninaisiin valtahierarkioihin, joilla naisia hallitaan sukupuolen, seksuaalisuuden, luokan ja/tai rodun perusteella.

Kenties liberaalifeminismin pitkän historian vuoksi monet mieltävät yleisesti feminismillä tarkoitettavan liberaalifeministien tavoittelemaa (biologisten) sukupuolten tasa-arvoa julkisen piirissä. Liberaalifeministien mukaan naiset ovat yhteiskunnassa joutuneet syrjityksi julkisen ulkopuolelle biologisen sukupuolensa vuoksi, vaikka tälle miesten ja naisten välille tuotetulle erolle ei ole perusteita: liberaalifeministit uskovat naisen ja miehen samuuteen ja sukupuolille universaaliin ihmisluontoon, jolloin naisten katsotaan pystyvän samaan kuin miehet (Beasley 1999: 51–53). Liberaalifeminismissä miehiä ei nähdäkään naisten vihollisina, vaan ratkaisu naisten syrjinnän poistamiseen on yhteiskunnallinen uudistus: naisten vapautuminen kapeasta roolistaan kodin ja perheen alueelta täysivaltaiseksi toimijaksi (mts.) Liberaalifeminististä puhetta naisten syrjinnästä on arvosteltu siitä, että se säilyttää miehiset arvot normina ja kannustaa naisia saavuttamaan miesten asema tulemalla miesten kaltaisiksi. Lisäksi sitä on kritisoitu tavasta kategorisoida naiset yhdeksi ryhmäksi. Esimerkiksi puhumalla kaikkien naisten syrjinnästä se sivuuttaa naisten keskinäiset erot ja tuottaa naiset yhdeksi essentialisoiduksi lokeroksi⁸. (Koivunen 1996a: 36.)

Feminismin toiseen aaltoon liitettävä **radikaalifeminismi** ei nosta liberaalifeminismin tavoin miehisiä arvoja normiksi, vaan se korostaa naiseutta itsessään voimallisena ja arvokkaana (Beasley 1999: 54). Radikaalifeministit painottavat miesten ja naisten välistä luontaista eroa ja ehdottavat jopa miesten hylkäämistä vihollisina. Tällainen radikaalifeministinen (lesbo)separatismi sisältää kritiikin miehen hallitsemaa heteroseksuaalista sosiaalista järjestystä kohtaan. Radikaalifeministit kiinnittävät eritoten huomiota yksityisen alueen valtasuhteisiin ja korostavat ruumista ja seksuaalisuutta miesvallan sekä naisten siron alueina, ja sen tavoitteena on saada naisten ruumis naisten itsensä haltuun. (Mts. 54–58.) Sorto nähdään symbolis-materialistisena valtana, jossa naisten ruumiin ja seksuaalisuuden hallinta materialisoituu ja konkretisoituu väkivaltaisiksi käytänteiksi (Koivunen 1996a: 55–56). Naisten sortamisen katsotaan kumpuavan erillisestä patriarkalisesta järjestelmästä⁹ muihin yhteiskunnallisiin järjestelmiin, kuten kapitalismiin (Beasley 1999: 54–55). Radikaalifeministien mukaan naisia sorretaan nimenomaan heidän biologisen sukupuolensa eikä luokan perusteella. Vaikka radikaalifeminismi lähtee liikkeelle erilaisesta sukupuolikäsityksestä kuin liberaalifeminismi korostaessaan sukupuolten välistä eroa samuuden sijaan, se syyllistyy yhtä lailla naisen essentialisointiin. Puhe sukupuolten välisestä

⁸ Feminismissä essentialismi käsitetään yleisesti uskoksi biologiaan pohjautuvaan yhteen ja annettuun naisolemukseen (Rantonen 2001: 43).

⁹ Patriarkalisella järjestelmällä ymmärretään tässä kohtaa yleisesti miehen ylemmyyden ja naisen alempiarvoisuuden järjestelmällistä tuottamista. Termi voi saada käyttöyhteyksistään riippuen mm. historiallisia, ruumiillis-materiaalisia ja psykologisia painotuksia. (Beasley 1999: 55.)

luontaisesta biologiaan perustuvasta erosta kategorisoi naiset ja samalla miehet omiksi homogeenisiksi ryhmikseen. (Beasley 1999: 55–56.)

Siinä missä liberaali- ja radikaalifeminismissä naisia katsotaan alistettavan biologisen sukupuolensa vuoksi, **marxilaisessa feminismissä** naisten riisto ja eriarvoisuus miehiin nähden kytketään luokkajakoon. Sorto määrittyy siis riistoksi marxilaisessa feminismissä, jossa sukupuolten asymmetria nähdään asenteiden sijasta kapitalististen rakenteiden tuottamaksi (Koivunen 1996a: 40–47). Kapitalistisen järjestelmän synnyttämän luokkarakenteen katsotaan tuottaneen hierarkkisen sukupuolijaon, jolle niin naisten toimitilan rajaaminen kodin piiriin kuin seksuaalisuuden riisto rakentuvat (Beasley 1999: 60–61). Suuntauksen mukaan kapitalistinen yhteiskuntajärjestelmä on materiaa korostamalla tehnyt naisista miesten omaisuutta, ja näin valtahierarkioita ei selitä kokonaan vain patriarkaatin käsite. Marxilaiset feministit tarjoavat ratkaisuksi sukupuolten väliseen eriarvoisuuteen kapitalismin alasajoa, jolloin nainen vallankumouksen myötä vapautuisi luokkajaon seurauksena syntyneestä seksuaalisuuden riistosta ja miesten taloudellisesta tuesta päästessään itse yksityisen kodin alueelta julkisen alueelle. Marxilainen feminismi on vaikuttanut länsimaisessa feministisessä ajattelussa eniten 1960- ja 1970-luvuilla, ja myöhemmin sen ajatuksille on kriittiseltä pohjalta kehittynyt **sosialistisen feminismin** suuntaus. (Mts. 58–62.) Sosialistisessa feminismissä on luovuttu käsityksestä, että luokkajako olisi ainoa naisten riiston syy (Haug 2004: 49). Kapitalismin katsotaan kyllä tuottavan naisten alistamista, mutta sosialistisessa feminismissä pyritään ottamaan huomioon myös kulttuuriset valtarakenteet, jotka määrittävät sukupuolille toimijuuksia. Sukupuolille erilaisia valta-asetelmia tuotetaan mm. ideologioissa, uskonnossa, moraalikäsitteissä, ruumiissa ja kielessä. (Mts.)

Edellä esitetyt feminismit eivät ole pysyneet erillisinä koulukuntinaan, vaan niiden ajatukset ja käsitteet ovat sekoittuneet keskenään uusiksi suuntauksiksi (esim. radikaali-liberaalifeminismi). Perinteinen jako liberaali-, radikaali- ja marxilaiseen feminismiin ei nykyään riitä kuvaamaan feminismien moninaista kenttää. Feminismin kolmannen aallon myötä nämä aatesuuntaukset ovat saaneet tehdä tilaa uusille feministisille suuntauksille, joille keskeistä on ollut feministisen liikkeen kriittinen tarkastelu. Vastalauseeksi länsimaiselle valkoisen keskiluokkaisen naisen feminismit on syntynyt eri identiteettitekijöihin perustuvia feminismejä, joissa problematisoidaan rotuun, etnisyyteen, ikään, taloudelliseen asemaan ja seksuaaliseen suuntautumiseen perustuvat valtarakenteet. Esimerkiksi eurosentrisen ja essentialisoivan feminismin vastalauseeksi on syntynyt **musta feminismi**, joka kritisoi valkoisen naisen kokeman sorron universalisoimista kaikkien

naisten sorron kokemukseksi sivuuttaen muihin identiteettitekijöihin kuin sukupuoleen kytkeytyvän sorron, kuten rotujen eriarvoistamiseen perustuvan rasismiin (Beasley 1999: 101–111).

Kolmannen aallon feministiset suuntaukset ovat ottaneet vaikutteita moninaisuutta ja eroja korostavasta postmodernismista ja jälkistrukturalismista ja tarkastelleet niistä käsin sukupuolten välisiä valtasuhteita (Beasley 1999: 81). **Postmoderni feminismi ja jälkistrukturalistinen feminismi** kytkeytyvät tiiviisti toisiinsa lähtemällä liikkeelle pluralismin korostamisesta. Niissä hylätään ajatus kaikista naisista samanlaisina ja yhtenäisenä kategoriana. Usko yhteen biologiaan pohjaavaan naisolemuksen tuottaa nimittäin käsitystä jostakin ”normaalista” naiseudesta, joka mielletään hyväksi, kunnolliseksi ja luonnolliseksi, jolloin sen vaarana on marginalisoida kaikki ”normaalista” poikkeava erilaiseksi ja siten kielteiseksi. Näin ymmärrettynä essentialisointi toimii yhtenä hallinnan ja vallankäytön keinona. (Mts. 81–84.) Postmodernissa ja jälkistrukturalistisessa feminismissä naisten sortoa lähestytään hallinnan käsitteen kautta. Niissä alleviivataan kielen merkitystä valtasuhteiden rakentajana ja sukupuoli-identiteettien tuottajana: erilaiset kielen diskurssit ohjaavat, määrittävät ja arvottavat sukupuolia. (Koivunen 1996a: 47–54.) Yhteinen valtarakenteiden purkamisen lähtökohta sekä postmodernissa että jälkistrukturalistisessa feminismissä on kielen merkitysten häilyvyyden ja sitä kautta valtahierarkioiden epävakauden korostaminen. Postmodernit ja jälkistrukturalistiset feministit onnistuvat yhdessä tämän käsityksen myötä kyseenalaistamaan valtarakenteiden pysyvyyden, mutta aatteissa on keskitytty purkamaan asymmetriaa jokseenkin erilaisilla merkityskentillä eikä aatesuuntauksia voi pitää täysin toistensa synonyymeina. (Beasley 1999: 84–96; Villa 2004.)

Ensinnäkin postmoderni on syntynyt vastalauseeksi eritoten modernin rationalistiselle ja humanistiselle ajattelulle, jossa ilmiöille pyrittiin löytämään varma ja pysyvä perusta sekä ihmisyydelle universaali ja eheä sisin (Beasley 1999: 84–88). Jättäen näin ilmiöiden ja ihmisten historialliset ja kulttuuriset kontekstit ja taustat huomioimatta moderni syyllistyi räikeään yksinkertaistamiseen ja yleistämiseen. Feminismin näkökulmasta tämä on merkinnyt sukupuolten välisten ja keskinäisten erojen sivuuttamista ja valkoisen heteroseksuaalisen miehen rakentamista ihmisyyden normiksi, jolloin normista poikkeavat syrjäytettiin toiseuteen. (Mts.) Postmodernissa feminismissä dekonstruktio merkitsee erityisesti kategorioiden purkamista ja subjektien¹⁰ pirstaloitumista, ja se osallistuu näistä käsin keskusteluun myös identiteeteistä. Postmodernin

¹⁰ Eri feministisissä teorioissa ja aatteissa subjektin käsite määritellään eri tavoin, ja postmoderneissa feminismeissä subjektille rakennetaan niin ikään erilaisia merkityksiä (ks. Kosonen 1996). Tässä työssä postmodernit subjektit ymmärretään fragmentoituneiksi, ristiriitaisiksi ja liikkuviksi kielellisiksi konstruktioiksi. Tällainen subjektikäsitys yhtyy jälkistrukturalistiseen näkemykseen subjektista diskursiivisesti tuotettuna konstruktiona.

feminismin mukaan subjekteilla ei ole olemassa mitään yhtä yhteistä identiteettiä, vaan identiteetit rakentuvat sosiaalisissa ja kulttuurisissa konteksteissa (ks. luku 2.2.2.2). (Villa 2004: 234–236.)

Pirstaloituneen subjektin käsitteen ohella postmoderni feminismi on tuottanut feminismin sisällä erityisesti uudenlaista käsitystä tiedosta, ja sen voi katsoa edustavan tiettyä feminististä epistemologista käsitystä standpoint- ja empiristisen feminismin¹¹ rinnalla (Rojola 2000: 152). Postmodernin feministisen tiedekäsityksen mukaan yhtä yhtenäistä objektiivista totuutta ei ole olemassa, vaan ”tieto” rakentuu subjektin kielellä tuottamissa ja subjektille tuotetuissa ”todellisuuksissa”. Postmoderni feministinen epistemologia on nähty paitsi vapauttavaksi myös ongelmalliseksi, sillä merkitysten, todellisuuden ja subjektien pirstoutuessa moninaisiksi on mahdotonta tuottaa yhteistä tietoa – myöskään feminismistä. Äärimmäisyyksiin vietynä postmodernin epistemologian kääntöpuolena on relativismi, jolloin kenen tahansa ja mikä tahansa tieto nähdään arvokkaaksi eikä tiedon todenperäisyyteen ole edes tarvetta pyrkiä. (Mts. 152–153.) Postmodernissa painotetaan kuitenkin totuuden ja tiedon konstruktioaluonnetta, ja postmodernin feministisen epistemologian pelastaa relativismilta tiedon, subjektin ja kokemusten paikantaminen tiettyyn kontekstiin. Näin historiallinen, sosiaalinen ja kulttuurinen konteksti ohjaa tuottamaan, tulkitsemaan ja merkityksellistämään niitä merkityksiä, joilla tietoa, subjektiutta ja kokemuksia rakennetaan. (Matero 1996: 263; Singer 2004: 261–262.) Postmodernin feministisen epistemologian piirissä subjekti määritellään ruumiillisesti, ajallisesti ja paikallisesti sitoutuneeksi *tietäväksi subjektiksi* klassisen tiedeideaalin mukaisen objektiivisen ja näkymättömän tiedon subjektin – tiedon lähteen ja omistajan – sijaan. Näin postmodernissa feminismissä epävakauden ja moninaisuuden myötä rakennetaan mahdollisuus ristiriitaiseen valtarakenteita ravistelevaan tietoon ja kokemuksiin, mutta samalla paikantamisen kautta subjektin tiedolle ja kokemuksille on jäljitettävissä tietty arvo ja merkitys – mahdollisuus sanoa jotain ”todellisuudesta”. (Ronkainen 2000: 179–180.)

Siinä missä postmoderni feminismi on tuottanut erityisesti uudenlaista feminististä epistemologiaa ja subjektikäsitystä, jälkistrukturalismin anti feminismin on erityisesti kielen merkitysten ja vallan kytköksiin pureutuminen. Jälkistrukturalismi on nimensä mukaisesti sidoksissa strukturalismiin ja

¹¹ Feministisessä empirismissä naiset on otettu mukaan tutkimuksen piiriin, mutta muuten on toimittu objektiivisuuteen pyrkivän klassisen tiedeideaalin mukaan eikä tiedeyhteisöä ole kyseenalaistettu. Feminististä empirismiä voi arvostella tieteen tekemisen tapojen kritiikittömästä hyväksymisestä. Feministinen standpoint on nostanut tutkimuksen kohteeksi naisten kokemukset ja tutkimuksen naisten näkökulmasta, ja se on puuttunut myös tiedeyhteisön ja tieteen toimintatapoihin, ja sen emansipatorinen pyrkimys näkyy tiedeyhteisön muuttamisen ajatuksessa. Feminististä standpointia voi kuitenkin kritisoida naisten kokemusten universalisoinnista ja alistetun asemasta käsin tuotetun tiedon pitämistä parempana, sillä näin ei automaattisesti ole. (Keskinen 2006; Matero 1996: 254–259.)

kytkeytyy strukturalistisen suuntauksen määrittämänä tiettyyn teoreettiseen keskusteluun kielestä, merkityksistä ja vallasta (ks. luku 2.2.1). Se suhtautuu kriittisesti strukturalistisiin näkemyksiin kielestä. Strukturalistisen (saussurelaisen) näkemyksen mukaan merkitykset muodostuvat suhteessa kielijärjestelmän muihin merkkeihin ja perustuvat niiden välille tehtävistä eroista, oppositioista (Lehtonen 1996: 55–61). Tähän strukturalistiseen puheeseen erosta ja vastakohtista liittyy kiinteästi vallan aspekti: toinen saadaan näyttämään luontaisesti arvokkaammalta kuin toinen (Savolainen 2006). Jälkistrukturalistinen feminismi onkin puuttunut eron kautta rakennettuihin valta-asetelmiin, joissa tietynlaista totuutta rakennetaan sisällyttämällä ja poissulkemalla (Beasley 1999: 90–91). Esimerkiksi Miehen käsite on saanut historiallisen ja kulttuurisen erityisaseman, jolloin Nainen on asemoitunut Miehen vastakohtana syrjään, alisteiseen asemaan. Jälkistrukturalistiset feministit pyrkivät kyseenalaistamaan eroon perustuvat luonnollistetut sukupuolten vastakkainasettelut – valta-asettelut – määrittelemällä merkityksiä uudelleen. Jälkistrukturalistisen näkemyksen mukaan kieli, sen merkitykset ja niissä rakentuvat identiteetit ovat konteksteihin ja valtaan sidottuja konstruktioita, jotka eivät ole tuotettavissa täysin mielivaltaisesti, mutta jotka eivät myöskään ole mitenkään lopullisia. (Mts. 91–92.) Tämän ansiosta merkitykset ovat purettavissa.

Tässä luvussa käsitellyt erilaiset feministiset suuntaukset osoittavat, että feministinen ajattelu on muuttuvaa ja ristiriitaista – niin suuntausten välillä kuin niiden sisällä. Herää kysymys, miten tämän tutkimuksen lähtökohdaksi voisi valita vain yhden tietyn feminismin ja olisiko liikkeelle lähteminen yhdestä feminismistä käsin edes tarkoituksenmukaista. Vaikka lähtökohtaisesti en halunnut sitoutua tässä työssä yhteen feministiseen aatesuuntaan, katson postmodernin feminismin yhdessä jälkistrukturalistisen feminismin kanssa tarjoavan hedelmällisen kehyksen tutkimukseni rakentamiselle: ne tarjoavat muutoksen mahdollisuutta kielellä. Tarkastellessani feministisen henkilöhaamon konstruoimista taustalla vaikuttaa näkemykseni tämän haamon emansipatorisuudesta: sen kautta lukijalle voi tarjota merkitysten uudelleenmäärittelyä, sukupuoleen kytkeytyvien valtarakenteiden kyseenalaistamista, valtauttavia kokemuksia. Kielen ja vallan kytkösten lisäksi postmoderni ja jälkistrukturalistinen feminismi kutsuvat esiin essentialisoinnin vastalauseena moninaisia ja fragmentaarisia identiteettejä. Ahdistus naissukupuolen perusteella rajatuista kapeista toimijuuksista ja siten rajatuista identiteeteistä pilkahtelee myös aineistossani esiin, ja siksi on tarpeen sitoutua tässä työssä postmoderniin ajatteluun, joka sallii sukupuolille erilaisia ulottuvuuksia ristiriitaisuuksia pois rajaamatta. Lisäksi hylkään klassisen tiedeideaalin käsityksen objektiivisesta tiedosta ja totuudesta, ja yhdyn postmoderniin feministiseen käsitykseen tietävästä subjektista, joka tuottaa tietynlaista tietoa ja todellisuutta tietystä kontekstista käsin (ks. luku 5.2.2.). Samalla on pidettävä mielessä, että

ajattelussani ja määrittelyssäni vaikuttavat pitkälti länsimaiset feministiset käsitykset, ja esimerkiksi tämä työ perustuu pääosin länsimaalaisten kirjailijoiden tuotantoon, jotka oletettavasti tarkastelevat todellisuutta länsimaalaisen identiteetistään käsin – kuten minä.

Näin länsimaalainen postmoderni ja jälkistrukturalistinen feminismi rakentavat sen feministisen viitekehyksen, josta käsin tutkimustani teen. Edellä esittämäni postmodernin ja jälkistrukturalistisen eli poststrukturalistisen feminismin ajatukset voi koota yhteen *postfeminismi*-käsitteen alle (Villa 2004; ks. Oksala 1997: 172). Sen kääntöpuolena on postmodernismin ja jälkistrukturalismin taustojen häivyttäminen pelkän *post*-etuliitteen taakse, mutta toisaalta se antaa myös liikkumatilaa vapauttamalla käsitteiden historiallisesta taakasta ja olenhan juuri kirjoittanut auki ne valitsemani postmodernit ja jälkistrukturalistiset feministiset näkemykset, jotka tätä työtä kannattelevat. Sellaista postfeminismiä, joka näkee subjektin ensisijassa kielellisenä valtakonstruktiona ja -dekonstruktiona, on kuitenkin kritisoitu konkreettisen materiaalsen vallankäytön sivuuttamisesta ja valtarakennelmien tyypistämisestä abstrakteiksi identiteeteiksi ja representaatioiksi, kulttuurisiksi ja kielellisiksi ilmiöiksi (Villa 2004: 237–238). Tämä kritiikki koskettaa myös tätä työtä, ja tunnustan työni osittaisuuden ja rajallisuuden ja annan arvoa materiaalsen vallan tutkimiselle, ruumiiseen ja seksuaalisuuteen kohdistuvien valtakäytänteiden tarkastelulle. Katson tosin työni kiinnittyvän pohjimmiltaan myös käsitykseen symbolis-materiaalisesta vallasta, sillä nähdäkseni kielellinen ja materiaalsen valta toimivat vuorovaikutteisina diskursiivisina käytänteinä (ks. Koivunen 1996a: 55–56). Näin ollen kielellä todellisuuden rakentajana tuotetaan myös materiaalista valtaa. Vaikka kielellinen vallankäyttö ei ole yhtä lailla selkeästi havaittavissa kuin suora materiaalsen vallankäyttö, kuten fyysinen väkivalta, se konkretisoituu konteksteissaan tietynlaisiksi ajattelua, puhetta, kirjoitusta ja tekoa kontrolloivaksi toiminnaksi. Kieli ei jää pelkäksi abstraktiksi järjestelmäksi, vaan se näkyy toimintana. (Ks. Koivunen 1996a: 48–49.)

2.1.2 Sex/gender-jaosta sukupuolen performatiivisuuteen

Kategoriat ”nainen” ja ”mies” voivat näyttää itsestään selviltä ja luonnollisilta: naisiksi ja miehiksin synnyttään. Itsestäänselvyys johtuu siitä, että nämä kaksi sukupuolen kategorioita on rakennettu näyttämään luonnollisilta ja biologian määrittämiltä (Ayaß 2008: 11). Käsitys tästä sukupuolen kategorioiden luonnollistetusta järjestyksestä johti biologisen (*sex*) ja sosiaalisen

(*gender*) sukupuolen erottamiseen 1950- ja 60-luvulla¹². Biologisen sukupuolen katsotaan toimivan sosiaalisen sukupuolen määrittäjänä: biologisen sukupuolensa perusteella ihminen rakennetaan syntymästään asti joko naiseksi tai mieheksi, ja hänelle rakennetaan biologisen sukupuolen jäsentämiä ja oikeuttamia yhteiskunnallisia, sosiaalisia ja kulttuurisia rooleja. Nämä biologisen sukupuolen mukaan määritetyt roolit ja ominaisuudet vaihtelevat kuitenkin eri yhteiskunnissa ja kulttuureissa, mikä jo osoittaa niiden mielivaltaisuuden¹³. Sosiaalinen sukupuoli rakennetaan täten poliittisesti ja historiallisesti, ja se vaihtelee ajan ja paikan mukaan. Naiseuteen ja miehuuteen sidotut tunnusmerkit ovat näin ollen kulttuurisesti tuotettuja ja sosialisointia kautta opittuja, ja käsitykset ”tyypillisestä naisesta” ja ”tyypillisestä miehestä” essentialisoivat sukupuolet. (Ayaß 2008: 11–13.) Sex/gender-jaolla on pyritty välttämään essentialisointi, eikä sukupuolella nähdä olevan mitään ydintä.

Feminismi perustuu käsitykseen sukupuolen sosiaalisesta rakentumisesta: naisiksi ja miehiksi ei synnytä, vaan naisiksi ja miehiksi *tehdään* (Mühlen Achs 1998: 21–22)¹⁴. Kuitenkin ruumiiseen ja seksuaalisuuteen perustuvan vallankäytön tarkastelemiseksi sex/gender-jako on koettu riittämättömäksi. Esimerkiksi biologisen sukupuolen mukaisen toisiaan täydentävän naiset–miehet-kahtiajaon tuottaman heteroseksuaalisuuden normin, *heteronormatiivisuuden*, problematisointiin vaaditaan myös biologisen näkemistä valtakenttänä eikä ainoastaan vallan välineenä (Piipponen 2006). Jälkistrukturalistinen feministiteoreetikko Judith Butler (2006: 54–58) näkee sosiaalisen sukupuolen (*gender*) lisäksi myös biologisen sukupuolen (*sex*) kulttuurisena konstruktiona, joita ei voi erottaa toisistaan. Butlerin (mts. 139–141) mukaan sukupuoli on ruumiillisia subjekteja sukupuolittava ja seksualisoiva mekanismi, joka yrittää kytkeä kaikki ruumiit, halut ja sosiaaliset identiteetit binaariseen mies/nainen-malliin niiden eroista välittämättä (ns. *heteroseksuaalinen matriisi*) (ks. myös Koivunen & Liljeström 1996a: 22–23). Sukupuolien ”nainen” ja ”mies” lisäksi on kuitenkin useita sekä biologisia että sosiaalisia sukupuolia: homo- ja heteroseksuaalit, transvestiitit ja ristiinpukeutajat osoittavat, kuinka absurdi biologian ja sukupuolen kytkös on (Butler 2006: 230–231).

¹² Angloamerikkalaisen tulkinnan mukaan Simone de Beauvoir erotti ensimmäisenä ajattelijana toisistaan biologisen (*sex*) ja sosiaalisen (*gender*) sukupuolen teoksessaan *Le deuxième sexe* (1949, suom. *Toinen sukupuoli* 1980) (Nordlund 1997: 216).

¹³ Esimerkiksi useissa länsimaisissa kulttuureissa naista on pidetty luonnostaan tunteellisena ja herkkänä, ja mies on määritetty rationaaliseksi ja jämeräksi – ja siten arvokkaammaksi. Sen sijaan Madagaskarilla naisia pidetään luontaisesti kovina kaupankävijöinä miehien määrityssä liian pehmoiksi kauppaneuvotteluissa. (Ayaß 2008: 12.)

¹⁴ Tämän ja seuraavien lukuun 2.1.2 kirjoittamani kappaleiden pohdinta perustuu pitkälti – joskaan ei täysin – kandidaatintutkielmaani (ks. Kangastie 2008: 4–6).

Butler (2006: 234–236) katsoo, ettei sukupuolelle pidä etsiä alkuperää, pohjaa, ydintä tai perustaa, sillä sukupuolen *toistaminen* vain tuottaa vaikutelman eheydestä ja ytimeistä. Butlerin (mts.) mukaan sukupuoli rakentuu *performanssiksi*, jossa naiseus ja miehuus tuotetaan toistuvina suorituksina. Tällaisena performanssina voi pitää esimerkiksi sitä, että sukupuoli ”nainen” esitetään eli suoritetaan ruumiin kautta istumalla jalat ristissä, ”mies” istumalla jalat harallaan (ks. Mühlen Achs 1998). Sukupuoli rakennetaan näin yhteiskunnan naiseuden ja miehuuden normien mukaan, ja sukupuolta toistetaan yhteiskunnallisesti hyväksyttävien keinoin mm. eleillä, ilmeillä ja vaatteilla – tyylliteltyjen tekojen sarjana (Butler 2006: 235). Ihmiset eivät ole tiettyä sukupuolta ruumiinsa, vaan kulttuurissa vallitsevien ja ylläpidettävien tiettyjen sääntöjärjestelmien vuoksi, joihin sukupuoli ruumiin kautta kytketään (Pulkinen 2000: 52–53). Se, että sukupuolta joudutaan jatkuvasti tuottamaan ja ylläpitämään osoittaa, ettei sukupuolirakennelma itsessään pysy pystyssä, vaan romahtaisi muuten. Näin ollen on myös mahdollisuus toistaa toisin. Toisintoistamisella voidaan horjuttaa vallitsevia sukupuolirakennelmia, koska sukupuoli on siten tekona avoin itseparodialle, halkeamille, itsekritiikille ja liioittelulle (esim. drag). (Butler 2006: 230–236; Piipponen 2006.)

Sukupuolen performatiivisuuden käsitys syntyi vastalauseeksi puheelle biologisesta sukupuolesta muuttumattomana, annettuna ja luonnollisena, siinä missä pelkästään sosiaalinen sukupuoli on nähty tiedon ja vallan järjestelmäksi (Koivunen & Liljeström 1996a: 22–23). Monet feministit ovat kyseenalaistaneet sex/gender-jaon 1990-luvulle tultaessa ja alkaneet tarkastella myös biologista sukupuolta vallankenttänä (Liljeström 1996: 113–120). Muun muassa Marianne Liljeström (mts. 119) toteaa, että ”representaatiot ja diskurssit tuottavat ruumiit, ja siinä prosessissa sukupuolijako merkitään tai istutetaan biologiaan”. Tällöin sukupuoli kokonaisuudessaan – *sex* ja *gender* – on mahdollista käsittää kulttuuriseksi konstruktioksi, jota ei ole olemassa ennen kieltä, vaan joka sisältyy kieleen (mts. 120). Tämä näkemys sukupuolesta on oivallinen lähtökohta tälle tutkielmalle, sillä se tuo näkyviin kielen merkityksen sukupuolen rakentajana eikä se rajaa pois biologisen sukupuolen merkitystä sosiaalisen sukupuolen korostamisen kustannuksella. Toisin sanoen tässä työssä sukupuoli ymmärretään kielellä rakennetuksi biologiseksi ja sosiaalisesti konstruktioksi sekä biologis-sosiaalisesti performatiiviseksi toistoksi.

2.2 Kieli todellisuuksien ja identiteettien rakentajana

Työni perustava lähtökohta on kielikäsitys, jonka mukaan kieli toimii aktiivisesti todellisuuden rakentajana eikä ole silta johonkin kielenulkoiseen todellisuuteen. Vaikka inhimillinen todellisuus on olemassa kielen ulkopuolella, merkityksiä voi tuottaa vain kielen sisällä, ja ”vasta kieli jakaa

maailman olioiksi”, kuten kulttuurintutkija Mikko Lehtonen (1996: 30) toteaa. Kieli on näin maailman merkityksellistämistä ja siten erottamaton osa ihmisenä olemista ja ihmiseksi – ja sukupuoleksi – rakentumista. Työni taustalla vaikuttavaan kielikäsitteeseen kytkeytyvät ajatukset kielen sosiaalisuudesta ja funktionaalisuudesta, jotka viittaavat kielen tehtävään kielenkäyttäjien tarkoituksellisuudesta ja sosiaalisena viestintäjärjestelmänä (ks. Heikkinen 1999: 21–24). Kielenkäyttäjät käyttävät kieltä erilaisiin kommunikointitehtäviin ja voivat pyrkiä tuottamaan tietoisesti tietynlaista todellisuutta – vaikuttamaan toisiin kielenkäyttäjiin ja yhteiskunnan rakenteisiin (mts. 24). Esimerkiksi feministinen kääntäjä kielenkäyttäjänä pyrkii tietoisesti edesauttamaan feministisen ideologian toteutumista ja rakentamaan feminististä todellisuutta houkuttelemalla käännosten lukijoita lukemaan feministisesti ja merkityksellistämään maailmaa feministisesti (ks. luku 4.2.2). Siinä missä feministinen kääntäjä tuo nämä ideologiset pyrkimyksensä lukijan tietoisuuteen, kieleen rakentuu myös piiloisia ja luonnollistettuja arvolatauksia, joita kielenkäyttäjät tiedostamattaan ylläpitävät. Todellisuutta rakentavilla kielen merkityksillä on poliittikkansa: niillä on yhteiskunnallista, poliittista ja kulttuurista valtaa ja vaikutusta (Lehtonen 1996: 23–25, 32).

Luvussa 2.2.1 tarkastelen, miten kielen merkitykset, valta ja (feministinen) ideologia kytkeytyvät toisiinsa. Tämä kytkös liittyy erottamattomasti diskurssin käsitteeseen, jota lähestyn luvussa 2.2.2. Sen alla luvussa 2.2.2.1 käsittelen diskursiivisia käytänteitä, kuten representaatioita, rooleja ja stereotyyppisiä, jotka osallistuvat erilaisten identiteettien rakentamiseen. Työssäni sukupuolen rakentumisessa on kyse sekä identiteettejä tuottavista diskursseista että diskursseja tuottavista identiteeteistä. Luvussa 2.2.2.2 avaan postmodernia näkemystäni häilyvästä ja pirstaleisesta subjektista ilman vakaata ja pysyvää identiteettiä.

2.2.1 Merkitykset, valta ja ideologia

Sana *merkitys* toistuu työssäni useasti, ja yhdistän merkitykset vääjäämättä todellisuuden rakentamisprosessiin: kielenkäyttäjät tuottavat maailmaa ja siinä sukupuolta ja identiteettiä rakentamalla merkityksiä. Millainen on merkitysten maailma?

Yleisesti merkitysten voi katsoa kytkeytyvän merkkeihin (Lehtonen 1996: 18–19). Merkkien kenttä ja siten merkitysten kenttä ovat moninaisia: merkeillä ei rajauduta käsittämään ainoastaan painettuja kirjoitettuja tekstejä, vaan yhtä lailla niin kuvat, ihmisten käytös kuin äänenpainot ovat merkkejä, joita kielenkäyttäjien on osattava lukea ja tulkita. Kulttuureissa on muun muassa erilaisia

symboleja, jotka on osattava tunnistaa: pääkallo symboloi vaaraa, siinä missä pöllö puolestaan toimii viisauden vertauskuvana. (Mts. 19–21.) Kielitieteessä moninaista merkitysten maailmaa on pyritty jäsentämään kuvaamalla merkkien ja merkitysten välisiä suhteita, mistä esimerkkinä toimii strukturalistinen suuntaus. Strukturalismia voi pitää tutkimusmetodina, jonka avulla tarkastellaan merkkien suhdetta toisiinsa (Savolainen 2006). Perusteet tällaiselle kielen merkkijärjestelmien, struktuurien, tarkastelulle on luonut ranskalainen kielitieteilijä Ferdinand de Saussure, joka korosti merkitysten muodostuvan vasta merkkien suhteessa muihin merkkeihin. Vaikka de Saussure (1983: 15–16) oli kiinnostuneempi merkkien toiminnasta abstraktilla systeemitasolla (*langue*) kuin todellisessa kielenkäytössä (*parole*), feminismin kannalta nämä merkkien väliset suhteet ovat kiinnostavia niiden maailmaa luokittelevan tehtävän vuoksi¹⁵.

De Saussuren (mts. 66–68) mukaan merkki muodostuu *merkitsijästä* (muoto) ja *merkitystä* (käsite), joiden suhde on mielivaltainen¹⁶. Esimerkiksi sana *nainen* rakentuu merkitsijästä eli visuaalisesta kirjainjonosta n-a-i-n-e-n tai äännejonosta /nainen/ sekä merkitystä eli käsitteestä NAINEN, mutta tähän käsitteeseen olisi voitu alkaa viitata yhtä hyvin toisella kirjainjonolla tai äänneasulla: äännejono /nainen/ ei mitenkään kuvaa merkittyä eikä niiden välillä ole luonnollista kytköstä, vaan kytkös on kieliyhteisön sopimuksenvarainen päätös. Jos viittauskohteen ja merkin välillä olisi välitön kytkös, eri kielissä ei voitaisi viitata naiseen eri merkeillä, kuten *frau*, *woman*, *kvinna*. (Ks. mts. 67–69; Morris 1993: 124; Cameron 1996: 42–43.) De Saussure (1983: 112–116) katsoo, että koska merkit ovat rakentuneet mielivaltaisesti ja sopimuksenvaraisesti, merkitykset eivät ole valmiiksi sisäänrakentuneina merkkeihin itseensä, vaan merkitykset syntyvät merkkien erosta toisiin merkkeihin. Emme esimerkiksi voisi ymmärtää ”maskuliinista”, ellei meillä olisi sen vastakohtaa ”feminiininen”, sillä käsite ”maskuliininen” merkitsee jotain vain, kun se eroaa käsitteestä ”feminiininen” (Moi 1990: 123). Todellisuutta jäsennetään siis eroon perustuvan, vastakkaisia suhteita tuottavan merkkijärjestelmän kautta, ja jako kahteen toisilleen vastakkaiseen ilmiöön tuntuu täten luonnolliselta. Luonnollisia vastakkainasettelut eivät kuitenkaan ole, ja harvoin todellisuus on niin mustavalkoinen kuin olemme oppineet sen hahmottamaan (Hall 2002: 153–154; Lehtonen 1996: 59–61; Cixous 1994: 37–38). Merkkejä ja niiden välille rakennettuja binaarisia oppositioita tarkasteltaessa on tärkeää havaita paitsi niiden keinotekoisuus myös niihin rakennettu arvohierarkia: oppositiopareissa vasemmanpuoleinen nähdään kulttuurissa usein arvokkaammaksi

¹⁵ Kielellä käsitetään tässä työssä pääsääntöisesti deskriptiivisesti kieltä kuvaavan staattisen kielijärjestelmän – saussurelaisittain *langue* – sijaan sosiaalisissa käytännöissä merkityksiä rakentavaa kontekstisidonnaista kielenkäyttöä, joka lähestyy luvussa 2.2.2 käsiteltävää diskurssi-käsitettä.

¹⁶ Poikkeuksena ovat onomatopoeettiset sanat, jotka jäljittelevät ääntä (de Saussure 1983: 69). Suomen kielessä tällaisia sanoja ovat esimerkiksi *kukkuu*, *kohina* ja *hau*.

kuin oikeanpuoleinen (esim. mies–nainen, valkoinen–musta, länsi–itä) (Savolainen 2006; ks. Cixous 1994: 37–38). Merkit rakennetaan siis kulttuurisesti omille tietyille paikoilleen merkkijärjestelmissä, ja kyse on kulttuurissamme oppimiemme luokitteluperiaatteiden mukaisesti jäsenetystä todellisuudesta – luonnollistetusta todellisuudesta (Cameron 1996: 44–45).

De Saussuren seuraaja, joskin myöhemmin strukturalismin kritisoijaksi siirtynyt Roland Barthes (1994) on soveltanut alun perin kielitiedettä varten kehitettyä strukturalistista metodologiaa kulttuurintutkimukseen, ja analyysinsä pohjalta hän on alkanut puhua ideologisesta *myyttisestä kielestä*. Myyttisellä kielellä Barthes (mts. 173–192) viittaa kulttuuriseen merkkejä määrittävään järjestelmään, jonka pohjalta tietyt merkitysajat kytetään kulttuurissa totutusti tiettyihin merkittyihin ja nämä kytkökset alkavat näyttää luonnollisilta: ne opitaan tulkitsemaan tietyllä tavalla. Barthesin (mts. 173–174, 183–184) mukaan myyttinen kieli toimii niin sanoissa kuin kuvissa, ja sen tehtävänä on vääristää ”todellisuutta”. Deborah Cameron (1996: 45) mainitsee feministiseltä kannalta kiinnostavan esimerkin tällaisesta myyttisestä kielestä: alastonta naista esittävässä kuvassa naisen alastomuus itsessään ei merkitse naisen halventamista tai tyrkyllä olemista, vaan alastomuudesta on rakentunut merkitysajalle näille mielikuville. Kuva ei tällöin toimi vain ja ainoastaan kuvana, jossa konkreettisenä merkittynä on alaston nainen. Esimerkiksi vähäpukaisia naisia kuvaaviin mainoskuviin kohdistuvan kritiikin ei pitäisi suuntautua naisen alastomuuteen, vaan siihen, että naisen paljas iho on merkityksellistetty miehisen katseen kohteeksi. Tällaiset kytkökset eivät ole mielivaltaisia, vaan poliittisia, ja ne voi nähdä osaksi naisten kontrollointia ja symbolis-materiaalista sortoa (ks. luku 2.1.1).

Luonnollistetut systeemit liittyvät tiiviisti ideologian käsitteeseen. Louis Althusserin (1984: 126–127) mukaan ideologia on sosiaalinen rakenne, jossa erilaiset valtasuhteet on luonnollistamalla tehty näkymättömiksi ja neutraaleiksi. Ideologia ei olekaan usein tietoista, vaan tiedostamatonta, sillä se rakentuu hämäräksi todellisuuden osaksi käytänteissä, arvoissa, intresseissä ja uskomuksissa (mts. 121–124). Arvottavien asenteiden ja ajatusten kautta toimivat ns. *ideologiset valtiokoneistot*, kuten erilaiset uskonnolliset, kasvatukselliset, poliittiset ja kulttuurilliset instituutiot, ja ne erotetaan täten pakon ja väkivallan kautta toimivista valtiollisista sortokoneistoista (armeija, poliisi, lait) (mts. 100–103). Althusserin käsityksessä nousee esiin kielen merkitys ideologioiden rakentajana. Hän puhuu kielestä subjektin paikantumisen alueena, jossa yksilö kiinnittyy sosiaalisiin rakenteisiin, ideologioihin. Koska ideologiat rakennetaan kieleen ja kielenkäyttöön luonnollisiksi, yksilö ei tiedosta osallistuvansa niiden ylläpitämiseen ja tuottamiseen. (Althusser 1984: 127–129; ks. Koivunen 1996a: 44–46.) Tällöin voidaan puhua kieleen rakennetuista itsestäänselvyyksistä. Vesa

Heikkisen (1999: 256) mukaan kyseenalaistamattomat itsestäänselvytykset ovat valtaan liittyvien valintojen joko tietoisista luonnollistamista tai tiedostamatonta luonnollistamista. Ideologiat ovat järjestäytyneet niin, että tietty ryhmä omaksuu todennäköisimmin tietynlaisen ideologisen ajattelun ja järjestää maailmaa kielellisesti sen mukaan. Heikkisen sanoin ”ideologiat ovat valtaa palvelevia merkityksiä” ja ”valta on sillä, joka pääsee merkityksellistämään maailmaa haluamallaan tavalla”. Ideologisinta Heikkisen mukaan edustavat tekstien alkuoletukset, joita ei usein kirjoiteta näkyviin, mutta jotka vaikuttavat tekstin merkityksen tulkinnan taustalla. (Mts. 256–257.)

Kenellä sitten on valta merkityksellistää maailmaa, jos kaikki subjektit paikantuvat kielessä niille ennalta määrättyihin positiioihin? Miten ideologioihin kietoutuneista kielen merkityksistä on mahdollista ”vapautua”? Kriittisesti strukturalismiin suhtautuva jälkistrukturalismi tarjoaa näkemyksillään mahdollisuuden määritellä merkityksiä uudelleen ja tuottaa siten uudenlaisia subjektipositiioita. Jälkistrukturalistit suostuvat strukturalismia sen halusta rakentaa järjestelmä, jossa merkitys syntyy, voidaksemme kokea tietävämme ”oikean” merkityksen (Savolainen 2006). Mitään perimmäistä oikeaa merkitystä ei kuitenkaan ole löydettävissä: merkittäjän ja merkityksen välinen suhde ei ole kiinteä, vaan se muuttuu historiallisesti. Esimerkiksi sana ”feminismi” saa eri merkityksen eri aikoina, eri konteksteissa (ks. luku 2.1.1). Merkitykset eivät ole siis vain kielellisiä, vaan myös sosiaalisia, poliittisia ja historiallisia.

Siinä missä strukturalismi tarkastelee sitä, miten teksti¹⁷ toimii, jälkistrukturalismi käsittelee sitä, missä kohdin teksti romahtaa. Jälkistrukturalismin pohjalta on kehittynyt erityinen tekstien lukemistapa ja filosofia, *dekonstruktio*, johon kuuluu luonnollisena pidetyn alkuperän ja perustan kyseenalaistaminen. (Savolainen 2006.) Dekonstruktioajatukset ajattelevat, että kahdella pitää ensin olla jotain yhteistä, ennen kuin ne voivat erota. Esimerkiksi Judith Butler (2006: 32–35, 138–139) katsoo, ettei heteroseksuaalisuus olisi seksuaalisuuden normina mahdollinen, ellei se määrittelisi itseään kiellon (homoseksuaalisuuden) kautta. Näin ollen ei ole olemassa mitään lopullista alkuperää, ja binaarinen oppositio tulisi kääntää toisinpäin: opposition toinen puoli on olemassa vain sen vuoksi, että toinen on hiljennetty, mitätöity (Cameron 1996: 109; Savolainen 2006). Binaaristen oppositioiden kääntäminen toisinpäin ei kuitenkaan riitä, vaan valtarakennelmien purkamiseksi on tarkasteltava myös sitä, miten oppositiot rakentuvat ja miten valta käyttää näitä rakennelmia hyväkseen (Savolainen 2006). Feminismin kannalta tämä merkitsee muun muassa kysymystä siitä, millaisen arvon feminiinisyys saa vastakkainasettelussa maskuliinisuuteen nähden.

¹⁷ Teksteillä käsitetään tässä merkkien tavoin painettuja sanoja laajemmat kokonaisuudet.

Tässä vertailussa feminiinisyyteen liitetyt tekijät, kuten tunne ja järjettömyys, määrittyvät negatiivisiksi, ja yksi feminismin tehtävistä on määritellä feminiinisinä pidetyt asiat myönteisiksi ja ennen kaikkea purkaa niiden kytkökset biologiseen sukupuoleen (Cameron 1996: 109–110).

Ylipäätään oppositioparien purkaminen ja merkitysten käsittäminen häilyviksi tarkoittaa mahdollisuutta määritellä sukupuolet uudelleen. Kielen merkityksillä operoidessaan kääntäminen näyttäytyy yhtenä tällaisena mahdollisuutena. Jälkistrukturalististen näkemysten valossa kääntäminen ei ole perimmäisten merkitysten välittämistä, vaan merkitysten uudelleenlukemista ja -kirjoittamista, ja kääntäjä voi kyseenalaistaa lähdetekstin luonnollistamia merkityksiä ja niihin rakennettuja valta-asetelmia (ks. luku 4.2.1). Kääntäjä voi sitoutua feministiseen ideologiaan ja pyrkiä tuottamaan merkityksillä feminististä ”todellisuutta” (ks. luku 4.2.2). Feminismi on siis yhtä kaikki poliittinen ideologia, joka pyrkii tuottamaan tietynlaista todellisuutta pohjaamalla feministisiin arvoihin. Feministinen kirjallisuudentutkija Pam Morris (1997: 13) täsmentää feminismin olevan tietoinen ideologia, joka vastustaa maskuliinista valtaa tuottavia toisia tietoisia ideologioita sekä piiloisia patriarkaalisia ideologioita, joilla naisten alisteinen asema on saatu näyttämään luonnolliselta. Morrisille *tietoiset ideologiat* ovat ihmisten tietoisesti valitsemissa ja ylläpitämissä tai hylkäämissä uskomusjärjestelmiä, kuten kristinusko, kommunismi tai juuri feminismi, ja *ideologia* tapa havainnoida ”todellisuutta”, joka luonnollistetaan tietynlaiseksi kulttuurisissa kielellisissä käytännöissä erilaisten arvojen, odotusten ja oletusten kautta (mts.). Tässä työssä kyse on feministisen kritiikin nimissä nimenomaan jälkimmäisen horjuttamisesta.

2.2.2 Diskurssien kentät

Kieli, valta ja ideologia liittyvät kiinteästi diskurssin käsitteeseen: diskurssit rakentuvat kielellä, niissä konstruoidaan kielenkäyttäjille erilaisia valta-asemia ja niillä pyritään tuottamaan tietynlaista ”totuutta” ideologioiden tarkoitusperien mukaisesti. Mitä diskurssit oikein ovat?

Diskurssit voi yleisesti käsittää merkityssysteemeiksi, jotka tuottavat sosiaalista todellisuutta ja rakentuvat sosiaalisissa käytännöissä (Jokinen ym. 1993: 26–27). Jälkistrukturalistinen valtateoreetikko Michel Foucault (1973) ymmärtää diskurssin merkityksen tuottamisen käytännöksi, diskursiiviseksi käytännöksi: tieto todellisuudesta tuotetaan diskursiivisesti kielen avulla, ja diskurssi itsessään on tiettyjen käytäntöjen tuottama. Diskurssi puhuu kohteestaan aina jollain tietyllä tavalla, joka on muotoutunut kulttuurin kielenkäyttäjien yhteiseksi

merkityksellistämisen tavaksi. Foucault'n mukaan diskurssi järjestelee näin valtasuhteita ja pyrkii vakiinnuttamaan kulttuurissa joidenkin lausumien ”totuudellisuuden”. Sen tavoitteena on ylläpitää omaa totuuttaan ja sulkea muut pois. (Mts. 42–60, 106–112.) Foucault'n diskurssikäsitteen pohjalta miestutkija Arto Jokinen (2000: 112) kiteyttää, että ”diskurssi on historiallisesti ja alueellisesti kehittynyt ajattelun, kielenkäytön ja toimintatapojen käytäntö, jota yhteiskunnalliset instituutiot vahvistavat, arvottavat ja hierarkisoivat”. Yhteiset kulttuuriset käsitykset yhdistyvät toisiinsa diskurssiksi, jolloin tietyt jatkuvasti toistuvat merkityksellistämisen tavat eli diskursiiviset käytännöt vakiintuvat. Esimerkiksi yhteisesti diskursiivisesti jaettu käsitys saattaa rajata ja luonnollistaa miesten väkivaltaisen käyttäytymisen koskemaan tyypillisesti tiettyä miesryhmää, mikä ohjaa kielenkäyttäjän suhtautumista väkivaltaan ja säätelee hänen toimintaansa väkivaltilanteessa. (Mts. 110.)

Jokisen (mts. 111–112) mukaan diskurssin määrittelyssä voi Foucault'n tavoin painottaa diskursseja laajoina ajatusten ja ideologioiden institutionalisoituneina muodostumina sekä tiettyjen väitteiden joukkona tai vaihtoehtoisesti tarkastella diskursseja yksilön kielenkäytössään rakentamina vuorovaikutteisina käytänteinä. Kyse ei ole kahdesta vastakkaisesta näkemyksestä, vaan eri tavoista lähestyä diskurssin käsitettä makro- ja mikrotasolta käsin, jotka sekoittuvat usein toisiinsa (mts. 113). Tässä tutkielmassa näillä molemmilla diskurssin määritelmillä on yhtä kaikki sijansa: mikrotason diskurssit korostuvat analyysissäni tarkastellessani Maria Kallion – yksilön – feministisyyden kannalta kiinnostavia puheenparsia¹⁸, mutta näiden puheenparsien feministisyyttä en voisi arvioida ilman käsitystä seksismiin ja feminismiin kytkeytyvistä makrotason diskursseista, laajemmista ideologisista näkemyksistä. Makrodiskurssit toimivat näin ollen yksilön puheen tulkintaresursseina (ks. Jokinen 2000: 113). Maria Kallion puheen taustalla vaikuttavia tulkintaresursseja avaan juuri tässä työssäni teoreettisessa viitekehyksessä, jolloin puhuessani diskurssista yleisellä tasolla viittaan edellä esittämäni foucault'laiseen diskurssikäsitteeseen.

Ylipäänsä feministinen teoria on pohjannut pitkälti Michel Foucault'n diskurssikäsitteeseen – ei tosin ristiriidattomasti. Foucault'laista diskurssiajattelua on moitittu muun muassa relativismista, sillä huomion kiinnittyessä valtaa tuottaviin ulottuvuuksiin toimijoiden välisissä suhteissa on vaarana sivuuttaa konkreettiset alistavat rakenteet ja hierarkiat (Koivunen 1996a: 53). Näin sitä on

¹⁸ Arto Jokinen (2000: 112) katsoo, että mikrotason diskursseista puhuttaessa niiden vastineeksi sopii hyvin termi *puheenparsi*. Tätä termiä käytän erityisesti luvussa 6.3.

kritisoitu kielellisen vallan korostamisesta materiaalisen vallan kustannuksella¹⁹ (mts.). Foucault käsittelee diskurssiteoriassaan valtaa silti ansiokkaasti, ja feministiteoreetikot ovat olleet kiinnostuneita nimenomaan valtasuhteista. Työlleni ja feministiselle ajattelulle yksi Foucault'n hedelmällisimmistä anneista on nähdä diskursiiviset käytännöt subjektia ja siten sukupuolta tuottavina valtarakenteita, joista käsin sukupuolittumisen prosesseja voi ymmärtää, tarkastella, kyseenalaistaa ja horjuttaa (ks. Koivunen 1996a: 51–54; Oksala 1997). Naiset ja miehet tekevät sukupuolta ja rakentavat sukupuoli-identiteettiä siis diskursseissa, jolloin voidaan puhua sukupuolittuneista diskursseista.

Sukupuolittuneilla diskursseilla käsitetään diskursseja, jotka niin representoivat, rakentavat, ylläpitävät kuin haastavat sukupuolittuneita sosiaalisia käytäntöjä (Litosseliti 2006: 58). Sukupuolittuneet diskurssit ovat täten myös sukupuolittavia. Sukupuolittuneissa diskursseissa lausumat²⁰ eivät kiinnity niiden esittäjän sukupuoleen: naiset voivat tuottaa seksististä diskurssia ja miehet feminististä. Diskurssien joustavuudesta huolimatta niihin on rakennettu eri tilat miehille ja naisille, joiden osallistuminen diskursseihin riippuu heidän sosiaalisesta asemastaan ja sitä säätelevistä instituutioista. Sukupuolittuneet diskurssit, kuten vanhemmuuden, heteroseksuaalisuuden ja feminismin diskurssit, ovat täten historiallisia ja ideologisia, ja ne muodostuvat suhteessa toisiinsa diskursseihin. (Mts. 58–59.) Se, että joitakin tapoja puhua tai kirjoittaa väheksytään tai arvostetaan, kumpuaa diskursiivisista käytännöistä. Deborah Cameronin (1996: 236–251) mukaan mm. laki, tiede ja politiikka ovat diskursiivisia toimialueita, joihin osallistumisen edellytykseksi on asetettu miesten arvokkaaksi määrittelemä ”miehinen” puhetapa mataline äänenpainoineen sekä koulutus, jonka ulkopuolelle naiset on pitkään jätetty ja jätetään yhä.

Jokaisessa diskurssissa vallitsevat siis säännöt siitä, kenellä on oikeus puhua kussakin tilanteessa ja millaisten ehtojen vallitessa (Jokinen 2000: 114). Kuvatessaan kielenkäyttäjien asemia diskursseissa Michel Foucault (1973: 106–107) käyttää *subjektiposition* käsitettä: kielenkäyttäjät eivät asemoi itseään diskurssissa tietoisesti, vaan he puhuvat tai kirjoittavat diskurssin tarjoamasta paikasta, subjektipositiosta, käsin. Asemoidessaan itsensä diskurssin tarjoamaan paikkaan yksilö pääsee

¹⁹ Kritiikiltä vie pohjaa se, että biologisen ruumiin problematisoinnissa on kyetty hyödyntämään Foucault'n (1980: 33–34) näkemystä biovallasta, jonka mukaan valta toimii biologisten ruumiiden kautta. Tämä käsitys näkyy mm. jälkistrukturalistisen feministiteoreetikon Judith Butlerin (2006) ajattelussa, jossa keskiöön on nostettu juuri vallan määrittämä ja kulttuurisesti normitettu ruumis ja seksuaalisuus. (Ks. Koivunen 1996: 54–55; Oksala 1997.) Niin ikään Foucault'hun tukeutuva Arto Jokinen (2000: 109, 113) korostaa, että diskursseilla on todellisia ja materiaalisia seurauksia ja niistä seuraa toimintaa, eikä foucault'lainen diskurssiteoria sulje tätä näkemystä pois.

²⁰ Michel Foucault (1973: 106–108, 115–118) katsoo diskurssin muodostuvan sille ominaisista kielellisistä lausumista, jotka mahdollistavat kohteesta puhumisen mutta samalla rajaavat tämän puheen ja siihen kiinnittyvän toiminnan mahdollisuuksia.

osallistumaan diskursiiviseen toimintaan subjektionsa suomin mahdollisuuksin (mts.). Diskurssissa valta kiinnittyy näin ollen konteksteihin ja positioihin eikä yksilöihin, jolloin subjektien on mahdollista sekä saada että menettää valtaa. Valta näyttäytyy alistamisen ja alistumisen sekä suostuttelun ja suostumisen diskursiivisena käytäntönä eikä kiinteänä rakenteena. (Jokinen 2000: 114.)

Kun tarkastellaan kielenkäyttäjien puhevaltaa diskursseissa, tarkastellaan juuri diskurssien tuottamia subjektionsia (Jokinen ym. 1993: 86–87). Feministinen tutkimus on kiinnostunut siitä, millaisia subjektionsia naisille ja miehille tarjotaan ja miten näitä subjektionsia rakennetaan diskursseissa. Anu Koivusen ja Marianne Liljeströmin (1996a: 25) mukaan ”feministisessä ajattelussa on kyse jatkuvasta kamppailusta valtaideologiaa, hegemonisia sukupuolidiskursseja sekä niiden tuottamaa naisten alistusta vastaan”. Heidän näkemyksensä mukaan sukupuolidiskurssit toimivat siis naisten sorron rakentajina ja ylläpitäjinä – miten? Foucault'laisen diskurssikäsitteen pohjalta tiedämme teoriassa, miten diskurssit toimivat, joten seuraavaksi on syytä nostaa esiin niiden konkreettiset toimintakentät: representaatiot, roolit ja stereotyypit. Niiden kautta jäsenyyttä näkyviin se, millaisia valtarakenteita – naisia alistavia hegemonisia sukupuolidiskursseja – feminismi voi purkaa.

2.2.2.1 Representaatiot, stereotyypit ja roolit

Feministit ovat kiinnostuneita sukupuolten kulttuuristen representaatioiden merkityksistä: miten ja millaisina naiset ja miehet näkyvät mm. tieteessä, taiteessa ja kirjallisuudessa. Representaatiolla voidaan käsittää yleisesti kulttuurissa rakennettuja naisen ja miehen kuvia – oli rakennusaineena sitten sanoista muodostuva teksti tai visuaalinen kuva. (Cameron 1996: 20–22.) Kieli on yksi keskeisin representaation väline, ja diskurssit ovat representaatioiden kenttiä. Kulttuurintutkija Stuart Hallin (2002: 98) mukaan ”diskurssi on ryhmä lausumia, jotka tarjoavat kielen sitä varten, että voitaisiin puhua tietynlaisesta jotakin aihetta koskevasta tiedosta – toisin sanoen representoida tätä tietoa”. Representaatioissa on siis kyse kielen ja ”todellisuuden” suhteesta, jolloin käsitteen taakse kytkeytyy seuraava näkemys: kieli ei heijasta todellisuutta, vaan todellisuus rakentuu vasta kielen merkityksissä. Representaatiot ovat näin ollen merkitystentuottamis- ja tulkintakehyksiä, joissa niiden edustama ja esittämä olemassa oleva ”jokin” ymmärretään tietynlaiseksi suhteessa muihin representaatioihin (Dyer 2002: 2–4). Todellisuuksien rakentajina representaatiot ovat poliittisesti latautuneita vallankäytön tiloja, joissa tuotetaan eriarvoistavia valta-asetelmia.

Todellisuus näyttäytyy aina osittaisena ja tietystä näkökulmasta, sillä representaatioita määrittävät tietyt hyväksytyt esittämisen tavat ja samalla representaatiot itse osallistuvat määrittelemään sitä, mitä voidaan esittää ja miten – ne rajoittavat. (Mts.; Linker 1995: 210; ks. Koivunen 1996a: 51.)

Kun pohditaan esimerkiksi sitä, millaista puhetta naisista tuotetaan tai millaisin kuvin naiset esitetään, eteen rakentuu käsitys tietynlaisesta ”oikeanlaisesta” naiseudesta. Tuula Gordonin ja Elina Lahelman tekemässä tutkimuksessa tulee esille, millaiseksi 17–18-vuotiaat naiset käsittivät kategorian ”nainen” 2000-luvun alun suomalaisessa yhteiskunnassa (Gordon 2001a: 8–10). Nuorten naisten assosiaatioissa korostuivat ruumiillisuus (tissit, rinnat) sekä tyyli (korkokengät, pitkät hiukset) mutta erityisesti äitiys. Määrittämällä itse ei-äideiksi ja tyyliään erilaisiksi kuin kuvaamansa ”nainen” monet heistä näkivät itsensä *tulevina* naisina ja väistivät näin naisen kategorian – ja siihen kytkeytyvät ikävät vaatimukset. Naisen kategoriaan liitettiin nimittäin velvollisuus olla tietynlainen nainen, kuten ”tyynempi ja hillitympi”. Toisaalta kategoriaan positiivisemmin suhtautuneet näkivät siinä mahdollisuuden heteroseksuaalisiin suhteisiin ja meikkaamiseen. (Mts.) Tutkimuksen nuoret naiset peilasivat itseään ja naiseksi tulemistaan siis hyvin jännitteisesti siihen naiskäsitukseen, joka heille oli rakentunut erilaisten representaatioiden pohjalta. Tuula Gordon (mts. 16) näkee, että nainen on konstruktiona sekä representoitu fiktio että sosiaalinen, kulttuurinen ja materiaallinen kategoria, joka rajoittaa ja luonnollistaa, mutta jonka voi myös kyseenalaistaa, häivyttää tai kokea voimavaraksi. Jotta naiseksi tuleminen voisi olla yhä voimauttavampi prosessi, ”oikeanlaisen naisen” kategoriaa tuottavia representaatioita on pyrittävä purkamaan.

Käsitys oikeanlaisesta naisesta perustuu pitkälti naisten niputtamiseen yhdenlaiseen muottiin, jota tuotetaan ja ylläpidetään stereotyyppittelyllä. Stereotyyppittelyssä on kyse ihmisten pelkistämisestä ja luonnollistamisesta muutamiksi ominaispiirteiksi, joita yksinkertaistetaan ja liioitellaan²¹ (Hall 2002: 190). Siinä keskeisiä ovat kahtiajaot normaaliin ja hyväksyttävään erotukseksi epänormaalista ja erilaisesta, ja näin stereotyyppittely sulkee kaiken siihen kuulumattoman ulkopuolelleen ja ylläpitää tiettyä sosiaalista järjestystä (mts. 190–191). Stereotyyppien kentällä sukupuolistereotyypit voidaan täten nähdä naisia ja miehiä representoiviksi käytänteiksi, joilla pyritään hallitsemaan sitä, mitä naiset ja miehet saavat olla. Sukupuolistereotyyppinä voi luonnehtia sekä deskriptiiviseksi että

²¹ Stereotyyppittelyn käsitteeseen liittyy olennaisesti tyyppittelyn käsite. Richard Dyerin (1977 teoksessa Hall 2002: 189–190) mukaan ympäristön havainnointi olisi mahdotonta ilman *tyyppejä*, joiden avulla havainnot jäsennetään: maailma käsitetään sijoittamalla ihmiset ja tapahtumat yleisiin kulttuuriin sopiviin luokittelukaavioihin. Ihminen tyyppitellään erilaisten roolien (äiti, pomo, rakastaja) kautta ja asetetaan jäseneksi erilaisiin ryhmiin mm. sukupuolen, seksuaalisuuden, iän ja kansallisuuden mukaan. Tyyppittely voi kuitenkin johtaa stereotyyppittelyyn. (Mts. 190; ks. Dyer 2002: 10.)

preskriptiiviseksi (Eckes 2004: 165). Deskriptiivisiä ne ovat tuottaessaan biologiseen sukupuoleen perustuvia käsityksiä siitä, millaisia naiset ja miehet ovat (esim. naiset ovat ”luonnostaan” tunteellisia ja ymmärtäväisiä, siinä missä miehet ovat ”luonnostaan” dominoivia ja määrätietoisia). Preskriptiivisyydellä puolestaan viitataan sukupuolistereotyyppien tapaan normittaa, millaisia naisten ja miesten pitäisi olla ja miten naisten ja miesten pitäisi käyttäytyä sukupuolensa edustajina (esim. naisten pitäisi olla ymmärtäväisiä ja miesten pitäisi johtaa). (Mts.) Luonnollistaessaan ja normittaessaan sukupuolistereotyypit eivät ole viattomia, vaan poliittisia valtakenttiä, jotka tuottavat sukupuolten välille eriarvoisuutta: sukupuolistereotyypit rakentavat seksististä järjestelmää, jossa nainen tuotetaan miehelle alisteiseen asemaan (mts. 169–171). Seksismi voi merkitä ambivalentisti naisiin liitettyjen ja stereotyypeiksi luonnollistettujen ominaisuuksien leimaamista kielteisiksi (esim. naiset ovat herkkiä ja loukkaantuvat *liian* helposti), niiden määrittämistä erityisen myönteisiksi (esim. äidillisinä naiset hoitavat kotitaloutta paremmin kuin miehet) ja naisten tuottamista miehistä riippuvaisiksi (esim. naiset tarvitsevat miesten huolenpitoa) (ks. mts. 171).

Määritellessään oikeanlaista naiseutta ja mieheyttä stereotyyppittely konstruoi naisille ja miehille tietynlaisia sukupuolirooleja. Sukupuoliroolin voi ymmärtää sukupuoleen sidotuksi sosiaalisiksi käyttäytymissäännöksi ja -odotukseksi, joiden mukaan naiset ja miehet toimivat (Eckes 2004: 165). Perinteisesti naisten roolit on kytketty biologian määrittäminä kodin piiriin (esim. kotiäidin rooli), siinä missä miesten roolit ovat kuuluneet pitkälti julkisen toiminnan alueelle (esim. perheenelättäjän rooli). Vaikka perinteiset sukupuoliroolit ovat yhteiskunnallisessa murroksessa antaneet ja antamassa periksi – eri kulttuureissa eri tavoin –, roolijako istuu edelleen sitkeästi asenteissa ja arvoissa. (Ks. mts. 166–170; vrt. Vuori 2001: 18–32.) Naisten kotiin rajattua toimijuutta ilmentävät muun muassa perheammattilaisten ja -asiantuntijoiden vanhemmuutta käsittelevät tekstit, joissa äiti asetetaan edelleen päävastuuseen lasten- ja kodinhoidosta. Äideille kasataan myös vastuu isien osallistamisesta, jolloin vanhemmuuden jakaminen näyttää paradoksaalisesti sitovan naiset yhä tiiviimmin kotiin eikä lisäävän heidän valinnanmahdollisuuksiaan. Äitien kodin ulkopuolinen toiminta ei rakennu merkitykselliseksi eikä äitien toimintaa pohdita naisten kokemuksina, ajatuksina, tunteina ja toimina. Äidit kuvataan ikään kuin ulkoapäin kohteina, siinä missä isän toimintakenttä subjektina laajenee nyt myös kodin sisälle ja sen sisällä. (Vuori 2001: 356–359.) Sukupuoliroolit vaikuttavat siis siihen, millaisia subjektipositioita naisille ja miehille rakentuu.

Sukupuolirooleista käsin on paikoin pyritty selittämään naisten ja miesten välisiä eroja (Cameron 1996: 81–83). Deborah Cameron (mts. 83) kehottaa kuitenkin varomaan sukupuolen asettamista

roolin tärkeimmäksi määritteeksi. Hän katsoo, ettei esimerkiksi sukupuolten välisiä kielellisiä eroja voi perustella vain naisten ja miesten erilaisilla sukupuolirooleilla. Se, että lapsia hoitavat naiset puhuvat yleisemmin lapsille hoivakieltä kuin miehet, liittyy pikemmin lastenkasvattajan rooliin kuin sukupuolirooliin: naiset, jotka ovat vähän tekemisissä lasten kanssa, saattavat käyttää vähemmän hoivakieltä kuin lapsia hoitavat miehet. Cameron ajaa huomautuksellaan takaa sitä, ettei lastenhoitoa ja siihen liittyvää hoivaavaa puhetapaa pidä selittää luonnolliseksi osaksi naisten sukupuoliroolia, vaikka naiset hoitavat lapsia pääasiallisesti enemmän kuin miehet. Kielellisten erojen selittäminen vain sukupuolirooleista käsin voi vahvistaa sukupuolistereotypioita. Väitettäessä naisten käyttävän hoivakieltä yleisemmin kuin miesten, koska usein juuri naiset hoitavat lapsia, voi johtaa äärimmilleen yleistettynä stereotyyppiseen käsitykseen naisista ”luonnostaan” hoivaavina. Cameron tähdentää, että ”sukupuolta ei tulisiakaan koskaan käyttää perimmäisenä selityksenä, koska se on yhteiskunnallinen rakenne, joka itsessään kaipaa selitystä”. Feministien ei pidä pysähtyä sukupuoliroolien tunnistamiseen, vaan heidän on tarkasteltava erityisesti niitä synnyttäviä käytäntöjä. (Mts. 83–84.)

Pureutumalla sukupuolirepresentaatioita, -stereotyyppisiä ja -rooleja tuottaviin käytäntöihin saadaan selville, miten ne rakentuvat ja toimivat, jolloin on mahdollista kehittää strategioita niiden vastustamiseksi ja purkamiseksi. Stereotyyppisiä on esimerkiksi mahdollista *kääntää nurin*, mikä sukupuolikysymyksenä voi karkeasti merkitä naisten esittämistä miehistä riippumattomina toimijoina, siinä missä miehet representoidaan tarkoituksellisesti naisista riippuvaisiksi toisiksi. Parhaimmillaan tällaiset odotustenvastaiset pääläelleen käännetyt asetelmat hämmentävät ja sitä kautta herkistävät naiset ja miehet tiedostamaan sukupuolten välisen eriarvoisuuden. Stereotyyppin kääntäminen nurin ei kuitenkaan vääjäämättä johda stereotyyppin horjuttamiseen tai hävittämiseen. Epäonnistuessaan nurinkääntäminen merkitsee pelkästään vaihtelua, jossa ei kyetä irtautumaan vastakkainasettelusta, vaan ajaudutaan yhdestä ääripäästä toiseen (Hall 2002: 214). Jotta tällaiseen yksinkertaistamiseen ei päädyttäisi, on tärkeää rakentaa toimijat ambivalenteiksi ja tuottaa heidät siten jähmeiden kategorioiden ja määritelmien tavoittamattomiin (mts. 213). Sukupuolta konstruoivien käytäntöjen kriittisessä ravistelussa onkin (oltava) kyse tilan raivaamisesta ristiriitaisuuksille, moninaisille identiteeteille. Representaatiot, stereotyypit ja roolit toimivat nimittäin identiteettien diskursiivisina rakennusaineina.

2.2.2.2 Postmodernin identiteetit

Subjektista, jolla aiemmin koettiin olevan yhtenäinen ja vakaa identiteetti, on tulossa pirstoutunut. Se ei koostu yhdestä, vaan monista identiteeteistä, jotka joskus ovat ristiriidassa keskenään tai jopa yhteensopimattomia toisiinsa nähden. [–] Siitä identifikaatioprosessista, jolla projisoimme itsemme kulttuuriin identiteetteihimme, on tulossa aiempaa avoimempi, moninaisempi ja ongelmallisempi. (Hall 2002: 22–23.)

Subjektia ja identiteettiä koskevat käsitteet ja käsitykset ovat muuttuneet paljon modernin ajoista yhteiskunnallisten muutosten myötä. Modernin kartesiolaisuuteen ja valistusfilosofiaan kytkeytyvä autonominen (miespuolinen) yksilösubjekti alkoi vähitellen hajota byrokraattisten hallintokoneistojen kasvaessa kansallisvaltioissa, minkä seurauksena modernista subjektista syntyi aiempaa sosiologisempi käsitys 1900-luvun alkupuolella (Hall 2002: 30–35). Sosiaalinen subjektikäsitteet korosti identiteetin rakentuvan yhteiskunnan ja subjektin keskinäisessä vuorovaikutuksessa, joskin siihen sisältyi yhä ajatus sisäisestä ytimestä: identiteetin katsottiin toimivan vakauttajana subjektin sisäpuolisen ”itsen” ja ulkopuolisten kulttuuristen maailmojen tarjoamien identiteettien välillä. Niin kartesiolaista kuin sosiologista modernin subjektia leimanneesta vakaasta minätunnosta on irtauduttu vasta postmodernin subjektikäsitteessä, mikä on merkinnyt modernin subjektin pirstoutumista ja identiteettikriisiä. Fragmentoituneen postmodernin subjektin syntyyn on vaikuttanut muun muassa modernien yhteiskuntien rakennemuutos 1900-luvun lopussa: ”globalisaatioksi” nimetyssä prosessissa vakaiksi koetut luokan, sukupuolen, seksuaalisuuden, etnisyyden, rodun ja kansallisuuden kulttuuriset maisemat ovat horjuneet, eikä identiteettejä voi enää sovittaa ja esittää yhden kategorian kautta. Yhden yhtenäisen identiteetin sijaan on syytä puhua useista paikallaanpysymättömistä ja ristiriitaisista identiteeteistä – postmodernin identiteeteistä²². (Mts. 19–26.)

Postmodernin identiteettikäsitteiden mukaan identiteetit tempoilevat eri suuntiin muodostamatta mitään yhtenäistä kokonaisuutta eheän ”minän” ympärille (Hall 2002: 23). Ne rakentuvat alituisessa suhteessa niihin tapoihin, joilla subjektia puhutellaan ja joilla subjekti esitetään sitä ympäröivissä kulttuurisissa käytänteissä. Identiteetit muotoutuvat toisin sanoen diskursiivisesti aineksinaan erilaiset representaatiot, roolit ja stereotyypit, joihin subjekti projisoi itseään jatkuvassa identifikaatioprosessissa. (Hall 2002: 22–23, 59–62, 99.) Esimerkiksi kansallinen kulttuuri on ymmärrettävissä diskurssiksi, joka konstruoi identiteettejä tuottamalla merkityksiä

²² Tämä ei tarkoita sitä, ettei ihmisillä olisi jo ennen postmodernia ollut moninaisia identiteettejä vaan sitä, että identiteetti *ymmärretään* nyt moninaiseksi.

”kansakunnasta”, johon subjektit voivat identifioitua; ”suomalaisuuden” diskurssi saunoineen, sisuineen ja sibiliuksineen representoi sitä, mitä ”Suomi” on, antaa merkityksen ”suomalaiselle” identiteetille ja vakauttaa ”Suomen” identifikaatiokohteena ”suomalaisissa” (ks. mts. 46–48). Kansallisia identiteettejä määrittää täten ”kuviteltu yhteisö”, joka konstruoituu kansakunnan kertomuksessa ja joka uusintaa kansallisen kulttuurin diskurssia jatkuvasti vaikuttaakseen alkuperäiseltä ja muuttumattomalta. (Mts. 48–49.)

Myös sukupuolen rakentumisessa on kansakunnan rakentumisen tavoin kyse diskursseja tuottavista identiteeteistä ja identiteettejä tuottavista diskursseista (Litosseliti 2006: 58). Esimerkiksi nainen konstruoituu feministiksi, uranaiseksi tai äidiksi paitsi tuottamalla puhetta myös osallistumalla neuvotteluun diskurssien tarjoamista positioista näistä identiteeteistä käsin; asemoimalla itsensä työpaikalla menestyvän uranaisen positioon nainen voi (yrittää) siirtää sivuun kilpailevaa identiteettiään äitinä. Häilyvinä ja paikallaanpysymättöminä postmodernin identiteetit mahdollistavat täten uudet vaihtoehtoiset identiteetit suistaessaan vakaan identiteetin raiteiltaan. Siinä missä postmodernin identiteettikäsitteiden luotsaama moneus saattoi aluksi hämmentää ja ahdistaa romuttaessaan yhtenäiselle identiteetille perustuvan turvallisen minäkertomuksen, uusien identifikaatiomahdollisuuksien valossa se näyttäytyy vapauttavana ja aiempia näkemyksiä lohdullisempana (ks. Hall 2002: 23, 26). Voisi kuvitella, että identiteetin käsite olisi näin ymmärrettynä hyvin hedelmällinen feminismille. Feminismi onkin osallistunut subjektin ja identiteetin hajakeskittämiseen kyseenalaistamalla perinteisen erottelun ”sisäiseen” ja ”ulkoiseen” sekä ”yksityiseen” ja ”julkiseen” ja avaamalla näin poliittiselle identiteettikamppailulle uusia elämän alueita, kuten perheinstituution ja lastenhoidon (mts. 43–44). Feminismi on nostanut esiin kysymyksen subjektien sukupuolittamisesta ja politisoanut sen, miten meidät tuotetaan naisiksi/miehiksi, äideiksi/isiksi, tyttäreiksi/pojiksi asettamalla kyseenalaiseksi käsityksen naisista ja miehistä osana samaa identiteettiä, ”ihmiskuntaa” (mts. 44).

Jotkut postmodernit feministit ovat kuitenkin kyseenalaistaneet ja jopa hylänneet koko identiteetin käsitteen painottaessaan yhtenäisen identiteetin harhan purkamista. Näin he ovat halunneet irtisanoutua tukemasta sellaista identiteettipolitiikkaa, jossa sorrettujen ryhmien identiteettiä määrittää kollektiivisesti ja ensisijaisesti sorron peruste, kuten sukupuoli, rotu, etnisyys tai seksuaalisuus. (Beasley 1999: 88; Butler 2006: 66–69.) Tällaiselle politiikalle on tyypillistä korostaa yhtä tiettyä identiteettiä yli muiden ja määritellä toimijuus sen kautta: musta miesopettaja nähdään ensisijaisesti mustana, valkoinen lesbonainen lesbona, aasialainen filosofi aasialaisena (Koivunen & Liljeström 1996b: 276–277). Se, että naiset kutsutaan yhteen yhtenäiseen sorrettuun

naisidentiteettiin ja vedotaan tällaisen yhtenäisyyden varaan rakennettuun poliittiseen voimaan, on siis syystä saanut joidenkin postmodernien feministien karvat pystyyn. Postmodernin feminismin sisällä on kuitenkin yhtä lailla identiteetin käsitteen kannattajia, joiden mukaan sortoa on *strategisesti* välttämätöntä vastustaa nimenomaan sorretuista, essentialisoiduista ja marginalisoiduista ryhmäidentiteeteistä käsin (Beasley 1999: 88). He katsovat, ettei valtarakenteita ole mahdollista sitoutua purkamaan niistä näennäisesti vapaasta ja kategorisoimattomasta positiosta käsin, vaan niiden sisältä (mts.). Tällainen näkemys sitoutumisesta on tarjonnut tyydyttävän vastauksen niille, joiden mukaan postmoderni feminismi on hankaloittanut naisten kollektiivista voimaa feministisessä liikkeessä purkaessaan vimmatusti kategorian ”nainen” (Koivunen 1996b: 97–98). Muun muassa Deborah Cameronin (1996: 220–222) mukaan feminismin on välttämätöntä toimia jossain tekaistun ”naisen” kategorian ja naisten moniäänisyyden välimaastossa, sillä ”hyvin erilaisten naisten identiteetit ja elämänkaarit ovat määräytyneet ennen kaikkea sen mukaan, että he olivat syntyneet naisiksi eivätkä miehiksi”.

Naiseuteen pohjaavassa identiteettipolitiikassa ei nähdäkseni ole kyse siitä, etteivät sen kannattajat tunnista ja tunnustaisi identiteettien pirstaleisuutta ja moninaisuutta, vaan pikemmin siitä, että myös ”naturalisoimaton, satunnainen ja rakentumishistorialtaan dekonstruoitu identiteetti on yhä identiteetti ja toimii oikeutetusti tekijänä sitä vaativissa poliittisissa tilanteissa”, kuten Tuija Pulkkinen (1993: 309) toteaa. Naisten välille tuotetut yhtäläisyydet on käsitettävä abstraktioiksi, jotka ovat vain välillisesti läsnä naisten elämässä heidän omien kokemustensa värittäminä (Cameron 1996: 220). Vaikka feminismin identiteetti-keskustelu on kärjistyneenä johtanut jopa ajatukseen feminismistä ilman naisia, sukupuolta ei pidä hylätä feministisen analyysin perustana (mts. 219–220; ks. Koivunen 1996b: 98). Naisuus kulttuurisena rakennelmana on feminismille mitä relevantein kysymys, ja asetan sen siksi työssäni keskiöön tarkastellessani Maria Kallion identiteettejä luvussa 6.3. Puhuessani Marian ”naisidentiteetistä” en viittaa johonkin perimmäiseen, tavoiteltavaan ja kaikille naisille yhteiseen identiteettiin, vaan tarkoitukseni on kuvata sen kautta, millainen ”nainen” Mariasta rakentuu erilaisissa diskursseissa, vaihtuvissa konteksteissa ja suhteessa toisiin identiteetteihin. Tässä työssä liikun siten postmodernien feminististen identiteetti-näkemyksen välimaastossa: en hylkää identiteetin käsitettä, mutta en myöskään korosta sitä yhtenäisyyden nimissä. Katson ”identiteetin” olevan hedelmällinen käsite sekä tutkielmalleni että feminismille silloin, kun se ymmärretään vallan tuottamaksi, loputtomaksi ja moninaiseksi – postmodernin identiteetiksi. Niin ikään postmoderni näkemys identiteettien diskursiivisesta rakentumisesta on työni perusta: se, että käsitän identiteettejä tuotettavan – ja purettavan – kielellä, tekee mahdolliseksi niiden tarkastelun kirjallisissa teksteissä, kuten *Kuolemanspiraalissa* ja *Die*

Todesspiralessa. Seuraavassa luvussa perehdyn tarkemmin kielen ja feministisen dekkarikirjallisuuden merkitykseen naisille ja feminismille.

3 Nainen, kieli ja kirjallisuus

Sukupuolta tuottavista valtarakennelmista kiinnostuneina feminismi ja feministinen tutkimus kytkeytyvät hyvin perimmäisesti kieleen ja sen tuottamiin merkityksiin (ks. luku 2.2.1). Tämän luvun alla laajennan näköalaa feministiseen kielentutkimukseen ja erityisesti feministisiin kieliteorioihin, joissa on punnittu naisten ja miesten kielellistä määrittelyvaltaa: kenen kieli on? Tätä kysymystä lähestyn päästäkseni selville siitä, mikä on estänyt naisia määrittelemästä itselleen valtauttavia subjektipositioita ja voimallisia identiteettejä, jos voimautumisen mahdollisuus kerran nähdään kielelliseksi jälkistrukturalistisen feminismin tavoin. Luvussa 3.1 esittämäni pohdinta kielellisestä määrittelyvallasta liittyy olennaisesti feministisen kääntäjän mahdollisuuksiin määritellä sukupuolta uudelleen, ja se toimii näin ollen alustuksena luvulle 4.2.1.

Teorioihin painottuvasta sukupuolen ja kielen suhteen käsittelystä siirryn luvussa 3.2 kohti kielenkäyttöä valottaen, miten sukupuoli näkyy kieltä kuvaavissa järjestelmissä ja jokapäiväisessä arkikielessä. Nostan esiin, kuinka meta- ja arkikieli toimivat kielenkäyttäjien käsissä juuri naisia sortavasti, syrjivästi ja kontrolloivasti – seksistisesti. Käsitys kielen seksistisyydestä on keskeinen lähtökohta ja kapinoinnin peruste feministisessä kääntämisessä. Seksististä kieltä vastustaakseen feministiset kääntäjät käyttävät hyväkseen muun muassa feministisen kielenhuollon keinoja, joita esittelen erityisesti saksan ja suomen kielen osalta luvun 3.3 alla. Tarkoitukseni on näin kartoittaa feministisen kääntäjän mahdollisuuksia välttää seksismiä työskennellessään kyseisillä kielillä ja antaa siten perspektiiviä tutkimusaineistoni feministisyyden arviointiin analyysiosiossa luvussa 6.

Yhtä lailla tutkimusaineisto mielessäni pureudun luvussa 3.4 siihen, miten kirjallisuus laajana kielellisenä instituutona tuottaa sukupuolta. Tämän kysymyksen rajaan aineistoni huomioon ottaen koskemaan feminististä dekkarikirjallisuutta ja naisia: miten ja millaiseksi nainen rakennetaan feministisessä dekkarikirjallisuudessa? Tarkasteluni myötä perustelen, miksi *Kuolemanspiraalin* kaltaisen feministisen dekkarin käännöstä on syytä tutkia.

3.1 Feministisiä käsityksiä kielestä

Tunnetuimpia feministisiä kieliteorioita ovat niin kutsutut puutemalli, dominanssimalli ja eromalli, joista kaksi jälkimmäistä on syntynyt vastalauseeksi ensimmäisen lohduttomalle näkemykselle naisten kielestä miesten kielen puutteellisena versiona (Litosseliti 2006: 27–28). **Puutemalli** tarjoaa feministisistä kieliteorioista synkimmät lähtökohdat naisten aseman uudelleenmäärittelyyn kielellä, sillä siinä naisten kieli nähdään miesten kieltä huonommaksi. Kyseistä kieliteoriaa edustaa muun muassa tanskalainen kielitieteilijä Otto Jespersen teoksellaan *Language: its nature, development and origin* (1959, alkup. 1922). Jespersenin päätelmien mukaan naiset liioittelevat (*kamalan kaunis*) ja jättävät lauseensa kesken ja heillä on miehiin verrattuna pehmeämpi puhetapa sekä suppeampi sanavarasto, kun taas miehet uudistavat sanastoa merkittävästi ja muodostavat koherentteja lauseita (mts. 245–251). Näitä naisten ja miesten kielten eroja Jespersen (mts. 254) päätyy selittämään sukupuolten erilaisista rooleista käsin: siinä missä naiset ovat voineet höpötellä kevyesti lastenhoidon ja ruoanlaiton ohella kodin piirin sosiaalisissa yhteisöissä, miehet ovat tottuneet tuottamaan täsmällisiä ja napakoita ilmauksia viettäessään paljon aikaa metsällä ja sodissa, joissa hiljaisuudesta on muodostunut jopa hengenpidin. Jespersenin ohella toinen merkittävä puutemallin edustaja on Robin Lakoff (1975), joka pitää miesten kieltä neutraalina ja kielellisenä normina ja naisten kieltä alistavana, voimattomana ja miesten kieltä alempiarvoisena. Lakoffin näkemyksen mukaan naisten kieli on puutteellista, heikkoa, triviaalia ja epäröivää, mistä osoituksena ovat erilaiset liitekysymykset (*eikö vain?*) ja vahvistussanat (*niin, todella, erittäin*). Lisäksi hän katsoo naisten puheen nousevan intonaation merkitsevän hyväksynnän hakemista ja kuvaa naisten puhetapaa alistuvaksi kiertelyksi. (Lakoff 1975 teoksessa Cameron 1996: 64–65.) Lakoff tiedostaa silti sukupuolierojen poliittisuuden – toisin kuin Jespersen – ja selittää erojen johtuvan naisten alisteisesta asemasta yhteiskunnassa: naiset on opetettu kiertelemään, etteivät he loukkaisi miehiä.

Niin Jespersenin kuin Lakoffin käsitykset naisten puutteellisesta kielestä perustuvat pitkälti yleisiin oletuksiin kielestä ja kulttuurisiin stereotypioihin empiirisen tutkimusaineiston sijaan (Litosseliti 2006: 27–29). He molemmat luovat oman sovinnistisen stereotypian naisten kielestä, eikä puutemallilla täten ole käyttöä sukupuolten uudelleenmäärittelyä (Cameron 1996: 65, 252). Puutemallia valoisampaa näkemystä on pyrkinyt tarjoamaan 1970-luvun lopulla vaikuttanut dominanssimalli. **Dominanssimalli** selittää naisten ja miesten kielen eroja miesten vallankäytöllä suhteessa naisiin, ja sen ajatus miehistä vallankäyttäjinä ja naisista vaiennettuina on vaikuttanut merkittävästi muihin feministisiin kieliteorioihin. Dominanssimallia edustavat Edwin ja Shirley Ardener (1978), joiden mukaan vallankäyttäjät eli miehet hallitsevat kielellistä järjestelmää, jolla

todellisuutta ilmaistaan julkisen piirissä, eikä naisilla näin ollen ole mahdollisuutta saada vallankäyttäjien todellisuudesta poikkeavaa omaa todellisuuttaan kuuluviin. Naisista tulee vaiennettuja, millä Ardenerit (mts. 20–21) eivät kuitenkaan tarkoita hiljaisuutta, vaan naisten kyvyttömyyttä ilmaista todellisuuttaan sitä tukevalla kielellä. Naiset voivat kyllä keskenään ilmaista itseään omilla ehdoillaan, mutta saadakseen miehet kuuntelemaan he muuntavat kokemuksensa tietoisesti miesten kielelle. Vaientamisen teorian mukaan naisilla on siis oma todellisuus, joka eroaa miesten todellisuudesta, mutta jota ilmaistaan miesten hallitseman kielen kautta. (Mts. 21.) Tämän näkemyksen vuoksi Ardenerien teoriaa on pidetty ristiriitaisena: jos valtaa käyttävien kieli ei määrää naisten todellisuutta, mikä estää naisia kehittämästä omaa ilmaisutapaa, jolla he voisivat tuoda esiin oman todellisuutensa? Vastaukseksi ei käy, että valtaa käyttävät miehet hallitsevat merkityksiä, koska tällöin naisten ei pitäisi pystyä edes ajattelemaan miesten kielen ulkopuolista todellisuutta. (Cameron 1996: 175.) Jos naisilla on keinot ilmaista todellisuuttaan muttei tilaisuuksia, ongelma on pikemmin yhteiskunnallisessa eriarvoisuudessa kuin kielessä (mts. 175–176).

Dominanssimallin toinen edustaja Dale Spender menee deterministisissä näkemyksissään vielä pidemmälle kuin Ardenerit. Spender väittää tunnetussa radikaalifeministisessä teoksessaan *Man Made Language* (1981), että kieli on miesten tekemä: miehet ovat määritelleet merkitykset ja koko sanaston omasta näkökulmastaan jättäen naisten näkökulman sen ulkopuolelle. Spender (mts. 3–4) tulkitsee naisten ja miesten välisten kielellisten erojen juontuvan patriarkalisesta yhteiskunnasta, joka on syntynyt maailman symbolisesta jaosta miehisiin ja ei-miehisiin luokkiin kielessä. Jaon myötä naisille on jäänyt vain kaksi vaihtoehtoa: he ovat voineet joko torjua miesten hallitseman kielen ja vaieta (*hiljaisuus*) tai omaksua sen (*vieraantumisen*) (mts. 52–59). Herää kuitenkin kysymys, mistä naiset vieraannutetaan tai miten heidät muka vaiennetaan, jos kieli määrää heidän todellisuuttaan. Ihmetystä herättää myös se, miten Spenderin on naisena mahdollista havahtua arvostelemaan patriarkalaisen yhteiskunnan sääntöjä, jos miehet kerran hallitsevat kieltä. (Ks. Cameron 1996: 178–184.) Kielellinen determinismi on teorian yksi ongelma: miten miehet onnistuvat hallitsemaan merkityksiä? Spenderin (1981: 52–53) selitys on se, että miehet ovat luoneet tiedon rakentumisen perinteen, jossa opitaan miehisen diskurssin tapa ajatella ja naiset eristetään keskustelun ulkopuolelle. Hän ulottaa teoriassaan institutionaalisen akateemisen tiedon aloilla tapahtuvan naisten ulosrajaamisen koskemaan jokapäiväistä arkikieltä ja jopa kielen kehittymisen alkuvaiheita, mitä on pidetty kyseenalaisena (ks. Cameron 1996: 182–183). Spenderin tarjoama selitys ei tyydytä, vaan se jättää yhä jäljelle kysymyksen siitä, miten kielestä on tullut

”miehistä”. Hänen dominanssimallinsa johtaa vain helposti ajatukseen miesten salaliitosta ja sivuuttaa naiset seksististen käytäntöjen uusintajina ja ylläpitäjinä. (Cameron 1996: 183.)

Niin ikään dominanssimallin selitys naisten ja miesten kielten eroille on hatara. Tältä osin viittaa Pamela Fishmanin (1983) tunnettuun tutkimukseen, jossa hän on selvittänyt heteroseksuaalisten parien viestintää näiden kotona ja väittää sen pohjalta, että naisten miehiä sosiaalisesti alempi asema näkyy heidän tavassaan keskustella. Fishmanin (mts. 94–96) mukaan naiset uurastavat kodeissa miesten puolesta pitääkseen keskustelua yllä, minkä vuoksi naiset käyttävät liitekysymyksiä ja varauksia (*you know*) enemmän kuin miehet ja esittävät väitelauseita miehiä harvemmin. Kyse ei ole naisten epävarmuudesta kieliviestintäkeinoista, vaan miesten ylivoimaisen voimien vuoksi kehittyneistä välttämättömistä taidoista: jotta naiset edes jotenkin pääsisivät osallisiksi keskusteluun miesten kanssa, heidän on huolehdittava keskustelunkulusta, koska miehet itse kieltäytyvät siitä. Naiset tekevät toisin sanoen viestinnän ”hanttihommat”. (Mts. 97–100; ks. Ayaß 2008: 67–72.) Fishmanin tutkimuksen pohjalta on alettu puhua naisille ja miehille tyypillisistä viestintätavoista (Ayaß 2008: 72). Tutkimusta on kuitenkin kritisoitu muun muassa riittämättömäksi kontekstin ja viestintäkeinojen analysoinnista (Günthner 1992 teoksessa Ayaß 2008: 72–73). Tutkimusotokset on ensinnä nauhoitettu pariskuntien kotona tilanteissa, joissa osapuolet oletettavasti keskustelevat muiden askareittensa, kuten lukemisen tai ruoanlaiton, ohella eivätkä keskustelee keskittyneesti, mikä tuo erilaisia ulottuvuuksia keskustelunkulkuun. Toisekseen kysymysten analysoinnissa ei ole otettu huomioon naisten kielellisten strategioiden esiintymistä esimerkiksi retorisenä kysymyksenä tai voimakkaan suhtautumisen ilmaisijana (esim. *Mitä sinä sanoit!?*). On arveluttavaa tehdä Fishmanin tutkimuksesta kestäviä päätelmiä naisten ja miesten eriarvoisista asemista keskustelutilanteissa. (Mts.)

Siinä missä dominanssimalli selittää naisten ja miesten kielen eroja miesten vallankäytöllä suhteessa naisiin, **eromalli** käsittää niiden johtuvan naisten ja miesten varhain muodostuneista erilaisista alakulttuureista ja erilaisten sukupuoliroolien omaksumisesta (Litosseliti 2006: 37). Eromallin mukaan erilaiset tyttöihin ja poikiin kohdistetut kulttuuriset vaatimukset (esim. ”tyttöjen on oltava kilttejä ja kohteliaita”, ”poikien kuuluu olla vahvoja ja kilpailuhenkisiä”) johtavat siihen, että tytöt ja pojat oppivat erilaisia vuorovaikutustaitoja ja kielenkäyttöä. Tyttöjä ei pidetä naisellisina, jos he puhuvat suoraan, mutta toisaalta heitä ei oteta vakavasti, jos he puhuvat ”kuin neiti”. (Mts. 37–38, 45.) Eromallin edustajien Daniel Maltzin ja Ruth Borkerin (1982) mukaan naiset ja miehet oppivat erilaiset puhutavat jo lapsuudessa toimiessaan ryhmissä lähinnä samaa sukupuolta olevien kanssa. He katsovat, että naisten ja miesten keskinäiset väärinkäsitykset

viestinnässä eivät perustu valtakysymykseen, vaan erilaisiin kulttuurisesti määritettyihin sukupuolirooleihin. Maltzin ja Borkerin näkemyksen taustalla vaikuttaa John Gumperzin (1982) kulttuurienvälisen viestinnän malli, jonka mukaan kahdesta eri kulttuurista tulevat kohtaavat vaikeuksia viestintätilanteissa pikemmin heidän erilaisista viestintäkäsityksistään johtuen eivätkä kieliopillisten tai semanttisten virheiden takia. He näkevät, että naiset ja miehet kuuluvat eri kulttuureihin ja sukupuolten välinen viestintä on ymmärrettävissä kulttuurienväliseksi viestinnäksi. Esimerkiksi siinä missä naiset käyttävät kysymyksiä keskustelua ylläpitävänä strategiana, miehet käyttävät niitä ensisijaisesti hankkiakseen tietoa jostain asiasta, jolloin kysymyksillä on eri sukupuolille erilainen merkitys keskustelun kannalta ja ne tulkitaan eri tavalla kahden eri kulttuurin käsitystä. (Maltz & Borker 1982.)

Maltzin ja Borkerin eromallia voi kiittää sen kiinnostuksesta naisten puhetapoihin heidän omissa ryhmissään, mutta siinä on paljon kritisoitavaa. Heidän argumenttinsa eivät ensinnäkään perustu omaan empiiriseen tutkimukseen, vaan jo aiemmin tehtyihin tutkimuksiin, kuten Pamela Fishmanin analyysiin (Ayaß 2008: 91). Toisekseen he näkevät erilaisilla viestintäkeinoilla hyvin suppeita merkityksiä²³. Myös väite tyttöjen ja poikien sosialisoitumisesta omiin sukupuolisidonnaisiin alakulttuureihin ja puhetapoihin toimiessaan samaa sukupuolta olevien kanssa on heppoinen, koska tytöt ja pojat toimivat usein sekaryhmissä (mts. 89–92). Eri sukupuolet kohtaavat jatkuvasti toista sukupuolta olevia erilaisissa viestintätilanteissa, joten on kohtuutonta verrata eri sukupuolten välistä viestintää eri kansallisten kulttuurien väliseen viestintään: naisten ja miesten voisi olettaa tuntevansa toisen sukupuolen viestintätavat ainakin passiivisesti (Günthner 1992 teoksessa Ayaß 2008: 92). Tämän kritiikin nurjana puolena on tosin sen sisältämä essentialistinen oletus, että kaikilla samaa sukupuolta olevilla olisi samanlainen tapa viestiä, enkä pidä sitä kestäväenä postfeministisestä näkökulmasta.

Kaiken kaikkiaan eromalli syyllistyy vallan merkityksen sivuuttamiseen, jolloin kulttuurinen sukupuolijako näyttäytyy mallissa viattomana (Litosseliti 2006: 39). Eromalliin pohjaavat teoreetikot eivät esimerkiksi tarjoa selitystä sille, mistä naisten ja miesten erilaiset alakulttuurit johtuvat. Se yksinkertaistaa dominanssimallin tavoin sukupuolen kategorian ja korostaa sukupuolieroa naisten ja miesten yhtäläisyyksien huomioimisen sijaan, mikä johtaa entistä räikeämpään sukupuolten vastakkainasetteluun ja ylläpitää näkemystä naisista ja miehistä

²³ Maltz ja Borker (1982) väittävät naisten osoittavan signaaleilla ”mhm” tai ”aha” kuuntelevansa puhujaa (empatia), kun taas miehet käyttävät heidän mukaansa vastaavia signaaleja yksimielisyyden ilmentäjinä. Kyseisillä signaaleilla voidaan kuitenkin kontekstista riippuen ilmaista yhtä hyvin kärsimättömyyttä, tylsistyneisyyttä, kritiikkiä kuin hämmästyä, jolloin intonaatio saattaa muodostua ratkaisevaksi niiden merkityksen kannalta (Ayaß 2008: 91–92).

binaarisina oppositioina. (Litosseliti 2006: 39–44.) Tällöin tullaan painottaneeksi myös biologista sukupuolta (*sex*) sosiaalisen sukupuolen (*gender*) kustannuksella, ja sukupuolen rakentumisen poliittinen näkökulma jää problematisoimatta. Naisia ja miehiä rajaudutaan tarkastelemaan lähinnä kielenkäyttäjinä pohtimatta kieltä sukupuolen tuottajana. (Sunderland & Litosseliti 2002: 4.)

Edellä esitettyjen feminististen kieliteorioiden valossa mahdollisuudet määritellä sukupuoli kielellisesti uudelleen tuntuvat haihtuvan ilmaan. Ennen kuin sukupuolten ja erityisesti naisten kielellinen valtautuminen voidaan nähdä mahdolliseksi, on määriteltävä naisten ja miesten kieli uudelleen. Näin on tehty postmodernissa feminismissä hylkäämällä ajatus naisten omasta kielestä, joka on vaikuttanut mm. Dale Spenderin dominanssimallin ja kielellisistä sukupuolieroista käytyjen keskustelujen taustalla (Cameron 1996: 213). Postmodernin feminismin mukaan naisilla ei ole kerrottavanaan mitään yhteistä yleispätevää tarinaa jollain ainutlaatuisella erityisellä kielellään, jota pitäisi tavoitella ja joka pitäisi saada miesten kuuluviin (mts. 212–213). Hylkäämällä ajatuksen miesten kielestä eroavasta naisten kielestä postmodernit feministit purkavat sukupuolten vastakkainasettelua ja tekevät tilaa naisten ja miesten keskinäisille eroille. Katson naisten kielen hylkäämisen merkitsevän niin ikään miesten hallitseman kielen ja todellisuuden hylkäämistä, mikä vapauttaa naiset toimimaan kielellä tässä ja nyt. Naiset eivät ole jossain ”kielen ulkopuolella”.

Feministinen kielentutkija Deborah Cameron (1996: 221–222) yhtyy pitkälti postmodernien feministien antiessentialistisiin näkemyksiin, joskaan hän ei hyökkää yhtä lailla naisten yhteisen kielen ajatusta ja unelmaa vastaan. Cameronin mukaan puhetta naisten kielestä ei pitäisi ottaa kirjaimellisesti, vaan vertauskuvana: naisten kielen voi tulkita merkitsevän yhtenäistämisen sijaan naisten yhdistämistä, jolloin keskeistä ei ole erojen hävittäminen, vaan naisten välisen yhteyden muodostaminen. Hän arvelee naisten yhteisessä kielessä olevan pohjimmiltaan kyse pyrkimyksestä sellaisiin puhe- ja kirjoitustapoihin, joiden kautta monenlaiset äänet pääsisivät kuuluviin ja tulisivat ymmärretyiksi. Tulkinnessaan Cameron painottaa kielen vuorovaikutuksellisuutta, jossa toisen ymmärtäminen edellyttää erojen tiedostamista. (Mts.) Hän suorii feministisiä kieliteorioita riittämättömiksi sivuuttaessaan kommunikaation merkityksen, sillä hän uskoo nimenomaan puhuttelutapojen – ei kirjoittamisen, puhumisen tai kielen rakenteiden – määrittävän ratkaisevimmin kielenkäytön yhteiskunnallisuutta:

Minun mielestäni kaikki perustuu siihen, että naisia puhutellaan eri tavoin kuin miehiä. Naiset puhuttelevat toisia ihmisiä eri ehdoin kuin miehet. Patriarkaaliset suhteet vaikuttavat kaiken kommunikaation ja jokaisen kommunikointiyrityksen taustalla. Ymmärtääksemme sen, mikä osuus kielellä on naisten alistamisessa ja

miten kieltä voidaan käyttää vapauttamisemme, meidän on kiinnitettävä huomiota kommunikaation ja puhuttelun ehtoihin. (Cameron 1996: 223.)

Yhdistän Cameronin näkemykset oitis subjektiposition käsitteeseen: subjektipositioista käsin subjektit puhuvat, puhuttelevat toisia subjekteja ja tulevat itse puhutelluiksi. Subjektipositio ei ole olemassa valmiiksi annettuna, vaan sitä säätelee kulloinkin tietty diskurssien joukko (ks. luku 2.2.2). Diskurssit nousevatkin keskiöön Cameronin (mts. 236) kielikäsitteensä, jonka voi liittää 1980-luvun lopulla alkunsa saaneeseen diskursiivisia näkökulmia painottavien feminististen kieliteorioiden virtaukseen (ks. Sunderland & Litosseliti 2002: 3). Cameronin mukaan naisten valtautumisen kannalta on hedelmällisempää nähdä miesten vallan perustuvan diskurssien määrittelyyn kuin ajatella sen ulottuvan vääjäämättä kaikkialle ja johonkin kielen kuviteltuun ytimeen asti: miesten valta on ”vain” valtaapitävän ryhmän etuoikeus määrittellä, kenellä on milloinkin lupa käyttää mitään kielen diskursseja ja millainen puhe on järkevää tai ymmärrettävää. Kieli ei itsessään ole naisia syrjivää ja alistavaa, vaan siitä on tullut sellaista miesten kielissä naisia käyttämästä tiettyjä kielen diskursseja tiettyinä aikoina ja luodessa diskursseja, joissa naiset tuotetaan miehiä vähäarvoisemmiksi ja marginaalisiksi. Täten miesten voi väittää ”hallitsevan” kieltä ainoastaan sikäli kuin heillä on yhteiskunnallista, taloudellista ja poliittista valtaa kieltä sääntelevissä instituutioissa (esim. laki, uskonto, tiede, kirjallisuus, media) ja niissä yhteyksissä, joissa puheoikeuksia määritellään. (Cameron 1996: 235–249.)

Pohtiessaan miesten valta-asemaa Cameron (mts. 261) kieltäytyy ymmärtämästä kielen yksioikoisesti joko todellisuuden edeltäjäksi ja määrääjäksi tai sen osittaiseksi heijastumaksi. Hänen mukaansa kielellä ei pidä pyrkiä selittämään kaikkea eikä sen roolia pidä ylikorostaa miehisessä vallankäytössä; kieli on nähtävä olennaisena *osana* sosiaalista todellisuutta ja *yhtenä* poliittisena ongelmana. Cameron tunnustaa, että sukupuolen ja vallan kytkökset ovat yksittäistä selittävää tekijää – kieltä, taloutta, biologiaa – monimutkaisempia asioita, ja hän kehottaa siirtämään huomion pelkän kielen syyttämisestä seksistisiin asenteisiin ja siihen tosiasiaan, että naisia syrjitään juuri sukupuolensa vuoksi. Cameron vaatii kielellistä muutosta, mutta hän vaatii sitä osana laajaa yhteiskunnallista muutosta. Hänen mukaansa feministien ei pidä tyytyä taistelemaan naisille ja miehille yhtäläisiä mahdollisuuksia käyttää diskursseja, vaan feministien on pohdittava, ovatko miesten hallitsevat diskurssit tavoittelemisen arvoisia sellaisinaan vai voisivatko toisenlaiset puhutavat palvella feministisiä tavoitteita ja arvoja paremmin. Samalla Cameron tiedostaa vaatimuksensa ongelmallisuuden: ”miten pysyä uskollisena poliittisille periaatteille ja samaan aikaan torjua täydellinen marginalisaatio”. Joskus tehokkaasti toimiminen edellyttää miehisten

diskurssien (hyväksi)käyttöä tehon perustuessa pitkälti kuulijan asenteisiin, ja tarve tuntea itsensä hyväksytyksi saattaa jossain tilanteessa olla puhujalle tärkeämpää kuin tahto käyttää feminististä puhetapaa. Ei ole yhtä ja ainoaa tapaa ratkaista, miten feministien pitäisi puhua ja kirjoittaa valtautuakseen ja valtauttaakseen. Cameron katsoo feministien olevan silti yhtä mieltä siitä, että kielen merkityksiä on tarkasteltava kriittisesti vallan ja ideologian näkökulmasta. Hän kannustaa feministejä metakielelliseen itsetarkkailuun ja valaa näkemyksillään feministeihin ja naisiin – minut mukaan lukien – uskoa, että heillä on valta luoda uusi merkityksiä ja muuttaa seksistisiä asenteita. (Cameron 1996: 261–270.) Seuraavaksi tarkastelen sitä, minkälaisista kielestä esiintyvää seksismiä vastaan feministit kamppailevat.

3.2 Seksistinen kieli

Seksismi on järjestelmä, jonka mukaan naiset ja miehet eivät ole ainoastaan erilaisia vaan myös eriarvoisia – –. Kielessä esiintyvä seksismi on tämän järjestelmän yksi ilmenemismuoto, ja se toimii epäoikeudenmukaisesti nimenomaan naisia eikä miehiä kohtaan. (Cameron 1996: 126–127.)

Deborah Cameron (mts. 125–126) painottaa seksististä kieltä erityisesti naisia sortavana ilmiönä ja pitää harhaanjohtavana sen ”sukupuolineutraalia” määritelmää, jossa seksismiksi käsitetään yhtä lailla miehiä väheksyvät ilmaukset. Cameronin mukaan esimerkiksi sellaiset miehet poissulkevat ilmaukset, kuten *mothering* (äitiys, lasten hoitaminen) ja *viattomat naiset ja lapset*, ovat seksistisiä, mutta eivät ”miesvastaisuutensa” vuoksi vaan siksi, että ne implikoivat naisten alisteista asemaa: lastenhoidon katsotaan luonnollisesti kuuluvan naisille, ja naisia pidetään lasten kaltaisina avuttomina uhreina (mts. 126). Tutkielmassani käsittelen kielellistä seksismiä Cameronin tavoin eri toten naisia syrjivänä yhteiskunnallisena järjestelmänä, ja näen tällaisen seksismin myös miesten kannalta haitalliseksi. Seksistisen kielen purkamisen on molempien sukupuolten etu, sillä naisten ja naiseuden kielellinen uudelleenmäärittely merkitsee myös miehuuden raja-aitojen ja erottelevan sukupuolijaon horjuttamista.

Seksistinen kieli on monisyinen ilmiö, joka ulottuu metakielestä jokapäiväiseen kielenkäyttöön. Metakielessä on vaikuttanut vahvasti kaksinapainen luokittelu binaarisiin oppositioihin, mikä on tuottanut eriarvoistavaa jakoa ”maskuliiniseen” ja ”feminiiniseen” (Cameron 1996: 122–123). Maskuliininen–feminiininen-vastapariasettelua käytetään kielijärjestelmien kuvauksissa, ja niiden välinen ero korostui kielitieteessä strukturalistisen kielentutkimusmetodin kehittäjän Ferdinand de Saussuren myötä (mts. 110; Hall 2002: 153; ks. luku 2.2.1 tässä työssä). Kielen analysoimiseksi

tuotettujen vastaparien kautta sekä kieli että ajattelu on luonnollistettu joko/tai-dikotomioiksi, joissa vasemmanpuoleinen merkitsee jotain myönteistä ja oikeanpuoleinen jotain kielteistä (esim. järki/tunne, hyvä/paha) (Cameron 1996: 106; Hall 2002: 153–154). Feminiinisestä ja maskuliinisesta on tehty länsimaisissa yhteiskunnissa luonnollisen maailman luokkia, ja niiden ”luonnollisuutta” kuvaavat hyvin sukupuolierojen stereotyyppiset tulkinnat, kuten ”miehet ovat järkeviä, naiset ovat tunteellisia”, joissa feminiinisyteen yhdistettävät asiat saavat negatiivisen merkityksen asettuessaan vastakkain maskuliinisuuden kanssa (Cameron 1996: 109–110; ks. Cixous 1994: 37–38). Metakielen seksismiä ilmentää niin ikään sanamerkityksiä kartoittavassa komponenttianalyysissa käytetyt ominaisuudet [+mies] ja [-mies], joista jälkimmäisellä kuvataan tarkasteltavan kohteen feminiinisyttä (Cameron 1996: 111). Komponenttianalyysin käyttäjiä on arvosteltu heidän seksistisestä tavastaan esittää mies ihmisyyden normina (Spender 1981: 20; vrt. Cameron 1996: 112–113). Metakielen seksismiä koskeva kritiikki on tärkeää kohdistaa juuri kielentutkijoiden tapoihin kuvata kieltä kielijärjestelmän sijaan: itse kieli ei ole seksimin läpätunkema järjestelmä, vaan kyse on lingvistien metakieleen tuottamasta seksismistä ja siten seksistisestä *kielenkäytöstä* (Cameron 1996: 112–113; Tainio 2001: 41).

Puhe seksistisestä kielenkäytöstä korostaa kieltä yhteiskunnallisena instituutiona ihmisineen, käyttötilanteineen ja käyttötarkoituksineen (Cameron 1996: 226–227). Seksistinen kielenkäyttö rakentuu osaksi niin jokapäiväistä kielenkäyttöä kuin kielenkäytön konventioita sääteleviä auktoriteetteja, kuten kielioppaita ja sanakirjoja (ns. institutionalisoitunut seksismi) (mts. 131). Jälkimmäisten kautta seksismi leviää tehokkaasti kielenkäyttäjien pitäessä kielen sääntöjä sekä sanojen merkityksistä ja käyttöyhteyksistä esitettyjä määritelmiä autoritaarisina ja tosina (mts. 142). Esimerkki kielioppaisiin kirjatusta seksismistä on generinen maskuliini, joka merkitsee maskuliinimuotoisen tekijännimen tai pronominin valitsemista, mikäli tarkoitejoukkoon kuuluu yksikin mies tai tekijän sukupuoli ei ole tiedossa. Muun muassa saksan kielen käyttöä koskeva DUDEN-kielioppi (1998: 200) suosittaa maskuliinimuotoisen indefiniittipronominin valitsemista, kun viitataan sekä mieheen että naiseen tai kun tekijän sukupuolella ”ei ole merkitystä”; feminiinimuodon käyttöä suositellaan vain silloin, kun tarkoitejoukon tiedetään muodostuvan ainoastaan naisista. Geneerisen maskuliinin myötä miehestä tuotetaan ihmisen normia ja nainen piilotetaan näkymättömiin (ks. luku 3.3.1 ja 3.3.2).

Kun puhutaan institutionalisoituneesta seksismistä erityisesti tämän työn kontekstissa, on muistettava kääntäjien merkitys sanakirjojen ja kielioppaiden ahkerina kuluttajina: kääntäjät kannattelevat tukevasti seksismiä noudattaessaan kielenkäyttöön kohdistettuja seksistisiä sääntöjä.

Tosin kääntäjille ja muille kielenkäyttäjille on tarjolla myös feministisiä vaihtoehtoja ei-seksististen sanakirjojen ja kielioppien muodossa. Niiden avulla feministit ovat pyrkineet kyseenalaistamaan seksististen oppien ylläpitämän miehisen auktoriteetin ja vakiinnuttamaan ei-seksistiset ilmaukset yleiseksi normiksi, mistä on kyse esimerkiksi Casey Millerin ja Kate Swiftin teoksessa *The Handbook of Nonsexist Writing* (1981) (ks. myös Cameron 1996: 142–154). Kielenkäyttäjillä on siis käytössään keinoja asettua poikkiteloin vallalla olevia kielenkäytön seksistisiä normeja vastaan, mutta käytännössä niiden läpilyöminen on haasteellista. Kaikilla ei ole yhtäläistä valtaa muuttaa kieltä, eikä tämä valta ei ole jäljitettävissä yhteen tekijään: media voi vastustaa uusien sanojen käyttöönottoa, kustantajat saattavat suosia perinteisiä eli seksistisiä ilmaisuja ja opettajat voivat pitää tiukasti kiinni generisen maskuliinin käytöstä ja leimata sukupuolettomat ilmaukset huonoiksi (Cameron 1996: 141–142). Siksi on tärkeää, että feministit saavat jalansijaa koulun ja median kaltaisissa poliittisissa instituutioissa, joissa kielenkäyttöä säädellään ja joiden vaikutus ulottuu arkikieleen asti (ks. mts. 141).

Institutionalisoitunutta seksismiä ei voi erottaa arkikielen seksismistä, sillä sanakirjojen ja kielioppien tarkoituksena on kuvata ja normittaa jokapäiväistä kielenkäyttöä. Kielenkäyttöä koskevat ohjeet voi tosin valjastaa myös arkikielen seksismin poistamiseksi, mistä hyvänä esimerkkinä on naisen aviosäätyä ilmaisevien puhuttelusanojen uudistaminen. Esimerkiksi englannin ja saksan kielessä on pyritty luopumaan puhuttelusanoista, joilla tuotetaan naisen riippuvuussuhdetta mieheen ja yhteiskunnallista erottelua naimisissa oleviin ja naimattomiin naisiin: Yhdysvalloissa puhuttelusanojen *Miss* (neiti) ja *Mrs* (rouva) tilalle on tarjottu uutta siviilisäättyyn kantaaottamatonta puhuttelusanaa *Ms*²⁴, kun taas saksan kielessä on siirrytty vähitellen käyttämään kaikkien naisten kohdalla tuttua puhuttelua *Frau* (rouva) sen menettäessä näin merkitystään siviilisäädyn ilmaisijana ja samalla luovuttu halventavasta *Fräulein*-puhuttelusanasta (neiti, pikku nainen) (Cameron 1996: 133). Myös suomen kielessä sukupuolittuneet puhuttelut, *herra*, *neiti* ja *rouva*, ovat harvinaistuneet viime vuosikymmenten aikana, joskin niitä käytetään edelleen kohteliaisuusmuotoina (”*Anteeksi, herra*”, ”*Rouva Presidentti*”) (Engelberg 2002: 113). Instituutiot voivat taipua muuttamaan seksistisiä käytäntöjään tällä tavoin, mutta yksittäisten kielenkäyttäjien arkikieleen puuttuminen on vaikeampaa (mts.). Miten hellittelysanoja seksistisesti käyttävälle miehelle onnistuu selittämään niiden loukkaavan merkityksen?

²⁴ Isossa-Britanniassa ja Australiassa puhuttelusanaa *Ms* on tosin alettu käyttää yhä tarkemman erottelun välineenä: sillä on viitattu vanhempiin naimattomiin naisiin, eronneisiin naisiin ja feministeihin (Cameron 1996: 152).

Arkikielen seksismiksi mielletävät loukkaukset voidaan jakaa lieviin ja pahoihin loukkauksiin (Cameron 1996: 132–136). Lieviä loukkauksia ovat hellittelysanat (*muru, kulta, hani*), joita miehet voivat käyttää kenen tahansa naisen kohdalla, mikäli nainen ei ole suoraan häntä ylemmässä asemassa – siinä missä naiset näyttävät voivan käyttää niitä vain miehistä, jotka ovat heitä nuorempia tai joihin heillä on läheinen suhde (Cameron 1996: 132–133). Deborah Cameron (mts. 133) toteaa hellittelysanojen olevan paitsi eriarvoistavia myös epäkunnioittavia, sillä ne on tarkoitettu ilmaisemaan läheisyyttä: ”Jos niitä käyttävät vieraat ihmiset, ne ovat siis luonnostaan epäkunnioittavia.” Ymmärrän Cameronin ajatuksen, joskaan en sanoisi ”suomea puhuvan” Cameronin tavoin hellittelysanojen olevan *luonnostaan* epäkunnioittavia, vaikka niiden loukkaavuus perustuu juuri kielenkäyttäjän vierauteen. Kyseinen sana hämärtää näkyvistä sen, etteivät hellittelysanat itsessään ole epäkunnioittavia, vaan epäkunnioittavia niistä tekee niiden seksistinen käyttö.

Pahoina loukkauksina voidaan puolestaan pitää naisiin kohdistuvaa nimittelyä ja sanallista väkivaltaa (Cameron 1996: 134). Naisten loukkaamiseksi on olemassa enemmän seksuaalisuuteen liittyviä sanoja kuin miesten loukkaamiseksi, joskaan ei ole missään nimessä tavoiteltavaa, että sukupuolet olisivat tässä suhteessa ”tasa-arvoisia” – tällainen kielen seksismi on tiedostettava. Naista seksuaalisena saaliina kuvaavia sanoja on erilaisia (*kinkku, panopuu*), mutta niillä ei oikein ole miespuolisia vastineita; useat miehiä loukkaavat sanat viittaavat homoseksuaalisuuteen (*homo, hinttari*), joka liitetään stereotyyppisesti naismaiseen mieheen ja on siten myös naisiin kohdistuvaa seksismia. Naisten seksuaalisuuteen kytkeytyvään nimittelyyn yhdistyy lisäksi kaksinaismoraali: naiset eivät saisi olla seksuaalisesti aktiivisia, mutta toisaalta he eivät saa kieltäytyä tyydyttämästä miesten tarpeita. Naiset ovat usein joko liian seksuaalisia (*jakorasia*) tai he eivät ole tarpeeksi seksuaalisesti halukkaita (*pihtari*), mikä osoittaa, ettei tällainen epäjohdonmukaisuus estä seksististen stereotyyppien säilymistä. Siinä missä miesten seksuaalisesta aktiivisuudesta puhutaan ihailen (*sellainen ori*), seksuaalisesti aktiivinen joutuu kuulemaan olevansa *huora*. Tällaiset seksistiset kielelliset käytännöt toimivat yhteiskunnan keinona hallita ja määritellä naisia: naiset oppivat tarkkailemaan seksuaalista käyttäytymistään ja mainettaan, sillä he eivät halua miesten tai toisten naisten leimaavan heitä näillä nimityksillä. (Mts. 134–136.)

Seksistisen kielenkäytön tehtävänä on siis kontrolloida ja alistaa naisia, mutta mikä saa kielenkäyttäjät – niin naiset kuin miehet – tukemaan tätä tehtävää? Casey Miller ja Kate Swift (1981: 1–4) katsovat seksistisen kielenkäytön johtuvan vain ihmisten tietämättömyydestä ja välinpitämättömyydestä, tahattomasta epäkohteliaisuudesta. He pitävät seksististä kieltä

yksinomaan syvälle juurtuneena tapana, ei ideologiana. He uskovat puhujien noudattavan uusia ei-seksistisiä ilmaisuja, jos heille sellaiset annettaisiin. (Mts.) Millerin ja Swiftin (mts. 8, 11) mukaan kieltä pitää muuttaa sen vuoksi, ettei se vastaa todellisuutta, vaan vääristää sitä. Esimerkiksi geneerisestä maskuliinista pitäisi luopua, koska se ei välitä tarkkaa tietoa siitä, kuuluuko ryhmään naisia vai ei. Tällaisen ”teoreettisen reformismin” kannattajat uskovat sanojen ulkoisten muotojen ratkaisevan kielen seksismin ongelman (Cameron 1996: 129–130). He eivät näe kielellisen seksismin rakentuvan seksistisille asenteille, vaan he korostavat seksistisen kielenkäytön seksismiä ylläpitävää luonnetta. Näin käsityksen taustalla kyllä pilkkahtaa ajatus todellisuutta rakentavasta kielestä, seksismiä tuottavasta kielenkäytöstä, mutta samalla siinä painotetaan kieltä todellisuuden kuvaajana. Tämä jättää jäljelle kysymyksen siitä, mitä teoreettiset reformistit oikein ymmärtävät todellisuudella ja onko seksismi todella poistettavissa vain sanoja muuttamalla. Jos kerran kielenkäyttäjät ovat halukkaita käyttämään ei-seksistisiä ilmauksia, miksi feministinen kielenhuolto saa osakseen edelleen vastustusta?

Yhdyn teoreettisen reformismin näkemykseen siitä, että seksismi on syvälle juurtunut eivätkä monet kielenkäyttäjät tiedosta tuottavansa seksististä kieltä ja siten naisia alistavia diskursseja ja positioita. Tämä on yksi syy, miksi näen tiedostavan analysoinnin feministisen kääntäjän toiminnan edellytykseksi ja työkaluksi. Reformistien näkemystä kokonaisempi on silti käsitys seksistisen kieliyhteisön synnyttämästä seksistisestä kielenkäytöstä: noidankehän tavoin seksistinen yhteisö synnyttää seksististä kielenkäyttöä, joka puolestaan pitää yllä yhteisön seksistisiä asenteita (Tainio 2001: 41). Seksismin kannattajat eivät ole valmiita luopumaan seksistisestä kielestä, koska sillä on erityinen merkitys: sen avulla pyritään ylläpitämään naisten ja miesten epätasa-arvoa. Vaikka seksismin kannattajat yrittävät uskotella – omaksi edukseen – feministien syyllystyvän tyhjämpäiväiseen sanojen pohtimiseen, vastustus ei ole lannistanut feministejä. Kapina on alkanut.

3.3 Feministinen kielenhuolto – kapina kielessä

Kielen seksistisyyteen suhtaudutaan usein vähättelevästi, sillä kielenpuhujat eivät itse koe joutuvansa sukupuolittuneen kielen sortamiksi. Vaikka he saattavat pitää sukupuolten eriarvoisuutta ongelmana yhteiskunnan eri aloilla, monet eivät näe feminististä kielenhuoltoa hyödyllisenä keinona tarttua tähän ongelmaan. Kuitenkin seksistisen noidankehän pyöriessä kielen pintatason muutokset, kuten ei-seksistisen kielen käyttö, vaikuttavat kielenkäyttäjien asenteisiin syvemmällä tasolla – ne vaikuttavat kielenkäyttäjien todellisuuteen (ks. Cameron 1996: 269–270; Tainio 2001: 41). Feministisen kielenhuollon ansiosta kielenkäyttäjät ovat entistä tietoisempia kielenkäytön

seksismistä monissa kieliyhteisöissä. Itse asiassa ”seksismi” jo sanana on eräs feministisen tiedostamisen ja kielen uudistuksen tulos.

Feministisellä kielenhuollolla on nähdäkseni ainakin kaksi tehtävää: sen tarkoitus on sekä häiritä kielestä käytävää keskustelua että häiritä kielenkäyttöä. Sen tavoitteena on tuoda kielenkäytön seksismi näkyviin, jotta kielenkäyttäjät voisivat ryhtyä kapinoimaan sitä vastaan ja seksismi saataisi ennen pitkää murennettua. Feministisessä kielenhuollossa vaikuttaa kaksi pääkeinoa, joihin myös feministiset kääntäjät usein tukeutuvat pyrkiessään ei-seksistiseen kieleen: sukupuolitunnusten hävittäminen ja niiden lisääminen. Luvuissa 3.3.1 ja 3.3.2 tarkastelen, miten nämä keinot näkyvät feministisessä kielenhuollossa saksan ja suomen kielten osalta. Se, kuinka hyvin keinot toimivat feminististen tarkoitusperien kannalta, riippuu aina kontekstista.

3.3.1 Feminisaatio ja neutralisointi saksan kielessä

Feministinen kielenhuolto on pureutunut saksan kielessä erityisesti ammattinimikkeiden maskuliinimuotoisuuteen, sillä ne eivät ilmaise vain sitä, mitä työtä nainen tai mies tekee, vaan ammattinimike rakentuu keskeiseksi osaksi omaa identiteettiä, kuten oma nimi (Schoenthal 2000: 2065). Maskuliinimuotoja purkaakseen feministinen kielenhuolto käyttää keinoinaan feminisaatiota (feminiinitunnusten lisääminen) ja neutralisaatiota (sukupuolitunnusten hävittäminen). Feminisaation (*Feminisierung*) tarkoituksena on rakentaa naiset näkyviin saksan kielessä, mikä tarkoittaa mm. kongruenssia henkilön sukupuolen ja henkilöön viittaavan sanan suvun välillä: kun kyse on ainoastaan naisista, heihin on viitattava naissukupuolen ilmaisevilla tekijännimillä ja ammattinimikkeillä sekä pronomineilla (mts. 2068). Jos puolestaan viitataan naisiin ja miehiin, sekä maskuliini- että feminiinimuoto on pantava näkyviin ja toisin sanoen hylättävä geneerinen maskuliini (mts.).

Yksi feminisaation keino on feminiini- ja maskuliinimuotoisten tekijännimien ja ammattinimikkeiden sekä pronomien rinnakkaiskäyttö (*Doppelbenennung*) (*Kolleginnen und Kollegen, Assistentin und Assistent, eine oder einer*) (DUDEN 2007: 406). Koska kielenkäyttäjät pyrkivät ekonomisuusperiaatteen mukaisesti mahdollisimman tiivistettyihin ilmaisuihin, sen rinnalle on kehittynyt ytimekkäitä viittaustapoja (*Kurzformen*), joita muodostetaan mm. kauttaviivan avulla (*Mitarbeiter/-innen, jede/jeder, jede/-r*). Kauttaviivaa monipuolisemmin voi hyödyntää sulkeita, sillä ne toimivat myös monikollisissa sanapareissa, joissa feminiini- ja

maskuliinimuoto poikkeavat toisistaan (*Kolleg(inn)en, Student(inn)en*). Tyypillistä on myös osoittaa feminiini- ja maskuliinimuoto käyttämällä isoa i-kirjainta keskellä sanaa (*KollegInnen, MitarbeiterInnen*), joskaan tämän niin kutsutun *Binnen-I:n* käyttö ei ole täysin oikeinkirjoitussääntöjen mukaista, sillä isojen kirjainten käyttöä sanan sisällä ei suositella. (DUDEN 2007: 406–407.) *Binnen-I:n* käyttöä onkin vastustettu sen perusteella, että se on ortografisesti epäesteettinen eikä sitä voi tuoda ääntein puheessa ilmi (Bußmann & Hellinger 2003: 155). Ristiriidassa vasta-argumenttien kanssa on kuitenkin se, että nykyään muodostetaan yhä enemmän sellaisia sanoja, joiden keskellä on iso kirjain (*BahnCard, InterRegio*). Ei ole myöskään mahdotonta osoittaa ison i-kirjaimen käyttöä puheessa, sillä sen paikkaa sanassa on mahdollista merkitä tauolla. (Mts.) Epäilen, että *Binnen-I:n* vastustajat haluavat argumenteillaan vastustaa nimenomaan feminististä politiikkaa.

Edellä mainittujen keinojen ohella kieltä voi feminisoida käyttämällä sanoissa naissukupuoleen viittaavia loppuja (*-tante, -schwester, -frau*) sekä naisiin viittaavia attribuutteja (*weiblich*) (Schoenthal 2000: 2082). Feminiinimuotoiset tekijännimet ovat mahdollisia myös yhdyssanoissa korvaamassa geneeristä maskuliinia sanan ensimmäisenä osana (*Arztbesuch* → *Ärztinbesuch, Leserbrief* → *Leserinnenbrief*) (DUDEN 2007: 410). Lisäksi naiset voi tuoda esiin valitsemalla feminiinin artikkelin substantivoitujen adjektiivien ja partisiippien yhteydessä (*eine/die Studierende*) (Schoenthal 2000: 2082). Niitä voi käyttää naisten ja miesten asymmetrian purkamiseksi myös jättämällä feminiinimuotoisen artikkelin pois, jolloin kyse ei ole enää feminisaatiosta, vaan neutralisoinnista (*Neutralisierung*). Neutralisointi voidaan esittää kolmen kategorian avulla: 1) sukupuolineutraalien henkilöihin viittaavien sanojen käyttö yksikössä ja monikossa (*Mitglied, Person*), substantivoitujen adjektiivien ja partisiippien käyttö monikossa (*die Kranken, die Studierende*) ja sukupuolineutraalien sanojen käyttö (*Leute, Eltern*), 2) tekijännimien ja ammattinimikkeiden korvaaminen abstraktisanoilla (*Leiter* → *Leitung, Rednerpult* → *Redepult*) ja 3) henkilöön viittaavien sanojen korvaaminen syntaktisilla rakenteilla (*wer kandidiert hat, wurde gewählt*). (Mts.) Sukupuolta ilmaisevat sanat voi myös korvata ilmaisuihin adjektiivien avulla (*Rat der Ärztin / des Arztes* → *ärztlicher Rat*). Lisäksi kahdesta tekijännimestä muodostuvissa yhdyssanoissa ensimmäisen voi pyrkiä ilmaisemaan sukupuolineutraalisti (*Studentvertreter* → *Studierendenvertreterin, Studierendenvertreter*, ei *Student(inn)envertreter(in)*). (DUDEN 2007: 410–411.)

Saksan kielessä on siis monia mahdollisuuksia tuottaa ei-seksististä kieltä. DUDEN-kielioppaan (2007: 410) mukaan kuitenkin maskuliinimuodosta rakennettuja johdoksia, kuten *freundlich* ja

juristisch, ei voi kielen rakenteen vuoksi muuttaa feminiinimuotoisiksi (*freundinlich, juristinnenisch*). Tällaiset uudissanat kuulostavat toki oudoilta, mutta kaikki naiset näkyviin tuovat kielelliset keinot ovat laajasti tulkittuna sallittuja feministisessä kielenhuollossa. Tosin vaikka feministisen kielenhuollon tehtävänä on häiritä kieltä ja tuottaa jopa tarkoituksellisesti vaikeasti luettavia ilmaisuja saadakseen kielenkäyttäjät tiedostamaan kielen seksistisyyden, voi olla perusteltua käyttää johdonmukaisesti yhtä keinoa läpi tekstin, mikäli se onnistuu täyttämään feministiset tarkoitukset. Kielen ekonomisuus joutuu nimittäin koetukselle, kun (yksikkömuotoiseen) tekijään liitetään artikkeleita, adjektiiveja ja pronomineja, jotka taipuvat erilaisilla feminiinissä ja maskuliinissa, kuten seuraavassa esimerkissä: *Jede Mitarbeiterin, die zu spät kommt, muss ihre Verspätung entschuldigen. Jeder Mitarbeiter, der zu spät kommt, muss seine Verspätung entschuldigen* (DUDEN 2007: 408–409). Tällöin on syytä harkita, onko tekijännimestä mahdollista käyttää molempiin sukupuoliin viittaavaa monikkomuotoa (*Alle Mitarbeiter/-innen, die zu spät kommen, müssen ihre Verspätung entschuldigen*). Mikäli korvaaminen ei ole mahdollista, vaihtoehtona on mainita rinnakkain sekä feminiini- että maskuliinimuotoinen tekijännimi (*Durchschrift für die Kundin / den Kunden*). (Mts. 407–408.) DUDEN-kieliopas (mts. 406–407) ei suosittele lyhyiden muotojen (*Kurzformen*) soveltamista yksikkömuotoisiin tekijännimiin, sillä esimerkiksi sulkein ilmaistu epämääräinen artikkeli ei usein vastaa ilman sulkeita esitetyn substantiivin sukua (esim. *Wir suchen eine(n) Lehrer(in)*). Jos substantiivi kuitenkin taipuu samalla tavalla feminiinissä ja maskuliinissa, molemmat sukupuolet voidaan tehdä näkyviksi kirjoittamalla esiin artikkelin maskuliini- ja feminiinimuoto (*Unterschrift der oder des Erziehungsberechtigten*) (mts. 407–408).

Feministinen kielenkritiikki on nostanut esiin sen, että suffiksein johdetut naisiin viittaavat ammattinimikkeet on muodostettu pääasiassa maskuliinimuodoista. Niissä harvoissa tapauksissa, joissa kantasanana on ollut feminiinimuotoinen ammattinimike, maskuliinimuodoksi on kehitetty kokonaan toinen sana ja johdettu siitä uusi feminiinimuoto (*Kindergärtnerin* → *Erzieher* → *Erzieherin*) (Schoenthal: 2000: 2065). Yhtä lailla on kiinnitetty huomiota siihen, ettei geneeristä maskuliinia käytetä ammattinimikkeiden kohdalla, jotka viittaavat tyypillisiin tai epämiellyttäviin naisten töihin (*Putzfrau, Haushälterin*). Lisäksi on ilmauksia, joita käytetään geneerisesti, vaikka ne sisältävät miessukupuolta ilmaisevan sanan, kuten sukulaisuussuhteen (*alle Menschen werden Brüder, die Väter des Grundgesetzes*). (Mts. 2065–2066.)

Saksan kielen feministinen kielenhuolto on saavuttanut työssään edistysaskeleita, ja esimerkiksi työpaikkailmoitusten ammattinimikkeissä on alettu huomioida molemmat sukupuolet (Schoenthal

2000: 2074). Lisäksi kielenkäyttöä ei tarkastella sukupuolen näkökulmasta enää ainoastaan feministisissä vaan myös valtavirran kielioppaissa. Esimerkiksi DUDEN-kielioppaassa (2007) puhutaan sukupuolten kielellisestä tasa-arvosta luvussa *Gleichstellung von Frauen und Männern in der Sprache*, jossa tasa-arvon tärkeimmäksi perusteeksi on asetettu molempien sukupuolten tekeminen näkyväksi. Ohjeistus kehottaa periaatteessa hylkäämään geneerisen maskuliinin, joskaan tässä ei oteta ehdotonta linjaa eikä sitä uloteta miesten noudatettavaksi: ”Bei Bezeichnungen wie Antragsteller, Diplomkaufmann, Kollegen *müssten Frauen sich* jeweils fragen, ob sie mitgemeint seien oder nicht” (mts. 405, kursivointi minun). Eikö *miesten* täydy yhtä lailla pohtia, miten kieli sukupuolittaa todellisuutta? Ohjeissa on pyritty olemaan varovaisia ja kuljettu turvallisesti teoreettisen reformismin jalanjäljissä painottamalla ”todellisuuden” mahdollisimman tarkkaa kuvaamista, eikä niissä sitouduta eksplisiittisesti feministiseen politiikkaan. Joka tapauksessa kielen sukupuolijärjestelmää koskeva luku on nähtävä myönteiseksi kehitykseksi verrattuna geneeristä maskuliinia sokeasti suosittaneisiin kielioppeihin.

3.3.2 Morfologiset muutokset suomen kielessä

Saksan kieli voi vaikuttaa huomattavasti seksistisemmältä kuin suomen kieli, jota pidetään jopa sukupuolineutraalina kielenä. Suomen kielessä ei ole saksan tapaan kieliopillisia sukuja, ja *hän*-pronominilla viitataan sekä naisiin että miehiin. Suomen kielessä spesifioimattomiin toimijoihin voidaan viitata kätevästi passiivin (*naisia syrjitään*) tai nollapersoonan (*tekemällä oppii*) avulla, siinä missä monissa Euroopassa puhuttavissa kielissä käytetään tällöin geneeristä maskuliinimuotoa (Tainio 2005: 230). Kielen seksistisyys ei kuitenkaan ole kiinni sukujärjestelmästä, ja myös suomen kieli toimii seksistisesti. Suomessa on saksan geneeriseen maskuliiniin verrattavia muotoja, jotka näkyvät arkikielisinä *mies*-loppuisina yhdyssanoina niin julkisella kuin yksityisellä alueella sekä sanonnoissa (*talkoomies, järkimies, vihamies, jokamiehen oikeudet, miesmuistiin, toimia miehen lailla*) (Engelberg 1998: 82 & 2007: 8)²⁵. Kielenhuollossa onkin alettu suosittaa niiden tilalle ns. sukupuolineutraaleja vaihtoehtoja (*varamies* → *varajäsen*, *tullimies* → *tullivirkailija*) (Tiililä 1994: 18).

²⁵ Lisäksi suomen kielessä on verbejä ja substantiiveja, jotka on rakennettu *mies*-sanasta. Tällaisia ovat mm. maskuliinisessa sotadiskurssissa käytetty *miehittää* ja *miehitys* (ks. Jokinen 2000). Suomen kielessä esiintyy myös joitain geneerisiä feminiinejä, kuten ilmaukset *sisarukset* ja *morsiuspari*, joskin jälkimmäisen on korvaamassa ilmaus *häätöpari* (Engelberg 2007: 8). Feministisestä näkökulmasta tätä kehitystä voi pitää myönteisenä, sillä ilmaus *morsiuspari* voi tuntua kaukaiselta esimerkiksi miespareista.

Suomen kielen rakenteesta johtuen feministinen kielenhuolto operoi morfologian tasolla, ja yksi saksan kielen feminisaatioon verrattavissa oleva keino on korvata *mies*-loppuiset yhdyssanat *nainen*-loppuisella nimikkeellä (ks. Engelberg 1998: 81–82). *Nainen*-loppuiset ammattinimikkeet ovat perinteisesti olleet harvinaisia, eikä niitä ole syntynyt edes tyypillisille naisten aloille, vaan nainen on ollut pikemmin *mies* tai *ihminen* (*käsityöihminen*, *esimies*) (mts. 82). Kielentutkija Mila Engelbergin (mts. 82–83) mukaan ilmiötä voi selittää käsitys miesten toiminnallisuudesta, joka sopii yhteen tekemistä kuvaavien ammattinimikkeiden kanssa, kun taas passiivista naista luokitellaan lähinnä sen mukaan, mitä tai minkälainen nainen on. Lisäksi Engelberg uumoilee, että *nainen*-loppuiset ammattinimikkeet saattavat olla naiseuteen kytkeytyessään alttiimpia seksuaalisille konnotaatioille kuin *mies*-loppuiset ammattinimikkeet. Joka tapauksessa yksi merkittävä syy ilmiön taustalla on se, että *nainen*-loppuiset nimikkeet toisivat esiin sukupuolten asymmetrian ja kyseenalaistaisivat *mies*-nimikkeiden geneerisyyden, jota olisi tällöin yhä vaikeampi pitää yllä. (Engelberg 1998: 82–83.) Sellaiset sanat, joihin liitetään naisiin viitattaessa *nais*-etuliite, paljastavat niiden yleistyneen tarkoittamaan miestä (*komissaari* → *naiskomissaari*) (Engelberg 2002: 119). Naiset rakentuvat näin miehiä vähempiarvoisiksi erityisesti urheilusanastossa, jossa viitataan ensisijaisesti miehiin asettaen heidät normiksi ja naiset poikkeukseksi (*jalkapallo* vrt. *naisjalkapallo*) (Engelberg 2007: 8). Tästä syystä naisiin viittaavien sanojen muodostaminen *nais*-etuliitteellä voidaan nähdä naisten kielellisen syrjinnän korostamiseksi (Engelberg 2002: 128).

Mies- ja *nainen*-loppuiset ammattinimikkeet eivät ole ainoita sukupuolittuneita nimikkeitä, vaan sellaisina pidetään ylipäättään ilmaisia, joista (työn)tekijän sukupuoli käy ilmi (*lentoemäntä*, *sairaanhoitajatar*) (Engelberg 1998: 86–87; ks. Iso suomen kielioppi 2004: 213–214). Perinteisillä naistenaloilla miehiä varten on luotu kokonaan uusia ilmauksia (*lentoemäntä* → *stuertti*, *karjakko* → *karjanhoitaja*) (Engelberg 2002: 115–116). Yksi sukupuolta rakentava tekijä on *tAr*-feminiinijohdin, jonka myötä naiseus rakentuu tunnusmerkikiseksi ja toissijaiseksi mieheen nähden: ”Jos *opettajatar* on nainen, *opettaja* on jotain ei-feminiinistä” (Engelberg 1998: 78). Johtimen käyttö ammattinimikkeissä on vähentynyt huomattavasti 1970-luvulle tultaessa, mutta se esiintyy edelleen naisten ominaisuuksia kuvaavissa sanoissa, kuten *kaunotar* ja *sulotar*, joista on luettavissa miesten mieltymykset ja nainen miehisen katseen kohteena (mts. 78–79; Kyrölä 1990: 10–11). Johtimen häviäminen saattaa luoda illuusion aiempaa tasa-arvoisemmasta kielestä, mutta ilmiössä voi nähdä myös kääntöpuolen: ”sukupuolineutraalin” kielen hintana on sukupuolieron häivyttäminen symbolisesti, jolloin mies ihmisyyden normina ja nainen poikkeuksena tästä normista peittyvät näkymättömiin. Mitä vähemmän nainen näkyy, sitä vähemmän miehen

geneerisyys näkyy. (Engelberg 1998: 79–80.) Suomen kielen feministisen kielenhuollon voisi katsoa kehottavan täten kirjoittamaan enemmän nainen esiin kuin valitsemaan ”sukupuolineutraalin” ilmaisun, mikäli se on linjassa feminististen tavoitteiden kanssa.

Sukupuolten eriarvoisuus on säilynyt ammattinimikkeissä, joskin se on muuttunut piiloisemmaksi uusien ilmaisukeinojen myötä (Engelberg 1998: 86–87). Tällaisia ovat nimikkeet, joissa tekijän sukupuoli ei tule esiin morfologisin keinoin, mutta joiden merkitykseen sukupuoli liitetään vahvasti. Erityisesti kuntasektorin naisvaltaisilla aloilla käytetään esimerkiksi *apulainen-* ja *avustaja-*nimikkeitä (*terveyskeskusavustaja, päiväkotiapulainen*). Kunnissa miesvaltaisilla aloilla avustajan tai apulaisen tehtävissä toimiva henkilö – pääasiassa siis mies – ei usein ole apulainen apulaistehtäviä suorittavan henkilön merkityksessä, vaan miesvaltaisilla aloilla *apulainen* on etuliitteenä viittaamassa kakkosasemaan korkea-arvoisissa ja hyvin palkatuissa tehtävissä (*apulaiskaupunginjohtaja, apulaisylilääkäri*). (Mts. 75.) Engelbergin (mts. 84) mukaan ”miehisiä” ammattinimikkeitä ei enää haluta nimetä avustaviksi, mitä enteilee myös *apumies*-nimikkeen harvinaistuminen. Nimikkeiden perusteella naiset näyttävät työskentelevän useammin avustavissa tehtävissä kuin miehet. Olennaista näiden tehtävänimikkeiden käytössä on se, vastaavatko ne todella työn sisältöä: onko toimenkuva yhtä helppoa kuin *apulais-*nimike antaa ymmärtää? (Engelberg 1998: 75.)

Seksistisessä suomen kielessä vaikuttaa myös ns. *piilomaskuliini*, joka viittaa päällepäin sukupuolineutraalien ihmistä tarkoittavien sanojen tulkitsemiseen pikemmin mies- kuin naispuolisiksi (Engelberg 2007: 7 & 2008: 180). Esimerkiksi ilmaisuja *tyypillinen suomalainen* ja *tyypillinen lottovoittaja* voi pitää piilomaskuliinisina, sillä kielenkäyttäjät mieltävät tekijät ennemmin miehiksi kuin naisiksi nimeten ne useimmin miesten etunimillä (Engelberg 2007: 7). Niin ikään *väittelijä-*, *kustos-* ja *vastaväittäjä-*ilmaisut rakentuvat miespuoleisiksi Helsingin yliopiston maatalous-metsätieteellisen tiedekunnan väitöstilaisuuden etikettiohjeissa: *Väittelijä, kustos ja vastaväittäjä* käyttävät yleensä frakkia ja mustia liivejä (tai univormua), *naiset* vastaavasti *mustaa aamupäiväpukua ilman hattua*²⁶. Se, ettei kohta välttämättä herätä lukijan huomiota, on juuri osoitus seksismin piintymisestä suomen kieleen. Mieskeskeisyyden tunnistamiseksi Mila Engelberg (mts. 7) kehottaa vaihtamaan kielessä sukupuolten paikkaa keskenään, sillä sukupuolten asymmetria tulee tällöin näkyvämmäksi. Miltä kuulostaisi, jos miehet vastaavasti erotettaisiin väittelijöiden, kustosten ja vastaväittäjien arvovaltaisesta joukosta?

²⁶ <http://www.mm.helsinki.fi/opiskelu/jatkotutkinnot/ohjeita_tarkastajille.html>. Luettu 14.11.2009.

Edistysaskeleita ei-seksistisemmän suomen kielen suuntaan on onnistuttu ottamaan. Tästä osoituksena ovat *esimies*-nimikkeen harvinaistuminen ja sen rinnalle syntyneet ainakin näennäisesti sukupuolineutraalit vastineet (*-päällikkö*, *-vastaava*, *-johtaja*) (Engelberg 1998). Muutoksen ponttimena on tosin saattanut feministisiä pyrkimyksiä enemmän toimia se, että *esimies*-sana viittaa asemaan kuin ammattiin ja sillä on väljä denotaatio (mts. 84). Vaikka kehitys on ilahduttava feminismin kannalta, on arveluttavaa, kuinka moni kielenkäyttäjä on tiedostanut *esimies*-sanaan kytkeytyvän seksismin. Kuinka feministisiä ovat ei-seksistiset ilmaukset, jos niitä ei käytetä feministisen politiikan nimissä? Jotta ei-seksistisen kielenkäytön merkityksellistyisi feministiseksi toiminnaksi, se vaatii nähdäkseni feminististä tiedostamista. On tärkeää erottaa toisistaan ei-seksistinen kielenkäyttö feminismin hyväksi ja toisaalta ”vain” ei-seksistinen kielenkäyttö, joskin tiedostamaton ei-seksistinen kielenkäyttö saattaa johtaa lopulta feministisempään todellisuuteen – vastaavalla tavalla kuin seksistisiä ilmaisuja käyttävät kielenkäyttäjät ylläpitävät seksististä todellisuutta tiedostamattaan ilmaisuihinsa rakentuvan seksismin. Merkityksillä on siis aina politiikkansa siitä huolimatta, tiedostammeko sanomamme poliittisuuden vai emme. Voin käyttää omassa puheessani tietoisesti ei-seksistisiä ilmauksia feminismin nimissä, mutta samalla voin politisoida toisen kielenkäyttäjän puhetta omien feminististen tavoitteideni mukaiseksi, vaikka hän ei näin olisi tarkoittanutkaan. Kielenkäyttäjinä tuotamme merkityksiä niiden tulkitsijoina (ks. luku 4.1).

3.4 Nainen ja feministinen ideologia dekkarikirjallisuudessa

Siinä missä feministinen kielentutkimus ruotii naisen konstruktioita niin kielijärjestelmässä, kieltä ohjailevissa auktoriteeteissa kuin arkikielessä, feministinen kirjallisuudentutkimus²⁷ tarkastelee sitä nimensä mukaisesti kirjallisuuden instituution sisällä. Tutkielmani aineiston kannalta on kiinnostavaa kysyä feministiseltä kirjallisuudentutkimukselta, miten ja millaiseksi feministinen dekkari yhtenä kaunokirjallisuuden lajina tuottaa naista ja feminististä ideologiaa. Vastaukseen vaikuttavat tavat, joilla feminismiä ja naista on tarkasteltu kirjallisuudentutkimuksen piirissä. Miesten pitkään hallinneen kirjallisuuden kaanonin tutkimisen rinnalle on kehittynyt naiskirjailijoiden asemaa ja naiskirjallisuutta esiinnostavia kirjallisuudentutkimuksen kenttiä, joista kiinnostavin tämän työn kannalta on jälkistrukturalistisen feminismin tarkoitusperiin kytkeytyvä,

²⁷ Feministinen kirjallisuudentutkimus on syntynyt tarpeesta paljastaa sekä kirjallisuudessa että sen tutkimuksessa piilevät valtarakenteet ja analysoida niitä sukupuolen tuottamisen kannalta: miten kirjallisuus ja kirjallisuudentutkimus tuottavat sukupuolta (Morris 1997: 15–18, 51)? Se korostaa kirjallisuudentutkimusta totuuden tuottamisena, ei totuuden havainnoimisena. Feminististä kirjallisuudentutkimusta pidetään jopa omana metodinaan: kyse ei ole vain sukupuolen näkökulman lisäämisestä tutkimukseen, vaan koko kirjallisuustiedettä pidetään sukupuolitettuna. (Piipponen 2006.)

1970-luvulla alkunsa saanut feministisen kirjallisuudentutkimuksen suuntaus: *ranskalainen feminismi*. Ranskalainen feminismi syntyi vastalauseeksi toiselle feministisen kirjallisuudentutkimuksen pääsuuntaukselle, *angloamerikkalaiselle kritiikille*, jossa tutkimuksen keskiöön asetettiin joko mieskirjailijoiden naiskuvat painopisteen säilyessä täten maskuliinisessa kaanonissa (naiskuvatutkimus) tai naiskirjailijoiden nainen essentialisoituna tekstistä löytyväksi eheäksi ja kokonaiseksi naissubjektiksi (gynokritiikki) (Piipponen 2006; ks. Morris 1997: 196). Siinä missä angloamerikkalaisessa kritiikissä ”nainen” viittaa todellisiin naisiin, ranskalaisessa feminismissä ”nainen” on kirjoituksen efekti, jolloin mielenkiintoista on se, miten teksti tuottaa merkityksen ”nainen” (Piipponen 2006).

Ranskalaiseen feminismin kuuluu keskeisesti naiskirjoitus, *écriture féminine*, joka yhdistetään alun alkaen kirjailija Hélène Cixous'hun (Piipponen 2006; Cixous 1994: xxix). Sen perimmäisenä tavoitteena on kyseenalaistaa pysyvät, lopulliset ja vakaat merkitykset ja voimauttaa naiset maskuliininen–feminiininen-vastaparien kaltaisia binaarisia oppositioita purkamalla (Moi 1990: 125). Hajottaakseen yhtenäisyyttä niin identiteetin, totuuden kuin tiedon osalta naiskirjoituksen tulisi olla monimerkityksistä, vakaudesta kieltäytymistä; derridalaisessa mielessä merkitys ei ole koskaan läsnä, vaan se rakentuu loputtomassa viittausprosessissa, jossa viitataan toisiin, läsnä oleviin ja poissaoleviin signifioijiin (ns. merkitysten vapaa leikki, *différance*) (mts. 123–124; ks. Wallmach 2006: 4). Cixous'hun johdettua naiskirjoitusta on kritisoitu utopistiseksi, sillä sen on katsottu pohjaavan käsitykseen kaikki sisäänsä sulkevasta patriarkaalisesta merkitysjärjestelmästä ja kaatuvan näin omaan mahdottomuuteensa: miten naiskirjoitusta voisi tällöin tuottaa – todellisuuden ulkopuolelta? Lisäksi sen voi nähdä kääntyvän feminismiä vastaan palatessaan eräänlaiseen biologismin korostamalla ruumiin viettipohjaa. (Morris 1997: 151.) Naiskirjoitusta voi silti kiittää siitä, että se nostaa kirjoittajan sijaan esiin tekstin ja sen tuottamat konstruktiot, jotka eivät ole sidottuja kirjoittajan sukupuoleen ja onnistuu tällä tavalla hajottamaan sukupuolidikotomiaa (mts. 125–126; Tuohimaa 1994: 40). Muun muassa tämä ajatus kirjoittajan sukupuolen merkityksettömyydestä yhdistää ranskalaisen feminismin ja feministisen dekkarikirjallisuuden toisiinsa. Johanna Matero ja Ritva Hapuli (1997: 12) toteavat, ettei nais- ja feministisiä dekkareita määriteltäessä pitäisi edellyttää kirjailijan *ja* päähenkilön naispuolisuutta tai feministisyyttä vaan *ja*-sana tulisi korvata *tai*-sanalla. Ydinkäsitteinä naisdekkari ja feministinen dekkari on kuitenkin syytä erottaa jollain tavalla toisistaan²⁸ (Matero & Hapuli 1997: 8).

²⁸ Feministisessä dekkaritutkimuksessa puhutaan myös lesbo- ja homodekkareista omina alalajeinaan (ks. Hapuli & Matero 1997: 6–8, 14–16). Lisäksi mm. Sally R. Munt (1994) on tarkastellut feminististä dekkarikirjallisuutta eri feminismeistä käsin (esim. liberaalifeministinen dekkari, sosialistis-feministinen dekkari).

Väljästi määriteltynä naisdekkarikirjallisuus on dekkarikirjallisuutta²⁹, jonka on kirjoittanut nainen tai jossa naiset ovat kerronnan keskiössä (Matero & Hapuli 1997: 8). Näin ollen mm. Agatha Christien Hercule Poirot'n ja Miss Marplen tähdittämät dekkarit on laskettavissa naisdekkareiksi³⁰. Naiskirjailija tai keskeinen naishenkilöhahmo ei sinänsä tee teoksesta feminististä, eikä naisdekkari ole aina feministinen dekkari, vaikka feminististä dekkaria voi aina pitää naisdekkarina. Dekkarin feministisyys punnitaan toisaalta siinä, sitoutuuko kirjailija selkeästi tekstin tasolla emansipatorisiin tavoitteisiin eli seksismin ja patriarkaalisien ideologioiden purkamiseen, ja toisaalta siinä, määritteleekö lukija teoksen feministiseksi omassa kontekstissaan. (Mts.) ”Pelkän” naisdekkarin voi tulkita feministiseksi kulttuurissa, jossa naisia on perinteisesti alistettu, ja naisten näkyväksi tekemistä dekkarin henkilöhahmojen tai kirjailijan kautta voi pitää yhtenä feministisenä strategiana, vaikka kirjailija ei olisi toiminut tietoisesti feministisen ideologian nimissä (mts.). Varhaiset naisdekkarit ovat toimineet oman aikansa feministisinä dekkareina luomalla naisia tarinoittensa keskushahmoiksi. Tästä tulkinnan väljyydestä huolimatta naisdekkareiden feministisyyttä on arvioita kriittisesti. Esimerkiksi naisiin kohdistuvan väkivallan kuvaaminen ei tee rikosromaanista feminististä vaan tapa, jolla ilmiötä tarkastellaan: kerrotaanko tarina uhrin, rikoksen tekijän vai poliisin näkökulmasta (Tenkanen 1997: 101)?

Nais- ja feministinen dekkari ovat erityisen jännittäviä dekkarikirjallisuudessa vallitsevien jähmeiden konventioiden vuoksi. On mielenkiintoista, miten länsimaisessa kulttuurissa tunteellisiksi ja epärationaalisiksi kuvatut naiset ovat päätyneet osaksi genreä, jossa miesetsivä on ollut klassisen dekkarin tapaan toimija ja päätelty johdonmukaisesti syyllisen palauttaen tämän väliaikaisesti rikkomon rauhan yhteisöön. (Ks. Matero & Hapuli 1997: 4.) Joidenkin tulkintojen mukaan naisdekkareiden historia voidaan ulottaa jo Ann Radcliffen goottilaisen romaanin *Mysteries of Udolpho* (1794) aikoihin, ja nykysetsivien esiäitinä voidaan pitää Anna Katharina Greenin luomaa *Miss Amelia Butterworthia* (Matero & Hapuli 1997: 5). Varsinaisesti naiset, kuten Agatha Christie, valloittivat maskuliinisena kirjallisuudenlajina pidetyn dekkarikirjallisuuden niin kutsutulla englantilaisen dekkarin kultakaudella 1920–30-luvuilla (Lehtolainen 1997a: 29). Tuolloin Miss Marplen kaltaiset vanhapiikaetsivät onnistuivat epäseksuaalisuudestaan huolimatta

²⁹ Tuulevi Ovaska (1997: 148) määrittelee dekkarin seuraavasti: ”Dekkarissa on yleensä rikos, aina uhri ja välttämättä jonkinlainen etsivä.” Nais- ja feminististen dekkareiden kohdalla Ovaska (mts. 150) ymmärtää määritelmän laajasti: ”Rikos ei aina olekaan sellainen kuin perinteisesti voisi odottaa, Ehkä ei olekaan tapahtunut murhaa sanan varsinaisessa merkityksessä, uhri ei kenties olekaan yksinomaan viaton, rikollinen ei ole yksinomaan paha tai rikollinen ei ole tietty nimetty henkilö.”

³⁰ Teoksessa *Dekkarisankarit: kuka kukin on* (2006) todetaan heti alkuun, että ”naisdekkari on hiukan hämärä termi”. Kyseisessä kirjassa naisdekkarilla käsitetään tavallisesti rikosromaanin, jonka kirjoittaja ja päähenkilö ovat naisia ja jossa näkökulma on naisen ja usein feministinen. (Mts. 12.) Määritelmän mukaan esimerkiksi kaikki Agatha Christien teokset eivät olisi naisdekkareita.

kyseenalaistamaan dekkarikirjallisuuden ja naiseuden määritelmiä sekaantumalla murhamysteereihin. He vaihtuivat 1980-luvulla Sara Paretskyn luoman V.I. Warshawskin tyyliin feministisiin sinkkuetsiviin, jotka kulkevat omalla tyyllillään ensimmäisten feminististen dekkareiden³¹ jalanjäljissä genreä päivittäen. (Matero & Hapuli 1997: 4–5, 11.) Juuri 1980-luvulla feministinen dekkari alkoi nousta esiin Yhdysvalloissa, ja kirjallisuudentutkimuksessa alettiin tarkastella nais- ja feminististä dekkaria omina osa-alueinaan (Lehtolainen 1997a: 29).

Edellä mainitsemistani kirjailijoista ja teoksista käy ilmi, että nais- ja feministinen dekkarikirjallisuus ovat painottuneet englanninkieliseen maailmaan. Herää kysymys, millaiset perinteet niillä on ollut Suomessa. Suomessa naisdekkareiden historia juontaa juurensa 1940-luvulle, mikä on suhteellisen myöhään verrattuna 1910-luvulla syntyneeseen suomalaiseen miesdekkariin (Lehtolainen 1997a: 30). Ensimmäinen suomalainen naisdekkaristi, suomenruotsalainen Elna Roos esiintyi kuvaavasti miessalanimellä ”Stephen Roland” julkaistakseen teoksen *Mordet i Parkhotellet* (1941)³². Valitettavasti monen suomalaisen 1940-luvun naisdekkaristin ura päättyi esikoisteoksen julkaisuun. Useimmissa naisten kirjoittamissa dekkareissa ratkaisijan roolissa toimi sitä paitsi miespuolinen ammattipoliisi, johon joku teoksen viattomista neidoista lankesi. Seuraavaa vuosikymmentä onkin kuvattu uudelleenmaskulinisoinnin ajaksi, jolloin etsivät muuttuivat aiempaa seksistisemmiksi, raaemmiksi sekä toiminnallisemmiksi ja dekkarit kauttaaltaan kovaksikeitetyiksi. (Mts. 30–32, 36–37.) Suomenkielisten naisdekkaristien hiljaisuuden päätti 1960-luvulla mm. Eeva Tenhusen ja Pirkko Arhipan teokset, ja vasta 1970-luvulla – kenties feminismin toisen aallon kannattelemana – naista alettiin tuoda enemmän esille naisdekkareissa, joissa naiselle luotiin niin amatöörimäisen rikosten ratkaisijan kuin murhaajan rooleja (mts. 37, 52).

Yhdysvaltojen tapaan Suomessa toimi 1980-luvulle tultaessa jo useita naisdekkaristeja, joille rikosromaanit olivat tapa kuvata yhteiskunnallisia ilmiöitä (Lehtolainen 1997a: 29, 58). Varsinaisen rikoksen ratkaisemisen sijaan dekkarista tuli heille tila kertoa naisen elämästä monimuotoisesti ja tarjota moninaisia samastumismahdollisuuksia (nais)lukijoilleen (mts. 65–66). Suomalaisen naisdekkarikirjallisuuden historiaa on tehnyt Leena Lehtolainen luomalla rikosten ratkaisijaksi

³¹ Ensimmäisinä feministisinä dekkareina pidetään Dorothy L. Sayersin rikosromaanin *Gaudy Night* (1935, suom. *Juhlailta* 1994) ja Amanda Crossin teosta *In the Last Analysis* (1964).

³² Leena Lehtolainen (1997a: 30–31) puhuu miessalanimestä ”Stephen Roland” sekä teoksesta *Mordet på Parkhotellet* (1941), mutta Suomen kansallisbibliografia Fennican tietokannan mukaan Roosin käyttämä salanimi oli ”Stephan Roland” ja teos *Mordet på Parkhotellet*. Koska Lehtolainen ei nimeä artikkelinsa lähdeluettelossa erikseen teosta ja kustantajaa, pidän tietokannan tietoja oikeina ja olen käyttänyt niitä myös viitatessani Lehtolaiseen. Lehtolaisen nimeämällä tiedoilla teosta ei löytynyt hakukoneiden avulla eikä tietokannoista.

ensimmäisen naispoliisin hahmon Maria Kallion teoksessa *Ensimmäinen murhani* (1993) (mts. 67 viite 22). Lehtolainen on onnistunut uudistamaan naisdekkarikirjallisuutta kirjoittamalla naisia aktiivisiksi toimijoiksi ja kertomalla selviytymistarinoita juuri naisten näkökulmasta (Tenkanen 1997: 101–102). Hänen dekkarinsa ovat eksplisiittisesti feministisesti suuntautuneita naisdekkareita, ja ne voi tulkita feministisiksi dekkareiksi (mts.; ks. Matero & Hapuli 1997: 8, 13). Kenties feministisen otteensa ansiosta Lehtolaisen rikosromaanit ovat menestyneet myös ulkomailla, erityisesti saksankielisissä maissa. Alexandra Hagenguth (2006: 34) selittää ylipäätään pohjoismaisten feminististen dekkareiden menestystä saksalaisilla kirjamarkkinoilla sillä, että ne tuntuvat saksalaisista naislukijoista uskottavilta sijoituessaan ns. tasa-arvomallin yhteiskuntiin, joissa on todella onnistuttu parantamaan naisten asemaa. Heistä tuntuu kiehtovalta lukea siitä, miten pohjoismaisissa yhteiskunnissa tuetaan naisten mahdollisuuksia yhdistää työ ja äitiys – tuo saksalaisäidistä usein mahdottomalta tuntuva yhtälö. Päähenkilöidensä kautta kyseiset dekkarit kertovat realistiseen tyyliin naisten arkipäivästä yhteiskunnassa sekä toisaalta niistä epäkohdista, joiden eteen feminismin on vielä tehtävä töitä³³. Samalla ne toimivat emansipatorisina identifikaation kohteina naislukijoilleen muutoin kovin miehisessä maailmassa. (Mts. 34–35.)

Dekkarikirjallisuus on tarjonnut feminismille oivallisen kentän yhteiskunnan ja kulttuurien arvojen kritisoimiseen ja muuttamiseen. Klassisen dekkarikirjallisuuden tiukkarajaisista konventioista on kuljettu kohti muuntautumiskykyistä genreä, jonka sisällä naisdekkareiden tavaramerkeiksi ovat muodostuneet poliisi-instituution kaltaisten miehisten auktoriteettien kyseenalaistaminen, avoimet loput ”paha saa palkkansa” -päätösten sijaan ja yhteiskunnallinen kollektiivinen syyllisyys yhden syyllisen asemesta (Matero & Hapuli 1997: 4–11). Miesdekkareiden tavoin nais- ja feministinen dekkarikirjallisuus eivät ole monoliittisiä kategorioita, vaan ne repeilevät ja muuttuvat jatkuvasti (mts. 22). Varmaa on vain se, etteivät muutokset uudista ainoastaan dekkarikirjallisuutta: niiden myötä koko naiseus määrittyy yhä uudelleen ja uudelleen.

³³ Rowohlt-kustantamo on koonnut Leena Lehtolaisen *Kuolemanspiraalin* (1997) saksannoksesta *Die Todesspiralesta* (2002) kirjoitettuja arvosteluita (yht. 14), joissa jopa kymmenessä kiitellään arkipäivää kuvaavaa realistista kerrontaa. Yhdessä arvostelussa – jota tosin lainataan suoraan myös toisessa arvostelussa – sanotaan selvästi, että tarina voisi uskottavasti tapahtua juuri suomalaisessa ”edistyksellisessä” yhteiskunnassa. Vain yhdessä arvostelussa mainitaan, että tarinan käänteet ovat epäuskottavia ja kliseisiä. Ainoastaan yhdessä arvostelussa ei nosteta esiin sen enempää tarinan uskottavuutta kuin suomalaista yhteiskuntaa. Alexandra Hagenguthin (2006: 34–35) aavistelussa voi siis olla perää.

4 Feministinen kääntäminen ja tulkinta

Feministinen dekkari ei ole olemassa feministisenä dekkarina, vaan se saa merkityksensä vasta lukijan tulkinnassa (Matero & Hapuli 1997: 8). Omasta tulkinnastani riippuu, onko *Kuolemanspiraali* minusta feministinen dekkari vai ei – vai kenties jotain siltä väliltä. Työssäni näen lukemisen tulkintaprosessiksi, jossa lukijan rooli painottuu merkityksen tuottajana. Luvussa 4.1 lähdän tarkastelemaan, miten lukijasta on tullut näin keskeinen toimija, ja pohjustan tietä feministisen tulkinnan jäljittämiseksi. Feministisen tulkinnan etsintää jatkan luvussa 4.1.1, jossa perehdyn lukemisen ja tulkinnan suhteeseen, sekä luvussa 4.1.2, jossa pohdin feministisiä lukutapoja. Tarkoitukseni on teoriaan tukeutuen hahmottaa esiin sitä, miten tulkinta ja erityisesti feministinen tulkinta rakentuvat. Tulkinta on yksi tärkeä työkaluni aineistoa analysoidessani ja Maria Kallion feministisyyttä tavoitellessani (ks. luku 5.2.2).

Merkitysten määrittelyvallan siirtyessä tekstintekijältä lukijalle myös lähdetekstin ja käännöksen välille luotu binaarinen uskottomuus/uskollisuus-rakennelma on alkanut murentua. Kääntäminen voidaan nähdä nykyään uudelleenlukemisen ja -kirjoittamisen prosessina, jollaisena tarkastelen sitä luvussa 4.2.1. Kääntäjä-lukijan mahdollisuus jakaa tai hylätä lähdetekstin tuottamat yhteiskunnalliset, sosiaaliset ja kulttuuriset rakenteet on vaikuttanut edelleen feministisen kääntämisen kehittymiseen poliittiseksi toiminnaksi. Tästä osoituksena ovat mm. feministiset käännösstrategiat, joita tarkastelen kriittisesti luvussa 4.2.2. Kritiikki on paikallaan, sillä feministiseen kääntämiseen ei liity automaattisesti ainoastaan myönteisiä uudistuksia. Pohdinkin feministisen kääntämisen ”hyvyyttä” luvussa 4.2.3.

4.1 Tekijästä ja teoksesta kohti lukijaa – feministisen tulkinnan jäljillä

Tulkinnan ja kerronnan teoria kietoutuu tekijän, teoksen ja lukijan ympärille (Makkonen 1995: 179–180). Huomio on historiassa kiinnittynyt ennen kaikkea tekijään ja teokseen lukijan kustannuksella: klassismin aikakaudella keskityttiin tarkastelemaan kirjallisuuden konventioita, kun taas romantiikan aikana valokeilassa oli tekijä. Painopiste oli tekijässä 1800-luvulta 1900-luvulle asti, kunnes 1900-luvun puolivälissä angloamerikkalainen uskriittiikki³⁴ otti teoksen jälleen tarkastelunkohteeksi. (Makkonen 1995: 180.) Lukija nostettiin kirjallisuudentutkimuksessa keskipisteeksi vasta 1960-luvulla, jolloin yhdysvaltalainen Wayne C. Booth (1961) esitti

³⁴ Tekstin struktuuria tarkastelevaa uskriittiikkiä voi pitää rinnakkaisilmionä 1910- ja 20-luvulla syntyneelle venäläiselle formalismille, jossa kaunokirjallisuutta tarkasteltiin tekniikkana, jonka kuka tahansa pystyi oppimaan tullakseen hyväksi kirjailijaksi (Makkonen 1995: 180; Rosenholm 2006).

sisäislukijan käsitteen (*the implied reader*) vastaparina sisäistekijän käsitteelle (*the implied author*). Wolfgang Iser (1976) ja Hans Robert Jauss (1970) nostivat lukijan keskiöön puolestaan Saksassa 1970-luvulla; siinä missä Iser tarkasteli lukijan ja tekstin kohtaamista eli lukuprosessia, Jauss keskittyi teosten vastaanottoon eli reseptioon. (Ks. Makkonen 1995: 182.) Yhdysvaltalaisen reader-response-kritiikin sekä saksankielisen alueen reseptioestetiikan ja -tutkimuksen myötä lukijaa ja lukemista teoretisoiva kirjallisuudentutkimus muodostuu hyvin erilaisista suuntauksista. ”Lukija” saa toisistaan poikkeavia merkityksiä eri teorioiden sisällä: joissakin teorioissa se on konkreettinen empiirinen lukija, toisissa taas lukijakonstruktio, koodi. (Mts.)

Tutkielmassani viittaan ”lukijalla” pääasiassa kahteen erilaiseen lukijaan: toisaalta lukija on kuvitellun lukijan proto- ja stereotyyppi (*addressee*), toisaalta lukija on todellinen lukija (*receiver*) (ks. Nord 2000: 196). Työssäni todellinen lukija on tutkijaminäni, joka tulkitsee aineistoa. Tutkielmani tekijänä ja sen aiheeseen perehtyneenä lukijana olen erilainen lukija kuin se, jolle *Kuolemanspiraali* ja *Die Todesspirale* ovat ensi sijassa kaunokirjallisia lukukokemuksia eivätkä tutkimusaineistoja. Perehtyneisyyteni ei kumminkaan tee minusta vähempiarvoista lukijaa, vaan syväanalyysin nimissä olen arvokas ja relevantti lukija selvittämään tutkimuskysymystäni. Lukijan prototyyppiä puolestaan työssäni edustavat *Kuolemanspiraalin* ja *Die Todesspiralen* oletetut lukijat, joista synnyttämäni mielikuvaa vasten arvioin lähde- ja kohdetekstin Maria Kallion feministisyyttä: miten teksti (voi) johdattaa lukijansa feministiseen tulkintaan? Käännöksen lukijan kuva on erityisesti mielessäni punnitessani feministisiä käännösratkaisuja. Tällöin ajattelen väistämättä käännöksen saksankielistä lukijaa, jonka feministisen tulkinnan tukemiseksi puollan tiettyjä käännösratkaisuja ja hylkään toisia. Viime kädessä todellinen tutkija-lukija ja kuviteltu vastaanottaja-lukija kuitenkin sekoittuvat keskenään molempien juontaessa juurensa minuun. Tämäntapaista tutkimusta on usein kritisoitu siitä, että siinä tehdään oletuksia lukijasta ja hänen odotuksistaan tarkastelematta todellista lukijaa (Tuominen 2007). Kritiikki on aiheellinen, mutta en katso sen löytävän kunnon tarttumapintaa tästä tutkimuksesta: työni ei keskity lukijoiden odotuksiin, vaan *tekstin* mahdollistamien feminististen lukutapojen tarkasteluun. Tämän tutkielman pohjalta olisi tosin kiistatta kiinnostavaa tarttua jatkokysymykseen, jossa reseptiotutkimukseen voisi tukeutua: millaisia tuntemuksia erilaiset käännösratkaisut herättävät lukijoissa ja mitkä niistä onnistuvat parhaiten tukemaan feminististä tulkintaa? Tämä on silti vasta toinen askel, jonka olen valmis ottamaan ensimmäisen askeleen – tämän työn – jälkeen.

4.1.1 Lukeminen tulkintana

Kaunokirjallisuus mielletään usein kuvitellun alueeksi, jossa on tilaa ristiriidoille, mahdottomuuksille ja tabujen avaamiselle (Rojola 2004: 34–35). Se on tila sellaiselle, jota yhteisössä ei ehkä muutoin tunnusteta tai tunnusteta³⁵. Paradoksaalisesti kaunokirjallisuus on myös monien rajoitusten alue, johon sisältyvien ”lakien” kautta kirjallisuudessa on rakennettu omia konventioita siitä, mistä ja miten on lupa kirjoittaa. Kaikki lukutavatkaan eivät ole mahdollisia, vaikka kirjallisuudentutkimuksessa ei enää uskota yhteen ja ainoaan oikeaan lukutapaan. Teksti voi suosia tiettyjä lukutapoja enemmän kuin toisia. (Mts. 34–35, 39–43.)

Kirjallisuudentutkija Pekka Tammen (1992: 135) mukaan kaunokirjallinen teksti on rajallinen ja suljettu systeemi, minkä vuoksi se voi rakenteessaan olettaa lukijan soveltavan siihen tiettyjä päättelyitä. Hän katsoo, että teksti ei ainoastaan ennakoiki ja ohjaa vaan myös vastustaa lukijan lukuyrityksiä, jolloin tekstin on mahdollista viivyttää lukijaa löytämästä tekstinsisäisiä yhteyksiä (mts.). Esimerkiksi dekkarin konventioihin on perinteisesti kuulunut lukijan ohjaaminen harhaan syyllisen päättelyssä. Lukija etsii jatkuvasti merkitystä tekstin sisäiselle rakenteelle, kuten lauseille, syy–seuraus-suhteille, kappaleille ja teemoille (Mikkonen 2001: 72–73). Tiedyt tekstin piirteet korostuvat lukiessa, ja niiden merkityksellistämistä ohjaavat tiedyt lukemisen konventiot (mts. 75). Peter J. Rabinowitzin (1987: 42–44) mukaan kirjallisuuden tulkinnan peruskonventioihin kuuluvat *huomionarvoisen yksityiskohdan säännöt*³⁶, kuten teoksen otsikko tai tyylin muutokset, sekä *merkityksenannon säännöt*, joiden mukaan lukija muokkaa merkittäviksi kokemiaan elementtejä uudelleen. Tällaisia voivat olla muun muassa havainnot näkökulman muuttumisesta kerronnassa, päätelmät henkilöhahmojen moraalista luonteesta tai niiden toiminnan motiivit (mts. 76–109; ks. Mikkonen 2001: 75). Lisäksi tulkintaa ohjaavat *kirjallisten piirteiden yhdistelyä koskevat ohjeet*, jotka kohdistuvat tulevia tapahtumia koskeviin odotuksiin. Esimerkiksi tietty konventio mahdollistaa tietynlaiset tapahtumat tiettyssä genressä ja sulkee samalla joitain pois (Rabinowitz 1987: 44–45). Kirjallisuuden tulkinnassa abstraktimmalla tasolla toimivat *yhtenäisyyden eli koherenssin säännöt*, jolloin lukija arvioi teoksen yksityiskohtia teoksen kokonaiskäsityksen perusteella luodun merkityksen pohjalta (Rabinowitz 1987: 45–46). Lukemista ohjaa näin oletus teoksen yhtenäisyydestä, jossa myös epämääräisillä ja ristiriitaisilla kohdilla on tarkoituksensa (Mikkonen 2001: 76–77).

³⁵ Esimerkiksi feministisen dekkarikirjallisuuden voi nähdä emansipatoriseksi tilaksi, jossa on mahdollista tunnustaa nainen toimijana ja tunnustaa sen myötä subjektiivis myös naislukijana.

³⁶ Peter J. Rabinowitzin (1987) kirjallisuuden tulkinnan peruskonventioiden esittelyssä käytän Kai Mikkosen (2001: 75–76) tekstissä esiintyviä suomennoksia.

Kirjallisuuden lukemisessa hyödynnetään samoja päättelyprosesseja kuin ympäröivän maailman havainnoinnissa: irrallisilta tuntuvien yksityiskohtien välille luodaan yhteyksiä, konstruoidaan näkökulmia ja arvailtaan motiiveja (ks. Tammi 1992: 135). Lukija vertaa lukemaansa tekstiä aiempiin kokemuksiinsa ja odotuksiinsa sekä siihen tietoon ja todellisuuteen, jotka ovat luettavan tekstin ulkopuolella (Mikkonen 2001: 73). Olennainen osa tulkintaa on verrata tekstejä toisiin teksteihin ja tarkastella niitä intertekstuaalisuuden näkökulmasta. Tekstienvälisille suhteille perustuvat merkitykselliset viittaukset voivat rajoittaa tulkinnan mahdollisuuksia ja toisaalta mahdollistaa tekstin tulkitsemisen uudella tavalla. Tulkinnasta voidaan kuitenkin puhua varsinaisesti vasta silloin, kun lukija arvioi intertekstuaalisen viittauksen merkitystä ja tehtävää tekstin kokonaisuuden kannalta. (Mts.)

Tulkinnan lähtökohtana on siis ymmärtää tekstin osien keskinäisiä suhteita (*tekstin sisäinen*) sekä suhteuttaa teksti ja sen merkitykset johonkin muuhun, joka antaa sille merkityksen (*tekstin ulkoinen*) (Mikkonen 2001: 72–73). Tekstin lukemisessa vaikuttavat täten monenlaiset valtasuhteet, mutta lukijalla on tietystä määrin valta valita, kuinka hän vastaa ja reagoi hänelle tarjottuun positioon³⁷ (Rojola 2004: 39–43). Näin ollen kaunokirjallisen tekstin tulkitseminen esimerkiksi feministiseksi voi katsoa edellyttävän lukijalta avoimutta feministisille lukutavoille (Matero & Hapuli 1997: 12–13).

4.1.2 Feministiset lukutavat

Päivi Lappalaisen (1997: 223) mukaan teoksen tulkitsemisessa feministiseksi on viime kädessä kyse enemmän tietynlaisesta lukutavasta kuin tekstin ominaislaadusta. Se, että lukija nimeää tekstin feministiseksi, kertoo pikemmin itse lukijan analyttisestä luennasta kuin kirjailijalle annetusta leimasta. Tulkinnat kirjailijan feministisyydestä tekstin perusteella ovatkin arveluttavia: kirjailijan teksti ei ole täysin tietoisien toiminnan tulos, vaan kirjoitusprosessiin vaikuttaa aina myös tiedostamaton. Lisäksi tulkintaan vaikuttavat lukijan omat kokemukset ja lukutapa, joten merkityksen muodostumista ei voida johtaa ainoastaan yhteen osatekijään, joko lukijaan, kirjailijaan tai tekstiin. Tekstin voi kuitenkin katsoa tarjoavan lukijalle lukutapaa, jonka mukaan se on mahdollista tulkita feministiseksi. (Lappalainen 1997: 223.) Nähdäkseni yksi keino tällaisen lukutavan tarjoamiseksi on rakentaa tekstiin feminististä ideologiaa eksplisiittisesti. Tekstin

³⁷ Lea Rojolan (2004: 39–43) mukaan lukijalla ei kuitenkaan aina ole tätä valtaa, mutta hän ei valitettavasti valaise, missä tilanteessa lukijan valinnanvapaus on täysin rajoittunut. Kenties Rojola haluaa huomautuksellaan korostaa kriittistä ja tiedostavaa luentaa, joka mahdollistaa lukijalle tekstin tarjoaman position kyseenalaistamisen.

tulkitseminen feministiseksi riippuu tosin lukijan käsityksistä siitä, mitä feminismi on (ks. luku 2.1.1): toiselle teksti voi rakentua feministiseksi, siinä missä toinen saattaa lukea tekstin jopa feminismin vastaiseksi.

Gynokriitikko Elaine Showalterin tulkinnat Virginia Woolfin teoksista *Three Guineas* (1938) ja *A Room of One's Own* (1929, suom. *Oma huone* 1980) toimivat esimerkkinä feminismin vastaisesta luennasta (Moi 1990: 17–24). Showalterin (1984: 27) tulkintoihin ovat vaikuttaneet gynokritiikin ajatukset feministisyydestä, ja keskiössä ovat siten erityisesti naisten tunteet ja kokemukset, jotka ovat gynokriitikkojen mukaan suoraan luettavissa naisten kirjoituksista. Lukijana Showalter (mts. 282) pettyy Woolfiin, sillä hän kokee useiden eri henkilöiden kerronnallisen ”minän” – näkökulmien moninaisuuden – piilottavan lumoavuudellaan ja sekavuudellaan sekä Woolfin sanoman että tämän oman kokemuksen³⁸. Showalter syyttää Woolfia androgyniasta, jonka hän katsoo toimivan Woolfin naiseuden tukahduttajana ja raivon torjujana (mts. 263–264). Showalterin mukaan Woolf erottaa politiikan ja taiteen toisistaan peittämällä omat kokemuksensa, eikä Woolf siksi voisi kirjoituksissaan todella sitoutua feminismiin, joka on poliittista. Showalterin mielestä Woolfin teokset eivät toimi feministisinä teoksina. (Mts. 288; ks. Moi 1990: 17–24.)

Kirjallisuudentutkija Toril Moi (1990: 25) mukaan Showalterin tulkintojen kaltaiset kielteiset feministiset luennat Woolfin teksteistä johtuvat pikemmin feminististen kirjallisuudentutkijoiden omista näkökulmista kuin Woolfin kirjoituksista. Showalterin tulkintaan vaikuttaa patriarkaalinen käsitys eheästä minästä, jota hän lukijana etsii tekstiin kirjoitetusta yhdestä varmasta näkökulmasta. Moi esittää, että Showalterin kaltaisten feministien ”halu humanistiseen yhtenäiseen näkemykseen” tuottaa kirjallisuutta rajaavan lukutavan, sillä se sivuuttaa kokeilevan kirjailijan, kuten Woolfin, uusien ja jopa ristiriitaisten kerronnallisten strategioiden herättämät kysymykset. Moi itse kutsuu Woolfin näkökulmien moninaisuutta ja leikkisää kieltä dekonstruktiviseksi ja näkee tämän hylkäävän essentialismin³⁹ teksteissään. (Moi 1990: 24–26.) Nähdäkseni Moi tulkitsee Woolfia feministiseksi postfeministisistä ajatuksista käsin. Niin ikään katson Päivi Lappalaisen (1997: 221) kiinnittyvän luennassaan postfeministisiin näkemyksiin, sillä hän tulkitsee Woolfin teosten androgynian myönteisesti – toisin kuin Showalter – käsittäen sen sukupuolten välisen dikotomian purkamiseksi, jonka tarkoituksena ei kuitenkaan ole kieltää naisen nimeämisen tärkeyttä.

³⁸ Elaine Showalter (1984: 294) tosin huomauttaa, ettei Woolf yläluokkaisesta asemastaan johtuen tuntenut valtavirtaan kuuluvien naisten kokemuksia, vaikka hän kirjoitti heille.

³⁹ Toril Moi (1990: 24–26) ymmärtää essentialismin metafysiseksi olemusajatteluksi, joka on patriarkaalisen ideologian perusta ja ”joka kunnioittaa Jumalaa, isää tai fallosta transsendentaalisena signifioitunaan” (perimmäisenä merkityksenään).

Lappalainen (mts. 220–221) näkee androgyynisyyden tekstuaaliseksi tekijäksi, jonka kautta feminiinisyyden ja maskuliinisuuden toteutumisen mahdollisuuksia voi tarkastella ja jonka lukija voi tulkita feministisen teoksen piirteeksi⁴⁰.

Edellä esiinnostamieni Virginia Woolfin tekstien tulkintojen myötä käy ilmi, että feministisiä lukutapoja ja tulkintoja on vähintään yhtä monta kuin feminismin määritelmiä. Tätä moninaisuutta ja vaihtelevuutta ei pidä nähdä kielteisenä, vaan olennaista on hyväksikäyttää juuri lukemisen epävarmuutta, mikä on hyödyllistä feministisen lukemisen metodia ajatellen (Rojola 2004: 43). Tila uusille tulkinnoille rakentuu, kun tekstiä luetaan entistä tarkemmin tai se sijoitetaan uusiin konteksteihin, ja vaikka tiettyjen diskurssien ideologiset kytkennät ovat todennäköisempi kuin toiset, niitä voidaan lukiessa purkaa ja tuottaa siten uusia kytkentöjä (mts. 35–38). Feministiseen lukutapaan voi katsoa kytkeytyvän Judith Fetterleyn (1978) vastustavan lukijan käsite (*the resisting reader*), jolla hän tarkoittaa naislukijan oikeutta vastustaa seksististen teosten maskuliinista lukijaroolia⁴¹. Vastakarvaan lukemisen tai vastustavan lukemisen ajatus ei kuitenkaan sinänsä muodosta erityistä feminististä lukemistapaa, vaan se saa feministisen erityisyyden vasta patriarkaalisten arvojen purkamisesta ja voimallisten naissubjektien mahdollisuudesta (Rojola 2004: 40).

Kaiken kaikkiaan kaunokirjallisuuden erilaiset feministiset tulkinnat toimivat pontimena feminismistä käytävälle keskustelulle vieden aatetta eteenpäin. Tuulevi Ovaska (1997: 166–167) kuvaa seuraavasti feministisen dekkarikirjallisuuden herättämien tulkintojen merkitystä: ”Kirjoittamalla feministinä ja luomalla feministisiä etsiviä kirjailijat opettavat lukijoitaan lukemaan feminiisteinä, katsomaan maailmaa – ainakin väliaikaisesti – feministisestä näkökulmasta.” Feministikirjailijoilla ja heidän teksteillään on siis mahdollisuus houkutella lukijaa lukemaan ja tulkitsemaan feministisesti. Itse olen herkistynyt ja avoin lukemaan aineistokseni valitsemaani dekkaria *Kuolemanspiraalia* ja sen saksannosta *Die Todesspiralea* erityisestä postfeministisestä viitekehyksestä käsin. Jotta voisin tulkita Maria Kallion feministiseksi henkilöahmoksi, hänen on vastattava postfeministiseen käsitykseeni feminismistä ja rakennuttava sukupuolen konstruktiota sekä naiseuden ja miehuuden essentialistisia kategorioita purkavaksi performatiiviseksi hahmoksi. Tulkitsen ja analysoin aineistoani toisin sanoen sen kannalta, kuinka tulen teksteissä kutsutuksi

⁴⁰ Päivi Lappalainen (1997: 220–221) on tarkastellut erityisesti Dorothy L. Sayersin teoksia, joihin hänen tulkintansa androgyynisyydestä pitkälti perustuvat.

⁴¹ Judith Fetterley (1978: xxiii) puhuu feministisen kritiikin (*feminist criticism*) merkitsevän yhtenäisen naisäänen löytämistä tai elvyttämistä, naisten puolestapuhumista. Tällaisen puheen voi katsoa tuottavan essentialistista naisen kategoriaa, ja sen tuottamat merkitykset ovat siksi työni postfeministisestä näkökulmasta kyseenalaisia.

postfeministiseen luentaan. Lisäksi arvioin käännöstä lukiessani, millaisia mahdollisuuksia kääntäjällä on rakentaa henkilöahmosta feminististä ja suostutella lukijaa feministiseen tulkintaan. Miten kääntäjä voi toimia feministisen ideologian nimissä?

4.2 Feministinen kääntäminen ideologisena toimintana

Feministisen kääntämisen juuret on jäljitettävissä naispuolisten kääntäjien sukupuoli-identiteetin ja heidän kääntämien tekstien välille syntyneisiin ristiriitoihin⁴² (Simon 1996: viii). Naispuoliset kääntäjät kokivat kääntämiensä tekstien arvomaailman vieraaksi ja löysivät sen sijaan feministisen ideologian välittämistä arvoista yhtymäkohtia omaan ajatteluunsa ja kokemuksiinsa. Nämä yksilölliset tuntemukset ovat johtaneet sukupuolen, identiteetin ja kielen laajempaan tieteelliseen tarkasteluun ja saaneet pohtimaan sosiaalisten arvojen ja kirjallisuuden välittämien arvojen yhteyttä. (Mts.) Se, mitä feministisestä kääntämisestä voidaan sanoa, kytkeytyykin siihen, miten sitä tutkitaan käännöstieteellisellä kentällä ja millaiset käsitykset kääntämisestä ovat vallalla.

Feministisen kääntämisen kehittymiseen on huomattavasti vaikuttanut näkemys kääntämisestä uudelleenkirjoittamisena (*re-writing*): kääntäminen voi omalta osaltaan korostaa tarvetta määritellä niin sukupuoli, identiteetti kuin subjektiasema kielessä uudelleen (Simon 1996: viii). Näkemys uudelleenkirjoittavasta kääntäjistä liittyy tiiviisti jälkistrukturalistisen dekonstruktioajattelun leviämiseen, jonka myötä käännöstieteessä ja kääntämisessä lähdetekstien merkitysten pysyvyys ja vakaus on hylätty ja niiden autoritaariseksi rakennettua asemaa suhteessa käännökseen hajotettu – vastalauseena strukturalistisesta lingvistiikasta vaikutteita ottaneille perinteisille käännösteoreettisille näkemyksille (ks. Wallmach 2006: 4–9; luku 4.2.1 tässä työssä). Tämä suunta on ollut omiaan luomaan tilaa ideologiselle kääntämiselle⁴³. Ratkaisevaa feministisesti toimivan kääntäjän kohdalla on se, että hän sitoutuu tietoisesti ideologiaan nimeltä ”feminismi” ja tuo eksplisiittisesti esiin toimintansa feministiset tarkoitusperät erilaisten käännösmentelmien kautta

⁴² Sherry Simon (1996: viii) kertoo kuululleensa naiskääntäjien keskustelevan tällaisista ristiriidoista. Simonilla ei siis ole osoittaa tässä kohdin ”tieteellisesti koeteltua” näyttöä siitä, että naiset todella ovat kokeneet näin, vaan hän käyttää lähteenään tältä osin tiedeyhteisöjen usein epäluotettaviksi lähteiksi leimaavia henkilökohtaisia keskusteluita (ks. Latvala ym. 2004: 17–18). Tästä huolimatta haluan tukeutua Simoniin, sillä hänen mainitsema ristiriita on paitsi kiinnostava myös uskottava. Haluan kuitenkin huomauttaa feministisen kääntämisen historian osalta, että on tulkinnanvaraista jäljittää feministisen kääntämisen alkuperää. Yhden tulkinnan mukaan aikansa ensimmäisinä feministisinä kääntäjinä voidaan pitää Luise Gottschedin (1713–1762) ja Therese Huberin (1764–1829) kaltaisia naisia, jotka alkoivat toimia näkyvästi ensimmäisinä naiskääntäjinä ja tuottivat siten naisille uudenlaista toimijuutta ja toimeentuloa (ks. Wolf 2005).

⁴³ Kääntäjän toiminta ei tosin voi koskaan olla ideologiasta vapaata, mikäli ideologia ymmärretään paitsi tietoiseksi myös tiedostamattomaksi tavaksi havainnoida ja tuottaa tietynlaista ”todellisuutta” (ks. Simon 1996: viii; Morris 1997: 12–13).

(Simon 1996: viii–ix, 29; ks. luku 4.2.2 tässä työssä). Rinnan feministisen kielenhuollon kanssa feministinen kääntäminen toimii osana naisten kielellistä voimauttamista ja voi siten tuottaa sukupuolille valtauttavia subjektipositioita ja moninaisia identiteettejä.

4.2.1 Kääntäminen uudelleenlukemisena ja -kirjoittamisena

Näkemykseen kääntämisestä uudelleenlukemisena ja -kirjoittamisena ovat vaikuttaneet avartuneet käsitykset lähdetekstistä, käännösprosessista ja käännöksestä⁴⁴. Lähdeteksti on kuvineen ja asetteluneen enemmän kuin pelkkä toimeksiantajan toimittama kirjainmerkeistä muodostuva teksti, ja sen nähdään kuljettavan mukanaan lähdetekstin laatijan aiempia (luku)kokemuksia (Oittinen 2000: 271–272). Käännösprosessissa puolestaan tunnustetaan vaikuttavan kääntäjän kokemukset, hänen aiemmin lukemansa tekstit ja kulttuuritaustansa kaikessa moninaisuudessaan (mts. 272). Itse käännöksen katsotaan ammentavan lähdetekstistä erilaisia merkityksiä eri tarkoituksiin eri konteksteissa ja eri kielissä: ”Lähdeteksti *ei siis ole jotakin*, vaan se luetaan ja *ymmärretään aina jonakin*, aina jonkinlaisena tekstinä” (Oittinen 2000: 266, kursivointi alkuperäinen). Tämä ajatus näkyy nykyisessä käännöstieteellisessä tutkimuksessa, jossa käännöksen ja lähdetekstin samuuden arvioinnin sijaan käännöstä ja käännösprosessia tarkastellaan yhä enemmän käännöskontekstista käsin: millaiset tekijät ovat vaikuttaneet kääntäjän toimintaan (mts. 266–267)?

Kaikki kääntäminen onkin *uudelleenkirjoittamista*⁴⁵ (Oittinen 1995: 9 & 2000: 265). Kohdekielellä merkitykset saavat joka tapauksessa toisenlaisen sävyn ja muuttuvat uuden kulttuurin ja kielen osaksi (Oittinen 2000: 265). Kuitenkin ennen kuin kääntäjä alkaa varsinaisesti kääntää lähdetekstiä kohdekielisille lukijoille, hänen täytyy ensin *uudelleenlukea* se; tekstiä ei ole olemassa, ennen kuin lukija antaa sille erilaisia kontekstiin sidottuja merkityksiä (mts. 274). Riitta Oittisen (mts.) mukaan kääntäjä on aivan erityinen lukija, sillä kääntäjä ”jakaa oman lukukokemuksensa muiden kohdekielisten lukijoiden kanssa”. Kääntäjän luenta on paitsi poikkeuksellinen myös rajattu: kääntäjä pohtii kohdetekstin lukijoiden odotuksia, ja hän kantaa luennassaan mukanaan jonkinlaista käsitystä yleisöstään (Oittinen 2000: 270–271). Oikeastaan kääntäjä kirjoittaa lähdetekstiä uudelleen jo siinä vaiheessa, kun hän lukee sen: lähdetekstistä tulee osa kokemusten kudosta, joka vaikuttaa siihen, miten tekstit ymmärretään (mts. 274).

⁴⁴ Pohdintani luvussa 4.2.1 perustuu pitkälti kandidaatintutkielmaani (ks. Kangastie 2008: 11–12).

⁴⁵ Riitta Oittisen (1995: 9) näkemys kääntämisestä uudelleenkirjoittamisena ei ole uusi, vaan kääntämistä kyseisestä näkökulmasta on tarkastellut mm. André Lefevere (1992), kuten Oittinen itse nostaa esiin.

Kääntämiseen kohdistuvat odotukset vaihtelevat eri aikoina, ja kääntäminen onkin uudelleenkirjoittamista, johon tietyt olosuhteet vaikuttavat (Oittinen 1995: 9). Kääntämistä ei pidä tarkastella muusta maailmasta irrallaan, sillä käännökset heijastavat aina syntyhetkeään ja sinä aikana vallinneita yhteiskunnallisia normeja (mts.). Kääntäjällä on tosin mahdollisuus myös vastustaa näitä normeja, ja kaiken kaikkiaan kääntäminen on syytä nähdä paitsi uudelleenkirjoittamiseksi myös vallankäytöksi: kääntäjä voi ylläpitää tai pyrkiä muuttamaan vallitsevia yhteiskunnallisia rakenteita ja merkityksiä (Oittinen 2000: 271). Riitta Oittisen (2000: 271) mukaan kääntäjän on mahdollisimman tietoisesti ratkaistava, koska hän noudattaa tai rikkoo normeja. Kääntäjän on pohdittava, mitkä hänen käänöksensä tavoitteet ovat ja missä kääntäjän omat rajat kulkevat (Grbić & Wolf 1997: 257–258).

Feministinen kääntäminen perustuu nimenomaan uudelleenkirjoittamisen mahdollisuudelle rikkoa normeja – ennen kaikkea tietoisesti (ks. Grbić & Wolf 1997). Feministinen kääntäjä uudelleenkirjoittaa lähdetekstejä feministisiksi ja tuo eksplisiittisesti lukijalle näkyviin, että tämä lukee feministiseen ideologiaan sitoutunutta käännoästä. Erilaisten feministisiksi käännoästrategioiksi nimettyjen keinojen avulla kääntäjä voi rakentaa feminismiä käännoäseen näkyvästi ja horjuttaa seksistisesti toimivia valtarakenteita.

4.2.2 Feministiset käännoästrategiat ja niiden kritiikki

Feministisiä käännoästrategioita ovat tehneet tunnetuksi Luise von Flotow (1991) ja Françoise Massardier-Kenney (1997)⁴⁶, joilla on nähtävissä sama tavoite: käännoäksen vastaanottaja pyritään tavoittamaan selväsanaisten feminististen käännoäskomenttien tai viittausten kautta ja rakentamaan niiden avulla feminististä tietoa ja tietoisuutta (Grbić & Wolf 1997: 257). Luise von Flotow (1991) on nimennyt kolme tähän tavoitteeseen tähtäävää käännoästrategiaa seuraavasti: saatesanojen ja alaviitteiden kirjoittaminen (*prefacing and footnoting*), täydentäminen (*supplementing*) ja tekstin ”kaappaus” (*hijacking*). **Saatesanat ja alaviitteet** esiintyvät von Flotowin (mts. 76) mukaan feministisessä käännoäksessä lähes poikkeuksetta. Niissä feministinen kääntäjä tekee näkyväksi

⁴⁶ Luise von Flotow (1991) käyttää pääosin englanninkielistä sanaa *strategies* ja paikoin ilmaisua *practices* viitatessaan feministiseen kääntämisen keinoihin, ja hän puhuu itse feministisestä kääntämisestä käsitteillä *translation practice*, *method of translating* ja *approach to translation*. Françoise Massardier-Kenney (1997) viittaa feministiseen kääntämiseen ilmaisuilla *feminist translation practice* ja *feminist approach in translation*, ja feminististen käännoästrategioiden kohdalla hän käyttää sanaa *strategies* (*strategies in feminist translation practice*). Pureudun tässä luvussa myöhemmin kriittisesti tällaiseen puheeseen feministisistä käännoästrategioista. Von Flotowin ja Massardier-Kenneyn feminististen käännoästrategioiden esittely luvussa 4.2.2 nojaa pitkälti kandidaatintutkielmaani (ks. Kangastie 2008: 15–18).

käännöksen feminismin sitoutuneen ideologian ja tuo esiin aktiivisen osuutensa tekstin merkityksen luomisessa ja tulkitsemisessa. Feministisen kääntämisen voikin katsoa korostavan kääntäjän roolia sen häivyttämisen sijaan. (Mts.)

Feministisenä käännösstrategiana **täydentämisen** tarkoituksena on puolestaan löytää ratkaisu niihin kielten välisiin eroihin, jotka kytkeytyvät sukupuolen ilmaisemiseen: sukupuolen kääntämiseen kytkeytyvät ongelmat tulevat eri kielissä vastaan kielen eri tasoilla (von Flotow 1991: 75). Von Flotow esittää täydentämisestä esimerkin lainaamalla Howard Scottin englanninnosta Louky Bersianikin ranskankielisestä tekstistä *L'Eugélie* (1984), joka käsittelee abortista rankaisemista. Lähdetekstin virkkeen ”Le ou la coupable doit être punie” lopussa oleva *e*-kirjain kertoo, että nimenomaan nainen joutuu rangaistavaksi, sillä *e* toimii ranskan kielessä naispuolisuuden tunnuksena. Koska englannin kielessä adjektiivi ei taivu sukupuolen mukaan, toisin kuin ranskan kielessä, Scott on päätenyt kääntämään virkkeen englanniksi seuraavalla tavalla: ”The guilty one must be punished, whether she is a man or a woman.” Käyttämällä feminiinimuotoista persoonapronominia Scott onnistuu rakentamaan lähdetekstin ajatuksen. (Mts.)

Tekstin kaappauksella von Flotow (1991: 79) tarkoittaa ei-feministisen lähdetekstin ”korjaamista” feministiseksi niin, että käännöksessä nainen rakentuu näkyväksi. Von Flotow viittaa esimerkissään Susanne de Lotbinière-Harwoodin menetelmään välttää geneeristä maskuliinia kääntäessään ranskan kielestä englanniksi: ”la victoire de l'homme” on käännetty muotoon ”our victory [...] over the elements” (l'homme = ’mies, ihminen’). Toisin sanoen von Flotow antaa esimerkin ei-seksistisen kielen käytöstä. Tekstin kaappaus ja pyrkimys ei-seksistiseen kieleen eivät kuitenkaan saa rajautua yksittäisten sanojen tasolle: feministisen kääntäjän on otettava kokonaisvaltaisesti huomioon se, millaisia diskursseja sanat rakentavat. Hänen on analysoitava sekä lähdetekstin että käännöksensä kieltä ainakin kolmella eri tasolla: *kielijärjestelmän* (morfologia, syntaksi, kielioppi), *vuorovaikutuksen* (puhetyylit ja -tavat) sekä *diskurssien* (”totuutta” rakentavat lausumat) tasolla (ks. Grbić & Wolf 1997: 251–252). Tämä merkitsee esimerkiksi kysymystä siitä, miten geneerinen maskuliini vaikuttaa naisten ja miesten toimijuuksiin, miten naisten ja miesten puhe rakentuu vuorovaikutuksessa (keskeytykset, toistot) ja millaiset diskurssit kytkeytyvät naiseuteen ja miehuuteen (ks. Grbić & Wolf 1997: 251–252).

Louise von Flotowin esittämiä feministisiä käännösstrategioita on tarkastellut kriittisesti Françoise Massardier-Kenneyn (1997: 58), jonka mukaan tämä kytkee puheellaan ”tekstin kaappauksesta” väkivallan metaforan feministisen kääntämisen kontekstiin ja vääristää siten feminististen

kääntäjien toimintaa. Lisäksi Massardier-Kenney huomauttaa, että von Flotowin feministisiksi nimeämät käänösstrategiat, kuten alaviitteet ja saatesanat, ovat jo pitkään kääntämisessä vallinneita käänösstrategioita eivätkä suinkaan uusia käänösstrategioita. Tämän kritiikin pohjalta Massardier-Kenney on päätenyt muodostamaan oman näkemyksensä feministiseen kääntämiseen soveltuvista käänösstrategioista, jotka hän jakaa kahteen luokkaan: tekijäkeskeisiin (*author-centred*) ja kääntäjäkeskeisiin (*translator-centred*). Hänen mukaansa feministisen kääntämisen lähtökohtana on tunnistaa kategoriat ”nainen” ja ”feminiininen” monimutkaisiksi konstruktioiksi, ja hän korostaa luokittelunsa nostavan esiin naiset aktiivisina tekstin tuottajina, kirjailijoina ja kääntäjinä. (Mts. 57–59.)

Kääntäjäkeskeisten strategioiden taustalla on kääntämisen korostaminen toimintana, kun taas tekijäkeskeisten strategioiden tavoitteena on saada lukija ensisijaisesti ymmärtämään lähdetekstin ajatus (Massardier-Kenney 1997: 59). Näihin tekijäkeskeisiin strategioihin kuuluvat elvyttäminen (*recovery*), kommentointi (*commentary*) ja vastarinta (*resistancy*). **Elvyttämisessä** pyrkimyksenä on avartaa perinteisesti miehille kuulunutta kirjallista kaanonia ja määritellä se uudelleen. Käännettäväksi valitaan tietoisesti kaanonin syrjimien naiskirjailijoiden tekstejä ja tuodaan näin naisten oma kokemus esiin. (Mts. 59.) Essentialisoinnin vastalauseena haluan kuitenkin korostaa, ettei kyseessä ole kaikkien naisten yhteinen kokemus, joka kumpuaisi naiskirjailijoiden teksteistä ja johon naiset voisivat oikopäätä samaistua. Jotta Massardier-Kenneyn ajatus feministisestä kääntämisestä ”naisen” kategorian monimutkaistamisena voisi todella kytkeytyä elvyttämisen strategiaan, on tarpeen painottaa sitä, että naiskirjailijoiden tekstien kääntämisen myötä naisten moninaiset kokemukset on mahdollista tuoda kuuluviin.

Kommentoinnin strategian voi yhdistää elvyttämiseen, sillä kommentoinnissa käänökseen sisällytetään metadiskursiivinen ulottuvuus, joka korostaa näkyvästi naisten tai feminiinisen tärkeyttä: kääntäjä voi lisätä käänökseen alkuluvun tai jälkisanat, joissa hän kuvaa käänösstrategioitaan ja avaa käännettävänä olevan tekstin ja sen tekijän merkitystä lukijalle. Tällaisen metadiskurssin tarkoituksena on muistuttaa kohdetekstin lukijaa siitä, että kääntämisen myötä tekijä saa vaikutusvaltaa. (Massardier-Kenney 1997: 60–61.) **Vastarintakääntämisessä** on taasen kyse käänökseen vieraannuttamisesta: kääntäjä hyödyntää lingvistisiä keinoja, jotta lukija huomaisi lukevansa käänöstä eikä sujuvaa alkutekstiä (mts.; ks. Venuti 1992). Käytännössä tämä voi merkitä vierauden tuottamista tekstiin vaikkapa ”feminisoidun” kielen avulla, ja tällöin esimerkiksi suomentaja voisi käyttää tavanomaisesta seksistisestä kielenkäytöstä poikkeavia ja siten lukijan luentaa häiritseviä *nainen*-loppuisia tekijännimiä (*virkanainen, puhenainen, lakinainen*).

Vastarintakääntäminen kytkeytyy poststrukturalistiseen kääntämisen teoriaan, joka syntyi vastalauseeksi huomaamattoman käännöksen vaatimukselle; teoria kritisoi sitä, että käännöksen pitäisi rakentua kohdeyleisön luennassa ”alkuperäiseksi” kohdekulttuurin tekstiksi (Wallmach 2006: 7). Massardier-Kenney (1997: 60–61) mainitsee vastustavan kääntämisen sopivan parhaiten (post)modernien lähdetekstien kääntämiseen, koska ne jo itsessään haastavat kirjalliset ja lingvistiset konventiot. Hän tosin muistuttaa, että vastarintakääntämistä on syytä käyttää strategiana myös muunlaisten lähdetekstien kääntämisessä (mts.).

Korostetusti kääntämistä toimintana voidaan Massardier-Kenneyn (1997: 63) mukaan tuoda esiin kääntäjäkeskeisillä strategioilla, joita ovat kommentointi (*commentary*), rinnakkaistekstit (*parallel texts*) ja yhteistyö (*collaboration*). **Kommentointi** toimii käytännössä samoin kuin vastaava tekijälähtöinen strategia, mutta sillä on eri tehtävä: feministinen kääntäjä valaisee selväsanaisesti *omia* tarkoituksiperiään ja niiden vaikutusta käännettävään tekstiin. Tällä tavoin feministinen kääntäjä voi tunnustaa valta-asemansa ja välttää uusintamasta tekstien sisältämiä piiloisia valtarakennelmia. (Mts.) Massardier-Kenney (1997: 64) näkee myös **rinnakkaistekstit** yhtenä feministisenä käänösstrategiana ja määrittelee ne kohdekielisiksi teksteiksi, jotka on synnytetty samankaltaisessa tilanteessa tai jotka lukeutuvat samaan genreen kuin lähdeteksti. Hän argumentoi kyseisen strategian feministisyyttä ajatuksella, että sukupuoli on rodun ja luokan tavoin yksi kulttuurinen tekijä, jonka perusteella kääntäjä voi valita käyttämänsä rinnakkaistekstit. Massardier-Kenneyn mukaan rinnakkaistekstien avulla voi löytää naisen äänen, jos sitä tavoitellaan käänöksessä. Hän painottaa tarkoittavansa tällä pikemmin intertekstuaalisia kytköksiä naisten kirjoitusten välillä kuin tietyn naiskirjoituksen, *écriture féminine*, etsimistä⁴⁷. (Mts.) Vaikka Massardier-Kenney irtisanoutuu jälkimmäisen kaltaisesta tavasta essentialisoida naiset yhdeksi ääneksi, näkemys sukupuoleen perustuvista rinnakkaisteksteistä feministisenä käänösstrategiana on arveluttava. Jaana Tapio (2006: 35) havaitsee oivallisesti, että naiskirjailijoiden kohdalla korostetaan heidän naiseuttaan feministisestä sitoutumattomuudestakin huolimatta, siinä missä mieskirjailijat nähdään yksilöiksi ja ainutlaatuisiksi omiksi äänikseen.

Niin ikään on kyseenalaista, miten Massardier-Kenneyn (1997: 64–65) feministiseksi käänösstrategiaksi ehdottama **yhteistyö** voisi toimia erityisenä feministisenä käänösstrategiana. Hänen mukaansa työstämällä käänöstä yhden tai useamman kääntäjän ja/tai lähdetekstin tekijän kanssa vältettäisiin kääntäjän ja kirjailijan välille rakennettu dikotomia ja vallanjako. Neuvottelu

⁴⁷ Kaiken kaikkiaan Massardier-Kenneyn (1997: 56–58, 64) voi nähdä pyrkivän ”naisen” kategorian kompleksisuuden korostamiseen postmodernin feminismin tavoin.

tekstien merkityksistä useamman osapuolen kanssa nostaisi mahdollisesti esiin uusia tulkintoja sukupuolesta ja sen rakentumisesta, mikä puolestaan auttaisi purkamaan sukupuolen kategoriaan. (Mts.) Massardier-Kenneyn ajatuksessa on nähdäkseni idea maskuliinisen kulttuurin perustana toimivien binaaristen valtarakennelmien ja autoritaarisen tietäjäposition purkamisesta, mutta yhteistyö ei itsessään ole erityinen feministinen käänösstrategia, sillä feministisen erityisyytensä se saa vasta sitoutumalla feministisiin tavoitteisiin (ks. Tapio 2006: 35). Massardier-Kenney (1997: 58) tunnustaakin, että hänen esittämänsä feministiset käänösstrategiat ovat jo olemassa olevia käänösstrategioita, joita hän on pyrkinyt soveltamaan feministisen kääntämisen tarkoituksiin.

Kim Wallmach (2006) on tarkastellut feministisiä käänösstrategioita kriittisesti juuri innovatiivisuuden näkökulmasta. Hän on kyseenalaistanut väitteen, jonka mukaan feministisessä kääntämisessä käytetään uudenlaisia käänösstrategioita, jotka haastavat näkyvyydellään perinteiset kääntämiseen liitetyt uskollisuuden kaltaiset käsitykset ja joiden myötä feministinen kääntäminen rakentuu aivan toisenlaiselle perustalle kuin kääntäminen muutoin:

But in my view, no critic to date has really questioned the basis upon which feminist translation rests: the contention that through the utilisation of innovative translation strategies a feminist translation becomes a deliberate mistranslation and extension of the source text, and that feminist translation, unlike convention translation, constitutes difference and not derivation. (Wallmach 2006: 1.)

Wallmachin (2006) kritiikki pohjautuu hänen omaan tutkimustyöhönsä, jossa hän on tarkastellut neljän Nicole Brossardin kirjoittaman feministisen tekstin englanninnoksia. Kaksi Brossardin teksteistä on kääntänyt (kanadan)ranskasta englantiin Barbara Godard ja kaksi Patricia Claxton, jotka esittävät käyttäneensä feministisessä käänöstyössään innovatiivisia käänösstrategioita. Wallmach on tarkastelussaan havainnut, etteivät Godardin ja Claxtonin käyttämät käänösstrategiat ole uusia tai ainutlaatuisia, vaan yleisesti pitkään jo käytössä olleita strategioita: kääntäjät ovat käyttäneet kohdekielisiä vastineita lähdekieliselille ilmauksille (*substitution*), toistaneet lähdekielisiä ilmauksia sellaisenaan kohdetekstissä (*repetition*), jättäneet rakentamatta käänökseen lähdetekstin monimerkityksisyyttä (*deletion*), lisänneet uutta kielellistä ainesta ja rakentaneet siten moniulotteisuutta (*addition*) ja täydentäneet lähdetekstiä alaviitteillä ja lähdetekstiä monipolvisemmilla rakenteilla ja ilmaisuilla (*compensation by footnoting/splitting*)⁴⁸. Kääntäjät ovat käyttäneet kaikkia näitä strategioita feministisen ideologian nimissä ja pyrkineet problematisoimaan niiden avulla sukupuolta, mutta innovatiivisia nämä strategiat eivät ole.

⁴⁸ Kim Wallmach (2006: 15) noudattelee käänösstrategioiden luokittelussaan Dirk Delabastitan (1993) tekemää jakoa.

(Wallmach 2006: 14–24.) Wallmach (mts. 18–22) toteaa, että joitakin tuttuja käänösstrategioita vain käytetään feministisessä kääntämisessä useammin kuin muussa kääntämisessä, joskaan hän ei voi nimetä mitään yhteistä feministiselle kääntämiselle leimallista strategiaa Godardin ja Claxtonin käänösten perusteella. Wallmach kiteyttää feministisen kääntämisen kapinan ytimekkäästi seuraavissa sanoissaan: ”Feminist translators' betrayal is of exactness, not of translation.” Hänen mukaansa feminististen kääntäjien ei tarvitse todistella kumouksellisuuttaan tekemällä näennäistä eroa perinteiseen kääntämiseen käytännön kääntämisen tasolla, vaan pikemmin metadiskurssien tasolla. (Mts. 22–23.)

Feminististen käänösstrategioiden innovatiivisuuteen kohdistuneen kritiikin lisäksi haluan asettaa kyseenalaiseksi ylipäätään puheen *strategioista*. Nähdäkseni feministinen kääntäminen on jo itsessään käänösstrategia, enkä siten kuvaisi von Flotowin, Massardier-Kenneyn ja Wallmachin esittämiä luokitteluja feministisiksi käänösstrategioiksi, vaan menetelmiksi tai keinoiksi. Käänösstrategian käsite viittaa nimittäin yhtenäiseen ja tiettyyn päämäärään tähtäävään toimintasuunnitelmaan, jonka kääntäjä valitsee tietyssä käänöskontekstissa ja johon tiettyjen käänösmenetelmien käyttö perustuu (ks. Kääntämisen opetussanasto 2001). Myös Riitta Oittinen (2000: 265) erottaa kääntämisen strategiat ja menetelmät toisistaan: hänen mukaansa esimerkiksi kaunokirjallinen kääntäminen on yksi kääntämisstrategia, jossa voidaan käyttää mm. vieraannuttamisen ja kotouttamisen keinoja⁴⁹. Oittinen puhuu nimenomaan *kääntämisstrategioista*, mikä kuvastaa mielestäni mainiosti kääntämistä prosessina eikä lopputuloksena (vrt. *käänösstrategia*). Lanseeraisinikin mielelläni vastaisuudessa feministisen kääntämisen piirin käsitteen *feministinen kääntämisstrategia* tarkoittaen sillä kokonaisvaltaista feminististä toimintasuunnitelmaa. Tällä hetkellä feministisen kääntämisen kenttä vaikuttaa käänöstieteellisen käsitteistön osalta hyvin sekavalta, ja osittain tästä syystä en ole kokenut mielekkääksi nimetä kääntämisen menetelmiä aineistoni kohdalla. Puhe erilaisista ja jopa innovatiivisista käänösstrategioista on omiaan innostamaan kääntäjiä feministiksi kumouksellisiksi kääntäjiksi, mutta samalla se hämärtää ne työkalut, joilla feminististä kääntämistä toteutetaan. Uskon, että kynnyks kääntää feministisesti madaltuisi, jos siitä kiinnostuneet kääntäjät huomaisivat voivansa tukeutua olemassa oleviin käänösmenetelmiin. Tällöin he voisivat keskittyä analysoimaan lähdetekstejä ja käänösratkaisuja sukupuolen kannalta sekä kääntämään feministisesti ”hyvin”.

⁴⁹ Vaikka Riitta Oittinen tekee tämän eron, hän puhuu kotouttamisesta ja vieraannuttamisesta myös strategioina (ks. Oittinen 2000: 279). Tällainen epäjohdonmukaisuus lienee tahaton vahinko, mutta sen voi myös tulkita kuvastavan kääntämisen käsitteiden epäselvää ja epäjohdonmukaista käyttöä.

4.2.3 Feministisen kääntämisen ”hyvyys”

Hyvään käännöksen liitetään usein uskollisuuden käsite, johon yhdistyy tiukasti polarisoiva ajattelu sekä–että-ajattelun sijaan: kääntäjä voi olla *joko* uskollinen *tai* uskonon⁵⁰. Tällaisesta hierarkisoivasta ajattelusta ei ole päästy edelleenkään eroon, vaan kääntäjän auktoriteetiksi nimetään yhä lähdetekstin kirjoittaja tai lähdeteksti. (Susam-Sarajeva 2005: 173.) Kautta aikojen käännöksiä on moitittu keinotekoisiksi ja valheellisiksi, siinä missä alkutekstejä on ihailtu luonnollisina ja totuudelle kuuliaisina oikeina teksteinä. Käännökset on mitätöity lähdetekstien kaiuiksi ja alkutekstien alamaisiksi. (Chamberlain 2000: 315.)

Kääntämiseen kytkeytyvä uskollisuuden käsitys on yhdistetty myös sukupuoleen. ”Uskotonta” käännöstä verrataan naiseen 1600-luvulta lähtöisin olevassa sanonnassa *les belles infidèles*, jonka mukaan käännös on naisen tavoin kaunis ja uskonon (mts.). Lori Chamberlain (2000: 315) katsoo, että sanonnassa verrataan toisiinsa käännöksen uskollisuutta alkutekstille ja aviovaimon uskollisuutta aviomiehelle: alkuteksti (aviomies) ei voi totuudellisena olla uskonon, joten uskottomuudesta voidaan ainoastaan syyttää alkutekstin kaikia, käännöstä (aviovaimo). Tällainen seksistinen ja seksualisoitunut uskollisuuden käsitys on pyritty määrittelemään feministisessä kääntämisessä uudelleen: uskollisuutta ei pidä osoittaa kirjoittajalle tai lukijalle, vaan sille kirjoitusprosessille, johon *sekä* lähdetekstin kirjoittaja *että* kääntäjä osallistuvat. Binaariset oppositiot, kuten alkuperäinen/kopio ja kirjailija/kääntäjä, on purettava ja kääntäminen on tunnustettava paikallaanpysymättömäksi merkityksen muodostumisen prosessiksi. (Simon 1996: 2, 12.) Herää kysymys, onko feministinen kääntäminen muita parempaa kääntämistä tähdätessään uskollisuuden vaatimuksen murtamiseen ja seksismin purkamiseen.

Feministi Rosemary Arrojo (1994: 157–159) kyseenalaistaa rohkeasti feministisen kääntämisen ”hyvyyden”: miksi tekstien uudelleenlukeminen ja uudelleenkirjoittaminen on myönteistä ja rikastuttavaa feministisistä lähtökohdista tehtynä, mutta maskuliinisuuden korostaminen on väkivaltaista pettämistä? Arrojon (1994: 159) mukaan kaikessa kääntämisessä on kyse tekstin merkityksen kaappaamisesta ja väkivaltaisuudesta toisia käsityksiä kohtaan, kun toiset hylätään valittujen tieltä. Arrojon kritiikkiin on vastannut muun muassa Sherry Simon (1996: 28–29) korostaessaan, että maskuliinisissa käsityksissä kääntämisen lojaaliudesta piilee oletus maskuliinisesta universaalista kääntäjäsubjektista. Tätä maskuliinisuutta ei kuitenkaan tuoda eksplisiittisesti esiin, vaan subjekti esitetään sukupuolettomana. Sen sijaan feministisessä

⁵⁰ Pohdintani luvussa 4.2.3 pohjautuu pitkälti kandidaatintutkielmaani (ks. Kangastie 2008: 20–22).

kääntämisessä lukijalle teroitetaan kääntäjän aktiivista roolia merkityksenmuodostumisessa: lukija herkistetään huomaamaan kääntäjän työ ja valinnat lisäämällä käännökseen esimerkiksi kääntäjän kirjoittamia saatesanoja ja alalukuja. (Mts. 29.)

Feministisen kääntämisen ”hyvyyttä” voi arvioida myös käännösratkaisujen onnistumisen näkökulmasta: onnistuuko käännös houkuttelemaan lukijan feministiseen tulkintaan? Feministisessä kääntämisessä tietyt käännösratkaisut voivat toimia toisia paremmin, ja mielestäni Susanne de Lotbinière-Harwoodin (1991) omasta käännöstyöstään esittämä esimerkki valaisee hyvin niiden valintaan vaikuttavia tekijöitä. De Lotbinière-Harwood (mts. 120) puntaroi useita feministisiä käännösratkaisuja kääntäessään englanniksi vuonna 1985 quebeciläisen feministisen taiteilijan Lise Nantelin näyttelystä kirjoitettua ranskankielistä arvostelua. Miespuolinen kriitikko kirjoitti arvostelussaan ”naisten historiasta” (*l’histoire des femmes*), jonka de Lotbinière-Harwood olisi voinut kääntää feministisellä uudissanalla *herstory* kritisoiden sanaa *history* (lihavointi minun). Hän kuitenkin koki, että vaikka kyseinen ratkaisu saattaisi herättää lukijan huomion aluksi tehokkaasti, se ei ole loppujen lopuksi kovin kauaskantoinen ratkaisu, vaan jopa liian helppo. De Lotbinière-Harwood ei myöskään halunnut luoda feminismiä binaaristen oppositioiden (*his/her*) varaan. Hänen päätökseensä luopua *herstory*-sanasta vaikutti niin ikään käännöksen julkaisija, valtavirran taidealan lehti *Vanguard*, jonka toimituksen tai lukijoiden hän ei olettanut ymmärtävän ilmaisun feminististä kritiikkiä. De Lotbinière-Harwood tosin huomauttaa, ettei vastaanottajan mahdollinen ymmärtämättömyys ole syy olla toteuttamatta feminististä politiikka kääntämisessä. (Mts. 120–121.)

Loppujen lopuksi de Lotbinière-Harwood (1991: 121) päätyi pohdinnassaan sanaan *hystory*, joka sisältää kreikankielisen sanan *hyst* (’kohtu’) ja tarkoittaa täten naisten historiaa (*women’s history*). Monimuotoisen käännöskontekstin perusteella hän päätyi kuitenkin kompromissiin, ja käännös oli lopulta ”...women’s hystory (sic)”, jossa *sic* osoitti, ettei kyseessä ollut kirjoitusvirhe *hystory*-sanassa. Käännöksen jo tehtyään de Lotbinière-Harwoodia (1990: 121) alkoi silti arveluttaa, että hänen käännösratkaisunsa oli liian radikaali kontekstiin, jota määritteli julkaisun valtavirtaisuus. Vaikka taiteilija Lise Nantel itse oli feministi, arvostelun kirjoittanut kriitikko oli mies, jolle de Lotbinière-Harwoodin mukaan olisi tehnyt oikeutta maltillisempi käännösratkaisu⁵¹. Yritys tavoittaa käännöksessä Nantelin töiden ja kääntäjän feministisyys johti kirjoittajan äänen laiminlyömiseen, ja de Lotbinière-Harwood katsoo saavuttaneensa valinnallaan ennen muuta omat

⁵¹ Huomautan, ettei yksin miespuolisuus riitä syyksi tulkita mies ei-feministiseksi ja perusteeksi pitäytyä sovinnaisissa käännösratkaisuissa.

poliittiset tavoitteensa. Hän pohtii, että *hystory* sopisi parhaiten feministiseen kontekstiin, jossa se ei välttämättä tarvitse selitystä etymologiastaan. (De Lotbinière-Harwood 1991: 121.)

Kokemuksensa pohjalta de Lotbinière-Harwood (mts. 120) korostaa kontekstin merkitystä käänösratkaisua tehtäessä. Hänen esimerkkinsä kautta tulevat hyvin esiin käänöstilanteen kontekstia määrittävät tekijät: (tiettyä sukupuolta edustavat) kirjoittaja, kääntäjä ja henkilö, josta kirjoitetaan, sekä kohdeyleisö, julkaisu ja toimeksiantajan käytännöt⁵². Lukijakuntaa määriteltäessä on otettava huomioon samaa kieltä puhuvien maantieteelliset rajat, jotka luovat samalla kulttuurisia rajoja. De Lotbinière-Harwoodin tapauksessa käänös olisi erilainen riippuen siitä, suunnataanko se englantia puhuville kanadalaisille vai amerikkalaisille. Kontekstiin vaikuttavat lisäksi sosioekonomiset ja poliittiset olosuhteet: konservatiivisten aatteiden vallitessa käännetään konservatiivisemmin, eivätkä toimeksiantajat ja lukijat suhtaudu niin suopeasti feministiseen kääntämiseen. (Mts. 120–121.) Feministinen käänös ei olekaan yksiselitteisesti aina ”hyvä” käänös kaikille ja kaikissa konteksteissa⁵³.

5 Tutkimuksen rakentaminen

Tutkimukseni on paikannettavissa laadullisen tutkimuksen kenttään. Olen edennyt tutkimusprosessissa hyvin aineistovetoisesti hypoteesien testaamisen sijaan ja antanut aineistoni viedä minut mukanaan. Pitkin tutkimusmatkaani olen aineistolleni avoimena tarkentanut tutkimuskysymystäni ja työni teoreettista viitekehystä. Tapani lähestyä tutkimusaiheittani on ollut valintojen tekemistä, ja niiden myötä olen rakentanut tutkimuksestani tietynlaisen. Tässä luvussa valotan niitä tekijöitä, jotka vaikuttavat työni empiirisen osuuden taustalla ja sen ytimessä: luvussa 5.1 esittelen aineistoni ja luvussa 5.2 metodiset työkaluni.

5.1 Aineiston esittely

Suosittuna kirjailijana Leena Lehtolainen oli minulle entuudestaan tuttu nimi jo ennen tutkimustani, mutta en ollut koskaan lukenut yhtään hänen teostaan saati Gabriele Schrey-Vasaran käänöstä. Minulla ei ollut entuudestaan kaunokirjallista vertailukohtaa Maria Kallion kaltaiselle modernille

⁵² De Lotbinière-Harwood (1991: 120) käyttää ilmaisua *the editor's or employer's politics*, jonka voisi tulkita myös toimeksiantajan noudattamaksi *politiikaksi*. Siinä missä feministinen kääntäjä on poliittisesti sitoutunut feminismiin, toimeksiantaja voi olla omien poliittisten sitoumustensa myötä feminismiä vastaan.

⁵³ Käytän lainausmerkkejä osoittamassa tämän ns. hyvyyden kontekstisidonnaisuutta.

naisetsivälle, sillä en ollut ennen *Kuolemanspiraalia* lukenut feministisiä dekkareita. Varhaisnuoruuteni suosikkidekkaristin Agatha Christien luomat henkilöahmot Miss Marple ja Hercule Poirot sekä Carolyn Keenen *Neiti Etsivä* eivät myöskään olleet merkityksellistyneet luennassani feministisiksi. Tartuin siis *Kuolemanspiraaliin* ja *Die Todesspiraleen* ilman (tietoisia) ennakkokäsityksiä feministisistä dekkareista, ja ne osoittautuivat ilokseni todella hedelmällisiksi tutkimuskysymyksiä kannalta⁵⁴.

5.1.1 Feministidekkaristi Leena Lehtolainen

Minusta tuli kirjailija siksi, etten ole koskaan viihtynyt kaikille yhteisessä todellisuudessa. Romaani on kuin pullopostiviesti, jonka lähettää aaltojen vietäväksi toivoen, että sen löytää joku, joka osaa avata pullon ja ymmärtää viestiin kirjoitettua kieltä. (Lehtolainen 1997b: 86–87.)

Leena Lehtolainen (s. 1964 Vesannolla) on kirjailija, kirjallisuuden tutkija, kriitikko ja kolumnisti. Hän julkaisi esikoisteoksensa *Ja äkkiä onkin toukokuu* (1976) vasta 12-vuotiaana asuessaan kotikaupungissaan Outokummussa (Lehtolainen 1997b: 87, 89). Opiskellessaan Helsingin yliopistossa kotimaista kirjallisuutta hänen haaveensa kirjailijan urasta hiipuvat, ja hän alkoi haluta tutkijaksi. Valmistumisen jälkeen Lehtolainen uskalsi kuitenkin kokeilla tutkimisen ohella myös kirjoittamista ja täytti toiveensa näiden kahden uran yhdistämisestä. Dekkarikirjailija Lehtolaisesta tuli, koska häntä ovat aina kiehtoneet arvoitukset ja niihin liittyvät ihmissuhteet. Heti lukemaan opittuaan hän tarttui niin Agatha Christien tuotantoon kuin suomalaisten naisdekkaristien kirjoihin ja haaveili poliisin ammatista. Lehtolainen koki, että naisten kirjoittamisessa salapoliisitarinoissa oli samastumiskohteita, joita ei löytynyt miesten kirjoittamista dekkareista: ”Koska en ollut äidillinen hoivaaja enkä heikumallinen, paha kaunotar, tunsin muuten herkullista Chandleria lukiessani jääväni aina ulkopuolelle.” Lehtolainen kertoo ymmärtäneensä jälkikäteen luoneensa kouluaikaisiin teoksiinsa miespuolisen päähenkilön etäännyttääkseen hahmon itsestään, kun hän käsitteli teoksessa omassa elämässään keskeisiä asioita. (Lehtolainen 1997b: 87–89.)

Dekkareita kirjoittava Lehtolainen on naisdekkaristi biologisen sukupuolensa perusteella. Hän itse kokee, että juuri naisdekkaristina häntä kohdellaan sukupuolensa vuoksi eri tavalla kuin hänen miespuolisia kollegoitansa: hänen laajaa tietoansa poliisin työstä ihmetellään, siinä missä miesdekkaristien oletetaan automaattisesti tuntevan poliisi-instituution kiemurat ja aseiden käytön

⁵⁴ Aineistoni äärelle johdattamisesta kiitän professori Liisa Tiittulaa, joka tutkimusaiheeni kuultuaan suositteli minulle kyseisiä teoksia.

(mts. 98–99). Sen sijaan Lehtolaista huvittaa naisdekkaristien nimittely murhamammoiksi ja murharouviksi: ”aivan kuin se, että nainen kirjoittaa väkivallasta ja aggressiivisista naisista olisi niin pelottavaa, että sitä pitäisi lieventää pehmentävillä nimityksillä.” Lehtolaisen rikosromaanien aiheet kumpuavat hänen omista aggressioistaan, mikä hänen mukaansa hämmentää usein muita – ”aivan kuin nainen ei saisi sanoa olevansa aggressiivinen”. Kirjoissaan Lehtolainen ei kuitenkaan halua mässäillä väkivallalla, vaan hänen pyrkimyksenään on kuvata mahdollisimman hyvin murhan aiheuttamaa järkytystä. Lehtolainen toivoo välttävänsä murhaajan stereotyyppiä ja luo murhaajat omasta mielestään usein sympaattisiksi ja viattomiksi paskiaisiksi. (Mts. 99.)

Miten naisdekkaristista tuli sitten feministinen dekkaristi? Lehtolainen (1997b: 89–91) sanoo ajautuneensa ensin silkasta ammatillisesta mielenkiinnosta naisdekkarien ja sittemmin feminististen dekkarien pariin, joista hän löysi lopulta itsensä: naisen, joka halusi iloita naiseudestaan, mutta joka halusi samalla murtaa sukupuolirooleja. Lehtolainen pystyi hyväksymään feministisiin dekkareihin rakennetun arvomaailman, kun taas Christien teosten moraalikäsitteet erosivat hänen omista arvoistaan. Lukiessaan angloamerikkalaisia feministisiä dekkareita Lehtolainen käsitti dekkarikirjallisuuden tarjoavan oivat mahdollisuudet kuvata yhteiskuntaa ja ihmisiä. (Mts. 90–91.) Lehtolaisen ensimmäinen feministinen dekkari *Ensimmäinen murhani* ilmestyi vuonna 1993. Tämän jälkeen Leena Lehtolainen on ollut yksi Suomen suosituimpia kirjailijoita ja feministisiä dekkaristeja. Hänen kirjaansa *Kun luulit unohtaneesi* myytiin vuonna 2002 jopa 81 300 kappaletta⁵⁵, ja se oli myydyin kotimainen kaunokirja kyseisenä vuonna (Aamulehden kulttuuritoimitus 2003). Tuottelias Lehtolainen on kirjoittanut muun tuotantonsa ohella yhteensä kymmenen Maria Kallio -dekkaria, joista viimeisin *Väärän jäljillä* ilmestyi vuonna 2008.

Leena Lehtolainen on paitsi suosittu myös palkittu dekkaristi. Vuonna 1997 Lehtolainen sai teoksestaan *Luminainen* (1996) Vuoden johtolanka -palkinnon, jonka Suomen dekkariseura myöntää vuosittain edellisenä vuonna ilmestyneestä merkittävästä kotimaisesta dekkariteosta (Lehtolainen 2009a). Vuonna 1998 Vuoden johtolanka -palkinnon sai Ritva Hapulin ja Johanna Materon toimittama teos *Murha pukee naista* (1997), johon Lehtolainen on kirjoittanut kotimaisia naisdekkareita koskevan esseen. Lehtolainen on palkittu myös Espoo-mitalilla (1997), Suuren Suomalaisen Kirjakerhon tunnustuspalkinnolla (2000), Espoon kaupungin taidepalkinnolla (2000) sekä Kirjapöllö-palkinnolla (2002). (Lehtolainen 2009a.)

⁵⁵ Tässä ei ole huomioitu taskukirjoja.

5.1.2 Kääntäjä Gabriele Schrey-Vasara

Suomalaista dekkarikirjallisuutta on viety viime vuosina vauhdilla saksankielisille markkinoille, ja saksantaja Gabriele Schrey-Vasara (s. 1953 Rheydtissä Saksassa) on ollut tässä avainasemassa kääntäessään suomalaisia dekkareita jo vuosikymmenen ajan. Schrey-Vasara on muun muassa saksantanut kaikki tähän mennessä suomeksi julkaistut kymmenen⁵⁶ Leena Lehtolaisen Maria Kallio -dekkaria, joista viimeisin saksannos *Auf den falschen Spur* (*Väärän jäljillä* 2008) on vuodelta 2009. Ensimmäinen Schrey-Vasaran kääntämä Maria Kallion tähdittämä dekkari *Kupferglanz* julkaistiin vuonna 1999 (*Kuparisydän* 1995). Lehtolaisen dekkarien ja novellien lisäksi Schrey-Vasara on kääntänyt Pentti Kirstilän, Jarkko Sipilän ja Matti Röngän tuotantoa. Röngän esikoisdekkarista *Tappajan näköinen mies* (2002) ilmestyi vuonna 2007 Schrey-Vasaran saksannos *Der Grenzgänger*, joka on yltänyt ensimmäisenä suomalaisen kirjailijan teoksena Krimiwelt-listan ykköseksi (Gummerus 2007).

Gabriele Schrey-Vasara on ansioistaan tunnustettu kääntäjä. Hän sai vuonna 2008 valtion ulkomaisen kääntäjäpalkinnon, jonka opetusministeriö myöntää vuosittain Suomen kirjallisuuden tiedotuskeskuksen esityksen perusteella (FILI 2009). Kääntämisen ohella Schrey-Vasara on työskennellyt Helsingin Saksalaisen kirjaston kirjastonhoitajana vuodesta 1987. Hän toimittaa myös *Jahrbuch für finnisch-deutsche Literaturbeziehungen* -julkaisua ja on koonnut yhdessä Marja-Leena Rautalinin kanssa bibliografian suomalaisista teoksista, jotka on käännetty saksaksi vuosina 1976–1996⁵⁷. Schrey-Vasara on opiskellut mm. historiaa, romaanisten kielten tutkimusta ja suomalais-ugrilaista kielentutkimusta Göttingenissä ja Helsingissä. (FILI 2009.)

5.1.3 Kuolemanspiraali

Kuolemanspiraali (1997) on Leena Lehtolaisen viides Maria Kallio -dekkari sarjan kymmenestä teoksesta. Dekkari on saanut nimensä samannimisestä taitoluisteluliikkeestä, joka kytkee teoksen tapahtumat oitis taitoluistelun maailmaan, ajallisesti loppukevääseen 1996. Tarinan kehyksenä toimii esteettinen kilpaurheilu, jonka politiikkaan ja dopingiin asti ulottuvat juuret paljastuvat 15-vuotiaan taitoluistelujalupauksen Noora Niemisen murhan myötä rikosta tutkivalle ylikonstaapeli Maria Kalliolle. Nooran murhasta epäiltyinä ovat vuorotellen niin hänen vanhempansa Hanna ja Kauko Nieminen, valmentajansa Elena Grigorieva ja Rami Luoto, luisteluparinsa Janne Kivi,

⁵⁶ Tähän on laskettu teokset, joissa Maria Kallio on pääosassa.

⁵⁷ Bibliografia on ilmestynyt vuonna 1997 nimellä *Finnische Literatur in deutscher Übersetzung 1976–1996*.

Suomen Taitoluisteluliiton varapuheenjohtaja Ulrika Weissenberg, Nooran äidin ex-rakastaja Vesku Teräsvuori kuin Espoossa liikkunut pedofiili. Näiden henkilöiden motiiveja ja menneisyyden vyyhtiä Maria alkaa vähitellen selvittää saadakseen syyllisen telkien taakse. Samalla seitsemännellä kuulla raskaana oleva Maria havittelee pomoltaan vapautuvaa rikosylikomisarion paikkaa. Hänen kilpakumppaninaan on kiivas ja sovinistinen kollega Pertti Ström, jonka kanssa Maria ottaa usein yhteen työpaikallaan Espoon poliisin väkivalta- ja ammattirikollisuuteen erikoistuneessa jaoksessa.

Kuolemanspiraalista kirjoitettujen arvostelujen perusteella kiinnostavimman ulottuvuuden dekkariin tuo Marian raskaus, ja teoksen ansiona kiitellään naispoliisin arjen realistista ja inhimillistä kuvausta. Aamulehden kulttuuritoimituksen (1997) kirja-arvostelussa teoksen kehutaan täyttävän ne odotukset, jotka asetettiin Vuoden johtolanka -palkinnon saaneelle kirjailijalle: ”Kuolemanspiraali on juoneltaan toimiva, poliisin työtä realistisesti kuvaava teos, jossa naisnäkökulma ja ylikonstaapeli Maria Kallion raskaus luovat kiihkeätempoiselle kerronnalle oivan kontrastin.” Arvostelussa kehutaan myös Lehtolaisen kykyä luoda moniulotteisia hahmoja ja kuvata tapahtumia vaiherikkaasti, ja teos arvotetaan edeltäjänsä, palkittua *Luminaista*, kehittyneemmäksi. Niin ikään Turun Sanomiin kirjoitetussa arvostelussa Kimmo Rantanen (1997) katsoo, että Marian raskaus tuo kirjaan oman ulottuvuutensa, vaikka ”välillä tosin tuntuu siltä, että se merkitsee lähinnä vauvan potkuja vatsassa ja jatkuvaa virtsaamistarvetta”. Rantanen valittelee, että raskaana olevan naisen uramahdollisuuksiin liittyvien kysymysten pohdinta jää toteamisen tasolle. Kaiken kaikkiaan hänen mukaansa ”Kuolemanspiraali on tuttua Lehtolaista, kerronnallisesti sujuvaa ja vaivatonta, mutta jossain määrin yllätyksetöntä”. Rantanen kuitenkin kehuu teosta uskottavaksi taitoluistelumaailman kuvaukseksi, joskin hänen mukaansa Lehtolainen on parhaimmillaan kuvatessaan Maria Kallion arkea ja työyhteisön ristiriitoja. Myös Helsingin Sanomiin arvostelun kirjoittanut Maria Sääntti (1997) ihastuu Maria Kallion inhimillisyyteen ja empaattisuuteen sekä katsoo Marian raskauden tekevän murhatutkimuksesta entistä piinaavamman: ”Naisen asema miehissä ja väkivaltaisessa työympäristössä kärjistyy.” Kiitellen hän nostaa erityisesti esiin Lehtolaisen dekkareiden ajankohtaisuuden, joka näkyy Sääntin mukaan *Kuolemanspiraalissa* lapsihuippu-urheilun käsittelynä.

5.1.4 Die Todesspirale

Siinä missä Maria Kallio selvittää rikosta *Kuolemanspiraalissa* suomalaislukijoiden edessä viidennen kerran, saksankielisille lukijoille *Die Todesspirale* -dekkaria (2004) markkinoidaan

neljäntenä Maria Kallio -rikosromaanina. *Die Todesspirale* onkin sarjan neljäs Rowohlt-kustantamon julkaisema teos, joskin ensimmäisen kerran Maria on tullut saksankielisille lukijoilleen tutuksi vuonna 1999 *Kupferglanz*-käännöksen myötä Argument Verlag -kustantamon julkaisemana. *Die Todesspirale* on siis viides saksaksi julkaistu Maria Kallio -sarjan dekkari, joka vie saksankieliset lukijat keskelle monimutkaisia murhatutkimuksia ja Marian hektistä arkea. Tapahtumat etenevät käännöksessä pääpiirteittäin samaan tahtiin kuin lähdetekstissä lukuun ottamatta joitain poisjättöjä käännöksessä – ja sitä, että saksankielinen lukija saa tietää murhaajan sukupuolen ennen suomenkielistä lukijaa⁵⁸.

Lehtolaisen dekkarien saksannoksilla on suuri lukijakunta erityisesti Saksassa (ks. Hagenguth 2006: 34–35). Helsingin Sanomien kulttuuritoimituksen (2002) mukaan suuri yleisö on ihastunut Saksassa Lehtolaisen dekkareihin, vaikka vasta muutamat kriitikot ovat huomioineet ne. *Die Todesspiralesta* löytyy kuitenkin sekä lehdissä julkaistuja arvosteluita⁵⁹ että lukuisia sähköisiä arvosteluja, joita ”tavalliset” lukijat ovat kirjoittaneet. Kriitikot eivät silti ole kiinnittäneet arvosteluissaan yhtä poikkeusta lukuun ottamatta huomiota teokseen käännöksenä, vaikka kääntäjä on vaikuttanut merkittävästi tekstiin kirjoittaessaan sen uudelleen. Annegret Ruoff-Merz (2004: 252–253) kiittää kirja-arvostelunsa lopussa Gabriele Schrey-Vasaraa onnistuneesta käännöksestä: ”Daß das Buch auch in der deutschen Übersetzung nichts von seinem Charme verloren hat, ist der Übersetzerin Gabriele Schrey-Vasara zu verdanken.” Ruoff-Merzin kiitos heijastelee kuitenkin valitettavasti pelkoa siitä, että lähdetekstistä voi käännösprosessissa mennä jotain hukkaan – sen sijaan, että käännös nähtäisiin mahdollisuutena lisätä lähdetekstin vaikutusvoimaa. Ruoff-Merzin lyhyttä, ikään kuin ohimennen mainittua kommenttia käännöksestä ei voi nähdäkseen pitää varsinaisena käännöskriittikinä. Käännöskriitikon tehtävä on hyvin monimuotoinen, kuten Päivi Stöckellin sanoista voi päätellä:

Sen lisäksi, että hän on kirjallisuuden tuntija ja on muodostanut käsityksensä siitä, millaista on hyvä ja arvokas kirjallisuus, hänen on tunnettava myös kääntämistä, ymmärrettävä, millaisia vaihtoehtoja kääntäjällä on työtä tehdessään ollut, sekä osattava lähdekieltä ja tunnettava lähdekulttuuria pystyäkseen arvioimaan, millainen on hyvä ja arvokas käännös. (Stöckell 2007: 458.)

⁵⁸ Tosin henkilön miespuolisuutta ilmaisevan *er*-pronominin (vrt. *hän*) voi katsoa dekkareissa viittaavaan myös geneerisesti käytettyyn maskuliiniin *der Mörder* (murhaaja), jolloin pronominin tarkoituksena olisi jättää sukupuoli avoimeksi kysymykseksi mahdollisimman pitkään.

⁵⁹ Rowohlt-kustantamon keräämiä saksalaisissa lehdissä julkaistuja kirja-arvosteluja on yhteensä 14. Niiden perusteella Marian raskaus näyttää nousevan yhdeksi keskeiseksi juoneen vaikuttavaksi tekijäksi, sillä se nostetaan esiin enemmän tai vähemmän jopa 12 arvostelussa. Muina teemoina arvosteluissa toistuvat etenkin kilpaurheilu ja Marian ura. Feminismi mainitaan kirjailijan tai päähenkilön yhteydessä vain neljässä arvostelussa, joista yksi sisältää suoran lainauksen toisesta kritiikistä juuri tältä osin.

Joka tapauksessa Ruoff-Merz (2004: 253) näyttää arvostavan *Die Todesspiralen* sujuvaa ja nasevaa kielenkäyttöä, joka hänen mukaansa välittää lukijalle dekkarin tuoreuden ja spontaaniuden sekä henkilöhahmojen monet puolet. Hän ylistää teosta vakuuttavaksi ja jännittäväksi. Ruoff-Merzin mukaan Lehtolainen on toistamiseen tehnyt tarkkaa taustatyötä ja onnistunut oman taitoluisteluinnostuksensa ansiosta kuvaamaan luistelumaailmaa ja sen hahmoja värikkäästi. Ruoff-Merz katsoo, että henkilöt täydentävät toisiaan hienosti ja heidän tarinansa kietoutuvat toisiinsa. Lisäksi hän kehuu Lehtolaisen rohkeutta käsitellä teoksissaan myös kiperiä kysymyksiä ja erityisesti huippu-urheilun varjopuolia, kuten laihdutuslääkkeitä, dopingaineita, valmentajan ja valmennettavan välisiä monimutkaisia suhteita ja yksinäisyyttä. Ruoff-Merz nimeää myös äitiyden yhdeksi kirjan keskeiseksi teemaksi, jonka myötä Lehtolainen onnistuu jälleen luomaan tarinalleen realistisen ja mukaansatempaavan arkisen tapahtumaympäristön. (Mts. 251–252.) Erityisen vaikuttanut Ruoff-Merz on Lehtolaisen välittömästä tavasta kuvata Maria Kalliota:

Einmal mehr beeindruckt die natürliche und spontane Leichtigkeit, mit der die Autorin die erfrischende und taffe Figur der Kommissarin Maria Kallio in ganz femininer Art und Weise beschreibt. (Ruoff-Merz 2004: 252.)

Kyseenalaiseksi tosin jää, mitä Ruoff-Merz tarkoittaa käyttäessään ilmaisua ”femininer Art und Weise”. Sen voisi yhdistää *écriture féminine* -käsitteeseen (ks. luku 3.4), mutta ilmaisu on nähdäkseni hedelmällisintä tulkita niin, että Ruoff-Merz on teosta lukiessaan onnistunut iloitsemaan naiseudestaan. Se olisi merkityksellistä myös feminismiin näkökulmasta.

5.1.5 Maria Kallio

Leena Lehtolainen (1997b: 96) arvelee lähteneensä Maria Kallion henkilöhaamon luomisessa liikkeelle tämän nimestä. Maria oli kirjailijan suosikkiniimiä, ja hän piti sen kytköksiä Raamatun Neitsyt Mariaan ja Maria Magdaleenaan antoisina. Kallio taasen oli sukunimeksi tarpeeksi jämäkkä ja maskuliininen kuvastaakseen päähenkilön ”omalaatuista naisenluonnetta”. Eräänlaisena Marian esiäitinä on toiminut Peppi Pitkätossu, jolta Maria on perinyt paitsi räväkän ja rohkean asenteensa myös punertavan tukan, kissansilmät ja pisamanaaman. Lehtolaisen mukaan ”hennattu tukka kai kuuluu myös feministin stereotypiaan”. Kirjailija on tehnyt Mariasta tahallaan lyhyen, jotta ristiriita tämän ulkomuodon ja poliisin ammatin välillä korostuisi. Lisäksi urheilullinen Maria on saanut Lehtolaiselta sekä naiselliset kurvit että maskuliiniset lihakset. Kuntoilun ohella Marialle maistuu

myös alkoholi ”kuin tervehdyksenä amerikkalaisille virkasiskoille”. Vaikka Lehtolainen kertoo samastuvansa angloamerikkalaiseen feministisiin sankarittariin⁶⁰, Maria ei ole hänen omakuvansa. Lehtolainen arvelee, ettei hänellä itsellään olisi henkistä kantia poliisin vaatimaan ammattiin. Jotkut asiat häntä ja Mariaa silti yhdistävät: he ovat samanikäisiä, he ovat eläneet lapsuutensa henkisesti ahtaassa pikkukaupungissa ja molemmat pitävät niin kuntoilusta kuin viskistä. (Mts. 96–97.) *Kuolemanspiraalissa* tulee myös esiin Marian ja Lehtolaisen yhteinen kiinnostus taitoluisteluun (ks. Lehtolainen 2009b).

Verrattaessa Maria Kalliota varhaisimpien naisdekkarien sankarittariin voidaan havaita ainakin yhden asian muuttuneen: Maria Kallio on poliisin ammattinsa ja juristin koulutuksensa puolesta osaava ammattilainen, eikä hän törmää rikoksiin sattumalta Miss Marplen tapaan (Tenkanen 1997b: 101–102). Rikosten selvittäminen on hänen työtään. Ammattiin kuuluvat ikävät kuulustelut ja vastenmieliset surmatutkimukset, ja tällaisten työhön liittyvien rutiinien kuvaus on lisääntynyt naisdekkareiden päähenkilöiden ammattimaistumisen myötä (mts.). *Kuolemanspiraalissa* Maria ei halua kieltäytyä naiseuden tai raskauden takia mistään töistä tai vaaroista, vaan hän haluaa suoriutua työstään siinä missä muut: ”Jos aion pärjätä tässä hommassa, en voi kieltäytyä mistään työtehtävästä” (115)⁶¹. Marian tarvitsee kuitenkin yhä useammin pohtia henkistä jaksamistaan, siinä missä hän ei olisi ennen sitä epäröinyt. Kun Maria joutuu selvittämään yhdeksänkuukautisen Minnin kuolemaa, hän kokee tilanteen seuraavasti:

Yritin olla miettimättä minua odottavaa pientä ruumista, mutta silti mielessä säräsi ikävästi. Olin onnekseni joutunut kohtaamaan poliisiurani aikana vain pari kuollutta lasta. [––] Tapani ei ollut ollut vatkata menneitä surmia mielessäni, mutta kaikkia muistoja ei voinut tukahduttaa. Raskauden myötä monet lapsiin ja myös omaan lapsuuteeni liittyvät asiat olivat nousseet pintaan. Lapsen kuolema oli kaikkein raskain kokemus myös meille kuoleman ammattilaisille, kuten poliiseille, lääkäreille ja sairaanhoitajille. Oli ihan luonnollista, että minua hermostutti. (109–110)

Kuolemanspiraali on siitä erityinen dekkari, että sen naispuolinen sankarihahmo on naimisissa ja raskaana. Usein feminististen dekkareiden sankarittaret ovat naimattomia yksineläjiä, minkä katsotaan juontuvan itsenäisten sankarien dekkariperinteestä (Tenkanen 1997b: 116–117). Leena Lehtolaisen voikin katsoa uudistavan feminististä dekkaria *Kuolemanspiraalissa*. Raskaus ja sitoutuminen parisuhteeseen mahdollistavat naiseuden pohtimisen uusista näkökulmista.

⁶⁰ Luvussa 3.3.2 olen käsitellyt tAr-feminiinijohdinta seksistisen kielen ilmiönä. Puhe dekkarisankarittarista toimii nähdäkseni feministisen dekkarikirjallisuuden kontekstissa *sankaritar*-sanana uudelleenmäärittelynä kiinnittämällä siihen uudenlaisia feministisiä merkityksiä ja toimijuuksia.

⁶¹ Merkitsen vastaisuudessa sulkeisiin sivun, jolta olen poiminut *Kuolemanspiraalista* (1997) lainaamani kohdan.

Feministisille sankarittarille tyypilliseen tapaan Marialla on kuitenkin vaikeuksia sovittaa julkinen ja yksityinen elämä yhteen. Tämä näkyy usein hankaluuksina Marian parisuhteessa:

Puuterirasian peilin kautta saatoin ainakin jotenkin yrittää tirkistellä, mitä miehet puuhasivat. Olin puhdistavinani levinnyttä ripsiväriä, vaikka tuskin kukaan minun touhuihini kiinnitti huomiota. Antti katsahti kummissaan, mutta kohautti sitten olkapäitään. Ilmeisesti hän oli alistunut osaansa rikostutkijan toistuvasti kakkossijalle jäävänä puolisona. (217)

Marian puolisoa Anttia ei ainoastaan ärsytä Marian omistautuminen työlle, vaan hän myös pelkää Marian puolesta poliisinammatin mukanaan tuomia vaaratilanteita. Maria itseään työn varjopuolet ja vaarat eivät pelota, mutta *Kuolemanspiraalissa* hänen rohkeutensa asettaa myös lapsen vaaraan:

En ollut missään vaiheessa kuvitellut, että Rami todellakin kävisi minuun käsiksi. [– –] Kyllähän meille oli poliisikoulussa opetettu, miten niistä otteista selviydytään. Normaalioloissa se ei olisi ollut tempu eikä mikään, sellaisissa oloissa, joissa ikinä en olisi ollut kahdennellakymmenennellä viikolla raskaana eikä vastustajani aktiiviurheilija. Nyt vain riuhdoin ja riuhdoin. Tunsin keuhkojeni halkeavan ilman tarpeesta, tunsin, miten Otuksen keuhkoissa tuntui ihan samalta, kun napanuora ei enää tuottanutkaan sille happea. (347)

Maria ei tosipaikan tullen epäröi puolustaa itseään, mutta muutoin hän pyrkii välttämään väkivaltaa:

Vittuilit kuitenkin tilaisuuden tullen Nooralle olemattomista ylikiloista. Senkin paskiainen! Mikä oikeus sinulla oli asettua Nooran tuomariksi! Hämmästyin itsekkin kiukkua, joka yhtäkkiä kaappasi minut valtaansa. Käännyn pois päin Liikasesta, kävelin käytävälle ja potkaisin seinään. Onneksi se tepsii, ja saatoin hillitysti lähettää Liikasen takaisin selliin. (316–317)

Ylipäättään naiset käyttävät väkivaltaa dekkareissa yllättävän harvoin, kun taas miessankarit turvautuvat siihen usein (Arvas 1997: 266–267). Silloinkin kun sankarittaret ovat aggressiivisia ja väkivaltaisia, he eroavat kovaksikeitetyn dekkarin miespäähenkilöistä siinä, etteivät he käytä väkivaltaa yleensä itse ensimmäisenä, vaan vasta vaaratilanteessa. He eivät myöskään käytä väkivaltaa ylimielisesti ilman tunnontuskia, joskin häpeämättä. (Arvas 1997: 274.) Osa naispuolisista sankareista on taasen hyväksynyt toimintansa osaksi aggression, sanallisen tai sanattoman hyökkäävään käytöksen, joka ei kuitenkaan ole toisen fyysistä vahingoittamista, väkivaltaa. Naisdekkareiden voi näin katsoa löytäneen vaihtoehtoisia toimintatapoja väkivaltaan turvautumisen sijaan. (Mts. 267.)

Feminististen dekkareiden naisetsivillä on tapana selvittää rikokset itse, eikä Maria ole poikkeus. Naispuoliset sankarittaret toimivat lähes aina yksin, koska miespuolisten apureiden tulkittaisiin olevan turvaamassa naisen selustaa – ja tällaista suojeleuhan sankarittaret eivät tarvitse (Cranny-Francis 1990: 168 teoksessa Tenkanen 1997b: 10). Kaksi naispuolista sankaria taasen herättäisi ajatuksen siitä, että ”yhden miehen työn” suorittamiseen vaaditaan kaksi naista (mts.). Marialla on useita mieskollegoita alaisinaan, mutta hän tekee ratkaisevat päättelyt usein itse. Välillä Maria silti toivoo, että hän voisi pätkäillä työasioita enemmän kollegoidensa kanssa. *Kuolemanspiraalissa* Marialla on ylipäänsä melko vähän ystäviä, joiden kanssa hän voisi purkaa työpaineita sekä jakaa ilojaan ja murheitaan. Tämän voi nähdä erityispiirteeksi muihin naisdekkareihin nähden, sillä niissä naisten väliset ystävyysuhteet ovat usein keskeisessä asemassa (Hapuli & Matero 1997: 174–176; ks. Tenkanen 1997b: 104–107). Ystävyyttä kuvaamalla naisdekkaristit ovat pyrkineet uudistamaan genreä ja murtamaan myytin toisilleen kateellisista ja epäsolidaarisista naisista (Hapuli & Matero 1997: 174–176). Muutaman kerran Maria turvautuu ystäväänsä terapeutti Eva Jenseniin työasioiden painaessa mieltä, mutta tämä jää Marialle etäiseksi: Eva on ammatillinen apu. Häntä läheisemmäksi ystäväksi kuvataan juristi Leena, jonka kanssa Maria ei ainoastaan puhu työasioistaan vaan myös nauttii naiseudestaan shoppailemalla ja bongailemalla miehiä. Vaikkei Leenalla ole isoa roolia, se on merkityksellinen Marian moniulotteisuuden rakentumisen kannalta.

Se, ettei *Kuolemanspiraalissa* juuri kuvata naisten välisiä ystävyysuhteita, jättää tilaa Marian miespuolisten ystävien ja kollegoiden kuvaamiselle. Marialla on kollegansa Pekka Koivun kanssa paitsi työtoveruussuhde myös sisarusmainen ystävyysuhde: ”Koivu punastui entistä pahemmin, minä pörrötin hänen tukkaansa kuin pikkuveljen ainakin” (55). Itselleen hyvin läheiseksi Maria tuntee myös pomonsa Jyrki Taskisen, johon hän kokee voivansa luottaa aina tosipaikan edessä. Maria on peräti sanonut voivansa ihastua Taskiseen, jos Anttia ei olisi olemassa. Marian ja Taskisen välejä ei kuitenkaan kuvata flirttailuksi, vaan pikemmin sanattomaksi ymmärrykseksi. Kaiken kaikkiaan miesten kirjoittamissa dekkareissa naisten ja miesten väliset suhteet on usein sivuutettu, joten *Kuolemanspiraalin* voi tulkita uudistavan perinteistä dekkarikirjallisuutta tältä osin (Hapuli & Matero 1997: 191–192, viite 4).

Edellä esittämäni kuvauksen perusteella Maria Kalliota voi pitää hyvin monikerroksisena ja uudistuksellisena hahmona, joka paikoin kiinnittyy feministisen dekkarin perinteeseen ja paikoin poikkeaa siitä. Mielenkiintoinen kysymys työni kannalta on, miten Marian moniulotteisuus ja uudistuksellisuus punoutuvat postfeministiseen ideologiaan. Seuraavaksi valotan niitä tutkimusmetodeja, joiden avulla olen pyrkinyt lähestymään tätä kysymystä.

5.2 Tutkimuksenteon työvälineet

Tarkentaakseni tutkimuksentekoon tarvitsemiani työvälineitä minun on syytä kysyä, tarkastelenko ensisijaisesti tekstin tuottamista, tekstin vastaanottoa vai tekstiä itsessään (ks. Heikkinen 1999: 39). Näistä kolmesta suuntaan huomioni ennen kaikkea viimeiseen selvittäessäni, miten henkilöhahmo konstruoidaan feministiseksi lähde- ja kohdetekstissä. *Miten*-kysymys suuntaa kiinnostuksen erityisesti merkityksen tuottamisen tapoihin, ja feministisen viitekehykseni myötä tutkielmani keskiöön nousevat tekstien tavat tuottaa sukupuolta ja feminististä ideologiaa. Niitä tarkastellakseni olen valinnut tutkimusmetodikseni kriittisen diskurssianalyysin, jonka lähtökohtana on tutkielmani tavoin näkemys todellisuutta aktiivisesti tuottavasta kielestä (ks. Jokinen ym. 1993: 9–10). Diskurssianalyysin kriittisen suuntauksen tavoitteena on kyseenalaistaa konstruktioiden, kuten sukupuolen, naiseuden ja miehuuden, luonnollisuus, ja se sopii siksi oivallisesti työvälineekseni (ks. mts. 18–19). Kyseistä metodia valotan tarkemmin luvussa 5.2.1, jossa nostan myös esiin lähde- ja kohdetekstin rinnakkain analysoimisen kautta tutkimukseeni rakentuvan vertailevan otteen.

Luvussa 5.2.2 reflektoin oman subjektiivisen tutkijaminäni merkitystä työssäni. Punnitsen tapaan rakentaa tutkimustani ja pohdin mm. aineiston tulkintaan vaikuttavia tekijöitä, kielenkäyttöäni ja lähteitäni. Tutkiminen on pitkälti valintojen tekemistä, ja tutkimusprosessissa tekemäni ratkaisut tuottavat osaltaan tietynlaista todellisuutta.

5.2.1 Kriittinen diskurssianalyysi ja vertaileva ote

Kriittinen diskurssianalyysi nivoutuu kriittisen tekstintutkimuksen kenttään, jossa ei uskota yhteen oikeaan tapaan tehdä tutkimusta (Heikkinen 1999: 31–32). Kriittiset tekstintutkijat kehottavat lähtemään tutkimuksessa liikkeelle metodien suhteen avoimista lähtökohdista hylkäämättä etukäteen joitakin tutkimusmenetelmiä kelpaamattomina (mts.). Olen pyrkinyt noudattamaan tätä ohjetta työssäni ja antanut aineistoni puhutella: sen sijaan että olisin pitäytynyt tiukasti alkuperäisessä suunnitelmassani tarkastella yleisesti seksistisen kielen ilmiöitä lähde- ja kohdetekstissä, olen aineistoni inspiroimana päätenyt tutkimaan juuri Maria Kallion henkilöhahmoa ja hänen feministisyyttään niin seksistisen kielenkäytön kuin sukupuolistereotyyppien ja identiteettien näkökulmasta. Nämä kaikki näkökulmat nivoutuvat työssäni yhteen paitsi teorian osalta myös metodisesti kriittisen diskurssianalyysin kautta.

Arja Jokinen, Kirsi Juhila ja Eero Suoninen (1993: 9–10) määrittelevät diskurssianalyysin ”sellaiseksi kielen käytön ja muun merkitysvälitteisen toiminnan tutkimukseksi, jossa analysoidaan yksityiskohtaisesti sitä, miten sosiaalista todellisuutta tuotetaan erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä”. Diskurssianalyysissa ollaan kiinnostuneita luonnollisiksi ja viattomiksi tuotetuista merkityssysteemeistä, ja sen avulla pyritään paljastamaan neutraalien tuntuisten ilmausten piilevät arvolataukset (mts. 18–19; Fairclough 1999: 28). Tähän pyrkimykseen sitoutuessaan diskurssianalyysista tulee kriittistä. Diskurssianalytikoille konteksti ei ole analyysia häiritsevää tekijää, vaan arvokasta aineistoa, johon merkitykset ja sosiaaliset käytännöt aina kytkeytyvät (Jokinen ym. 1993: 30). Diskurssianalyysin piirissä *kontekstilla* tarkoitetaan yleisesti ottaen aineiston tarkastelemista tietyssä ajassa ja paikassa, jossa merkitysjärjestelmät saavat kulloisenkin tulkinnan. Tässä työssä määrittelen kontekstin sekä suppeasti että laajasti. Kontekstin muodostavat ensinnäkin aineistoesimerkkien välittömässä yhteydessä tai läheisyydessä esiintyvät lauseet, jotka rakentavat tarkastelemilleni sanoille, lauseille ja virkkeille niiden tulkintakehyksen (*lausekonteksti*). Tulkintaa ohjaavana kontekstina saattaa toimia esimerkiksi ilmauksen ironisuuden paljastava virke tai kahden tai useamman toimijan välillä käytävä keskustelu, jossa huomio kiinnittyy erilaisiin vuorovaikutussuhteisiin (*vuorovaikutuskonteksti*). Lisäksi tulkintojen taustalla vaikuttaa laaja *kulttuurinen konteksti*, joka rakentuu tutkijan tiedostamista tai tiedostamattomista kulttuurisista konventioista, tavoista ja stereotyyppioista. (Jokinen ym. 1993: 29–33.) Erityisesti kääntämisen ja käänntösten tutkijan asema on mielenkiintoinen kulttuurisen kontekstin näkökulmasta: hän rakentuu osaksi sekä lähde- että kohdekulttuuria, eikä lähdekulttuurisen kontekstin tuntemus yksin riitä. Kulttuurisen kontekstin merkitys korostuukin nähdäkseni käänntöstieteellisessä tutkimuksessa. Omassa tutkielmassani kohdekulttuurinen konteksti on vaikuttanut erityisesti silloin, kun olen miettinyt vaihtoehtoisia (postfeministisempiä) käänntösratkaisuja aineistossa esiintyvien ratkaisujen tilalle. Tällöin olen pohtinut sitä, millaisia merkityksiä saksankielinen lukija voi rakentaa tiettyihin ilmauksiin.

Lause-, vuorovaikutus- ja kulttuurisen kontekstin lisäksi eräänlaisena kontekstina pidän kaunokirjallisuuden ja kaunokirjallisen kääntämisen konventioita, jotka määrittävät pitkälti, millaista kaunokirjallisuus saa olla (*reunaehtokonteksti*) (ks. Jokinen ym. 1993: 34). Puhuttaessa konventioista reunaehtoina ne saavat helposti rajoittavan merkityksen, ja kaunokirjallisuuden kohdalla rajoja asettaa konservatiivinen kielenkäyttö (ks. Tapio 2006: 84–85). Kielenkäytön konservatiivisuus vaikuttaa merkittävästi esimerkiksi feminististen kaunokirjallisten käänntösten julkaisemiseen, sillä seksismiä välttävä kieli koetaan herkästi luentaa häiritseväksi ja siten lukukokemusta haittaavaksi (ks. luku 3.3). Tutkielmassani ehdotan kuitenkin ennakkoluulottomasti

käännösratkaisuja, joiden tehtävänä on nimenomaan ”häiritä” luentaa ja siten lukijan sukupuoleen liittämiä oletuksia ja stereotypioita. Täten sukupuolen konstruktion purkamisen ohella voisi puhua perinteisen kaunokirjallisuuden luomien reunaehto- jen murtamisesta. Eero Suonisen sanoin ”analyttinen jäynä syntyy usein vasta siitä, mitä ihmiset tekevät reunaehdoista huolimatta” (Jokinen ym. 1993: 36).

Diskurssianalyyseissä konteksti ei ole ainoastaan tulkintakehys, vaan se toimii yhtä lailla minän rakentamisen kehikkona: yksilö käsitetään minäksi, joka pirstaloituu ja vaihtelee eri konteksteissa. Diskurssianalyyseissä ei siis yritetä löytää yhtä ainoa ja aitoa minää, vaan sen pyrkimyksenä on tarkastella minän rakentumisprosessia erilaisiksi, ristiriitaisiksi minuiksi. (Jokinen ym. 1993: 37–38.) Katsonkin diskurssianalyysin yhtyvän postmodernin identiteetti-käsitykseen (ks. luku 2.2.2.2). Diskurssianalyyseissä *identiteetti* määritellään yhdeksi toimijaulottuvuudeksi ja sitä käytetään väljänä yläkäsitteenä rajatumille subjektiposition ja diskurssin käyttäjän käsitteille (Jokinen ym. 1993: 38). Siinä missä *subjektipositio* voidaan määritellä tarkoittamaan ensisijassa toimijalle rajattuja asemia tuottaviksi sosiaalisiksi käytännöiksi, *diskurssin käyttäjän* käsitteessä korostuu subjektin mahdollisuus käyttää identiteettiensä moninaisuutta hyväkseen ankkuroitumatta pysyvästi mihinkään tiettyyn subjektipositioon (mts. 39–40). Kaikessa häilyvyydessään diskurssin käyttäjän käsite on hyvin hedelmällinen, mutta tästä huolimatta olen päätenyt työssäni subjektiposition käsitteeseen. En missään nimessä käytä käsitettä jäykän ja lukkoonlyödyn aseman merkityksessä, vaan katson vaihtelun eri subjektiasemien välillä olevan mahdollista kontekstista riippuen ja näen moninaisten sekä ristiriitaisten identiteettien tuottavan tätä mahdollisuutta. Käsitteen valinnalla haluan painottaa diskurssin käyttäjien sukupuolittunutta valtaa rakentaa naiset ja miehet hierarkkisiin positioihin. Naiset eivät alistaisiin subjektiasemiin rakennettuina voi toimia seksististen käytäntöjen ulkopuolelta käsin, vaan hierarkian purkamisen on lähdettävä niiden sisältä. Katson, että naisten valtautuminen sosiaalisissa käytänteissä voi vasta ennen pitkää johtaa diskurssin käyttäjän käsitteen sisältämään vapautteen. Lisäksi subjektiposition käyttöä puoltaa se, että sitä on käytetty paljon feministisessä tutkimuksessa ja se liittyy siten erityisellä tavalla sukupuolen ja vallan kysymyksiin (ks. luku 2.2.2).

Miten tutkija sitten voi analysoida sosiaalisia käytäntöjä, jos niiden ulkopuolelle ei ole mahdollista asettua? Diskurssianalyysin korostaessa tutkijan näkyvyyttä ja osallisuutta tulkitseen, ettei tutkijaa pidä eikä voi vaatia eristäytymään tutkimistaan sosiaalisista käytännöistä, joiden osa hän väistämättä on (ks. Jokinen ym. 1993). Tunnustan – joskaan en välttämättä aina tunnista – oman tutkimuksenteon tapani kytkeytyvän tiettyihin diskursseihin ja rakentuvan tiettyjen käytänteiden

määrittämänä (ks. Tainio 2005: 222–223). Ensinnäkin työhöni vaikuttavat kiistatta diskursiivisesti rakentuvat feministin, käänntieteen opiskelijan ja valkoisen suomalaisen naisen identiteetit monien muiden identiteettien lisäksi. Toisekseen esimerkiksi tapani tarkastella analyysissä lähde- ja kohdetekstien tuottamia diskursseja vertaamalla niitä toisiinsa voi katsoa kytkeytyvän tietynlaiseen eron politiikkaan (ks. luku 2.2.1). Vaikka Eero Suonisen mukaan ”tutkimusaineistojen analysointi on luontevaa aloittaa erojen ja yhtäläisyyksien etsimisellä aineistosta”, hän epäilee lähestymistavan houkuttavan yksinkertaistamiseen (Jokinen ym. 1993: 50). Sitä paitsi on kyseenalaista, miten ”luontevaa” eroihin perustuva ajattelu ylipäätään on vai onko tällainen lähestymistapa pikemmin luonnollistettu. Etenkin kaltaiseni postfeminismin sitoutuneen tutkijan on syytä pohtia, ylläpitääkö vertaileva ote eroihin perustuvaa maskuliinista hierarkkista valtajärjestelmää, jonka purkamiseen postfeminismi jälkistrukturalistisena kritiikkinä tähtää (ks. luku 2.1.1). Huolellisen pohdintani tuloksena argumentoin vertailevan otteen käyttöä työssäni paradoksaalisesti juuri binaarisia oppositioita purkavana lähestymistapana: sen avulla pyrin esittämään kääntämisen vaikutusvaltaisena merkitysten *uudelleenkirjoittamisen* prosessina ja *käännösprosessille* tunnollisena toimintana, mikä on omiaan horjuttamaan käännöksen ja lähdetekstin välille uskollisuus/uskottomuus-puheen kautta rakennettua arvottavaa polarisointia (ks. luku 4.2.3). Lähestymistavan ansiosta voin piirtää näkyviin, mitä kääntämisessä on tapahtunut ja miten kääntäminen on vaikuttanut Maria Kallion feministisyyteen, ja nimenomaan tämä on kiinnostavaa. Se ei olisi mahdollista, mikäli tarkastelisin pelkkää kääntämisen tulosta, käänntä, lähdetekstistä irrallaan.

Kaiken kaikkiaan diskurssianalyttisen tutkimuksenteon lähtökohtana näyttää olevan kantaaottava tutkija, jonka tutkimuksella on yhteiskunnallista merkitystä. Tutkija voi eksplisiittisesti kommentoida diskurssien ideologisia seurauksia omasta näkökulmastaan ja spekuloida niitä liittämällä aineiston laajoihin yhteiskunnallisiin keskusteluihin; diskurssianalyysin käyttäjän ei tarvitse rajoittua pohdinnoissaan pelkästään aineistonsa tasolle (Jokinen ym. 1993: 96–97). Tutkija voi myös kritisoida diskursseissa tuotettuja valtasuhteita, mikä ei merkitä sitä, että diskursseilla olisi automaattisesti aina ja vain kielteisiä seurauksia (mts. 97, 99). Diskurssianalyysi jättää kokonaisuudessaan runsaasti tilaa tutkijalle, minkä koen sekä innoittavana että vaativana vastuuna.

5.2.2 TutkijaMinä merkitysten tuottajana

Tutkija tekee monia merkityksellisiä valintoja ja tulkintoja tutkimusprosessin aikana, joten hänellä on merkittävä vastuu työnsä sisällöstä. Tässä luvussa viitoitan omaa tutkielmantekijän tietäni tukeutuen monien feministien tavoin⁶² Roland Barthesin dekonstruktioita muistuttaviin ajatuksiin tieteestä, kirjoittamisesta ja lukemisesta. Barthes (1993: 67–78) korostaa näkemyksissään tutkijan subjektiutta ja kritisoi klassista tiedeideaalia. Hän vaatii tieteellisen diskurssin rakenteen ja tarkoitusperien muutosta suomien sitä halusta sulkea tieteentekijä pois objektiivisuuden nimissä; subjekti on läsnä riippumatta siitä, tuodaanko se esille suorasti sanomalla ”minä” vai epäsuorasti sanomalla ”hän” vai jätetäänkö se ilmaisematta kokonaan persoonattomien rakenteiden kautta (mts. 72–73, 75). Omaa subjektiivista tutkijanpositiotani en ole halunnut jättää lukijan arvailujen varaan, vaan olen tahtonut tuoda sen näkyvästi esille välttämällä piiloutumista passiivin ja kiertoilmausten taakse sekä perustelemalla väitteeni avoimesti ja selväsanaisesti. Lisäksi feministiseen ideologiaan sitoutuessani olen pyrkinyt puhumaan eksplisiittisesti naisista ja miehistä tieteen objektiivisuuteen liitettävien ”sukupuolineutraalien” ilmaisujen sijaan, joita modernin tieteen piirissä toimivat naiset ja miehet tyypillisesti käyttävät ja joiden taakse todelliset toimijat ja sukupuolimerkitykset piiloutuvat (esim. *ihmiset, terveydenhuolto, vanhemmuus*) (Vuori 2002: 96). Sukupuolineutraali kielenkäyttö on yksi tapa puhua sukupuolesta eikä suinkaan sukupuoletonta kielenkäyttöä (mts. 97). Olen myös tutkimusaiheeni huomioon ottaen tavoitellut työssäni ei-seksististä kielenkäyttöä ja pyrkinyt mainitsemaan naiset ensin korostaakseni naisten näkyvyyttä ja kyseenalaistaakseni naiset miehille alisteisina toisina.

Klassisen tiedeideaalin diskursseja horjuttaakseni ja tiedeyhteisön konventionaalisuutta uhmaten olen ottanut paitsi kielenkäytön myös lähteiden osalta ”harhapolkuja”. Viitataan työssäni esimerkiksi luentoihin, jotka on perinteisesti koettu ongelmallisiksi lähteisiksi. Niiden ongelmana on pidetty sitä, ettei lukijalla ole mahdollisuutta tarkastaa ”mustaa valkoisella” lähteen todenperäisyyttä ja arvioida, miten tutkija on tulkinnut lähdetä. Tämä on sinänsä aiheellinen kritiikki, ja luentoviittausten vakuudeksi olen usein viitannut lisäksi monografioihin. Kirjallisuuden ääreen on kuitenkin ohjannut juuri luennolla käyty keskustelu, eikä luentojen antia siksi pidä väheksyä.

⁶² Feministiset kirjallisuusteoreetikot, kuten Nancy K. Miller (1988) ja Toril Moi (1990), ovat käyttäneet Barthesin jälkistrukturalistisia näkemyksiä ajattelunsa pohjana. Monet feministit ovat hyötäneet Barthesin ajatuksista, joskin myös kritiikille on sija. Muun muassa Naomi Schor (1987: 96–97) moittii Barthesia siitä, että hän ylläpitää kirjoituksillaan seksuaalisuuden maskuliinista diskurssia korvatessaan oppositioparin *mies/nainen* toisilla vastakohtapareilla, kuten *kastroija/kastroitu* ja *aktiivinen/passiivinen*. Jännittävän ulottuvuuden kritiikkiin tuo se, että Barthesin (1993: 180–182) omiin ajatuksiin on vaikuttanut feministinen psykoanalyttikko Julia Kristeva, jolta Barthes on omaksunut mm. intertekstuaalisuuden käsitteen. Barthesin (psykoanalyttisiin) käsityksiin kohdistunut arvostelu on aiheellista, mutta se ei mitätöi Barthesin ansioita.

Luennoilla on yhteisesti määritelty käsitteitä ja problematisoitu niiden tulkintoja, minkä katson tuottavan paikoin jopa vankempaa tietopohjaa kuin yksittäisen teoksen ja tutkijan välinen dialogi. Toki luennot ovat luennoitsijan omasta positiosta ja kiinnostuksenkohteista käsin etukäteen suunniteltavia, mutta tämä ei tarkoita väistämättä luennoitsijan kritiikittömyyttä – kokemuksen mukaan päinvastoin. Monet luennoitsijat ovat onnistuneet hahmottamaan näkyviini eri tieteenalojen kytköksiä ja punomaan irrallisilta vaikuttavia käsitteitä yhteen kritiikkiä unohtamatta. Saan pitkälti kiittää luentoja näkökulmista, joita en olisi muutoin tullut pohtineeksi.

Objektiivisuuden harhaa haluan horjuttaa myös metodien osalta. Jo kriittisen diskurssianalyysin myötä rakennun aineistooni kantaottavaksi tutkijaksi, mutta tahdon valjastaa myös subjektiivisen luentaani voimalliseksi tutkimuksenteon työkaluksi. Lukijuuttani onkin syytä käsitellä lähemmin. Esimerkiksi Roland Barthes (1993: 213) katsoo lukemiseen kohdistuvan aina tiettyjä vaatimuksia. Hän puhuu ”vapaan” lukemisen pakosta erilaisina lukemiseen kohdistuvina vaatimuksina, jotka perustuvat johonkin arvoon, tiettyyn ideologiaan (mts. 216–217). Pohtiessani omaan luentaani kohdistuvia vaatimuksia tulen ensimmäiseksi ajatelleeksi niitä vaateita ja tavoitteita, joita sitoutumiseni feministiseen tutkimukseen mahdollisesti asettaa. ”Sukupuolen lukeminen” on nähdäkseni tällainen. Sukupuolen tarkastelu ei ole jäänyt vain aineiston tasolle, vaan se on kulkenut mukanaani – joskin pinnallisemmin – lukiessani lähdekirjallisuutta tutkielmaani varten: miten teoksissa puhutaan tai ei puhuta sukupuolesta? Tutkimusaiheeni näkökulmasta tällainen luenta on kuitenkin myönteinen ”pakko”, sillä se on kouluttanut minua havaitsemaan erilaisia sukupuolen tuottamisen tapoja ja antanut siten valmiuksia analysoida aineistoa.

Luentaani on ohjannut keskeisesti sekin, mitä varten olen lukenut lähdekirjallisuutta. Lukiessani tekstejä tutkielmaani varten katson käyttäneeni pikemmin efferenttiä kuin esteettistä lukutapaa: sen sijaan että olisin lukenut tekstejä ainoastaan huvini vuoksi omaksi ilokseni, olen lukenut hyötyäkseni niistä (ks. Rosenblatt 1994: 23–25; Oittinen 2000: 275–276). Lukiessani huomioni on kiinnittynyt enemmän tiedon kartuttamiseen kuin lukutilanteen tuottamiin kokemuksiin, ja tietohakuisuuteni myötä tunnustan kantavani työssäni klassisen tiedeideaalin perintöä kokemuksellisuuden kustannuksella. Vaikka tutkittavien kokemukset osataan nähdä jo arvokkaiksi tiedonlähteiksi, itse tutkijoiden kokemukset eivät ole vielä saaneet sijaa tieteellisissä teksteissä: niissä kyllä *raportoidaan, selostetaan, käsitellään, pohditaan ja analysoidaan*, muttei pahemmin *kerrota* (Latvala, Peltonen & Saresma 2004: 17). Tutkijan narratiivinen kerronta rajoittuu toistaiseksi kolumneihin ja muisteluihin, joskin tiedeyhteisön rajanvedot kaunokirjallisuuteen ja journalismiin ovat murenemassa mm. väitöskirjoissa, joissa ”toisinkirjoittajat” ovat alkaneet rikkoa konventioita

käyttämällä kertovampaa tyyliä ja henkilökohtaisia keskusteluja lähteinään (mts. 19–20). Tutkielmani saattaisi hyvin olla toisenlainen, jos olisin painottanut luennassani kokemuksellisuutta ja käyttänyt rohkeasti kaunokirjallisia teoksia lähteinäni. Matti Hyvärisen (2002: 78–79) mukaan tutkija tekee usein turhaa rajanvetoa fiktiivisen ja tieteellisen kirjallisuuden välillä, sillä ”tekstissä on vaikea elää, jos siinä ei ole luovaa, fiktiivistä ja leikillistä elementtiä mukana”.

Efferentin lukutavan valossa lukemisen nautinnollisuus on työssäni riippunut pitkälti lähdetekstin hyödyllisyydestä tutkielmani kannalta: tekstin hurmaa olen kokenut onnistuessani rakentamaan tieteellisten tekstien välille vuoropuhelua. Barthesin (1993: 181–182) mukaan intertekstuaalisuus on yksi tieteellisen tekstin ominaispiirteitä, sillä tieteellistä tekstiä ei voi tuottaa ilman muita tekstejä. Toivon sen näkyvän työni lukijalle koherenttina kudoksena, jossa erimielisyydet kuuluvat. On ollut antoisaa rakentaa teksteistä toinen toistaan laajempia kokonaisuuksia ja tuottaa kytköksiä eri tieteenalojen välille: naistutkimusta, kirjallisuudentutkimusta ja käännöstiedettä linkittävät toisiinsa työssäni sekä postmoderni että jälkistrukturalistinen ajattelu. Tällaisessa tieteidenvälisessä keskustelussa on tietysti omat haasteensa, joita olen kohdannut erityisesti valitessani ja määritellessäni työni avainkäsitteitä: kuinka tasapainoilan strukturalististen ja jälkistrukturalististen näkemysten kanssa? Kuinka määrittelen subjektiposition käsitteen mahdollisimman käyttökelpoiseksi eri teorian huomioon ottaen? Lukiessani argumentteja käsitteiden puolesta ja vastaan olen välillä ollut hukassa. Tutkielmani onkin syntynyt jossain struktuurin ja kaaoksen välillä.

Niin käsitteiden kohdalla kuin muutoinkin olen joutunut usein työssäni valintojen eteen. Tutkija tekee ratkaisunsa sen mukaan, millaisia odotuksia ja edellytyksiä tämä odottaa lukijoiltaan tekstin suhteen (Latvala ym. 2004: 40). Tutkija kirjoittaa aina jonkinlaiselle lukijan konstruktiolle, ”sisäislukijalle”, vaikkei aina kovin tietoisesti (mts.). Itse olen tutkielmaa tehdessäni kuvitellut lukijan konstruktioksi muun muassa toisen opiskelijan, joka on kiinnostunut feministisestä kääntämisestä ja aloittelemassa tutkielmaansa. Tarkoitukseni on esitellä hänelle aiheeseen liittyviä käsitteitä, tarjota tiettyjä näkökulmia ja kuvata yhdenlaista tapaa tehdä tutkimusta. Huomaan kirjoittavani tällaiselle lukijakonstruktiolle ikään kuin ylhäältä käsin, opastavasti. Tulkitsen tällaisesta positiosta rakentuvan puheeni kumpuavan siitä toiveesta ja pyrkimyksestä, että tutkielmani toimisi feministisen kääntämisen ja sen tutkimisen innoittajana. Toiveeni myötä rakennan itseni tosin myös alempaan positioon toiseen lukijakonstruktion, tiedeyhteisön jäseniin, nähden. Pohdin tutkielmani vakuuttavuutta ja kestävyyttä näiden lukijoiden silmissä käännöstieteen kentällä. Toisistaan poikkeavien lukijakonstruktioiden vuoksi tasapainoilan työssäni esimerkiksi sen

suhteen, kuinka paljon avaan käsitteitä: milloin yli- tai aliarvioin lukijani? Rajanveto käsitteiden perinpohjaisessa määrittelyssä ja niiden huolettoman mainitsemisen välillä ei ole yksinkertainen, sillä valintani paljastaa odotukseni lukijaa kohtaa. Joka tapauksessa on muistettava, että tuottamani lukijan konstruktioit eroavat todellisista lukijoista. Todellinen lukija täytyy ensinnä houkutellessa tarttumaan tutkimukseen. Hän voi olla tutkijan kanssa aivan samaa tai täysin eri mieltä tutkimuksen annista tai tutkimuksen merkitys voi olla hänelle kokonaan yhdentekevä. Tutkija ei ole lukijan merkityksentuottamisen auktoriteetti.

6 Maria Kallion feministisyys lähde- ja kohdetekstissä

Edellä olen kirjoittanut näkyviin työni teoreettisen viitekehyksen, josta käsin ja jonka varaan olen rakentanut tutkimuskysymykseni: miten Maria Kallio rakentuu feministiseksi henkilöahmoksi *Kuolemanspiraalissa* ja sen saksannoksessa? Analyysissäni painotan ensisijaisesti käännoästä, ja lähdeteksti on tarkasteltavana voidakseni havaita, miten kääntäminen vaikuttaa henkilöahmon feministisyyden rakentumiseen. Saksannosta arvioidessani tarkoitukseni ei ole arvostella kääntäjä Gabriele Schrey-Vasaran työtä, ja otankin siihen usein etäisyyttä passiivimuodon avulla: analyysissäni tarkastelen käännoästä rajatusta näkökulmasta, joten en voi vetää johtopäätöksiä siitä, miten käännös toimii kokonaisuudessaan kaunokirjallisena käännöksenä. Sen syntyyn ovat vaikuttaneet mm. oman aikansa käännösnormit, toimeksiantajan toiveet ja kustantajan vaatimukset⁶³. Pystyn siis sanomaan aineistoni perusteella käännöksestä vain jotain tutkimuskysymykseni kannalta olennaista.

Olen jakanut analyysini kolmeen alalukuun. Luvussa 6.1 tarkastelen Marian kielenkäyttöä keskeisten seksististen rakenteiden ja naisen näkymisen näkökulmasta: miten Maria⁶⁴ kannattelee ja/tai hajottaa naisten ja miesten asymmetriaa kielessä? Luvussa 6.2 käsittelen sitä, miten Maria operoi sukupuolistereotypioilla: miten hänen kielenkäyttönsä ylläpitää ja/tai purkaa niitä?

⁶³ Vaikka kääntäjä haluaisi kääntää feministisesti, on kyseenalaista, kuinka hyväksyttävää feministisen kääntämisstrategian käyttö olisi. Tätä kysymystä on lähestynyt Martina Hofer (2002) tutkiessaan Itävallan, Saksan ja Sveitsin saksankielisiä naiskirjallisuuden käännöksiä julkaisevien kustantamoiden merkitystä feministiselle käännöstoiminnalle. Tutkimuksen mukaan kustantamot eivät pahemmin tukeneet feminististä kääntämisstrategiaa, vaikka se sopii (feministisen) naiskirjallisuuden päämääriin: kustantamot sivuuttivat usein kysymyksen ei-seksistisen kielen käyttämisestä ja kääntäjän näkyvyydestä (mts. 156–161). Myös Sabine Messner ja Michaela Wolf (2000: 64–75) ovat tarkastelleet saksaksi käännettyä naiskirjallisuutta julkaisevien kustantamoiden toimintaa ja kartoittaneet mm. naiskääntäjien osuutta julkaistavien käännösten työstäjinä.

⁶⁴ Kun puhun työssäni fiktiivisestä Mariasta ikään kuin itseään aktiivisesti tuottavana toimijana (*Maria rakentaa/tuottaa/konstruoii*), viittaan oikeastaan Marian hahmon rakentaneeseen kirjailijaan ja kääntäjään sekä heidän luomaansa Mariaa tulkitsevaan lukijaan, tässä tapauksessa itseeni. Tällaisella puheella tiedostan tinkiväni näiden kolmen – kirjailijan, kääntäjän ja lukijan – esiintuomisesta merkitysentuottajina, mutta toivon lukijani pitävän heidät silti mielessä. Marian korostamisessa on kyse analyysini näkökulman painottamisesta.

Analyysini syvimmälle tasolle pureudun luvussa 6.3 jäsentäessäni, miten Maria rakentaa kielenkäytöllään identiteettejään feministisiksi. Olen valinnut tarkasteluun sellaisia identiteettejä, joiden katson kytkeytyvän selvästi sukupuolen kysymyksiin sekä *Kuolemanspiraalin* keskeisiin teemoihin: naiseuteen, naispoliisiuteen, seksuaalisuuteen, raskauteen ja äitiyteen⁶⁵.

Esimerkeikseni olen poiminut aineistostani ne kohdat, joiden olen havainnut olevan hedelmällisiä tutkimuskysymyksen kannalta. Lukujen 6.1 ja 6.2 osalta esimerkit ovat usein muutamien lauseiden pituisia, mutta luvussa 6.3 esitän tätä laajempia otteita. Analysoidessani identiteettejä useampien virkkeiden mittaiset esimerkit palvelevat tutkimustani parhaiten, sillä tällöin on mahdollista löytää yhden hallitsevan diskurssin ohella muita diskursseja, jopa toisilleen vastakkaisia. Esittäessäni esimerkkejä olen kirjoittanut näkyviin ensin suomenkielisen lähdetekstin ja sitten saksankielisen kohdetekstin. Esitystavan tarkoitus ei ole nostaa lähdetekstiä käännöksen auktoriteetiksi, vaan tuoda esiin käännöksen mahdollisuus myötäillä lähdetekstiä tai kapinoida sitä vastaan. Tarkoitus on piirtää näkyviin, mitä kääntämisessä on tapahtunut. Esimerkkien yhteydessä tuon esiin myös niiden esiintymiskontekstin, sillä konteksti on analyysissäni avainasemassa: merkitys tulkitaan suhteessa johonkin ja jossakin (ks. luku 5.2.1). Selkeyden vuoksi olen numeroinut esimerkit (1–37), ja jokaisen analysoimani lähde- ja kohdekielisen otteen lopussa ilmoitan sulkeissa sivun, jolta ote löytyy aineistostani. Olen lisäksi koonnut kaikki esimerkit yhteen työni lopusta löytyvään liitteeseen.

6.1 Maskuliinin marssi – näkymätön nainen

Kieli rakentaa sukupuolten välistä eriarvoisuutta niin systemaattisesti, että on oikeutettua puhua kielen sukupuolijärjestelmästä ja seksistisestä kielenkäytöstä (ks. luku 3.2). Tässä luvussa selvitän, miten seksistiset kielelliset rakenteet ja naiset näkyvät Marian kielenkäytössä ja pohdin, miten feministisen kielenhuollon keinoja voi käyttää feministisen henkilöhahmon rakennusaineena. Luvussa 6.1.1 ruodin miestä ihmisen normiksi tuottavan generisen maskuliinin käyttöä ja luvussa 6.1.2 saksan kielen miestä tarkoittavaan *Mann*-sanaan pohjaavan ilmauksen merkitystä.

⁶⁵ Henna Tenkanen (1997b) tulkitsee Maria Kallion identiteetin muodostuvan myös dekkareissa *Ensimmäinen murhani* (1993) ja *Luminainen* (1996) suhteessa työhön, seksuaalisuuteen ja äitiyteen. Näiden lisäksi Tenkanen (mt.) tarkastelee Kallion hahmon identiteetin eri puolia suhteessa rakkauteen ja muihin dekkarissa esiintyviin naisiin (naisuus). Näyttää siltä, että näitä kahta dekkaria ja *Kuolemanspiraalia* (1997) yhdistävät samat teemat, toisin sanoen Tenkanen ja minä tulkitsemme Maria Kallion muodostuvan meille lukijoina näiden teemojen kautta. Tällaisena keskeisenä ”jatkomona” niiden rakentaminen feministisiksi diskursseiksi on entistä tarpeellisempaa, sillä näin feministisyys voisi vahvistua ja kasvaa teoksesta toiseen.

Sukupuolineutraalilta kuulostavan ihmisiä tarkoittavan *Menschen*-sanana ”miehistymistä” tarkastelen puolestaan luvussa 6.1.3.

6.1.1 Geneerisen maskuliinin valtaukset

Geneeriseen maskuliiniin liittyy oletus sen sukupuolineutraaliudesta: maskuliinimuoto valitaan, mikäli tarkoitteen sukupuoli ei ole tiedossa tai viitataan sekä naisista että miehistä muodostuvaan tarkoitejoukkoon (ks. luku 3.2). Tätä vasten feminiinimuoto rakentuu naiset ”miehistyneestä” ihmisryhmästä erottavaksi tekijäksi, ja sitä käytetään viitattaessa vain naisiin. Geneerinen maskuliini tuottaa täten jatkuvasti miestä ihmisen prototyyppiä sekä piilottaa naisen näkymättömiin ja asettaa naisen poikkeukseksi miehestä. Saksan ja suomen kielessä tämä seksistinen ilmiö näkyy voimakkaasti pronomien ja niiden lailla käytettävien sanojen sekä tekijännimien ja ammattinimikkeiden kohdalla (esim. *jeder(mann)* ’jokamies’, *die Arbeiter* ’työmiehet’). Marian feministisyyden selvittämiseksi on kiinnostavaa tarkastella, miten tekijä sukupuolittuu lähde- ja kohdetekstissä: rakentuuko nainen näkyväksi toimijaksi Marian puheessa?

6.1.1.1 Tekijännimet ja ammattinimikkeet

Tekijännimien ja ammattinimikkeiden osalta geneerinen maskuliini on voimissaan erityisesti käännöksessä. Käännöksessä viitataan pääsääntöisesti maskuliinimuodolla sekä naisia että miehiä käsittäviin tarkoitejoukkoihin ja henkilöihin, joiden sukupuoli ei selviä lähdetekstistä, mutta jotka voidaan lukea miespuolisiksi esiintymiskontekstinsä tai sukupuoliroolien ja -stereotyyppien valossa⁶⁶. Esimerkiksi ”sukupuoleton” *valokuvaaja* on miespuolinen *der Fotograf* (111), *jääkiekkoilijat* konstruoidut miehiksi *Eishockeyspieler*-ilmaisun (92) myötä ja naisesta sekä miehestä muodostuvaan valmentajapariin viitataan maskuliinimuotoisella monikolla *die Trainer* (11). Myös tyypillisesti naispuolisiksi mielletäviin *taitoluistelijoihin* viitataan maskuliinimuotoisella monikolla *Eiskunstläufer* (92), minkä tulkitsen seksistiseksi ilmaukseksi aineistoni kontekstissa: *Die Todesspiralessa* naiset eivät näy naisina edes ”naisissa” taitoluistelumaailmassa, joka on tarinassa keskeisessä roolissa. Toimintakentän valtaavat

⁶⁶ Käännöksessä ei toki ole käytetty automaattisesti aina geneeristä maskuliinia tällaisissa tapauksissa. Kääntäjä ei ole aina kääntänyt esimerkiksi suomenkielistä ”sukupuoletona” ammattinimikettä saksankielisellä maskuliinimuotoisella ammattinimikkeellä (esim. *lääkäri* → *die Poliklinik* (40)). Käännöksessä huomattava osuus tekijännimistä ja ammattinimikkeistä on kuitenkin maskuliineja, joskaan en ole systemaattisesti laskenut, kuinka suuri tämä osuus. Tutkimuskysymykseni kannalta niiden määrä ei ole olennainen, vaan minun on ollut tarkoituksenmukaisempaa valita tarkasteluun niistä geneerisyyden kannalta kiinnostavimmat.

käännöksessä näin pitkälti miehet. Yhdessä seuraavat esimerkit (1a–1c) paljastavat, miten *lääkäri* rakennetaan saksannokseen oletusarvoisesti mieheksi.

- 1a. – Hanki paikalle lääkäri, sanoin Puupposelle, joka tuijotti Jaanaa television luona. (112)
«Ruf einen Arzt», wies ich Puupponen an, der neben dem Fernseher stand und Jaana anstarrte. (112)

Esimerkissä 1a maskuliinimuotoa *einen Arzt* on käytetty käännöksessä geneerisesti viittaamassa lääkärikunnan edustajaan. Koska mies tuotetaan yleisesti geneerisen maskuliinin myötä ihmisen normiksi, maskuliinimuodon tekstiin tuottama miespuolisuus ei rakennu tunnusmerkkiseksi: lukija ei lue, että paikalle tarvitaan erityisesti *mieslääkäri*, vaan lääkäri konstruoituu miespuoliseksi ikään kuin huomaamatta – naisen näkyvyyden kustannuksella. Geneeristä maskuliinia voisi käännöksessä purkaa valitsemalla sen asemesta ilmaisun *ärztliche Hilfe* ('lääkäriinapu'), joka jättäisi tilaa lukea myös naiset lääkärikuntaan kuuluviksi. Sen sijaan naisen varmasti näkyviin piirtävän *Ärztin*-feminiinimuodon käyttö on nähdäkseni kyseenalainen, kun otetaan esimerkin konteksti huomioon: lääkäriä tarvitsee nainen, vauvansa surmannut Jaana Markkanen, jolloin juuri *naislääkäri*n kutsuminen paikalle saattaisi herkästi ylläpitää universaalista käsitystä luonnostaan toinen toistaan ymmärtävistä ja empaattisista naisista.

- 1b. Lääkäri tuli sopivasti paikalle ja antoi lisää Diapamia suoraan suoneen. (114)
Der Arzt kam gerade zur rechten Seite und injizierte ihr ein Beruhigungsmittel. (114)

Esimerkissä 1b lähdetekstin ”sukupuolettomasta lääkäristä” taasen rakentuu ilmaisun *der Arzt* myötä konkreettinen miespuolinen toimija eikä vain abstraktinen ammattikuntansa edustaja. Maskuliinimuodon merkitys on silti sama kuin edellisessä esimerkissä: se rakentaa miehen tekstiin ja jättää tuottamatta naisen näkyviin. Lähdetekstin ottamatta eksplisiittisesti kantaa lääkärin sukupuoleen se suorastaan kutsuu feminististä kääntäjää konstruoimaan tämän naispuoliseksi. Feminiinimuoto olisikin erinomainen ratkaisu, mikäli esimerkissä 1a lääkäriin viitattaisiin ehdottamalla ilmaisulla *ärztliche Hilfe*. Siinä paikalle hankittava lääkäri on nimittäin esimerkissä 1b paikalle saapuva lääkäri, ja mikäli lääkärin sukupuoli jätettäisiin näin aiemmin avoimeksi, feminiinimuoto tulisi kyseeseen esimerkissä 1b naisia universalisoimatta. Markkaselle ei olisi tällöin erityisesti kutsuttu paikalle *naislääkäriä*, vaan lääkäri vain ”sattuisi” olemaan nainen.

Seuraavassa esimerkissä lääkäri on rakennettu käännökseen naiseksi feminiinimuodon myötä, mutta sen käyttö perustuu nimenomaan lähdetekstin eksplisiittiseen mainintaan naispuolisuudesta eikä kääntäjän erityiseen tahtoon konstruoida nainen tekstiin.

- 1c. Niemiset istuivat Taskisen ja lääkäriltä vaikuttavan naisen kanssa Teräsvuoren makuuhuoneessa. (281)
Die Nieminens saßen mit Taskinen und einer Ärztin in Teräsvuoris Schlafzimmer. (275)

Edellisten esimerkkien valossa lääkäri rakentuu käännöksessä ensisijaisesti mieheksi, ellei lähdetekstissä ole selväsanaisesti nostettu esiin naispuolisuutta. Nainen rakentuu täten toimijana poikkeukseksi, siinä mies rakentuu tekstiin oletusarvoisesti.

Geneerinen maskuliini ei konstruoi miestä toimijaksi ainoastaan käännöksessä vaan myös lähdetekstissä. Lähdetekstissä geneerinen maskuliini näkyy *mies*-loppuisina ilmauksina, kuten *huoltomies* (70, 276) ja *ambulanssimies* (113, 278). Näiden ammattinimikkeiden tuottama miespuolisuus on rakennettu niin ikään käännökseen: huoltomies on *der Hausmeister* (270) sekä *der Mann von der Servicefirma* (271), ja ambulanssimiehiin viitataan ilmaisuilla *die Sanitäter* (110, 272) ja *weiß gekleidete Männer* (272), joista jälkimmäisessä miespuolisuus vahvistuu entisestään monikollisen miestä tarkoittavan *Männer*-sanan myötä. Rakentaessaan tällä tavoin miehen myös kohdetekstiin, kääntäjä kokenee toimivansa ”oikein” lähdetekstin mukaisesti. Feministisen kääntäjän silmin kyse ei kuitenkaan ole sanasanasaisesta lähdetekstin noudattamisesta, vaan ennen kaikkea seksistisestä kielenkäytöstä, jota pitää vastustaa. Valitsemalla maskuliinimuotojen sijaan feminiinin (*Hausmeisterin*, *Sanitäterin*⁶⁷) kääntäjä onnistuisi tuottamaan naisen näkyviin. Hän voisi näin myös kyseenalaistaa huoltoalan miesvaltaisuuden sekä käsityksen, jonka mukaan ambulanssikuskin tapaiset sairaanhoitoalan toiminnalliset tehtävät sopisivat eritoten (stereotyyppisesti toiminnallisiksi mielletäville) miehille.

Kääntääkseen feministisesti kääntäjän ei tule tunnistaa lähdetekstistä ainoastaan sen seksismiä vaan myös sen feministinen kielenkäyttö. Seuraavassa esimerkissä tulee hyvin esiin suomenkielisen Maria Kallion kielellinen kapina.

2. Pari kesää aiemmin olin kotikaupungissani Arpikylässä kesänimismaisena, silloinkin jouduin keskelle murhajuttua. (285)

Lähdetekstissä on muodostettu perinteisesti geneerisenä maskuliinina käytetystä *nimismies*-sanasta oma naista kuvaava sana *nainen*-lopun avulla, mikä on omiaan horjuttamaan *mies*-loppuisten ilmaisujen geneeristä merkitystä. Valitettavasti virkettä ei ole käännetty lainkaan saksaksi, ja siten on menetetty oiva tilaisuus kirjoittaa nainen näkyviin kohdetekstiin. Vaikka kohta ei ole juonen

⁶⁷ Molemmat feminiinimuodot löytyvät DUDEN-sanakirjasta (2003).

kannalta välttämätön, se on sitä Marian feministisyyden rakentumisen kannalta. Olisi ollut kovin kiinnostavaa ruotia, miten tällainen kapinoiva naista korostava ilmaisu on käännetty saksaksi, mutta nyt tyydyn pohtimaan mahdollista käännöstä itse. Keskityn selvittämään ensin ammattinimikkeen merkitystä: MOT *Kielitoimiston sanakirja 2.0*:sta⁶⁸ *nimisnaista* ei löydy, mutta sen sijaan *nimismies* on ”eräissä harvaan asutuissa kihlakunnissa poliisipäällikön tehtäviä hoitava virkamies”. Tämä huomioiden Suomen nimisnaisen virkaa voisi käännöksessä kelvollisesti kuvata ilmaisu *die Ortschaftsleiterin*, jossa naissukupuoli tuodaan esiin *in*-johtimella, tai *die Amtfrau*, jossa sitä merkitään naista tarkoittavalla *frau*-sanalla⁶⁹. Esimerkin virke voisi tällöin kuulostaa saksaksi seuraavalta: *Vor einigen Jahren arbeitete ich einen Sommer als Amtfrau in meiner Heimatstadt Arpikylä und bin auch damals mitten in einem Mordfall geraten.*

Myös seuraavassa esimerkissä Marian lähdekielisessä puheessa on käytetty naisen näkyväksi tekevää morfologista keinoa, mutta käännöksestä ei-seksistisen kielenkäytön ajatus puuttuu. Esimerkissä Maria juttelee pomonsa tyttären Silja Taskisen kanssa, johon Marian kollega Pekka Koivu on ihastunut.

3. Selostelin Siljalle auliisti Koivun vaiheita kuin paraskin puhenainen, sillä oli aivan ilmeistä, että tyttö oli niistä kiinnostunut. (180)

Bereitwillig berichtete ich Silja, deren Interesse unverkennbar war, von Koivus Werdegang. (179)

Geneerinen maskuliini *puhemies* on feminisoitu lähdetekstiin muotoon *puhenainen*, joten olisi jälleen paikallaan kirjoittaa vastaava seksistisen kielenkäytön kritiikki uudelleen myös käännökseen. Pohtiessani tällaista kriittistä käännösratkaisua lähdän jäljittämään *puhenainen*-nimikkeen määritelmää. Yllätyksekseni löydän nimikkeen kyseisessä muodossaan KS:sta, mutta sitä koskeva määritelmä jää suppeaksi: ”naispuolisesta puhemiehestä”. Niukka määritelmä on feministisestä näkökulmasta paljonpuhuva: *puhemies*-sana toimii seksistisesti välittämättä tarkoitteen naispuolisuuden ja ilmaisun tuottaman miespuolisuuden välille aiheutuvasta ristiriidasta. Laajempi määritelmä löytyy *puhemies*-hakusanan alta, ja se kuuluu seuraavasti: ”henkilö joka suorittaa kosinnan toisen edustajana; sulhasta kosinnassa t. häissä avustava mies.” *Puhemies*-nimikkeen saksankieliseksi vastineeksi sopii täten *der Fürsprecher*, jonka feminiinimuoto on DUDEN-sanakirjassakin (2003) tunnustettu *die Fürsprecherin*. Esimerkin kohdekielinen virke olisi

⁶⁸ Viittaaan jatkossa kyseiseen lähteeseen lyhenteellä *KS*.

⁶⁹ *MOT Saksa 2.0a* -verkkosanakirjasta löytyvät maskuliinimuotoiset ilmaisut *der Ortschaftsleiter* ja *der Amtmann*, jotka sanakirjan mukaan vastannevat suomalaista nimismiehen virkaa. Feminiinimuotoja sanakirjasta ei löydy, joten niissä lienee harvinaisen *kesänimisnainen*-nimikkeen tavoin uutuusarvoa, joka kiinnittää lukijan huomion sukupuoleen. Lähteeseen viittaaan jatkossa ilmaisulla *MOT Saksa*.

suositeltavaa siis kääntää seuraavasti: *Bereitwillig berichtete ich Silja, deren Interesse unverkennbar war, von Koivus Werdegang – wie irgendeine Fürsprecherin.*

Niin ikään esimerkissä 4 feministiselle kääntäjälle tarjoutuu kuin itsestään tilaisuus kirjoittaa nainen näkyviin naisen rakentuessa lähdetekstiin erisnimen kautta. Esimerkissä Maria käskee nais- ja mieskonstaapelia pidättämään Noora Niemisen surmaajaksi paljastuneen Rami Luodon.

4. Samassa vahtimestari astui halliin mukanaan partio, konstaapelit Jukka Airaksinen ja Mira Saastamoinen joille kerroin tilanteen lyhyesti ja käskin pidättää Luodon. (352)

Im selben Moment betrat der Hausmeister mit beiden Streifenbeamten die Halle. Ich gab den Uniformierten einen kurzen Lagebericht und ordnete Ramis Festnahme an. (343)

Vaikka lähdetekstissä konstaapeleista toinen on nainen, käännöksessä heihin viitataan monikollisella maskuliinimuodolla⁷⁰. Lähdetekstin valossa maskuliinimuodon voi ymmärtää generiseksi maskuliiniksi viitatessaan sekä naiseen että mieheen, mutta kohdetekstin lukijalla ei ole mahdollisuutta lukea ilmaisua edes näin: mikään ei käännöksessä paljasta, että toimijoina on mies sekä nainen. Toisen konstaapelin naispuolisuutta voisi valottaa hänen erisimensä avulla, sillä Mira on tunnettu naisen nimi myös saksankielisellä alueella. Kääntäjän onkin syytä pohtia tarkoin, millainen merkitys erisnimillä on sukupuolen tuottajina. Feministisen kääntämisen kannalta naiskonstaapelin erisnimen kirjoittaminen kohdetekstiin ei silti yksin riitä. On mentävä tätä pidemmälle ja luovuttava generisestä maskuliinista kirjoittamalla näkyviin esimerkiksi sekä maskuliini- että feminiinimuotoinen ammattinimike (*mit dem Streifenbeamten Jukka Airaksinen und der Streifenbeamtin Mira Saastamoinen*). Tällöin toisen virkkeen substantivoitu ilmaisu *die Uniformierten* käsittäisi luennassa molemmat sukupuolet ja sopisi hyvin ei-seksistisen kielenkäytön ajatukseen. Yhdessä nämä kolme voivat toimia kritiikkinä poliisiyhteisön maskuliinisuutta kohtaan.

Kaiken kaikkiaan lähdetekstistä ja myös paikoin käännöksestä on rivien välistä luettavissa, että Espoon poliisilaitos on ”naisistumassa”. Seuraavassa esimerkissä Maria muistelee, kuinka hän päätyi laitokselle ja vieläpä paradoksaalisesti vastenmielisen kollegansa Pertti Strömin ansiosta.

⁷⁰ Monikollisen ammattinimikkeen *Streifenbeamten* voisi tosin tulkita myös partisiiipista *beamt* substantivoiduksi ilmaisuksi (*die/der Streifenbeamte*), mitä tukee osaltaan toisessa virkkeessä esiintyvä substantivoitu ilmaisu *Uniformierten* (’univormuun pukeutunut’) (ks. *MOT Saksa*). Uskon kuitenkin *die Streifenbeamtin* -feminiinimuodon yleistyneen jo siinä määrin, ettei *Streifenbeamten*-ammattinimikettä tulkita helposti substantivoiduksi ja siten molemmat sukupuolet mukaanlukevaksi. Kytkeytyessään miesvaltaiseen poliisi-instituutioon kyseinen tulkinta on entistä arveluttavampi.

5. Mutta juuri Pertsä oli ehdottanut minua Jyrki Taskiselle, kun Espoon poliisi etsi uuteen jaokseensa naisylikonstaapelia. (301)
Doch als die Espoer Polizei eine Kriminalhauptmeisterin für ihr neues Dezernat suchte, hatte er mich vorgeschlagen. (294)

Lähdetekstissä *nais*-etuliitteellä varustettu ammattinimike tuottaa naisen eksplisiittisesti esiin, mutta samalla sen myötä rakentuva tulkinta hämmentää: etsikö Espoon poliisi virkaan nimenomaan naista? Etuliite suorastaan hyppää silmilleni korostaessaan naista poikkeuksena oletusarvoisesti miehiksi rakentuvasta joukosta, kun taas *ylikonstaapeli*-sanaan en kiinnittäisi edes huomiota. Vaikka *Kuolemanspiraali* on fiktiivinen tarina eikä kuvaa todellisen Espoon poliisilaitoksen toimintaa, kysymys mahdollisista sukupuolikiintiöistä jäi askarruttamaan minua ja päätin selvittää asiaa todelliselta Espoon poliisilaitokselta; kuvitteellistakaan tarinaa ja sen tulkintaa kun ei voi irrottaa muusta todellisesta maailmasta.

Tarkalleen ottaen kysymykseni Espoon poliisilaitokselle kuului, ovatko sukupuolikiintiöt olleet käytössä Espoon poliisilaitoksella lähdetekstin julkaisemisen aikoihin eli vuonna 1997 tai sitä ennen. Apulaispoliisipäällikkö Kari Aholalta (2008) saamani vastauksen mukaan poliisin tasa-arvosuunnitelmassa ei ole mainittu erityistä naispoliisikiintiötä vuonna 1996, joskin poliisin ylijohdon tavoitteena oli tuolloin kasvattaa naisten määrää 15 prosenttiin. Aholan mukaan tämä tavoite on saavutettu, ja poliisihallinnossa pyritään edelleen lisäämään naisten osuutta esihenkilötehtävissä, joskin valinnan on perustuttava ammattitaitoon ja kokemukseen, ei sukupuoleen. Suomen poliisilaitoksessa ei myöskään virallisesti käytetä *nais*-alkuista virkanimikettä *naisylikonstaapeli*, vaan puhutaan (*rikos*)*ylikonstaapelista*. (Ahola 2008.)

Todellisuudessa poliisissa ei siis ole sukupuolikiintiöitä, mutta lähdeteksti houkuttaa lukemaan vähintään niin, että ylikonstaapelin tehtävään on toivottu ensisijaisesti ammattitaitoista naispuolista viranhoitajaa. Toisaalta *Kuolemanspiraalin* ollessa fiktiivinen kertomus tulkinta sukupuolikiintiöistään ei ole väärä. Jos nimittäin Espoon poliisi olisi hyväksynyt myös miespuoliset hakijat, olisiko sovinistinen Pertsä ehdottanut Mariaa eli naista virkaan?

Lähdetekstin tavoin kohdetekstiin on rakennettu naispuolinen ylikonstaapeli (*eine Kriminalhauptmeisterin*). Vaikka Marian virkanimikkeestä käytetään feminiinimuotoa läpi kohdetekstin, se herättää huomiota esimerkin kontekstissa spesifioidessaan koko tarkoitejoukon naisiksi. Feminiinimuoto rakentaa lukijan eteen naisille tilaa raivaavaa poliisi-instituutiota, mutta tulkinta sukupuolikiintiöistä ja sukupuolesta viranhaun kriteerinä on ristiriitainen feminismin

kannalta: tullaanko alleviivanneeksi sukupuolta biologiana vai onnistutaanko purkamaan naisen marginaalisasemaa? On selvää, ettei naissukupuoli itsessään takaa maskuliinisten rakenteiden murtumista, mutta naispoliisien määrän kasvaessa käsitys perinteisistä naisten rooleista horjuu. Toisekseen viranhakijat nähdään väistämättä naisina tai miehinä, ja sukupuolikiintiöt vain tekevät sukupuoleen perustuvista piiloisista perusteista läpinäkyviä ja toimivat parhaimmillaan naisten (ja feminismin) eduksi. Tästä pohdinnasta voi päätellä, että feministinen kääntäjä joutuu ottamaan ja saa ottaa kantaa monenlaisiin sukupuolta koskeviin yhteiskunnallisiin kysymyksiin. Näin tarkasteltuna keskiöön nousee ennemmin teoksessa esiintyvän poliisilaitoksen suhtautuminen sukupuoleen kuin Maria Kallion feministisyys. Maria ei ota esimerkissä 5 kantaa poliisilaitoksen toimintaan, vaan hän vain toteaa siitä jotain. Marian feministisyyden kannalta arvioitavaksi voi täten ottaa sen, miten hän puhuu asiasta. Mikäli kääntäjä päättää ylläpitää ajatusta sukupuolikriteeristä, kohdetekstin feminiinimuoto on paikallaan. Kiintiöajatus kääntäjä voi puolestaan purkaa käyttämällä molemmat sukupuolet sisällyttävää ilmausta *KriminalhauptmeisterInnen* ja välttää siten geneeristä maskuliinia (*einen Kriminalhauptmeister / mon. Kriminalhauptmeister*). Kyseinen ilmaus voi itse asiassa toimia feminiinimuodon tavoin poliisiyhteisön miesvaltaisuuden horjuttajana ja naisten toissijaisuuden muistuttajana kuitenkin korostamatta sukupuolta erityisenä viranhaun perustana.

Siinä missä esimerkissä 5 naisen rakentuminen kielessä poikkeukseksi hämmentää tulkintaa, esimerkissä 6 maskuliinimuotojen käyttö geneerisesti aiheuttaa epäselvyyttä (ks. myös DUDEN 2007: 559). Siinä Maria kertoo valmentaja Rami Luodon taitoluistelu-uraa.

6. Seitsemänkymmentäluvun puolivälissä Rami oli ollut Suomen ykkösmiesluistelija – –. (62)
Mitte der siebziger Jahre war er der beste finnische Eiskunstläufer gewesen – –. (62)

Lähdetekstissä *mies*-tarkennus määrittää Ramin vertauskohdaksi ainoastaan miespuoliset luistelijat naisluistelijat poissulkien. Sitä vastoin maskuliinimuodon geneerinen käyttö saksan kielessä aiheuttaa sen, että käännöksen ilmaisun *Eiskunstläufer* voi tulkita geneeriseksi, jolloin Ramista konstruoituu kohdetekstissä paras suomalainen luistelija nais- ja miesluistelijoiden joukosta; naisen asemasta poikkeuksena kertoo jälleen se, että naispuoliseen luistelijaan viittaava ilmaus *die beste finnische Eiskunstläuferin* tulkittaisiin käsittävän vain naisluistelijat. Toisaalta geneerisen maskuliinin tuottaessa miestä oletusarvoiseksi toimijaksi käännöksen lukija ei välttämättä tule ajatelleeksi naisluistelijoiden joukkoa, vaan vain miesluistelijoita, jolloin käännös toimii lähdetekstin tavoin. Konteksti huomioiden voidaan myös kysyä, onko taitoluistelun maailma niin

vahvasti naisten, että maskuliinimuoto toimii siinä miespuolisuuden merkitsijänä. Kuten Maria toteaa lähdetekstissä: *Kyllähän futis vielä miellettiin enemmän miesten jutuksi, taitoluistelu taas taisi olla voimistelun lisäksi niitä harvoja urheilulajeja, joiden harrastajista ja yleisöstä pääosa oli naispuolisia* (22)⁷¹.

Jotta esimerkissä 6 Ramin vertauskohdaksi rakentuisi selväsanaisesti yksin miesluistelijoiden joukko, on syytä kirjoittaa miespuolisuus kohdetekstiä eksplisiittisemmin näkyviin. Tällöin käänös voisi kuulua seuraavasti: *Mitte der siebziger Jahre war er der beste finnische Eiskunstläufer unter Männern gewesen*. Ilmaus ei kuulosta saksaksi kovin idiomaattiselta, ja se on siksi omiaan häiritsemään luentaa. Onnistuessaan se kiinnittää lukijan huomion sukupuoleen ja toimii generistä maskuliinia vastustavana tekona. Kääntäjä voi niin ikään harkita käyttävänsä adjektiivia *männlich* ('miespuolinen, miehekäs') korostaakseen miespuolisuutta, mutta sen voisi "naisiseksi" mielletyn taitoluistelun kontekstissa lukea tarkoittavan ensisijaisesti miehekkyyttä. Tämä ei sopisi yleisesti Marian Ramia koskevaan puheeseen, sillä hän pitää tätä "epämiehekkäänä mamelona" (*ein unmännlicher Softi*). Marian näkemys miehekkyydestä on kaiken kaikkiaan mielenkiintoinen, sillä taitoluistelija Janne Kiveä hän pitää poikamaisena ja seksuaalisesti haluttavana (ks. luku 6.3.3).

Esimerkin 6 tapaan lähdeteksti painottaa sukupuolta seuraavassa esimerkissä, jossa Maria muistelee Noora Niemisen menestystä maailmanmestaruuskisoissa ja Eurosportin selostajien tälle osoittamia kehuja.

7. Yhdeksäs sija oli kuitenkin upea, ja olin kuunnellut melkein kyyneleet silmissä, kun Eurosportin Chris ja Simon olivat ylistäneet Noora suurimmaksi pariluistelijatarlahjakuudeksi sitten Irina Rodninan ja Jekaterina Gordeevan. (59)

Der neunte Platz war ein toller Erfolg, und mir waren fast die Tränen gekommen, als Chris und Simon, die Eurosport-Kommentatoren, Noora als größtes Paarlaufalent seit Irina Rodnina und Jekaterina Gordeeva bezeichnet hatten. (59)

Esimerkissä Marian voi katsoa lainaavan Eurosportin miesselostajia Simonia ja Chrisia⁷², joiden Noora kuvaavan englanninkielisen ilmauksen Maria on kääntänyt suomeksi sanalla *pariluistelijatarlahjakuus* ja kohdetekstissä sanalla *Paarlaufalent*. Vaikka Marian puheen sisältö on näin ollen lainattua, kyseessä on edelleen se, millaisilla ilmauksilla Maria puhuu asiasta.

⁷¹ Valitettavasti Marian lausahdusta ei ole käännetty, sillä se kävisi jo itsessään perusteeksi generisen maskuliinin hylkäämiselle taitoluistelijoiden puhuttaessa (*Eiskunstläufer* vrt. *EiskunstläuferInnen*). Yksin tällainen näennäinen kielellinen reformismi ei silti kanna feminisimiä pitkälle, vaan naiset on tuotava esiin etenkin heidän muodostuessa vähemmistöksi.

⁷² Leena Lehtolainen (2009b) viittanee Simon Reediin ja Chris Howartheen, jotka hän mainitsee omilla kotisivuillaan Eurosportin yhteydessä.

Lähdetekstissä Nooran naissukupuolta korostaa feminiinijohdin *-tar*, jota voi pitää suomen kielen seksistisenä ilmiönä sen pohjatesa ajatukseen miehestä ihmisen normina ja naisesta tunnusmerkkisenä (ks. luku 3.3.2). Johdin on säilynyt erityisesti urheilusanastossa, jossa sukupuolet erotetaan toisistaan voimakkaasti (Kyrölä 1990: 10; ks. Engelberg 2002: 113; ks. Iso suomen kielioppi 2004: 214). Merkittävää on se, että urheilu on ruumiin kulttuuria, jossa sukupuolet tulevat esille paitsi suorituksissa myös esteettisyydessä ja kauneusarvoissa (Kyrölä 1990: 10). Käsitukset naisille ja miehille sopivista urheilulajeista vallitsevat yhä, ja *tAr*-johtimen kautta tietyt naiseuteen liitetyt piirteet tuodaan esiin: puhuttaessa naispuolisista kuulantyohtajista ja keihäänheittäjistä kyseistä johdinta ei juuri käytetä, siinä missä hiihto, juoksu ja luistelu sopivat naiskäsitukseen (*hiihtäjätär*, *juoksijatar*, *luistelijatar*) (ks. Kyrölä 1990: 10; vrt. Iso suomen kielioppi 2004: 214). Urheilijattarelle kaunis ulkonäkö on eduksi (Kyrölä 1990: 10).

Lähdetekstissä *tar*-johtimen voi katsoa ylläpitävän käsitystä taitoluistelusta esteettisyyttä vaativana naisten lajina ja paradoksaalisesti vahvistavan samalla naista poikkeuksena tunnusmerkkisyytensä myötä (vrt. *pariluistelilahjakuus*). Johdoksen kautta Noora rakentuu lahjakkaimmaksi *naispariluistelijaksi*, ja viittaus naispuolisiin taitoluistelijoihin Irina Rodninaan ja Jekaterina Gordeevaan tukee tätä rajausta. Sitä vastoin käännöksessä Nooran sukupuolta ei tähdennetä feminiinimuotoisella ammattinimikkeellä (vrt. *die talentierste Paarläuferin*⁷³), vaan kääntäjä on valinnut tietoisesti tai tiedostamattaan sukupuolineutraalin ilmauksen *Paarlauftalent*, joka ei uusinna lähdetekstin tuottamaa seksismiä. Feministinen kääntäjä voisi hyvin päätyä kyseiseen käännösratkaisuun ei-seksistisen kielenkäytön nimissä, joskaan käännöksen lukijalle ratkaisun feministiset tarkoitukset eivät tule näkyviin. Kääntäjä voi tarvittaessa tuoda ne esiin esimerkiksi esipuheessaan tai alaviitteessä valintaperusteitaan lukijalle eksplikoiden.

Vaikka käännöksen ilmauksen *größtes Paarlauftalent* voi nähdä sukupuolineutraalina, lukija ei välttämättä esiintymiskontekstin perusteella lue sen vertailujoukoksi sekä nais- että miesluistelijoita: viittaus Rodninaan ja Gordeevaan vahvistaa myös käännöksessä tulkintaa siitä, että Noora oli ollut aikansa lahjakkain *naispariluistelija*. Tähän tulkintaan feministisen kääntäjän ei nähdäkseni tarvitse puuttua, kunhan sen taustalla ei vaikuta seksismi eikä tulkintaa rakenneta

⁷³ Vaikka kyseistä ilmausta olisi käytetty kohdetekstissä, se ei tuottaisi samoja merkityksiä kuin lähdetekstin *tar*-johdin. Ensinnäkin siinä missä suomen kielen *tAr*-johdin on harvinainen muualla kuin urheilun ja taiteen sanastossa, feminiinin muodostaminen *in*-johtimella on saksan kielessä hyvin yleinen keino. Toisekseen suomen *tAr*-johdoksiiin kytkeytyy voimakkaasti miehinen katse, joka ei puolestaan ole leimallinen erityisesti *in*-johdoksille. Tähän pohdintaan voisi laajempaa näkökulmaa tuoda Jenna Harjuniemen valmistuva väitöskirja, jossa Harjuniemi tarkastelee suffiksijohdettujen feminiinisten ammattia ja henkiötä tarkoittavien sanojen semanttista ja kognitiivista rakennetta mm. ruotsin, suomen ja saksan kielessä.

seksistisen kielenkäytön kautta. Halutessaan kääntäjä voisi tarkentaa joukon eksplisiittisesti naisiksi käyttämällä jo aiemmin esittämäni feminiinimuotoa (*Paarläuferin*). Nykyistä käännösratkaisua puoltaa silti viime kädessä se, ettei sen rasitteena ole maskuliinimuotoista kantasanaa (vrt. *Paarläufer-in*). Jättäessään sinänsä vertailujoukon sukupuolen avoimeksi se ei myöskään uusinna naista automaattisesti toisen naisen vertailukohtana, mitä feminiini geneerisesti käytetyn maskuliinin poikkeukseksi rakentuneena ylläpitää (vrt. esim. 6). Geneeristä maskuliinia voikin tarkastella aineistossa myös siitä näkökulmasta, miten se ei näy käännösratkaisuissa tai vaikuta tulkinnoissa.

Saksan kielessä tekijännimen tai ammattinimikkeen maskuliinimuodon käyttö geneerisesti molempiin sukupuoliin viitattaessa voi synnyttää sukupuolten välistä vastakkainasettelua erityisesti silloin, kun rinnalla käytetään naisiin viittaavaa feminiinimuotoa. Näin käy esimerkissä 8, jossa Maria ajattelee ystävänsä Leenaa.

8. Leena oli ainut tuntemani juristi, joka ratin takana istuessaan pelkäsi poliisin näkemistäkin, mutta tappeli kuin leijona samaisia poliiseja vastaan työssään yleisenä oikeusavustajana. Vaikka näkemyksemme rikoksista ja niistä langetettavien tuomioiden oikeudenmukaisuudesta menivät usein ristiin, oli mukavaa keskustella sellaisen asiantuntijan kanssa, joka katsoi asioita muun kuin poliisin näkökulmasta. (291)

Leena war die einzige Juristin, die ich kannte, die eine unerklärliche Angst vor Polizisten hatte, wenn sie am Steuer saß, aber als Anwältin wie eine Löwin mit denselben Polizisten kämpfte. Obwohl unsere Auffassungen über Kriminalitätsbekämpfung und angemessene Strafen häufig auseinander gingen, tat es gut, mit einer Frau zu sprechen, die sich auskannte, die Dinge aber aus einer anderen Perspektive sah. (284)

Lähdetekstissä rakentuu rajanveto yksityiseen (*ratin takana*) ja julkiseen Leenaan (*työssään*) pikemmin hänen ammattinsa kuin naiseutensa kautta (*juristi, asiantuntija ja leijona* vrt. *nainen/lakinainen/naarasleijona*). Niin ikään Maria tuotetaan lähdetekstiin ammattinsa edustajana eikä naisena (*poliisin näkökulmasta*). Sitä vastoin käännöksessä keskiöön piirtyvät sukupuolten väliset suhteet kielenkäytön konstruoidessa sukupuolten välistä vastakkainasettelua: ammattinimikkeistä käytetyt feminiinimuodot (*Juristin, Anwältin*) sekä muut naispuolisuutta merkitsevät sanat (*Löwin, Frau*) maskuliinin (*Polizisten*) rinnalla tuottavat voimakkaan nainemies-vastakkainasettelun. Koska feminisaatiota ei ole ulotettu monikkoon (*PolizistInnen / Polizistinnen und Polizisten*), käännöksen ensimmäisen virkkeen voisi lukea seuraavasti: *Leena oli ainut tuntemani naisjuristi, joka ratin takana istuessaan pelkäsi miespoliisien näkemistäkin, mutta tappeli kuin naarasleijona samaisia miespoliiseja vastaan työssään yleisenä naisoikeudenavustajana*. Vastakkainasettelun karkeutta ei toki huomaa, jos *Polizisten*-sana tulkitaan sekä naiset että miehet käsittäväksi geneeriseksi maskuliiniksi, mutta geneeriseksikin tarkoitettun maskuliinimuodon tarkoitejoukon lukee herkästi vain miespuoliseksi. Onnistuneesti sukupuolten

välistä vastakkainasettelua voisi hajottaa kirjoittamalla feminiini ja siten nainen näkyviin monikossa: *Leena war die Einzige von den JuristInnen, die ich kannte, die eine unerklärliche Angst vor PolizistInnen hatte, wenn sie am Steuer saß, aber als Anwältin wie eine Löwin mit denselben PolizistInnen kämpfte.*

Käännöksessä sukupuoli korostuu myös Marian ja Leenan keskinäisessä suhteessa. Lähdetekstissä esiintyvä sukupuolineutraali *asiantuntija*-tekijännimi on käännetty kohdetekstiin *nainen*-sanana ja verbin avulla (*mit einer Frau zu sprechen, die sich auskannte*), ja Leena merkityksellistyy erityisesti naiseksi. Myös lähdetekstin kohta *poliisin näkökulmasta* on käännetty ilmauksella *aus einer anderen Perspektive*, jolloin ammattinimikkeen jäädessä tekstistä pois ja Leenan naiseuden korostuessa Mariakin rakentuu ensisijaisesti naiseksi. Käännöksen voi tällöin tulkita niin, että Mariasta on mukavaa jutella nimenomaan asiantuntevan *naisen* kanssa ja että naisten välinen keskustelu on jotain erityistä. Tulkinnessa ei nähdäkseni sinänsä ole vikaa feminismiin kannalta, sillä luennassani tämä puhe asettuu ennemmin naisvoimaiseksi kritiikiksi mieskeskeistä poliisi-instituutiota vastaan kuin naisia universalisoivaksi puheeksi. Sen pontimeksi voisi kohdetekstiin kuitenkin kääntää *asiantuntija*-tekijännimi feminiinimuodolla *Fachfrau*, joka toimisi maskuliinista *Fachmann* feminisoituna sanana samalla kritiikkinä seksistiselle kielelle.

Esimerkissä 9 kysymykseksi nousee miehekkyyden ja ”naisisen” lajin vastakkainasettelu. Siinä Maria kuvailee surmatun Nooran taitoluisteluparin Janne Kiven luistelua.

9. Sävel vaihtui Hairiksi, Janne kosketti kasvoille vapaina valuvia hiuksiaan, jotka todellakin olivat miesluistelijalle harvinaisen pitkät, ja irvisti pahankurisesti – kohta, joka kuulemma oli tuohduttanut tuomareista kaikkein konservatiivisimpia. (60)

Janne griff in seine offen ins Gesicht fallenden Haare, die für einen männlichen Läufer tatsächlich ungewöhnlich lang waren, und grinste unverschämt – über diese Stelle waren die konservativsten Kampfrichter angeblich besonders erbost gewesen. (60–61)

Esimerkissä Marian huomio kiinnittyy Kiven pitkiin hiuksiin, joita hän luonnehtii miesluistelijalle poikkeuksellisen pitkiksi. Sekä lähdetekstin *todellakin* että kohdetekstin *tatsächlich* paljastavat, että Maria yhtyy alun perin jonkun muun ajatukseen Jannen hiuksista. Teksteissä on käytetty sanaa *harvinainen* (*ungewöhnlich*) eikä *liian* (*zu*), minkä voi tulkita hyväksynnän merkiksi. Lähdetekstissä Jannen miespuolisuus on tuotettu näkyviin *mies*-etuliitteen kautta ja käännöksessä *männlich*-adjektiivin avulla. Kyseinen adjektiivi saa saksan kielessä paitsi merkityksen ’miespuolinen’ myös merkityksen ’miehekäs’, joka voi nousta herkästi esiin ”naisisen” taitoluistelun kontekstissa ja asettaa miespuolisen taitoluistelijan miehekkyyden kyseenalaiseksi.

Kohdetekstin voi tulkita niin, että ilmaus *einen männlichen Läufer* viittaa hiuksien olevan harvinaisen pitkät (muutoin) *miehekkäälle* luistelijalle.

Männlich-adjektiivia ei kuitenkaan ole tarkoitettu luettavan näin irvokkaasti, kun pidetään mielessä lähdetekstin merkitys. Kyseinen adjektiivi voi toimia käännöksessä miespuolisuutta vahvistavana redundanssina. Redundanssi kuuluu ensisijassa feministisen kielenhuollon keinoihin tuoda naiset esiin käyttämällä adjektiivia *weiblich* feminiinijohdoksen lisäksi (esim. *weibliche Linguistinnen*) (Schoenthal 2000: 2070), mutta vastaavasti redundanssi voi toimia miesten korostamisena⁷⁴. Jos kohdetekstiä lukee ilman *männlich*-adjektiivia (*einen Läufer*), on mahdollista havaita *Läufer*-ammattinimikkeen rakentuvan jo sinänsä miespuoliseksi, jolloin vahvistus erillisellä adjektiivilla tuntuu turhalta. Redundanssin voikin katsoa toimivan maskuliinimuodon valta-aseman purkajana ja miehen ylemmyyden kyseenalaistajana: *Läufer* ei itsessään riitä maskuliinimuodoksi, vaan se vaatii feminiinimuodon tavoin tunnuksen. Jotta tämä ajatus tulisi lukijalle näkyviin, sen kannattelemisen edellyttäisi kääntäjältä kohdetekstin käännösratkaisun johdonmukaista käyttöä ja/tai eksplikointia esimerkiksi alaviitteessä tai esipuheessa.

Vaikka ajatus redundanssista on kiehtova, en näe sitä kauaskantoisena feministisen kääntämisen keinona *Die Todesspiralen* taitoluistelun maailmaan kiinnittyvässä kontekstissa, sillä sen kääntöpuolena on kaikesta huolimatta hedelmätön miehekkyyden–naisisuus-asettelu. Esimerkissä 9 paras ratkaisu olisi nähdäkseni käyttää yksinkertaisesti ilmausta *einen Läufer*. Maskuliinimuotojen karttaminen ei nimittäin tee käännöksestä feminististä – se tekee feministisestä kääntämisestä väkinäistä konstailua.

6.1.1.2 Pronominien käyttö

Analysoidessani edellä tekijännimiä ja ammattinimikkeitä Marian puheessa olen pitkälti suunnannut katseeni lähdetekstistä kohdetekstiin. Pronomineja tarkastellessani olen lähtenyt enemmän liikkeelle käännöksestä käsin, sillä saksan kielen sukupuolittuneet pronominit ovat tuoneet suomen kielen sukupuoleen kanta-aottamattomia pronomineja⁷⁵ selkeämmin esiin feministisen kääntämisen

⁷⁴ Tosin Luise F. Puschin (1984: 101–102) mukaan ilmauksissa, kuten *weibliche und männliche Bewerber*, tuotetaan maskuliinimuotoisen *Bewerber*-sanana näennäistä sukupuolineutraaliutta käyttämällä erillistä viittausta sanan edessä naisiin sekä miehiin, vaikka *Bewerber*-sana jo itsessään viittaa miehiin (vrt. *Bewerberin*). Tähdennän, että Puschin kritiikki koskee siis ilmauksia, joissa viitataan *sekä* naisiin *että* miehiin.

⁷⁵ Haluan huomauttaa, että lähdetekstissä sukupuoleton *hän*-pronomini on vaatinut ympärilleen runsaasti sukupuolta ilmaisevia sanoja, jolloin siihen liitetty sukupuolineutraalius on hyvin näennäistä. *Kuolemanspiraalissa* *hän*-pronominin

kannalta kiinnostavat kohdat. Tällaisia ovat esimerkiksi saksan kielessä maskuliinimuotoisten indefiniittipronominien, kuten *man*⁷⁶, *jemand*, *niemand* ja *jedermann*, geneerisestä käytöstä aiheutuvat ristiriidat ja niiden tapa tehdä nainen näkymättömäksi vaatiessaan yksikössä maskuliinimuotoisen pronominin *er* ja *sein* (esim. *niemand kann entscheiden, was er will*). Esimerkiksi puhe kuukautisista seuraavassa lauseessa on absurdi: *Die Menstruation ist bei jedem ein bißchen anders* (Pusch 1984: 149). Pronominin valintaa kritisoinut lingvisti Luise F. Pusch (mts.) arvelee taustalla vaikuttavan maskuliinisukuinen ihmistä tarkoittava sana *der Mensch* (*bei jedem Mensch*) tai tyttöä tarkoittava *das Mädchen* (*bei jedem Mädchen*) (ks. DUDEN 2007: 560). Osovinta olisi käyttää reilusti feminiinimuotoa *bei jeder*, sillä ovathan kuukautiset nimenomaan naisilla ja naisiksi kasvavilla (tyttöillä) (Pusch 1984: 149).

Seuraavaksi nostan aineistostani esiin esimerkin, jossa ristiriita syntyy juuri neutrisukuisen *Mädchen*-sanan ja siihen viittaavien pronomien välille. Esimerkissä Maria on viikkaamassa sisariltaan saamiaan vauvanvaatteita ja kritisoi niiden sukupuolittuneisuutta.

10. Otus hypperi sisälläni ja minä aloin jutella sille, kertoa, miten kauniita vaatteita sillä oli odotettavissa ulkona maailmassa. Lupasin, että se saisi käyttää hienoa sinistä merimieshaalaria, olisipa sen sukupuoli kumpi tahansa. (288–289)

Schnüppchen hüpfte in meinem Bauch herum, und ich erzählte ihm von den schönen Kleidern, die auf es warteten. Ich versprach ihm, dass es den feinen blauen Matrosenanzug auf jeden Fall anziehen dürfe, auch wenn es ein Mädchen sei. (282)

Kääntäjältä lienee harkittu ratkaisu nimetä vielä sukupuoleton *Otus* saksaksi sanalla *Schnüppchen*, joka ei ole maskuliini eikä feminiini. *Schnüppchen* on neutri, johon viitataan saksan kieliopin mukaan nominatiivissa ja akkusatiivissa sukupuolineutraalilla persoonapronominilla *es* ja datiivissa sekä genetiivissä samoilla pronomineilla kuin maskuliinisukuisiin sanoihin (*ihm/sein*) (ks. DUDEN 1998: 330, 336, 752). Täten neutrisuvun ”sukupuolettomuus” ei ulotu datiivipronomineihin asti, kuten käännöksestä käy ilmi. Datiivipronominin *ihm* käyttö kohdetekstissä on kyllä kieliopillisesti perusteltua, mutta feministisen kääntäjän näkökulmasta sääntö on seksistinen ja purettava.

yhteydessä on käytetty tiuhaan sellaisia sukupuolta ilmaisevia substantiiveja kuin *nainen*, *mies*, *tyttö*, *poika*, *äiti* ja *isä* (ks. Tiililä 1994: 16). Niiden merkitystä sukupuolen rakentajina ei pidä väheksyä.

⁷⁶ DUDEN-kielioppaassa (2007) esiintyy *man*-pronominin vaihtoehtona pronomini *frau*, jonka viittauskohteeksi rakentuu tosin vain naiset *man*-rakenteen säilyttäessä geneerisyytensä. Gisela Schoenthal (2000: 2070–2071) pitää *frau*-rakennetta yhtenä feministisen kielenhuollon onnistuneimpana keinona. Sen lisäksi miehiin viittaavaksi pronominiksi on kehitetty pronomini *mann*, jossa kaksi *n*-kirjainta alleviivaavat miehiä sen viittauskohteena. Näitä pronomineja voidaan käyttää rinnakkain molempiin sukupuoliin viitattaessa (*frau* und *mann*), mutta niiden yhteiseksi muodoksi on ehdotettu *Mensch*-sanasta rakennettua pronominia *mensch*. (Bußmann & Hellinger 2003: 165–166.) Luise F. Pusch (1984: 156) tosin kyseenalaistaa *mensch*-pronominin naiset mukaanlukevan merkityksen huomauttamalla, että substantiivi *der Mensch* on johdettu *man*-pronominin tavoin sanasta *der Mann*. Puschin (mts. 156–157) mukaan *frau* sopisi geneeriseksi etymologiansa vuoksi: germaanisessa kielessä on ollut sanan vartalo *Frau* (’korkea-arvoinen’), johon on liitetty johdin *-jo* viitattaessa naiseen tai johdin *-ja* viitattaessa mieheen.

Purkamisen työkaluksi ei kuitenkaan käännöksen ensimmäisessä virkkeessä sovi feminiinisukuisista sanoista ja naispuolista henkilöistä käytettävä *ihr*-datiivipronomini, mikäli *Otus* halutaan tuottaa sukupuolettomaksi. Ensimmäisessä virkkeessä datiivipronominin voisi mieluummin korvata neutrimuotoisella substantiivilla: *Schnüppchen hüpfte in meinem Bauch herum, und ich erzählte meinem Baby von den schönen Kleidern, die auf es warteten.*

Käännöksen toisessa virkkeessä on sen sijaan päädytty korostamaan sukupuolta (*auch wenn es ein Mädchen sei*), kun taas lähdetekstissä sukupuolta ei edelleen määritellä millään tavalla (*olipa sen sukupuoli kumpi tahansa*). Kieliopillisesti on jälleen korrektia valita *ihm*-pronomini, mutta feministisestä näkökulmasta viittaus tyttöön (*ein Mädchen*) suorastaan kutsuu käyttämään *ihr*-pronominia. Tosin tyttöön viittaava lause on aivan virkkeen lopussa, jolloin lukija joutuu lukemaan lauseen loppuun asti ymmärtääkseen käännösratkaisun *ihr* lauseen alussa (*Ich versprach ihr*), mutta feministisen käännöksen tehtävänä on hätkähdyttää ja häiritä pyrkimällä pois maskuliinia suosivista kielen normeista. Sujuvan käännöksen nimissä virkettä voi myös muotoilla uudelleen vaihtamalla sen järjestystä esimerkiksi seuraavanlaiseksi: *Auch wenn es ein Mädchen sei, dürfe sie den feinen blauen Matrosenanzug auf jeden Fall anziehen, versprach ich ihr.* Näin feminisoimalla kohdetekstissä tulee näkyviin jopa lähdetekstiä eksplisiittisemmin Marian ajatus, ettei mikään estä tyttöjä käyttämästä sinisiä vauvanvaatteita, joiden on perinteisesti ajateltu kuuluvan vain pojille. Marian eksplisiittinen feministinen kritiikki saa näin tukea feministisestä kielenkäytöstä.

Esimerkissä 10 Maria puolestaan pui kollegansa Pertti Strömin naljailua hänen epäonnistuneesta työkeikastaan.

11. Poliisin kirjoittamattomiin eettisiin sääntöihin kuului, ettei toisille vittuillu epäonnistuneesta keikasta, koska oma vuoro saattoi tulla milloin tahansa. (297)

Es war bei uns ungeschriebenes Gesetz, niemals bei einem Kollegen sein Missgeschick unter die Nase zu reiben, denn jeder von uns konnte in eine ähnliche Situation geraten. (290)

Kohdetekstissä Maria viittaa koko poliisilaitosta eli nais- ja miespoliiseja koskeviin kirjoittamattomiin sääntöihin geneerisesti maskuliinimuodoilla (*einem Kollegen, sein, jeder*). Marian osoittaessa näillä maskuliinimuodoilla myös itseensä ne luetaan herkemmin naiset käsittäväksi kuin muutoin, mutta tämä ei poista Marian naissukupuolen ja niiden välille syntyvää ristiriitaa. Jos Maria sen sijaan käyttäisi feminiinimuotoista sanaa *Kollegin* sekä suvun mukaisia pronomineja *ihr* ja *jede*, virkkeen voisi tulkita niin, ettei *naispoliiseille* saanut keljuilla epäonnistumisista. Tällöin feminiinimuoto ei toimisi feministisenä kielenkriittinä, vaan se

tuottaisi naispoliisit miehiä herkemmiiksi ja eriarvoiseen asemaan. Molempiin sukupuoliin kannattaisi viitata monikollisella ammattinimikkeellä *KollegInnen* ja korvata ilmaus *jeder von uns* ilmauksella *wir alle*. Näiden käännösratkaisujen myötä virke kuulostaisi seuraavalta: *Es war bei uns ungeschriebenes Gesetz, niemals bei KollegInnen ihr Missgeschick unter die Nase zu reiben, denn wir alle konnten in eine ähnliche Situation geraten*. Näiden käännösratkaisujen myötä Mariasta rakentuisi feministisempi kielenkäyttäjä.

Niin ikään seuraavan esimerkin yhteydessä pohdin, miten feministinen kääntäjä voisi kieltäytyä maskuliinimuotoisten pronomien geneerisestä käytöstä. Kyseisessä esimerkissä Maria ja Antti ovat keskustelemassa Tammisaaren sairaalasta mahdollisena synnytyspaikkana, sillä heidän siellä synnyttänyt ystävänsä Eva Jensen piti sitä kodikkaana.

12. – Ja Eva sanoi, ettei siellä komenneltu.
– Sinuahan eivät edes kättilöt komenna, niinkö? (215)
«Und Eva sagt, dort kommandiert einen keiner herum.»
«Als ob du dir von einer Hebamme was sagen liebest!», lachte Antti. (212)

Marian voi katsoa viittaavan esimerkissä siihen, että Evan mukaan *kättilöt* eivät komennelleet sairaalassa. Tähän tulkintaan ohjaa erityisesti Antin puheenvuoro (*eivät edes kättilöt / von einer Hebamme*). Koska kohdetekstissä Antin lausahduksessa käytetty feminiinimuoto *Hebamme* viittaa naispuoliseen kättilöön (vrt. *der Entbindungspfleger*⁷⁷) ja koska seksististä kielenkäyttöä pitää välttää, Marian puheessa tulisi käyttää feminiinimuotoa (*keine*) geneerisen maskuliinin (*keiner*) sijaan. Myös geneerisesti käytetty maskuliinimuotoinen pronomini *einen* on syytä korvata feminiinimuodolla *eine*, sillä sen viittauskohteeksi rakentuvat Evan ja Marian tavoin (tulevat) äidit, kuten Antin puheesta voi päätellä (*als ob du dir*).

6.1.2 Mann

Saksan kielessä mies näkyy selvästi *mann*-loppuisissa tekijännimissä ja ammattinimikkeissä (*Feuerwehrmann, Kaufmann*). Tämän lisäksi *mann* esiintyy pronomineissa (*jedermann* 'jokainen')

⁷⁷ Miespuoliseen kättilöön viittaava ammattinimike *der Entbindungspfleger* kytkeytyy kiinnostavasti feministiseen kielenkriittisiin seksistisen kielen ilmiönä: sitä ei ole johdettu feminiinimuodosta *die Hebamme* (*die Amme* 'imettäjä'), vaan miespuolisuutta kuvaamaan on luotu kokonaan uusi sana, josta on johdettu jopa uusi naiskättilöön viittaava ammattinimike *Entbindungspflegerin* (ks. luku 3.3.1). Kritisoidakseen tätä ilmiötä ja purkaakseen kohdetekstin ylläpitämää ajatusta kättilöistä vain naisina feministisen kääntäjän on syytä pohtia, miten hän voisi rakentaa ammattinimikkeestä monikkomuodon, joka ottaisi molemmat sukupuolet huomioon, mutta joka ei perustuisi mieheen viittaavaan *Entbindungspfleger*-sanaan (*EntbindungspflegerInnen* vrt. *Hebammen und Hebammmänner*).

ja substantiiveissa (*die Mannschaft* 'joukkue') rakentaen miehen yhä vahvemmin kieleen. Seuraavan esimerkkini avulla tarkastelen juuri *Mannschaft*-sanan seksistisyyttä analysoidessani kohtaa, jossa Maria muistelee omaa jalkapalloharrastustaan katsellessaan pihalla pelaavia poikia.

13. Muistelin omaa kouluaikaista futisharrastustani, tunnelmia ainoana tyttönä poikaporukassa. Olin pärjännyt kohtalaisesti, mutta tuntui hyvältä ajatella, että jos odottamani lapsi olisi tyttö ja haluaisi jalkapalloilla, hän voisi tehdä sitä tyttöjoukkueessa ilman että häntä pidettäisiin kummajaisena. (22)

In dem Alter hatte ich auch Fußball gespielt, als einziges Mädchen in einer Jungenmannschaft. Ich war damit ganz gut zurechtgekommen, war aber froh, dass mein Kind, falls es ein Mädchen war und eines Tages Fußball spielen wollte, in einer Mädchenmannschaft kicken konnte, ohne schief angeguckt zu werden.(22)

Lähdetekstissä Maria puhuu *poikaporukasta* ja *tyttöjoukkueesta*. *Poika-* ja *tyttö-*etuliitteet tuonevat tarkoituksella esiin sukupuolen, jonka merkitystä Maria pohtii kriittisesti urheilun kontekstissa. Molemmat substantiivit on sukupuolitettu myös käännöksessä (*Jungen-*, *Mädchen-*), mutta saksannoksessa rakentuu ristiriita tyttöön viittaavan sanan ja *mies*-sanän sisältämän *Mannschaft*-ilmauksen välille (*Mädchenmannschaft*). Feministinen kääntäjä voisi korvata ilmauksen naisen näkyvyyden nimissä feministisellä uudissanalla, jonka perustana on nainen eli *Frau*. Tällaista käännösratkaisua työstäessäni mieleeni tulivat ensin sanat *Frauenschaft* ja *Frauschaft*, joista ensimmäinen kytkeytyy kuitenkin voimakkaasti kansallissosialistisen puolueen *NS-Frauenschaft*-järjestöön, eikä tällaista mielikuvaa tahdota tukea kohdetekstin kontekstissa. Jälkimmäisen merkitystä on sen sijaan kuvattu DUDEN-verkkosanakirjassa (2006) seuraavasti: ”aus weiblichen Mitgliedern bestehendes Team; Frauenmannschaft.” DUDENIN (mt.) mukaan sana on harvinainen, mutta siitä huolimatta tai jopa siksi se sopisi käännöksen. Käännösratkaisuna *Mädchenfrauschaft* tukisi erinomaisesti Marian feministisistä kritiikkiä urheilun mieskeskeisyyttä kohtaan.

6.1.3 Männschen – mies ihmisen normina

Miestä tuotetaan ihmisen normiksi kielenkäytössä monin tavoin, kuten analyysini edelliset luvut osoittavat. Tämä käsitys rakentuu kieleen usein vaivihkaa, ja tehdäkseen sen näkyväksi saksan kielessä Luise F. Pusch (1984: 156) on ottanut käyttöön sanan *Männschen* (esim. *brüderlicher Männschlichkeit*). Puschin kritiikin innoittamana selvitan seuraavassa esimerkissä, rakentuvatko miehet ihmisiin viittaavan *Menschen*-sanän tarkoitejoukoksi käännöksessä. Esimerkissä 14 Maria puolustele mielessään Noora Niemisen halveksiman taitoluisteluseuran puheenjohtajan Ulrika Weissenbergin ihastumista taitoluistelijaan Janne Kiveen.

14. Onhan ihmisellä oikeus ihastua itseään vuosikymmeniä nuorempaan henkilöön. Helkkari, jos Janne olisi ollut tyttö ja Ulrika mies, kukaan ei olisi sanonut mitään! (271)

Fast tat mir Ulrika Leid, schließlich ist es nicht verboten, sich in einen Jahrzehnte jüngeren Menschen zu verlieben. Wäre Janne ein Mädchen und Ulrika ein Mann gewesen, hätte niemand ein Wort darüber verloren. (265)

Lähdetekstissä *ihminen* näyttää ensi silmäyksellä käsittävän molemmat sukupuolet. Maria vaikuttaa penäävän ensimmäisessä virkkeessä molempien sukupuolten oikeuksia, vaikka jälkimmäisestä virkkeestä selviää, että todellisuudessa miehellä on jo oikeus ihastua itseään nuorempaan henkilöön – heteronormin mukaisesti naiseen – ja että Ulrikan lailla naisia edelleen syyllistetään nuorempaan mieheen ihastumisesta, eivätkä miehet siten kaipaa Marian puolustuspuhetta. Molemmat sukupuolet käsittävään tulkintaan ohjaa se, että ensimmäisessä virkkeessä on käytetty sukupuoletonta sanaa *henkilö* eikä sanaa *nainen* tai *mies*. Marian Ulrikaa puolusteleva ja hyväksyntää vaativa asenne (*onhan*) rakentaa *ihmisestä* jopa ennemmin naispuolista, kun taas pelkkä toteamus ei näin tekisi asettuessaan ristiriitaan siihen nähden, ettei naisilla ole tätä ihastumisoikeutta (vrt. *Ihmisellä on oikeus ihastua itseään vuosikymmeniä nuorempaan henkilöön*). Tällöin *ihmisen* voisi tulkita viittaavan ennen kaikkea mieheen, jolla tämä oikeus on.

Miehet käsittävä tulkinta on itse asiassa löydettävissä käännöksestä. Viittaus Ulrikaan ensimmäisessä virkkeessä ohjaa lukemaan heteronormin mukaisesti sanan *Menschen* miespuoliseksi, sillä painotettaessa Ulrikaa virkkeen alussa rakastujaksi rakentuu nainen. Vaikka Marian puheen tarkoitus on toimia feministisesti naisten ihastumisoikeuksien puolesta, se pohjautuu seksistisen kielen ilmiöön ja ylläpitää miestä ihmisen normina (*Männchen*). Feminististä käännösratkaisua voisi ensimmäisen virkkeen osalta muodostaa yhteiskunnallista hyväksyntää jämäkästi vaativan *sollen*-verbin ja eksplisiittisesti sukupuolen näkyviin tuovan *Mann*-sanan avulla seuraavasti: *Fast tat mir Ulrika Leid, schließlich sollte es nicht verboten sein, sich in einen Jahrzehnte jüngeren Mann zu verlieben*. Lisäksi soisin käännöksen jälkimmäiseen virkkeeseen uudelleenkirjoitettavan Marian kiukkoa: siinä missä lähdetekstissä Maria suorastaan vihastuu, käänöksessä päällimmäisenä tunteena on sääli (*Leid*). Huutomerkki ja lievä voimasana antaisi potkua Marian feministiselle kritiikille myös käänöksessä!

6.2 Sukupuolistereotypiat kielenkäytössä

Sukupuolistereotypiat ovat naisia ja miehiä representoivia käytänteitä, jotka perustuvat yksinkertaistaville kahtiajaoille normaaliin ja hyväksyttävään sekä näistä poikkeavaan epänormaaliin ja erilaiseen (ks. luku 2.2.2.1). Ne merkitsevät biologisen sukupuolen mukaan

kohdistettuja yhteiskunnallisia ja kulttuurisia odotuksia ja normeja, jotka määrittävät naiselle ja miehelle tietyt roolit. Nämä sukupuoliroolit saadaan näyttämään luonnollisilta kielen keinoin: esimerkiksi viattomalta vaikuttava puhe kilteistä tytöistä ja rohkeista pojista rakentaa tytöt passiiviseen tottelijan asemaan ja pojat aktiivisen toimijan rooliin. (Eckes 2004: 165, 170–171.) Sukupuolistereotyytiat voimistuvat ja rakentuvat kielenkäytössä, mutta niitä on yhtä kaikki mahdollista vastustaa kielellä – ne voi kääntää *nurin* (ks. Hall 2002: 211–215). Seuraavaksi tarkastelen, miten sukupuolistereotyytiat nousevat esiin Marian puheessa ja miten feministinen kääntäjä voi kumota niitä. Näistä kysymyksistä käsin analysoin luvussa 6.2.1 sukupuolirooleihin perustuvia ammattinimikkeitä, luvussa 6.2.2 verbien käyttöä ja niiden sukupuolittumista sekä luvussa 6.2.3 eksplisiittisesti feministisiä kohtia.

6.2.1 Sukupuolirooleihin perustuvat ammattinimikkeet

Ammattinimikkeet voivat olla muodollisesti sukupuolineutraaleja, mutta silti niihin rakentuu toistuvasti nais- tai miessukupuoli. Tämä perustuu usein siihen, että ammattinimike edustaa niin sanottua nais- tai miesvaltaista alaa. (Engelberg 2007: 7–8.) Valtaosa poliiseista on miehiä, joten *poliisi* tulkitaan helposti mieheksi, kun taas sihteerin ammatissa työskentelevät enimmäkseen naiset, jolloin *sihtööri* rakentuu oletusarvoisesti naispuoliseksi. Tämä tulee hyvin esiin *Die Todesspirale*ssa, jossa poliisilaitoksen *sihtööri* on käännetty naispuoliseksi feminiinimuodolla *Sekretärin* (15), siinä missä muut poliisi-instituution ”sukupuolettomat” työntekijät on vääjäämättä rakennettu miehiksi: esimerkiksi pidätyssektiosaston päivystäjä on *der für die Haftzellen zuständige Beamte* (79) ja poliisin valokuvaaja on *der Fotograf* (111). Seuraavassa esimerkissä tällaiset sukupuoleen kytkeytyvät ennako-oletukset näkyvät saksannoksessa Marian pohtiessa lapsen kuoleman kohtaamista tutkiessaan Minni-vauvan surmaa.

15. Lapsen kuolema oli kaikkein raskain kokemus myös meille kuoleman ammattilaisille, kuten poliiseille, lääkäreille ja sairaanhoitajille. (110)

Zudem war selbst für Polizisten, Ärzte und Krankenschwestern, die beruflich mit dem Sterben zu tun hatten, der Tod eines Kindes besonders bedrückend. (110)

Lähdetekstissä on käytetty sukupuoleen eksplisiittisesti kantaaottamattomia ammattinimikkeitä, mutta *poliisit* tulkitaan mitä luultavimmin miehiksi ja *sairaanhoitajat* naisiksi, siinä missä *lääkärit* mielletään jo nykyään sekä nais- että miespuolisiksi – joskin *Die Todesspirale* antaa ymmärtää muuta (ks. esim. 1). Kohdetekstissä tulkinta miespuolisista poliiseista ja lääkäreistä sekä naispuolisista sairaanhoitajista nousee lähdetekstiä näkyvämmiin esiin. Vaikka kääntäjän

tarkoituksena olisi käyttää *Polizisten-* ja *Ärzten-*ammattinimikkeitä geneerisen maskuliinin tavoin ja ulottaa ne siten koskemaan yhtä lailla naisia, vain mies rakentuu näkyviin. Näiden kahden ammattinimikkeen geneerisiä tarkoituseriä voi lisäksi epäillä, sillä *Krankenschwester-*ammattinimikettä ei ole kirjoitettu geneeriseksi maskuliinimuodoksi *Krankenpfleger*. Tätä vasten feminiinimuodon tuottama naispuolisuus rakentuu poikkeukseksi suhteessa maskuliinimuotoisiin ammattinimikkeisiin, joihin kiinnitty näin yhä vahvemmin käsitys miespuolisesta toimijasta.

Feministinen kääntäjä voi lähteä purkamaan näiden ammattinimikkeiden sukupuolittuneisuutta ja niiden jakautumisen perusteena toimivia sukupuolirooleja sisällyttämällä feminiinimuodon kahden ensimmäisen ammattinimikkeen monikkoon (*PolizistInnen, ÄrztInnen*) ja lisäämällä maskuliinimuodon jälkimmäiseen nimikkeeseen (*Krankenschwestern und -brüder*). Myös *KrankenpflegerInnen*-muoto käsittäisi molemmat sukupuolet, mutta se ei sisällä kritiikkiä maskuliinimuotoisen ammattinimikkeen luomista kohtaan: siinä missä feminiini muodostetaan maskuliinin pohjalta, maskuliinimuodon perustaksi ei ole otettu feminiinimuotoa, vaan on kehitetty uusi päätte (-*pfleger*). Sen sijaan *Krankenbrüder*-ammattinimike noudattelee feminiinimuotoa ja toimii muistutuksena uusien sanojen luomiseen liittyvästä seksismistä. Ammattinimikkeiden muodostus feminiinin pohjalta ei tosin poista itse seksismiä.

Feministinen kääntäjä voi niin ikään pohtia, mitä merkitsisi kääntää roolit täysin nurinpäin ja kirjoittaa *poliisit* ja *lääkärit* vain naispuolisiksi (*Polizistinnen, Ärztinnen*). Esimerkin 15 kohdalla ratkaisu ei kuitenkaan nähdäkseni toimisi feministisesti, sillä lukija saattaisi yhdistää naispuolisuuden ja puheen lapsista (*lapsen kuolema*) johonkin naisille luontaiseen äidilliseen tunteeseen ja herkkyyteen – ikään kuin naiset ottaisivat lapsen kuoleman erityisen raskaasti ”luonnostaan” herkempinä ja tunteellisempina kuin järkeväksi leimatut miehet. Lisäksi Marian kuvaama oma kokemus tunteiden herkistymisestä raskauden myötä esimerkkipätkkeen edellä olisi omiaan vahvistamaan tällaisen äidillisyyden stereotypian rakentumista kohdetekstiin, vaikka Maria muutoin vastustaa teoksessa ajatusta kaikille naisille yhteisestä luonnollisesta äidinvaistosta (ks. luku 6.3.4). Myöskään kaikkien esimerkissä esiintyvien ammattinimikkeiden kääntäminen päikseen (*Polizisten* → *Polizistinnen, Ärzte* → *Ärztinnen, Krankenschwester* → *Krankenbrüder*) ei palvelisi lukijan huomion kiinnittämistä sukupuoliroolien kapea-alaisuuteen, sillä lukijan olisi vaikea seurata nurinkääntämistä juuri mahdollisten uusien stereotyyppien syntymisen vuoksi. Feministisenäkin lukijana heräisi kysymys siitä, mitä sukupuolistereotyyppiä kulloisenkin kielellisen valinnan on tarkoitus purkaa. Jotta feministinen kääntäminen toimisi tehokkaasti, sen kannattaa olla myös yksiselitteistä eikä ainoastaan hämmentävää.

Esimerkki 16 kytkeytyy naisvaltaiseen terveydenhuollon alaan. Esimerkissä Maria on neuvolatarkastuksessa ja miettii terveydenhoitajan suhtautumista poliisin ammatin vaaroihin.

16. – Verenpaineesi on hieman koholla, terveydenhoitaja totesi. – Onko viime päivinä ollut jotakin erityistä? Ajattelin punttisalille loukkuun jäämistä ja eilistä takaa-ajoa, mietin viitsisinkö kertoa niistä. Terveydenhoitajani oli minua muutaman vuoden nuorempi, erinomaisen tervejärkinen tyyppi, joka ei suinkaan pitänyt raskautta sairautena. (221)

«Der Blutdruck ist leicht erhöht», meinte die Krankenschwester. «Ist in den letzten Tagen etwas Besonderes vorgefallen?» Ich dachte an meinen unfreiwilligen Aufenthalt im Fitnesscenter und an die gestrige Rangelei mit dem Kinderschänder und überlegte, ob ich darüber sprechen sollte. Die Krankenschwester war ein paar Jahre jünger als ich, eine ausgesprochen vernünftige Frau, die eine Schwangerschaft keineswegs als Krankheit betrachtete. (218)

Mielenkiintoni tätä esimerkkiä kohtaan heräsi terveydenhoitajaan viittaavan *tyyppi*-sanan myötä, jonka tulkitsen usein miespuoliseksi, mutta jonka miespuolisuus horjuu tässä naispuoliseksi lukemani *terveydenhoitajan* myötä. KS:n mukaan *tyyppi* ei viittaa selvästi joko naiseen tai mieheen, vaan sukupuoli määrittyy kontekstin perusteella, mutta luennassani sanan voi katsoa rakentuvan piilomaskuliiniksi⁷⁸ (ks. luku 3.3.2). Saan kiittää tätä terveydenhoitajan sukupuolen kyseenalaiseksi asettavaa sanaa luentani horjuttamisesta ja huomioni kiinnittämisestä sukupuolen kannalta kiinnostavaan kohtaan. Feministisen kääntäjän onkin otollista käyttää hyväkseen omia horjutettuja lukukokemuksia ja syytä pohtia, miten samankaltaista epävarmuutta voisi aiheuttaa käännökseen lukijassa.

Sukupuolen häilyvyyttä ei ole otettu lähtökohdaksi nykyisessä kohdetekstissä, sillä käänös ei aiheuta töyssyjä sukupuolen tulkintaan: terveydenhoitaja tuotetaan johdonmukaisesti naispuoliseksi feminiinimuotoisen ammattinimikkeen *Krankenschwester* ('sairaanhoitaja') ja naista tarkoittavan *Frau*-sanan kautta. Esimerkissä 16 feministinen kääntäjä voisi ottaa tehtäväkseen *tyyppi*-sanan (*der Typ*) piilomaskuliinisuuden kyseenalaistamisen käyttämällä sanaa yhdessä feminiinimuotoisen ammattinimikkeen kanssa (*Krankenschwester*, *Fürsorgeschwester*, *Gesundheitspflegerin*). Vaihtoehtoisesti kääntäjä voisi horjuttaa terveydenhoitajan naispuolisuutta käyttämällä *der Typ* -sanan kanssa maskuliinimuotoista ammattinimikettä (*Krankenbruder*, *Gesundheitspfleger*) ja kirjoittamalla terveydenhoitajan mieheksi. Sen sijaan jättääkseen sukupuolen lähdetekstin tavoin epäselväksi kääntäjän on mahdollista valita tai jopa kehittää sukupuoleen kantaaottamaton nimike.

⁷⁸ Kiinnostava kysymys on, käytetäänkö *tyyppi*-sanaa useammin miehestä kuin naisesta ja rakentuuko tämä sukupuolineutraalilta vaikuttava sana laajemmin piilomaskuliiniksi. *Kuolemanspiraalissa* sana näyttää viittaavan useammin miespuoliseen kuin naispuoliseen tekijään merkityksessä 'ihminen' ja saavan saksannoksessa usein merkityksen 'mies', kun lähdetekstistä sukupuoli ei käy eksplisiittisesti ilmi. Tämä antaa olettaa, että niin ikään saksankieliseen *der Typ* -sanaan kytkeytyisi enemmän miespuolisuus, vaikka sitä voidaan käyttää myös naisista.

Esimerkin 16 tapauksessa tällainen voisi olla sana *die Gesundheitspflegeperson*, jota ei löydy DUDEN-sanakirjasta (2003), mutta joka esiintyy jo useissa sairaanhoidon ja terveydenhuollon alaan liittyvissä työpaikkailmoituksissa Internetissä⁷⁹. Käyttämällä lisäksi *der Typ* -sanaa *Frau*-sanan sijaan käännös kyseenalaistaisi paitsi oletuksen terveydenhoitajan naispuolisuudesta myös *der Typ* -sanan piilomaskuliinisuuden: *Die Gesundheitspflegeperson war ein paar Jahre jünger als ich, ein ausgesprochen vernünftiger Typ, der eine Schwangerschaft keineswegs als Krankheit betrachtete.*

Seuraava esimerkki kiinnittyy niin ikään naisvaltaiselle alalle: sosiaalialalle. Marian kollega Perts Ström on pyytänyt Marian seurakseen pedofiilin tunnistustilaisuuteen, koska hän uskoo tämän osaavan naisena käsitellä miestä paremmin tunnistukseen tulevia tyttöjä. Maria naurahtaa Pertsan käsitykselle ja sanoo tämän olevan itse tytön ja pojan isänä ”oikea lapsiekspertti” häneen verrattuna. Lisäksi Maria toteaa Pertsalle seuraavasti:

17. Ei se lasten kanssa pärjääminen ole sukupuolesta kiinni. Ja sosiaalitoimiston ihminen on varmaankin täti. (228)

Nicht nur Frauen können mit Kindern umgehen. Außerdem ist bestimmt eine Sozialarbeiterin dabei. (225)

Lähdetekstin ensimmäisessä virkkeessä voi ensinnäkin katsoa korostettavan sukupuolen merkityksettömyyttä lasten kanssa toimiessa kätkemällä tekijä ja siten sukupuoli nominaalimuodon taakse (*pärjääminen*). Vaikka nominaalimuoto toimii usein feminististen tarkoituksien vastaisesti piilottaen naistoimijat näkyvistä, esimerkin 17 kontekstissa se toimii feministisesti rakentuessaan osaksi sukupuolen kyseenalaistamista. Tämä feministinen kritiikki tulee esiin myös käännöksessä, jossa se konstruoituu naiseen viittaavan sanan ja kiellon kautta (*nicht nur Frauen*). Viittaamalla eksplisiittisesti naisiin käännös tuo lähdetekstiä selväsanaisemmin esiin Marian kritisoidun näkemyksen, jonka mukaan nimenomaan naiset muka luonnostaan tulevat paremmin toimeen lasten kanssa kuin miehet. Samalla siihen kuitenkin rakentuu ajatus yleisesti lasten kanssa toimeen tulevista naisista, siinä missä lähdetekstissä ei tällaista oleteta: yhtä lailla sukupuolesta kiikastamaton seikka on se, että *ei* tule toimeen lasten kanssa.

Lähdetekstin toisessa virkkeessä Maria päätyy lohduttamaan Pertsaa arvelemalla, että tunnistuksessa mukana oleva sosiaalityöntekijä on todennäköisesti naispuolinen (*varmaankin täti*). Maria puhuu kiinnostavasti *tädistä* eikä *naisesta* ja *sosiaalitoimiston ihmisestä* eikä *sosiaalityöntekijästä*. Suomen kielessä sosiaalityöntekijän naispuolisuuden ilmentämiseksi ovat

⁷⁹ Tendenssi näyttää tukevan väitettä, jonka mukaan erityisesti työpaikkailmoitusten kirjoitusasussa on alettu ottaa huomioon molemmat sukupuolet (ks. Schoenthal 2000: 2074).

tavallisesti käytössä halventavat sanat *sosiaalitantta* ja *sosiaalitäti*, ja muutoin naispuolisuuden painottamiseksi ammattinimikkeeseen voidaan lisätä *nais-etuliite* (*naissosiaalityöntekijä*), joskaan sosiaalityöntekijän tulkitseminen naiseksi ei tällaista erillistä painotusta vaadi sijoituessaan naisvaltaiselle alalle. Vaikka Marian käyttämää *täti*-sanaa käytetään halventavana ilmaisuna, Marian sanomana sitä on vaikea tulkita sellaiseksi. Täditellessään Maria ottaa nähdäkseen pikemmin lapsen näkökulman ja puhuu tunnistukseen tulevien tyttöjen suulla: lapset ja lapsille puhuvat aikuiset puhuttelevat aikuista naista usein *täti*-nimityksellä (*vieras täti, puistotäti*) (ks. KS 2008). Tällä puheella Maria asemoi itsensä hetkellisesti lapsen positioon viestittääkseen Strömille, että tytöillä on paikalla myös toinen aikuinen – ehkä nainen –, johon he voivat turvautua. Katson niin ikään ilmauksen *sosiaalitoimiston ihminen* rakentuvan osaksi yläkäsitteiden kautta maailmaa hahmottavan lapsen puhetta (*ihminen* vrt. *työntekijä* vrt. *virkaileija*) ja sukupuolikriittistä puhetta jättäessään sukupuolen avoimeksi.

Kohdetekstissä sosiaalityöntekijän sukupuoli ei nouse lähdetekstin tavoin erilliseksi kysymykseksi, sillä käännöksessä hänet on valmiiksi sukupuolitettu naiseksi feminiinimuodon kautta (*eine Sozialarbeiterin*). Esimerkiksi seuraavien virkkeiden välille rakentuu ero: *Außerdem ist bestimmt eine Sozialarbeiterin dabei* vrt. *Außerdem ist die Person des Sozialamts dabei, und sie ist wahrscheinlich eine Frau*. Niinkin vähäpätöisiltä tuntuvien pikkusanojen kuin epävarmuutta ilmaisevan adverbien *varmaankin* ja kiistattomuutta ilmaisevan adverbien *bestimmt* välille rakentuu huomattava ero. Ammattinimikkeeseen automaattisesti rakentuvan naispuolisuuden horjuttamiseksi olisi tarpeen tuottaa lukijassa epävarmuutta Marian epävarmuuden kautta.

Edellä esimerkeissä 15, 16 ja 17 esiintyneet ammattinimikkeet ovat kuuluneet pääosin joko nais- tai miesvaltaisen alan piiriin. Sen sijaan esimerkiksi tarjoilijan ammatti ei kiinnity selkeästi joko naisten tai miesten alaan, mistä osoituksena on ammattinimikkeen esiintyminen *Die Todesspiralessa* sekä feminiini- että maskuliinimuotoisena (*der Kellnerin, der Kellner*). Seuraavaksi jäljitän käännöksestä niitä tulkintaa ohjaavia tekijöitä, joiden perusteella tarjoilija rakentuu välistä naiseksi ja välistä mieheksi. Esimerkissä 18a Maria on illallistamassa miehensä Antin kanssa ravintolassa, jossa yksi Nooran surmasta epäillyistä, Vesku Teräsvuori, juontaa karaokea. Antti loukkaantuu huomattessaan Mariaa kiinnostavan enemmän Teräsvuoren puuhut kuin heidän yhdessäolonsa.

- 18a.** – Itse asiassa voisit tehdä minulle palveluksen. Käy kysymässä baaritiskiltä milloin karaoke oikein alkaa.
– Kysy itse, tarjoilija tuo juuri ruokia, Antti tuhahti. Tarjoilija kertoi, että Teräsvuori aloittaisi karaokeshown vetämisen heti kun halukkaita laulajia ilmaantuisi. Tahtoisimmeko me kenties... [– –] Näin peilin kulmasta, että tarjoilija tuli sanomaan Teräsvuorelle jotakin, ja tämä lähti kohti karaokemikrofonია. (216, 218)

«Eigentlich könntest du mir einen Gefallen tun und an der Theke fragen, wann die Karaoke-Show beginnt.»
«Frag doch selbst, da kommt der Kellner mit dem Essen», schnaubte Antti. Der Ober erklärte, die Karaoke Show würde beginnen, sobald sich jemand zum Singen meldete. Ob wir vielleicht... [– –] Im Spiegel sah ich, wie der Kellner an den Tisch trat und etwas zu Teräsvuori sagte, der prompt aufstand und ans Karaoke Mikrophon ging. (213–214)

Esimerkissä 18b Maria on viettämässä kollegansa Pihkon läksiäisiä muiden poliisien kanssa hotelli Espoon kabinetissa. Pertsä Ström on piikitellyt Mariaa tämän epäonnistuneesta työkeikasta, ja Maria on kaatanut vihoissaan oman oluttuoppinsa ja ketsuppia Strömin päähän. Marian toiminta saa kollega Pekka Koivun nauramaan, mutta Marian kuvauksen mukaan juhlapaikan tarjoilija ei tiedä, miten hänen pitäisi suhtautua tilanteeseen.

- 18b.** Tarjoilija sen sijaan tuijotti tapahtumia avuttomana. Kabinetti oli täynnä poliiseja, kai hän odotti jonkun reagoivan viran puolesta. (299)

Die Kellnerin dagegen sah dem Treiben ratlos zu. Da alle Gäste Polizisten waren, erwartete sie vermutlich, dass einer der Anwesenden sozusagen von Amts wegen einschritt. (292)

Esimerkissä 18a kääntäjä on tulkinut tarjoilijan mieheksi (*der Kellner, der Ober*), kun taas esimerkissä 18b hän on rakentanut tarjoilijasta naisen (*die Kellnerin*). Karaokeravintolassa ei kuitenkaan työskentele selvästi pääosin miehiä eikä hotellin tarjoilijoina naisia, joten sukupuoli ei ole johdettavissa tilaan. Huomioni kiinnittyikin tarjoilijoiden toiminnallisuuteen: esimerkissä 18a tarjoilija *tuo* ruokia Marialle ja Antille (*kommt mit dem Essen*), *kertoo* karaokesta (*erklärt*) ja *kysyy* heitä laulamaan sekä *menee sanomaan* jotain Teräsvuorelle (*trat, sagte*), kun taas esimerkissä 18b tarjoilija vain *tuijottaa* avuttomana (*sah ratlos zu*) ja *odottaa* (*erwartete*). Epäilen, että ammattinimikkeen sukupuolittamiseen on vaikuttanut stereotypia aktiivisesta miessubjektista ja passiivisesta naisobjektista. Esimerkissä 18a tarjoilija voisi nimittäin muutoin olla myös nainen sillä perusteella, etteivät kohdetekstissä käytetyt verbit kiinnity joko naisen tai miehen kulttuuriseen sukupuolirooliin (vrt. *kikattaa, uhota*).

Otan tarkasteluun erityisesti esimerkin 18b, sillä naispuolisuus on kirjoitettu käännöksessä esiin yleensä vain silloin, kun lähdetekstissä viitataan eksplisiittisesti naiseen (ks. luku 6.1.1.1). Siksi oletan, että kääntäjä on tulkinut lähdetekstissä joidenkin tekijöiden viittaavan vahvasti tarjoilijan naispuolisuuteen. Näitä tekijöitä lähestyn kysymällä, voisiko mies olla hämmentynyt ja avuton, jollaiseksi Maria kuvaa tarjoilijan. Väitän, että ei. Tulkinnan taustalla vaikuttaa stereotyyppinen käsitys maskuliinisesta toiminnan kulttuurista, jossa miehellä ei ole varaa jäädä avuttomaksi

pelastaakseen miehisyytensä. Sen rinnalla vallitsee stereotypia heikosta ja hentoisesta naisesta. Näiden stereotyyppien mukaisesti myös lähdetekstin lukija tulkinnee tarjoilijan naispuoliseksi, ja poliisit, joiden tarjoilija odottaa toimivan, rakentuvat helposti miehiksi, vaikka paikalla on muutama naapurijaoston nainen. Käännöksessä tämä tulkinta tulee selvästi esiin, kun tarjoilija on käännetty naispuoliseksi (*die Kellnerin*) ja poliiseihin viitataan generisillä maskuliineilla (*Polizisten, einer der Anwesenden*), jolloin miespuolisuus on niiden kohdalla ensisijainen tulkinta. Tätä jakoa korostaa edellä mainitun kaltainen aktiivisuus–passiivisuus-asettelu.

Mitä tämä sitten merkitsee Marian feministisyyden kannalta? Nähdäkseni on hyvä, että tarjoilijan ammatissa on käännöksessä sekä naisia että miehiä, sillä näin ei tueta kyseisen ammattikunnan luokittelamista naisten tai miesten alaksi, mutta tämä vaihtelevuus tuotetaan sukupuolistereotyyppioihin pohjaten. Merkityksellistä tämän esimerkin kohdalla on se, millaisia sukupuolistereotyyppioita ammattinimikkeen sukupuolittaminen ylläpitää kohdetekstissä. Feministinen kääntäjä voisi hyvin vaihtaa nykyiset nais- ja miestarjoilijan paikat keskenään ja kirjoittaa siten naisen aktiiviseksi ja miehen avuttomaksi luoden molemmille sukupuolille enemmän ulottuvuuksia. Ehdotan esimerkin 18b käännökseksi seuraavaa: *Der Kellner dagegen sah dem Treiben ratlos zu. Da alle Gäste PolizistInnen waren, erwartete er vermutlich, dass eine/r der Anwesenden sozusagen von Amts wegen einschritt.* Sisällyttämällä naispoliisit (*PolizistInnen, eine/r*) käännökseen nainen tehdään samalla potentiaalisesti toimijaksi poliisi-instituutiassa.

6.2.2 Verbien valinta

Naisen määrittäminen kielessä passiiviseksi objektiksi ja miehen painottaminen aktiivisena toimijana on seurausta kieliyhteisön seksistisistä käsityksistä, joiden pohjalta on tuotettu sukupuolitettua jakoa mm. kodin ja julkisen piiriin (ks. Eckes 2004: 166–170). Sukupuolten toimijuudet rakentuvat keskeisesti verbien varaan, joiden kautta subjekti- ja objektisuhteita paitsi kirjoitetaan näkyviin myös häivytetään piiloon esimerkiksi passiivi- ja nominaalimuotojen myötä. Naisten tuottaminen objekteiksi ja passiivisiksi korostuu erityisesti seksuaalisuuden saralla, mikä tulee hyvin esiin puhuttaessa naisen ja miehen välisestä seksistä *penetraationa*: sukupuoliyhteyttä kuvataan miehestä käsin (Spender 1981: 178). Seuraavassa luvussa tarkastelen, millaiseksi naisen seksuaalisuus rakentuu Maria Kallion puheessa.

6.2.2.1 Naisen seksuaalisuus

Esimerkissä 19 Maria esittää Noora Niemisen valmentajalle Rami Luodolle kysymyksen Nooran seksielämää silmällä pitäen.

19. – Oliko hänellä poikaystäviä? kysyin muistaen patologin lausunnon, jonka mukaan Noora ei ollut enää koskematon. Kysehän saattoi toki olla vaikka yhden illan jutusta. Kummallista tosin oli, ettei neitsyydestä eroonpääsemistä ollut mainittu ainakaan toistaiseksi lukemissani Nooran päiväkirjoissa. (262–263)

«Hatte sie einen Freund?», fragte ich und dachte an die Bemerkung des Pathologen, Noora sei nicht mehr Jungfrau gewesen. Natürlich konnte es sich um einen One-night-stand gehandelt haben. Seltsam allerdings, dass die Defloration in keinem der Tagebücher erwähnt wurde, die ich bisher gelesen hatte. (257)

Lähdetekstissä Maria arvelee Nooran harrastaneen seksiä mahdollisen poikaystävänsä tai yhden illan jutun kanssa. Maria puhuu monikossa *poikaystävistä* eikä *poikaystävästä*, minkä katson viittaavan nuoren naisen mahdollisuuteen useisiin seksuaalisiin parisuhteisiin – ei huoramaisuuteen. Tätä tulkintaa tukee Marian aprikointi satunnaisesta yhden illan jutusta ja sen tuottaminen hyväksyttäväksi osaksi nuoren naisen seksuaalikäyttäytymistä (*kysehän saattoi toki olla vaikka*). Marian puhe tuottaa näin alussa Nooralle aktiivista toimijuutta, mutta adjektiivi *koskematon* tekee särön tähän konstruktion. *Koskematon*-sana perustuu ajatukseen, että mies tekee naisesta tai tytöstä epäsiiveän: nainen on kuin passiivinen kohde, jolta mies vie neitsyyden, koskemattomuuden⁸⁰. Naisen ensimmäistä yhdyntää kuvaavat sanat on siis määritelty miehestä käsin, ja minulle herää väistämättä kysymys, millä sanalla ”koskemattomuutta” voisi kuvata naisen näkökulmasta. En kuitenkaan löydä tällaisia sanoja suomen kielestä. Niin räikeä kuin tämä epäkohta onkin, se paljastui minulle vasta tämän analyysin myötä.

Lähdetekstin viimeisessä virkkeessä Maria viittaa kiinnostavasti Nooran ensimmäiseen seksikertaan *neitsyydestä eroonpääsemisenä*. Ilmauksen nominalisoitu verbi tuottaa mielikuvan neitsyydestä kestävämmän sosiaalisena taakkana, jonka painolastina ovat nuoren naisen seksuaalisuuteen kohdistuvat kaksinaismoralistiset vaatimukset (*huora–pihtari*) (ks. luku 3.2). *Eroonpääsemiseen* liittyy paine olla seksuaalisesti tarpeeksi kokenut, muttei lutka. Tämän näkökulman rakentaminen lähdetekstiin on tärkeää, mutta yhdessä *koskematon*-sanalla se tuottaa Nooran yksiuolotteisesti uhriksi ja kohteeksi. Kaiken kaikkiaan Maria suhtautuu lähdetekstissä poliisiin positiostaan käsin Nooran seksuaalisuuteen perin kliinisesti ja rationaalisesti, minkä vuoksi Noora ei rakennu siinä

⁸⁰ Myös poikuuks *menetetään*, mutta siihen ei liity samanlaisia kielteisiä merkityksiä kuin neitsyyden menettämiseen, koska naiselta vaaditaan neitseellistä puhtautta, siinä missä miehelle seksuaalikokemukset ovat meriitti (ks. Cameron 1996: 134–136).

intohimoiseksi ja tunteelliseksi rakastelijaksi: hänen seksielämänsä selvittäminen on kylmästi osa rikoksen selvittämistä.

Siirtyessäni tarkastelemaan käännöstä pidän mielessäni, että feministisen käännöksen oivallisena lähtökohtana voisi toimia Nooran ympärille rakennetun uhriuden ja miehestä käsin määritellyn seksuaalisuuden purkaminen. Kohdetekstissä on ensinnäkin käytetty yksikköä *Freund*, siinä missä lähdetekstissä Maria puhuu monikossa *poikaystäväistä*⁸¹. Yksikkömuoto rakentaa alkuun lähdetekstiä perinteisempää sitoutumispuhetta, joskin seuraavan virkkeen viittaus yhden illan juttuun (*One-night-stand*) tuo esiin sitoutumattoman seksin mahdollisuuden myös käännöksessä – Marian sitä moralisoimatta (*natürlich*). En pidä tätä eroa lähde- ja kohdetekstin välillä merkittävänä, joten kiinnitän huomioni enemmän käännöksen viimeisen virkkeen hämmentävään sananvalintaan *die Defloration*, joka kytkeytyy verbiin *deflorieren* (’riistää neitsyys’). Sanaan yhdistyy selvästi väkivaltaisuus ja DUDEN-sanakirjan (2003) määritelmässä myös kliinisyys: ”Zerstörung des Jungfernhäutchens einer Frau” (naisen immenkalvon rikkominen). Maria käyttää sanaa lääketieteellisessä merkityksessä ikään kuin lainaten patologin käyttämää jargonia, mutta tämä ei riitä perusteeksi katsoa negatiivista, väkivaltaista ja miehestä käsin kuvattua ilmaisua läpi sormien. Sen myötä Noora rakentuu seksuaaliseksi objektiksi, jonka omilla haluilla ja toiveilla ei ole merkitystä.

Feministisen tulkinnan kannalta kumpaakaan tekstiä ei voi pitää onnistuneena: sekä lähde- että kohdetekstissä Noora määrittyy äänettömäksi uhriksi. Käännös voitaisiin ”pelastaa” feminismiin kuvaamalla Nooran neitsyyden menettämistä myönteisellä ilmaisulla sekä tuomalla esiin naisen seksuaalisuutta rajaavat sosiaaliset normit lähdetekstiä selvemmin. Näiden ajatusten pohjalta päädyn seuraavaan ratkaisuun: *Natürlich konnte es sich um einen One-night-stand gehandelt haben. Hatte sie Sex vielleicht unter sozialem Druck gehabt? Seltsam allerdings, dass Noora ihr erstes Mal in keinem der Tagebücher erwähnt hatte, die ich bisher gelesen hatte.* En kuitenkaan voi pitää ilmausta *ihr erstes Mal* (”eka kerta”) hyvänä ratkaisuna kuvata naisen neitsyyden menettämistä myönteisesti, sillä se on siihen tarkoitukseen turhan neutraali. Jätän täten feministisille kääntäjille haasteen luoda kokonaan uusia naisen seksuaalisuutta kuvaavia ja rakentavia sanoja.

⁸¹ Yksikkömuotoon saattaa olla syynä geneerisen maskuliinin vaikutus, sillä lukija voisi tulkita monikon *Freunde* viittaamaan yleisesti *ystäviin* (vrt. *Hatte sie Freunde?*), ennen kuin hän joutuisi korjaamaan sanan tarkoitejoukoksi *poikaystävät* luettuaan virkkeen lopun viittauksen seksiin. Tosin jo ennen esimerkkiä Maria on kysellyt Ramilta Nooran ihastumisesta taitoluistelupariinsa Janne Kiveen, joten teeman perusteella kysymys poikaystäväistä olisi hyvin luonteva jatko. Lukija ei siis lukisi kontekstin viitekehityksessä välttämättä monikkoa *ystäviksi*, vaan enemmän *poikaystäviksi*.

Esimerkissä 20 on puolestaan kyse Marian seksuaalisuudesta. Siinä Maria on tullut hiljattain työpäivän jälkeen kotiin, kun Antti ottaa hänet syliinsä.

20. Lopulta päädyimme vaatesekamelskan päälle rakastelemaan, pyöreä vatsani pakotti perinteisiin asennonvalintoihin. – Tiedätkö, mitä sun siskosi mies sanoi pelänneensä kun Eeva oli raskaana ja ne rakasteli? Antti kysyi yhtäkkiä virnistäen ja pysäyttäen liikkeidemme keinunnan. – No? ihmettelin, haluten jatkaa jo. – Että vauva kurkkii, Antti nauroi. (173)

Schließlich liebten wir uns inmitten der verstreuten Kleidungsstücke. «Weißt du, was mir der Mann deiner Schwester erzählt hat? Wovor er Angst hatte, als Eva schwanger war und sie sich geliebt haben?», fragte Antti plötzlich grinsend und hielt in seinen Bewegungen inne. «Was denn?» «Dass das Baby zuguckt», lachte Antti. (172)

Lähdetekstissä Marian ja Antin rakastelu piirretään lukijan eteen yksityiskohtaisemmin kuin kohdetekstissä, josta puuttuu kokonaan rakasteluasentoihin liittyvä kohta (*pyöreä vatsani pakotti perinteisiin asennonvalintoihin*). Kohdassa verbi *pakottaa* tuo Marian sanomana esiin hänen halunsa kokeilla erilaisia asentoja, mutta raskauden rajoittamana hän ja Antti joutuvat tyytymään ”niihin tavallisiin”. Yhä vahvempi oma halu Marialle rakentuu lähdetekstissä Antin pysäyttäessä heidän liikkeensä vastoin Marian tahtoa (*haluten jatkaa jo*) – kohdassa, joka on myös jätetty pois käännöksestä. Lähdetekstissä Marian toiminta on näin riippuvainen Antista, mutta se ei ole yksin Antin määrittämää. Maria rakentuu aktiiviseksi osapuoleksi halujensa ja *yhteisen* keinunnan kautta (liikkeidemme). Hän ja Antti toimivat yhdessä.

Ensisilmäyksellä Mariasta näyttää rakentuvan kohdetekstissä passiivisempi kuin lähdetekstissä, sillä Marian halua jatkaa ei ole kirjoitettu käännökseen, vaikka hän pysähtyy. Vai pysähtyykö? Tarkalleen ottaen Antti pysäyttää käännöksessä vain oman liikehdintänsä (*seinen Bewegungen*), jolloin Marian voi tulkita pysähtymisen sijaan jatkavan itse liikkeitään. Tällöin poisjätetty rakentuisi Marian seksuaalisesti aktiivista toimijuutta tukevaksi ratkaisuksi. Olisi tosin paikallaan ohjata lukijaa tähän tulkintaan nykyistä selkeämmin, sillä pelkästään Antin liikkeiden korostuessa on helppo lukea Marian liikehdinnän olevan niistä riippuvainen: jos Antti pysähtyy, myös Maria pysähtyy. Jotta Marian toiminta rakentuisi tekstiin eksplisiittisemmin, se on syytä kirjoittaa auki käännökseen: «*Was denn?*», *wunderte ich mich und genöß meine Bewegungen gegen Anttis Körper*.

6.2.2.2 Feministin marssi

Luvun 6.1 olen nimennyt *maskuliinin marssiksi* alleviivatakseni kieltä näkyvän miehen tuottajana: geneerinen maskuliini toimii armeijan kaltaisen järeän koneiston tavoin jyräten naiset piiloon. Niin ikään tämän luvun nimi yhdistyy maskuliiniseen sotadiskurssiin *marssi*-sanana myötä ja on saanut

kimmokkeen aineistostani: Maria marssii lähde- ja kohdetekstissä. Tarkoitukseni on seuraavaksi selvittää, millaisia merkityksiä Marian marssiin kytkeytyy. Kysymyksen taustalla vaikuttaa Arto Jokisen (2000: 219) huomio siitä, ettei pelkästään naistoimija tee tarinasta feminististä, sillä nainenkin voi uusintaa seksistisiä maskuliinisia toimintamalleja. Voiko siis vahvasti maskuliiniseen diskurssiin liittyvä verbi toimia Marian feministisyyden rakennusaineena vai kytkeekö se Marian seksistisiin toimintatapoihin?

Ennen kuin lähdän analysoimaan *marssia*-verbin merkityksiä ja sen käännösratkaisuja aineistossani, tarkastelen lähemmin sen sanakirjassa saamia yhteyksiä. KS:n (2008) mukaan *marssia*-verbillä ilmaistaan paitsi yleisesti kulkemista marssirivistössä myös mielen osoittamista. Sen avulla voi ilmentää usein kielteisiksi nimettyjen tunteiden, kuten loukkaantumisen tai suuttumuksen, kanavoimista toiminnaksi. *Marssia*-verbi ei siten väistämättä kytkeydy sotaan tai muuhun maskuliinisen kulttuurin toimintakenttään, joskin toiminnallisuus on rakentunut rationaalisen miehen ihannekuvaksi ja miehen valta-asemaa tukevaksi konstruktioksi, *hegemoniseksi maskuliinisuudeksi* (ks. Sipilä 1994: 20–21). Toiminnan nimeäminen automaattisesti maskuliiniseksi ylläpitäisi sen näennäistä luonnollisuutta ja lujittaisi tunteellisen naisen ja toimivan miehen stereotyyppiä. Tästä näkökulmasta *marssia*-verbillä olisi ainakin periaatteessa mahdollisuus toimia stereotyyppien purkajana sijoittuessaan uusiin konteksteihin. Ilman kontekstia ei voidakaan ratkaista, rakentuuko verbi feministiseksi tai seksistiseksi.

Maria viittaa *marssia*-verbillä omaan toimintaansa yhteensä kuusi kertaa lähdetekstissä. Analysoitavakseni olen valinnut niistä kolme hedelmällisintä (esimerkit 21–23). Valitsemistani kohdissa verbi liittyy keskeisesti tunteiden (”feminiinisen”) ja toiminnan (”maskuliinisen”) vastakkainasetteluun⁸², joka leimaa muutoinkin Marian poliisiutta.

Yleensä hukutin avuttomuuden tunteeni päättömään toimintaan. Mutta miksi helkkarissa minun olisi koko ajan pitänyt olla kova, reipas ja aikaansaava? Ei syy ollut pelkästään se, että poliisilaitoksen miehisessä maailmassa naisen oli aina onnistuttava satakaksikymmentäprosenttisesti tullakseen otetuksi vakavasti. Näköjään tarvittiin raskaus, ennen kuin annoin itselleni luvan olla heikko edes puolipäivää, näköjään siihen tarvittiin tieto, että se vaikutti myös toiseen ihmiseen. Ehkä minun olisi opittava pitämään itsestänikin hiukkasen enemmän. Opittava antamaan itselleni epäonnistumisetkin anteeksi. (288)

⁸² Käsittelemistäni esimerkeistä on mahdollista löytää myös muita tekijöitä kuin tunteet, ja ne voisi luokitella esimerkiksi sen perusteella, että verbi kuvaa niissä päättävää toimintaa. Tarkasteluun valitsemiani esimerkkejä erottaa kuitenkin muista teoksessa esiintyvistä *marssia*-verbeistä juuri se, että ne liittyvät tunteiden tukahduttamiseen tai niiden korostamiseen. Siksi olen halunnut nostaa kyseisen asetteluun keskiöön.

Katson Marian viittaavan tässä puheessaan edellä mainitsemaani hegemonisen maskuliinisuuden toimintakulttuuriin ja sen vaatimuksiin. Marian kokemus saa tukea Arto Jokisen sanoista:

Jos nainen haluaa yleensä miehille kuuluvaksi miellettyä poliittista tai taloudellista valtaa, joka ei perustu tehostetun feminiinisyteen, hänen on omaksuttava hegemonisen maskuliinisuuden asenteet, arvot ja käytöstavat. Naisen on läpäistävä miehuuskokeita, mutta vielä paremmin kuin miehet. Hänen on oltava vielä 'kovempi' kuin yksikään hänen kanssaan kilpaileva mies. (Jokinen 2000: 218.)

Tästä asetelmasta käsin on kiinnostavaa lähteä analysoimaan *marssia*-verbiä. Esimerkissä 21 Maria yrittää siirtää ajatuksensa pois toisten ihmisten tunteista. Hän on juuri pohtinut, miltä Nooran vanhemmista heidän tyttärensä kuolema mahtaa tuntua.

21. Minun oli ravisteltava itseäni henkisesti, etten olisi alkanut liikaa miettiä ihmisten tunteita. Hyödyllisempää olisi kai pohtia sitä, miten murhaaja oli onnistunut saamaan käsiinsä Nooran luistimet. [– –] Marssin syrjemmäksi soittamaan. (33)

Ich musste mich in Gedanken zur Ordnung rufen, um nicht zu viel über die Gefühle anderer Menschen nachzugrübeln. Nützlicher war es zu überlegen, wie der Mörder an Nooras Schlittschuhe gekommen war. [– –] Ich ging ein Stück weiter, um zu telefonieren – –. (32–33)

Sekä lähde- että kohdetekstistä käy ilmi, että Maria kokee herkästi empatiaa uhrien omaisia kohtaan (*etten olisi liikaa alkanut miettiä ihmisten tunteita / um nicht zu viel die Gefühle anderer Menschen nachzugrübeln*). Toisten tunteiden pohtiminen vaikuttaa ”häiritsevän” hänen toimintaansa (*hyödyllisempää olisi / nützlicher war es*), joskaan lähdetekstissä Maria ei ole täysin sitä mieltä, että tunteiden käsitteleminen olisi aivan hyödytöntä puuhaa (*kai*). Mielenkiintoista on, mikä saa Marian työntämään tunteet taka-alalle ja vähättelemään niiden merkitystä – maskuliininen poliisikulttuuriko?

Tulkitsen *marssia*-verbin rakentuvan hallinnan kokemuksen tueksi lähdetekstissä: sen kautta poliisi-Maria palauttaa itsensä tutkintakysymysten äärelle ja alkaa toimia ”tunteilun” sijaan (*marssin syrjemmäksi soittamaan*). Lähdetekstin kontekstissa Marian *marssin* voi käsittää maskuliinisen toimintatavan vahvistamiseksi poliisikulttuurissa, jossa pitää ”olla kova, reipas ja aikaansaava”. Feministisen tulkinnan kannalta keskeiseksi nousee tällöin esimerkin toinen virke, jossa Maria ei ehdottomasti yhdy näkemykseen tunteiden pohtimisen hyödyttömyydestä: empimisessä pilkahtaa kritiikki maskuliinisia toimintatapoja kohtaan, vaikka Maria antaa niille periksi – alistuu niihin. Erityisen merkityksellisen siitä tekee sen mahdollisuus kyseenalaistaa stereotyyppisesti naiseuteen kytkettyjen tunteiden mitättömyys.

Tämä mahdollisuus ei kuitenkaan rakennu käännökseen, sillä Maria toteaa siinä ykskantaan tunteiden miettimisen hyödyttömäksi (*nützlicher war es*). Marian ”tunteilu” tuotetaan kohdetekstissä lähdetekstiä selkeämmin hallinnan menettämiseksi: hänen täytyy palauttaa itsensä järjestykseen (*zur Ordnung rufen*). Tämän kuriin ja järjestykseen viittaavan ilmauksen myötä tunteet ja toiminta rakentuvat toisilleen vastakkaisiksi myös ilman *marssia*-verbiä (*ging* vrt. *marschierte*), ja sen puuttumisesta huolimatta Marian voi katsoa noudattavan maskuliinisia toimintatapoja myös käännöksessä. Näiden tapojen kyseenalaistamiseksi olisi vähintään paikallaan kirjoittaa kohdetekstiinkin epävarmuutta ilmaiseva sana (esim. *Nützlicher war es wohl zu überlegen*).

Esimerkissä 22 keskiöön nousevat niin ikään Marian tunteet. Esimerkissä Maria raivostuu Nooran isän Kauko Niemisen syyllistäessä vaimoaan Hannaa tämän suhteesta Vesku Teräsvuoreen. Nooran vanhemmat ovat alkaneet pitää Teräsvuorta syyllisenä tyttärensä surmaan.

22. – Turha sinun on enää jossitella, olisit miettinyt ennen kuin aloitit muhinoita hänen kanssaan! Hanna Nieminen vavahti kuin lyötynä, sitten itku alkoi taas. Minä huusin äänettä itselleni, että asia ei kuulunut minulle, vaikka Kauko Niemisen puheet raivostuttivatkin. [– –] Mutta sittenkin mieleni teki alkaa huutaa miehelle takaisin. Sen sijaan marssin Hanna Niemisen luokse, kaivoin ryppyisen talouspaperinpalan taskustani ja ojensin sen hänelle. (92–93)

«Du hättest dir eben vorher überlegen sollen, mit wem du ins Bett steigst!» Hanna zuckte zusammen, als hätte er sie geschlagen, dann fing sie wieder an zu weinen. Ich rief mich lautlos zur Ordnung. Die Sache ging mich nichts an, so sehr mich Kauko Niemens Worte in Rage brachten. [– –] Trotzdem hätte ich ihm liebend gern die Meinung gezeigt. Stattdessen ging ich zur Hanna, zog ein zerknittertes Stück Küchenkrepp aus der Tasche und hielt es ihr hin. (92)

Lähdetekstissä Maria raivostuu Kaukolle, mutta hän katsoo parhaaksi hillitä kielenkäyttönsä (*huusin äänettä itselleni*) ja kanavoi tunteensa elekieleksi marssien mielenosoituksellisesti Hanna Niemisen luo. Lähdetekstissä marssiminen on paradoksaalisesti sekä tunteiden hillitsemistä että niiden ilmentämistä. Myös käännöksessä Maria haluaisi sanoa Kauko Niemiselle suorat sanat (*hätte ich ihm liebend gern die Meinung gezeigt*), mutta hän pitää itsensä viimeiseen asti kurissa (*rief mich lautlos zur Ordnung*). Käännöksessä Maria ei tuo raivoaan esiin edes nonverbaalisesti marssimalla, sillä hän vain *kävelee* (*ging*) alistuen peittämään raivonsa kokonaan. Mikä Mariaa estää raivostumasta Kauko Niemiselle? Pelkääkö hän auktoriteettinsa menetystä poliisina?

Marssia-verbin monimerkityksisyyden esiintuomiseksi olisi perusteltua käyttää sitä käännöksessäkin: Maria ei marssi ainoastaan sivuuttaakseen tunteet vaan myös kanavoidakseen niitä. Mutta miten verbi on merkityksellinen henkilöahmon feministisyyden kannalta? Tätä pohiessani käännän katseeni Marian raivon syyhyn. Maria näyttää suuttuvan Kaukolle Hannan

puolesta, jota Kauko syyllistää tyttärensä surmasta rakentaen Hannan seksuaalisuuden vallankäyttönsä välineeksi (*aloitit muhinoida hänen kanssaan / mit wem du ins Bett steigst*). Tällaisesta vallankäytöstä feministinen Maria raivostuu varmasti, jolloin *marssia*-verbiä tärkeämpää on tuoda ylipäänsä esiin Marian raivo sekä lähde- että kohdetekstissä. Toki lähdetekstin marssin voi nähdä tuottavan kriittisempää Mariaa kuin käännöksen *gehen*-verbin, mutta marssi ei itsessään rakennu erityisen feministiseksi. Esimerkissä 22 feministisen tulkinnan kannalta olennaisinta on kyseenalaistaa *marssia*-verbin (*marschieren*) kytkös maskuliinisen diskurssiin käyttämällä sitä moninaisissa konteksteissa.

Seuraavassakin esimerkissä Maria marssii vihaisena, mutta tällä kertaa marssi korostaa verbaalista raivoa. Maria on juuri saanut selville, että Pertti Ström on löytänyt Nooran surmassa murha-aseena käytetyt luistinsuojukset ja ottanut ne salaa itselleen.

23. – Saatanan Ström! Hyvä kun tulit kertomaan, sanoin yhtä aikaa sekä ärtyneenä että kiitollisena Puupposelle. [– –] Päivystäjä tiesi kertoa Strömin olevan oikeudessa, jätin soittopyynnön ja marssin rikostekniikan osastolle, josta sentään löysin Hannu Hirvosen. [– –] Hänen silmänsä menivät sikkaraan paksujen linssien alla, kun hän näki minut, ja pujoparran pää alkoi väpättää. [– –] Hirvosen naurettava pujoparta väpätti juuri käteni korkeudella, tartuin siihen kiinni ja vedin miehen pään melkein kiinni rintoihini. – Alahan kertoa nyt! [– –] Ilmeisesti uhkaavan käytökseni ja hellänäidillisen olemukseni välinen ristiriita hämmensi Hirvosen niin täydellisesti, että hän alkoi selittää –. (200–201)
- «Dieser verdammte Ström! Gut, dass du es mir gesagt hast.» [– –] Von der Zentrale erfuhr ich, dass Ström gerade als Zeuge in einem Verfahren aussagte. Ich hinterließ ihm eine Nachricht und marschierte zu den Kriminaltechnikern. [– –] Dort traf ich Hannu Hirvonen an, der gerade einen Bericht überflog. Bei meinem Anblick kniff er die Augen hinter den dicken Brillengläsern zusammen, und sein Spitzbart begann zu zittern. [– –] Hirvonens lächerlicher Spitzbart kam mir gerade recht, ich griff danach und zog sein Gesicht dich an mich heran. «Raus mit der Sprache!» [– –] Offenbar stürzte der Widerspruch zwischen meinem sanftmütterlichen Aussehen und meinem rabiaten Verhalten Hirvonen dermaßen in Verwirrung, dass er zu reden begann –. (197–198)

Lähde- ja kohdetekstissä raivon tunne tulee esiin paitsi määrätietoisena ja päättäväisenä marssina myös sanallisessa muodossa kirosanojen ryydittämänä. Jos *marssia*-verbin (*marschieren*) tilalla olisi *kävellä*-verbi (*gehen*), tunne ja toiminta menettäisivät oitis intensiteettinsä. Käänöksessä verbin merkitys raivon ilmentäjänä painottuu entisestään, kun lähdetekstin eksplisiittinen tunteenilmaus *ärtyneenä* on jätetty pois. Feministiseksi *marssia*-verbi rakentuu kytkeytyessään äitiyden stereotypian purkamiseen. Molemmissa teksteissä Maria arvelee, että hänen ”epä-äidillinen” käytöksensä saa Hannu Hirvosen hämmentymään, ja marssi tehostaa näin luonnollistetun lempeän äidillisyyden horjuttamista – Marian toiminnan lähestyessä jopa äidillisyyden vastakohtaksi tuotettua toimintaa, maskuliiniseen kulttuuriin kytkeytyvää väkivaltaa (ks. Jokinen 2000: 11–50).

Edellä tarkastelemieni kolmen esimerkin pohjalta totean, että *marssia*-verbi saa erilaisissa konteksteissa hyvin erilaisia tulkintoja. Esimerkin 21 tavoin sen avulla voi ottaa maskuliiniset toimintatavat haltuun tai se voi toimia feministisen kritiikin tehokeinona, kuten esimerkissä 23. Feministi voi siis marssia.

6.2.2.3 Karjuvat, kiljuvat ja vollottavat naiset

Deborah Cameron (1996: 98–99) kritisoi naisen ja miehen ääneen liittyvää stereotypiaa, jonka mukaan matala ääni yhdistyy auktoriteettiin sekä arvovaltaisuuteen ja kimeä tai hento ääni niiden puutteeseen⁸³. Cameronin (mts. 99) mukaan tämä näkemys on seksistinen, ja sillä konstruoidaan naiset alistaiseen asemaan miehiin nähden vähättelemällä naisten puhetta. Naisten puheen vähäistä arvostusta vielä ongelmallisempaan Cameron (1995: 200) pitää binaarista jakoa maskuliiniseen ja feminiiniseen puhetyyliin, jota esimerkiksi eromalli tuottaa (ks. luku 3.1). Vaikka eromallin ajatus naisten erilaisesta mutta miesten kieleen nähden yhtä arvokkaasta kielestä on äkkiseltään kiehtova, eromallin kannattajat tulevat essentialisoineeksi naisten ja miesten välisen kielellisen eron vetoamalla yleisesti siihen, että miehet ja naiset *ovat* erilaisia. Tällaisen yksinkertaistamisen myötä sivuutetaan se, minkä takia naisten ja miesten puhe on erilaista ja mitä merkitystä on niillä tavoilla, joilla puheet eroavat toisistaan. (Cameron 1995: 200.) Cameron näkee essentialisoinnin osaksi seksismiä:

Olisi liioiteltua väittää, että kaikki kielen sukupuolieroista tehdyt havainnot olisivat seksistisiä ja halventaisivat naista. Joskus ne ovat seksistisiä ainoastaan sikäli, että ne vahvistavat käsitystä absoluuttisesta ja kaikenkattavasta sukupuolierosta. (Cameron 1996: 63.)

Tavat kuvata naisen ja miehen ääntä systemaattisesti erilaisiksi ylläpitää sukupuolieroja ja tuottaa hierarkkisia valta-asemia toimijoiden välisissä suhteissa. Tutkielmassani Maria kytkee äänen niin ikään auktoriteettiin⁸⁴, mutta kielellisen sukupuolieron luonnollisuus ja siihen perustuvat valta-asetukset horjuvat hänen kuvatessa naisten ja miesten äänenkäyttöä samoilla verbeillä. Aineistossani

⁸³ Kuuluisin esimerkki tämän stereotypian konkreettisesta toteutumisesta lienee Margaret Thatcher, joka tietoisesti pyrki madaltamaan ääntään vaikuttaakseen vakuuttavammalta (Cameron 1996: 98, 249).

⁸⁴ Maria Kallio kuvaa taitoluisteluvallmentaja Elena Grigorievan ääntä matalaksi naisääneksi, ”jossa oli niin paljon auktoriteettia, ettei sitä tarvinnut juuri korottaa” (10). Oman äänensä auktoriteettia Maria sivuaa käskiessään Janne Kiven pysäyttäneitä poliiseja jättämään tilanteen hänen hoidettavakseen: [S]anoin kaikkein autoritaarisimmalla äänelläni. – *Minä hoidan Kiven* (242). Auktoriteetin lisäksi Maria kytkee äänen fyysiseen olemukseen. Marian mielestä kuntosaliryrittäjä Tomi Liikasen ääni on ”liian ohut jyrkävään vartaloon” (312). Isokokoisella miehellä luulisi kai olevan jyrkävää ääniä, ja sana *liian* viittaa ohuen äänen rakentuvan kulttuuristen oletusten vastaiseksi. Kuten Tuula Gordon (2001b: 94) toteaa: ”Ääni on sekä ruumiillinen että sosiaalisen ja kulttuurin läpäisemä.”

sekä naiset että miehet *karjuvat* (*brüllen*), *karjaisevat* (*schnauzen*), *kiljuvat* (*schreien*), *sähisevät* ja *sähähtävät* (*fauchen*). Tällaisen verbien käytön voi tulkita feministiseksi, sikäli kun verbit eivät liity seksismiin: miehen kiljuntaa ei esimerkiksi yhdistetä ”naiselliseen” heikkouteen, jolloin nainen määrittyisi kielteiseksi ja väheksyttäväksi. Sukupuolittuneiden äänenkäyttöä ilmaisevien verbien vaihtaminen päikseen ei itsessään poista seksismiä, vaan tällaisen toiminnan on sitouduttava kokonaisvaltaisesti sukupuolieron purkamiseen.

Sukupuolieroa voi kyseenalaistaa paitsi kääntämällä verbit nurin myös pohtimalla eksplisiittisesti sukupuolta. Näin Maria tulee tehneeksi seuraavassa esimerkissä.

24. – Mitä helvettiä sinä oikein luulet tekeväsi? kähisi raivokas ääni, josta oli vaikea päätellä puhujan sukupuolta. [– –] – Häivy silmistäni, lopullisesti! Sanoja seurasi ovenavaus, kuin kähisijä olisi paiskannut toisen ulos käytävään. (10)

«Was bildest du dir eigentlich ein?», fauchte jemand, ob Mann oder Frau, war nicht an der Stimme zu erkennen. [– –] «Ich will dich nie mehr sehen, ist das klar?» Die Tür ging auf, der Unbekannte mit der fauchenden Stimme schien die andere Person auf den Gang zu stoßen. (10)

Sekä lähde- että kohdetekstissä tuodaan esiin, ettei Maria voi päätellä toimijan sukupuolta tämän äänenkäytön perusteella. Tarkalleen ottaen lähdetekstissä raivokas ääni *kähisee* ja käänöksessä joku *sähisee* (vrt. *krächzen* ’kähistä’), mutta kumpaakaan verbiä ei sanakirjoissa rajata selvästi sukupuolen osalta (ks. KS 2008; DUDEN 2003; WAHRIG 1997). Sitä paitsi sukupuolen kyseenalaistamalla Maria kyseenalaistaa myös verbin sukupuolittuneen käytön, mikäli se sattuisi stereotyyppisesti osoittamaan joko naiseen tai mieheen. Toimijan sukupuolen rakentuessa tällä tavalla avoimeksi on ristiriitaista viitata kohdetekstissä kähisijään maskuliinimuodolla *der Unbekannte* (*mit der fauchenden Stimme*). Ratkaisun taustalla lienee ajatus geneerisestä maskuliinista, jonka olen jo aiemmin todennut kelvottomaksi feminismin näkökulmasta. Käännöksestä on lisäksi jätetty kirosana kokonaan pois, ja *häipyä*-verbin imperatiivin tilalla on käytetty pehmeämpää *minä*-muotoa (*Ich will dich nie mehr sehen*) huutomerkin vaihtuessa kysymysmerkkiin. Käännös ei ole yhtä tiukkasävyinen kuin lähdeteksti, ja herää kysymys, onko kääntäjä halunnut häivyttää ”maskuliinisiksi” miellettyjä kovia aineksia, kuten kiroilua ja käskemistä, jotta lukijalla olisi tilaa tulkita kähisijä myös naiseksi maskuliinimuodosta huolimatta. Tätä selkeämpää – joskaan ei välttämättä kaunokirjallisuudessa yhtä hyväksyttävää – olisi viitata tekijään sekä feminiini- että maskuliinimuodolla (esim. *Die Tür ging auf, die oder der Unbekannte mit der fauchenden Stimme schien die andere Person auf den Gang zu stoßen*). Tällöin sukupuolettomuuden taustalle rakentuva kielellisen sukupuolieron kritiikki ei yhdistyisi seksistiseen kieleen.

Deborah Cameron (1996: 101) kritisoi eromallia paitsi sukupuolieron ylläpitämisestä myös siitä, että se esittää miehet ja naiset samalla tavalla ja tasavertaisesti sorrettiina. Cameron kutsuu tätä ”naiset eivät saa äänestää/miehet eivät saa itkeä” -argumentiksi, joka tuottaa sukupuolta toisistaan poikkeaviksi mutta yhtä tärkeiksi arvoiksi ja tavoiksi sivuuttaen kysymyksen vallasta. Kritiikillään hän viittaa siihen, että miehen sukupuolirooli ennen muuta tukee miesten valta-aseman säilymistä epäkohdistaan huolimatta: miesten on kiellettyä itkeä, osoittaa tunteitaan tai läheisyyttä, koska ne viittaavat heikkouteen (mts. 99–101; ks. Sipilä 1994). Nähdäkseni Cameron haluaa näin korostaa, ettei hegemoniselle maskuliinisuudelle perustuva miehen sukupuolirooli – niin ahdas kuin se onkin – ole viaton konstruktio, vaan poliittinen valtajärjestelmä, jota tiedostamattaan tai hyvin tiedostaen tukemalla mies rakentaa ylivertaista asemaansa suhteessa naiseen. Cameron (1996: 101) tosin huomauttaa, että valtaa tavoitellessaan miehen kannattaa esittää paikoin myös haavoittuvaa. Kiinnostavaa on, millaisia merkityksiä miehen itku saa kulloinkin. Sosiaalipsykologi Jukka Tontti toteaa seuraavasti:

Useimmat meistä parkuvat ensi kertaa jo syntyessään, ja myöhemmin itkemme monista eri tarpeista ja syistä. Ihmisen kasvaessa kulttuurinsa aikuisuuteen itku saa uusia merkityksiä. Itkemistä säätelevät yhä enemmän sosiaaliset säännöt ja yhä vähemmän pelkät biologiset tarpeet ja välitön reagointi. (Tontti 1997: 52.)

Tontti (1997: 52) epäilee, että itkua yritetään viivyttää tahallaan, koska se koetaan ja tulkitaan usein häpeälliseksi voimattomuuden osoitukseksi. Tätä taustaa vasten on ollut jännittävää havaita, kuinka antaumuksella henkilöahmot vuodattavat kyyneleitä aineistossani. Maria kuvaa verbeillä *parkua*, *volista*, *vollottaa*, *ulista* ja *ulvoa* niin toisten naispuolisten henkilöahmojen itkua kuin omaa itkuaan: Elena Grigorieva *purskahtaa itkuun ja ulisee* (24), Silja Taskinen *pyrskähtää ulvomaan* (52), Hanna Nieminen *ulvoo itkusta* (90) ja *puhkeaa vuolaaseen volinaan* (236), Jaana Markkanen *itkee nytkien ja äänettömästi* (111) sekä *ulisee* (113) ja Maria itse *vollottaa* (61), *volisee* (115) ja *parkuu* (158). Käännöksessä *weinen*-verbin rinnalla on käytetty usein verbiä *heulen*, kun lähdetekstissä esiintyy joku edellä mainituista verbeistä: Silja *heult los* (52), Hanna *heult laut auf* (90) ja *bricht in lautes Heulen aus* (233), Jaana *heult* (113) ja Maria *fängt an zu heulen* (115) sekä *heult aus* (158). Aineistossani näitä verbejä ei ole käytetty väistämättä kielteisessä merkityksessä, vaikka esimerkiksi *MOT Saksa* -verkkosanakirja antaa saksankieliselle verbille *heulen* halventavan merkityksen. Seuraavaksi analysoinkin lähemmin sitä, millaisia merkityksiä Marian parkumiseen kiinnittyy feminismistä käsin tarkasteltuna: määrittyykö itkeminen maskuliinisessa poliisiyhteisössä

kielteiseksi vai rakentaako Maria siitä itselleen voimavaran? Esimerkissä 25 Maria liikuttuu Noora Niemisen kohtalosta.

25. En viitsinyt edes yrittää olla parkumatta, vaikka minusta tuntui, etten ollut viime päivinä juuri muuta tehnytään. Olin tyytyväinen, että olin piilossa huoneessani punaisen valon takana, sillä en kaivannut enempää kommentteja herkästä tilasta, jossa laitoksen miesten mielestä olin. Kun olin volissut tarpeekseni, otin käsiini luistimet sisältävän pussin. (158)

Ich versuchte gar nicht erst, die Tränen zurückzuhalten. Nur gut, dass ich hinter verschlossenen Türen saß, sonst hätte ich mir wieder dämliche Bemerkungen von meinen Kollegen anhören müssen. Als ich mich ausgeheult hatte, nahm ich den Beutel mit den Schlittschuhen zur Hand. (158)

Lähdetekstissä Maria antaa itselleen luvan parkua, joskin hänen on selvästi usein pidäteltävä itkuaan (*en viitsinyt edes yrittää*). Maria tahtoo volista piilossa mieskollegoiltaan, jotka ovat ilmeisesti vihjailleet hänen olevan itkuherkkä raskauden takia (*en kaivannut enempää kommentteja herkästä tilasta*); *parkua*-verbin voi tulkita olevan peräisin pikemmin näiden poliisimiesten halventavasta puheesta kuin Marialta itseltään. Mariaa ärsyttää selvästi mieskollegoidensa suhtautuminen itkemiseen, mutta samalla häntä harmittaa oma herkkyytensä, jonka hän liittyy tehottomuuteen (*etten ollut viime päivinä juuri muuta tehnytään*). Taustalla on luettavissa Marian kamppailu maskuliinisessa poliisimaailmassa, jossa parkujille ei juuri ole sijaa toiminnan kentällä. Lähdetekstissä tämä kamppailu päättyy kuitenkin Marian voittoon hänen ottaessa itkemiselle kunnolla aikaa töiltään (*kun olin volissut tarpeeksi*). Jukka Tontin (1997: 53) mukaan ”ihmiset lakkaavat itkemästä, kun he kokevat tasapainottuneensa emotionaalisesti, ’kuivuneensa’ tai ’saaneensa kyllikseen’”. Marian volinan voi näin tulkita myönteiseksi puhdistautumiseksi, jonka kautta Maria määrittelee usein kielteiset *parkua*- ja *volista*-verbit uudelleen.

Käännöksessä käytetty ilmaisu *die Tränen zurückzuhalten* on huomattavasti maltillisempi kuin lähdetekstin *parkua*: siihen yhdistyy mielikuva äänettömästä kynelehtimisestä äänekkään parkumisen sijaan. Ilmaisua ei yhtä lailla voi tulkita mieskollegoilta lainatuksi puheeksi, vaan ennemmin Marian omiksi sanoiksi. Mieskollegoiden huomautuksia itkemisestä ei käännöksessä liitetä lainkaan Marian raskauteen (vrt. *herkkä tila*), jolloin niiden voi tulkita liittyvän yleisesti naiseuteen. Feministisen tulkinnan kannalta tällä erolla ei nähdäkseni ole radikaalia merkitystä, sillä molemmissa teksteissä on joka tapauksessa kyse sukupuoleen liittyvästä stereotypiasta: joko herkästä äidillisyydestä tai tunteellisesta naiseudesta. Sen sijaan lähdetekstiä paremmin kohdetekstissä tulee *dämlich*-sanana myötä esiin se, kuinka paljon Mariaa ärsyttää laitoksen miesten stereotypioihin perustuvat kommentit: hän leimaa ne suorastaan tyhmiksi. Lopulta lähdetekstin tavoin Maria volisee oikein kunnolla (*als ich mich ausgeheult hatte*), ja myös käännöksessä Maria

onnistuu irtisanoutumaan miehisen poliisimaailman normeista. Halutessaan feministinen kääntäjä voisi tuoda Marian tasapainoilun tunteiden ja toiminnan välillä näkyvämmiin esille kirjoittamalla lähdetekstistä välittyvän Marian kokemuksen aikaansaamattomuudesta.

6.2.3 Eksplisiittinen feminismi

Marian feministisyyden kannalta sukupuolta eksplisiittisesti käsittelevät kohdat ovat avainasemassa, sillä ne houkuttelevat lukijaa problematisoimaan sukupuolta. Tällaisia kohtia on aineistossani useampia, mistä osoituksena toimivat jo esimerkit 10, 13, 14 ja 23. Marian eksplisiittinen feminismi ei siis rajoitu tähän lukuun, mutta olen katsonut tarpeelliseksi korostaa sitä oman lukunsa arvoisesti yhden sukupuolistereotyyppioihin liittyvän esimerkin kautta. Esimerkissä 26 Mariaa ärsyttää se, että hän joutuu jatkuvasti työssään todistelemaan olevansa naisena vähintään yhtä pätevä poliisi kuin mies. Marian puhuessa puhelimesta Noora Niemisen isän Kauko Niemisen kanssa tämä alkaa epäillä, että surmasta epäilty karaokekuningas Vesku Teräsvuori on kuulusteluissa onnistunut vakuuttamaan Marian hurmurintaidoillaan alibinsa vedenpitävyydestä: ”*Jospa panisitte jonkun miehen asialle*”, Nieminen töksäyttää (161). Maria uskottelee itselleen, että Nieminen olisi suruissaan löytänyt jonkin vian miespoliisistakin, mutta eri toten Mariaa ottaa päähän Niemisen puheeseen rakentuva seksistinen suhtautuminen naispoliiseihin.

26. Mutta kyllä se edelleen pänni, se yllättävän laajalle piintynyt käsitys, ettei naisista oikeastaan ollut näihin hommiin, ei ainakaan muuten kuin hoivaajina. (161)

Trotzdem ärgerte ich mich nach wie vor über die erstaunlich zählebige Vorstellung, Frauen seien für Polizeidienst letztlich ungeeignet. (161)

Sekä lähde- että kohdetekstissä tuotetaan naispoliisien ammattitaitoa epäilevien puhetta. Lähdetekstissä Marian sanojen takaa voi kuulla lausahduksen ”Ei teistä naisista ole näihin hommiin”, jossa epäilijä rakentuu miespuoliseksi asemoimalla itsensä ”näiden” eli miehille kuuluvien poliisin töiden tekijäksi. Lähdetekstin konteksti Kauko Niemisen töksäytyksineen vahvistaa tulkintaa nimenomaan naispoliisien kykyihin epäluuloisesti suhtautuvista miehistä, mikä rakentaa lähdetekstiin sukupuolen vastakkainasettelun. Niin ikään käännöksessä tuotetaan epäilijöiden puhetta, joskin eri keinoin kuin lähdetekstissä: käännöksessä käytetään epäsuoran esityksen konjunktivimuotoa *seien*, jolloin Maria ikään kuin lainaa jotakuta ja ottaa siten etäisyyttä puheeseen. Tämän rakenteen myötä epäilijä ei konstruoidu käännöksessä yhtä selkeästi miespuoliseksi kuin lähdetekstissä, sillä Maria puhuu siinä yleisesti poliisinammattista (*für*

Polizeidienst) eikä lainattua puhujaa asemoida miespoliisiksi (vrt. *für unsere Polizeidienst*). Kohdetekstissä epäilijä voi rakentua helpommin paitsi mieheksi myös naiseksi.

Ratkaisevinta feministisen tulkinnan kannalta on se, että Marian puheessa seksistinen käsitys tulee kritisoiduksi molemmissa teksteissä (*mutta kyllä se edelleen pänni / trotzdem ärgerte ich mich nach wie vor*). Käännöksestä tosin puuttuu harmillisesti Marian sukupuolistereotyyppioihin liittyvä jatkopohdinta, joka herkistäisi käännöksen lukijan lukemaan naispoliisiuteen liittyviä käsityksiä feministisen Marian näkökulmasta koko käännöksessä ylipäänsä (*ei ainakaan muuten kuin hoivaajina*). Marian työyhteisössä ”naisellisella” lempeydellä ja empaattisuudella on paradoksaalisesti kaksijakoinen merkitys: toisaalta sitä tarvitaan poliisin ammatissa – kelpaisihan lempeys jopa Pertti Strömin kaltaiselle sovinnistille esimerkissä 17 –, toisaalta se mitätöidään epäammattimaiseksi käytökseksi, kuten esimerkeistä 21 ja 25 voi lukea. Kohdetekstiin voisi perustellusti kääntää koko virkkeen esimerkiksi seuraavasti: *Trotzdem ärgerte ich mich nach wie vor über die erstaunlich zählebige Vorstellung, Frauen seien für Polizeidienst letztlich ungeeignet – oder taugen als Polizistinnen nur für Bemutterung*.

6.3 Moninaiset identiteetit

Maria Kallion puhe rakentaa tietynlaisia tiloja paitsi naisille ja miehille yleensä (*makrotaso*) myös hänelle itselleen (*mikrotaso*) (ks. luku 2.2.2). Tässä luvussa analysoin Marian feministisyyttä tarkastelemalla, miten hänen identiteettinsä ovat tulkittavissa feministisiksi. Tarkastelussani vaikuttaa käsitys diskursiivisesti rakentuvista postmodernin identiteeteistä, joihin liittyy muutoksen mahdollisuus: identiteetit voivat rakentua vastakkaisiksi perinteisiin stereotyyppisiin sukupuolirepresentaatioihin nähden ja tuottaa vaihtoehtoisia feministisiä samastumiskohteita.

Analyyssissäni etenen neljän sukupuoleen nivoutuvan teeman kautta: naisellisuuden (6.3.1), naispoliisiuden (6.3.2), seksuaalisuuden (6.3.3) ja äitiyden (6.3.4). Nämä kaikki kiinnittyvät erityisesti naiseuteen, joka on miehuuden⁸⁵ lailla sukupuolen kulttuurinen ilmenemismuoto:

⁸⁵ Suvi Ronkainen (2001: 79) huomauttaa, ettei mieheys ole sukupuoli *par excellence* naiseuden tavoin: ”Naiseus jää yksilöyden antiteesiksi, joka assosioituu ruumiiseen ja universaaliin naisen paikkaan. Se uhkaa. [–] Miesruumiin omaava ei tarvitse sukupuolineutraalia puhetta ollakseen yksilö ja päästäkseen subjektiksi. Mieheys ja yksilöys, mieheys ja subjektius eivät riitele keskenään, vaan takaavat toisensa.” Ronkainen puhuu *mieheydestä*, siinä missä itse käytän työssäni käsitettä *miehuus*. Tähän käsitteeseen olen päätenyt Arto Jokisen (2000: 213) määritelmän pohjalta, jonka mukaan miehuus on miehen representoima kulttuurisesti hyväksyttäväksi määritetty maskuliinisuus, kun taas mieheys on miehuudesta poiketen yksilön itsensä neuvottelema ja performoima eikä sidoksissa biologiaan (esim. butch-

”naisuus” on ideaalin representaatio, joka asettuu ”naisen” ja ”naisellisen” väliin ja jonka kautta voidaan määritellä sosiaaliseen kategoriaan ”nainen” yhdistyviä piirteitä ja toimintoja oikeiksi ja vääriksi (Gordon 2001a: 12–16; Ronkainen 2001: 64). Feminismeissä irtisanoudutaan yksiselitteisestä jaosta yhdenlaiseen naiseuteen ja miehuuteen ja puhutaan mieluummin erilaisista feminiinisyyksistä ja maskuliinisuuksista. Eri toten postmoderniin feminismiin yhdistetyn teoreetikon Judith Butlerin (2006: 235–236) käsitys performatiivisesta sukupuolesta on nostanut esiin sosiaalisen sukupuolen ohella biologisen ruumiin feminiinisyyksien ja maskuliinisuuksien kenttänä, jolla toistetaan tai vaihtoehtoisesti horjutetaan sukupuolikategorioita ”nainen” ja ”mies” (ks. luku 2.1.2 tässä työssä). Butlerin näkemys sukupuolen kokonaisvaltaisesta esittämisestä on feminismiin kannalta hedelmällinen, ja siksi olen katsonut antoisaksi arvioida Maria Kallion identiteettejä juuri sukupuolen performatiivisuuden ja postmodernin ambivalenssin näkökulmasta: miten Marialle konstruoidaan essentialismia purkavia moninaisia ja ristiriitaisia naisidentiteettejä?

Jos identiteetit nähdään moninaisiksi ja harhaileviksi, sitä on myös niiden tarkastelu. Monisyistä tulkintaprosessia olen jäsentänyt kussakin luvussa kirjoittamalla tulkintojani ytimekkäästi auki ja kiteyttämällä feministisyyden kannalta merkitykselliset diskurssit havainnollisiksi kuvioiksi, jotka piirtävät näkyviin lähde- ja kohdetekstin suhteen toisiinsa. Kuvioissa vaaleanpunertavat ellipsit esittävät lähdetekstissä konstruoituvia ja turkoosit ellipsit kohdetekstissä rakentuvia diskursiivisia identiteettisäikeitä. Valkoiset ellipsit puolestaan kuvaavat lähde- ja kohdetekstin rinnalle tarjoamiani feministisempiä säikeitä. Lähde- ja kohdetekstin diskurssien linkittyessä yhteen niiden yhteinen osuus näkyy violetinvärisenä. Väreillä ei työssäni ole erityistä merkitystä, vaan olen valinnut ne sen perusteella, että ellipsit erottuisivat toisistaan myös mustavalko-tulostuksessa. Katkoviivaa olen käyttänyt kuvioissa kuvatakseni postmodernin identiteettikäsitteen hengessä sitä, etteivät lähde- ja kohdetekstissä rakentuvat identiteetit ole kiinteitä ja sulkeutuneita vaan ”vuotavat”.

6.3.1 Naisellisuus – ambivalenssin diskurssit

Yhdeksi keskeiseksi *Kuolemanspiraalin* ja *Die Todesspiralen* teemaksi nousee Marian naisidentiteetin konstruointi naisellisuuden suhteen. Naisellisuus liitetään pitkälti naisiin kohdistuviin odotuksiin, jotka rakentavat mm. tyyliin, eleisiin ja puheeseen kytkeytyviä määritelmiä. Tuula Gordonin ja Elina Lahelman tutkimuksessa opiskelijat viittasivat

lesbot). Katson Ronkaisen viittaavan ”mieheydellä” juuri kulttuuriseen maskuliinisuuteen, joskin käsite voisi tässä kontekstissa myös korostaa miehen vapautta biologisesta ruumistaan – verrattuna ruumiiseen assosioituvaan naiseuteen.

assosiaatioissaan nimenomaan tyyliin, kun heiltä kysyttiin, mitä naisellisuus on: rimpsuja, tuoksuja, korkokengät, hyvin laitettut hiukset ja meikit (Gordon 2001a: 15–16). Näiden elementtien kautta voidaan tuottaa niin stereotyyppistä naisellisuutta kuin sen poikkeamia ja keskustella siitä, miten ja kuka saa olla naisellinen (ks. Butler 2006: 235–236). Siinä missä naiselle on yhä hyväksyttävämpää olla maskuliininen ”neutraalin” ja yksilöllisyyden nimissä, mies ei saa toteuttaa kulttuurissa naiseen liitettyjä piirteitä tai muutoin häntä pidetään homoseksuaalina (ks. Gordon 2001a: 14–15; Jokinen 2000: 222). Myös feministinaisen naisellisuus asetetaan usein kyseenalaiseksi (Lempiäinen 2001).

Naisellisuus piirtyy jatkuvaksi tasapainotteluksi kulttuuristen odotusten täyttämisestä ja toisaalta niiden purkamisesta oman erityisen sukupuoli-identiteetin jäsentämiseksi. Tilaa erilaisille naisellisuuksille voi raivata asettumalla naisena naisellisuudelle vastakkaisiin ääripäihin mutta myös lyömällä naisellisuuden reippaasti yli, kuten Leena-Maija Rossi toteaa:

Kumouksellisuus ei välttämättä synny suoranaisesta oppositiosta, vastakkaisasetelman toiseen ääripäähän linnoittautumisesta. Vastarinta, vastakatseet, vastaeleet voivat liikkua paljon laajemmalla alueella, jossain välimailloissa. Valtavirran kuvien tietoisesti liioitteleva, parodioiva jäljitteleminen voi käydä hämmentävästä kapinasta siinä missä oppositioasemaan vetäytyminenkin – ja jopa tehokkaammin. (Rossi 1995: 11.)

Maria Kallio asettuu aineistossani ensisijaisesti Rossin mainitseman vastakkaisasetelman ääripäähän, ja hänen ajattelussaan näkyy jako ”naiselliseen” ja ”miehekkääseen” käytökseen (vrt. Tenkanen 1997: 104–105). Maria pyrkii rinnastamaan itsensä usein miehiin olemalla ”yksi jätkistä”, ja hänen naisidentiteettinsä rakentuu pitkälti erojen kautta suhteessa muihin dekkarissa esiintyviin naisiin. Tämä eronteko tulee esille erityisesti Marian ja Espoon Taitoluistelijoiden puheenjohtajan Ulrika Weissenbergin kohtaamisissa, joissa katsein käytävä naisellisuuskeskustelu on poikkeuksellisen näkyvästi esillä. Tämän keskustelun tuottamia diskursseja tarkastelen luvussa 6.3.1.1. Marian puheessa näkyy voimakkaasti myös jatkuva tasapainoilu naisellisuuden ja miehisen poliisin ammatin välillä, ja luvussa 6.3.1.2 perehdyn kysymykseen, kuinka naisellinen poliisi Maria Kallio saa olla. Näissä kahdessa luvussa Marian naisidentiteetin tarkastelun keskiössä on naisellisuutta jokseenkin kielteisiksi määrittävät vastakkainasettelu ja epävarmuus, mutta luvussa 6.3.1.3 esiin pilkahtaa naisellisuuden nautintokin. Kaiken kaikkiaan eronteko, tasapainoilu ja nautinto näyttävät ristiriitaisuudessaan muotoutuvan yhdessä laajaksi ambivalenssin diskurssiksi – ambivalentin naisidentiteetin rakentajaksi.

6.3.1.1 *Genau der Typ Frau* – vastakkainasetteleva katse

Maria Kallion naisellisuutta tarkasteltaessa Ulrika Weissenbergin hahmolla on keskeinen merkitys lähde- ja kohdetekstissä: Marian viitatessa Weissenbergiin hän kuvailee lähes poikkeuksetta tämän naisellista ulkonäköä verraten sitä usein omaan tyyliinsä. Esimerkissä 27 Maria ja Weissenberg kohtaavat toisensa ensimmäistä kertaa kasvokkain, kun Maria tapaa hänet tämän kotona kertoakseen Noora Niemisen surmasta. Vaikka Maria kohtaa Weissenbergin työnsä puolesta poliisina, hänen naisidentiteettinsä työntyy etualalle, eikä Maria rakennu oitis poliisin legitimoidun aseman myötä ylempään positioon (ks. Ronkainen 2001: 74).

27. Ovi avautui rivakasti, ja huomasin tuijottavani Matinkylän jäähallilla näkemääni turkkinaista, joka oli turhaan yrittänyt komentaa luistelijajoukkoa hiljenemään. Nytkin hän oli vahvasti ja huolellisesti meikattu. Mustanruskeat hiukset oli vedetty niskaan paksulle nutturalle, kotkanprofiilisia, ruskettuneita kasvoja kehystivät kaulakorut. Musta, valkoteräinen kävelypuku näytti yksinkertaiselta, mutta oli varmaan maksanut nuoremman konstaapelin bruttokuukausipalkan verran. Mustien avokkaiden korot olivat ainakin kymmensenttiset. Ulrika Weissenberg oli juuri sitä naistyyppiä, joka sai minut huomaamaan hiusteni hapsottavuuden ja paitani ryppyisyyden. Meikatakaan en ollut viitsinyt, koska menin pyörällä töihin. – Ylikonstaapeli Kallio ja nuorempi konstaapeli Pihko Espoon poliisista, sain sanottua. – Sopiiko, että tulemme sisään? Weissenberg komensi jaloissaan räksyttävää valkoista villakoiraa sivummalle. Katse imuroi ensin minut, sitten Pihkon. (35–36)

Die Tür wurde aufgerissen, und ich stund der Frau gegenüber, die bei der Eisshow im Pelzmantel aufgekruzt war und vergeblich versucht hatte, die Eisläufer zum Schweigen bringen. Auch jetzt war sie stark und sorgfältig geschminkt. Die schwarzbraunen Haare hatte sie im Nacken aufgesteckt, das gebräunte Gesicht mit dem Adlerprofil war von goldenem Schmuck eingerahmt. Das schwarze Nadelstreifenkostüm wirkte schlicht, kostete aber sicher so viel, wie ein Kriminalmeister im Monat verdient. Die schwarzen Pumps hatten mindestens zehn Zentimeter hohe Absätze. Ulrika Weissenberg war genau der Typ Frau, bei dessen Anblick mir bewusst wird, dass meine Haare ungekämmt und meinen Kleider zerknittert sind. Heute früh hatte ich mich nicht einmal geschminkt, weil ich mit dem Rad zur Arbeit gefahren war. «Kriminalhauptmeisterin Kallio und Kriminalpolizeimeister Pihko von Polizei Espoo», brachte ich heraus. «Dürfen wir eintreten?» Die Frau scheuchte den kläffenden weißen Pudel zur Seite. Sie musterte uns. (34–35)

Esimerkissä Weissenberg määrittäyty huolitellun meikin, kampauksen, rusketuksen, korujen, asun ja korkokenkien kautta länsimaisen naisellisuuden representaatioksi, tietynlaiseksi *naistyyppiksi* (*genau der Typ Frau*). Weissenbergin edustamaan mittapuuhun nähden Maria konstruoi epänaiselliseksi, ja hän kokee tarvetta puolustella rähjäisyyttään vedoten käytännön seikkoihin, kuten pyöräilyyn ja rahaan. Marian ja Weissenbergin välille rakentuu asymmetrinen vertailuasetelma, jossa Maria jäsenyy naisellisen naisen vastakuvana alempaan positioon. Kiinnostavaa on, että tällainen valta-asetelma rakentuu jo ennen kuin he ovat ehtineet sanoa toisilleen sanaakaan. Valta-asetelmat eivät perustukaan vääjäämättä toimijoiden keskinäisiin julkilausumiin, vaan myös sanattomalla on merkitystä positioiden luomisessa. Esimerkissä 27 hierarkkisia positioita tuottaa katse, joka ymmärretään feministisessä teoriassa merkittäväksi toimijoita erilaisiin hegemonisiin ja alistaisiin suhteisiin asettavaksi poliittiseksi valtateinoksi (ks.

Rossi 1995). Analysoitavakseni muotoutuu täten kysymys siitä, miten Marian naisidentiteettiä rakennetaan katseita tuottavan puheen kautta.

Lähde- ja kohdetekstissä katsetta visualisoivat lukijalle eksplisiittiset sanat *katse* ja *Anblick*, mutta myös verbit *tuijottaa*, *huomata* sekä *mustern*. Lähdetekstissä katseen voi tulkita kulkevan kolmesta eri suunnasta: on Marian oma katse, joka kohdistuu suoraan Weissenbergiin (*huomasin tuijottavani*) ja peilautuu Weissenbergistä takaisin Mariaan (*sai minut huomaamaan*), sekä Weissenbergin katse suuntautuneena kohti Mariaa ja tämän mieskollegaa Pihkoa (*katse imuroi ensin minut, sitten Pihkon*). Jälkimmäinen konstruoi intensiivisen *imuroida*-verbin myötä ylhäältäpäin tulevaksi ja arvioivaksi katseeksi, jonka järjestelmällisyyttä partikkelit *ensin* ja *sitten* korostavat. Weissenbergin katseen merkitys ei kuitenkaan kontekstissa selvästi yhdisty kysymykseen naisellisuudesta, sillä se kohdistuu myös Pihkoon; kenties Weissenberg mittailee Mariaa ja Pihkoa löytääkseen todisteita siitä, että he siviiliasuissaan ovat todella poliiseja. Weissenbergin katseen valta jää naisellisuuden määrittämisen suhteen hyvin marginaaliseen asemaan verrattuna Marian katseeseen. Maria ei rakennu suoraan Weissenbergin katseen objektiksi, vaan oman katseensa käyttäjäksi, jolloin Maria itse tuottaa vertailuasetelmaa Weissenbergin kaltaisen *naistyyppin* toimiessa ”vain” katseen peilauspintana (*vastakkainasetteva oma katse*). Linausmerkeillä korostan, että Marian katse saa poliittisen merkityksensä silti viime kädessä kulttuurisista naisellisuuden normeista: kysymys siitä, millainen naisen *pitäisi* olla, suuntaa omaa katsetta ja muodostaa naisidentiteetille vaatimuksia ja rajoja.

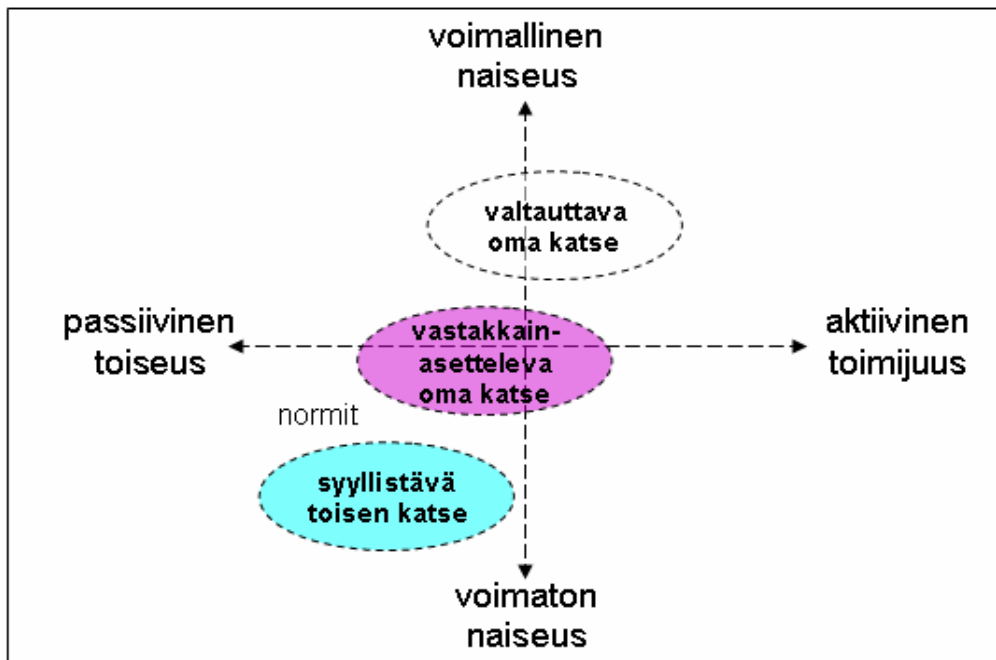
Kohdetekstissä katse paljastuu yksipuolisemmaksi kuin lähdetekstissä. Marian oma katse ei rakennu kohdetekstiin hänen asemoituessa passiiviseksi staattisen *stehen*-verbin myötä (*ich stand der Frau gegenüber* vrt. *ich starrte die Frau mir gegenüber*), ja Maria rakentuu voimattomaksi toisen naisen katseen kohteeksi Weissenbergin ylhäältä päin tulevan katseen alaisuudessa (*bei dessen Anblick*). Weissenberg ei toimi kohdetekstissä niinkään peilinä, vaan suoraan suhteessa Mariaan ikään kuin syyllistäen tätä epänaissellisuudesta (*syyllistävä toisen katse*). Vaikka Weissenberg korostuu katsojana vasta viimeisessä virkkeessä aktiivista toimintaa kuvaavan *mustern*-verbin myötä (*sie musterte uns*), hän rakentuu katsojaksi näin jo aiemmin Marian naisidentiteetin kannalta merkittävimmissä kohdissa. Kohdetekstissä passiiviseksi katseenalaiseksi rakentuvaa Mariaa on jopa lähdetekstiä vaikeampi nähdä feministisen tulkinnan herättelijänä. Feministisen käännöksen lähtökohdaksi voisi olla hedelmällistä valjastaa lähdetekstin tuottama Marian oma katse ja lähteä siitä käsin konstruoimaan Marialle valtauttavaa toimijuutta. Tämä ei tarkoita vertailuasetelman hylkäämistä, päinvastoin: Weissenbergin ja Marian välisen vastakkainasettelun kärjistäminen voi

toimia essentialistista naiseutta purkavasti tuoden esiin naisellisuuden rajat ja naiseuteen kytkeytyvän epävarmuuden ja toiseuden tunteen. Vastakkainasettelu tulee kuitenkin rakentaa feministiseen käännökseen Marian subjektiuden kautta korostaen siten mahdollisuutta määrittellä nämä rajat itse. Seuraavassa vaihtoehtoisessa käännökssä olen pyrkinyt tuottamaan Marian tietoisien katseen voiman esiin.

Die Tür wurde aufgerissen, und ich starrte die Frau mir gegenüber, die bei der Eisshow im Pelzmantel aufgekruzt war und vergeblich versucht hatte, die Eisläufer zum Schweigen bringen. Auch jetzt war sie stark und sorgfältig geschminkt. Die schwarzbraunen Haare hatte sie im Nacken aufgesteckt, das gebräunte Gesicht mit dem Adlerprofil war von goldenem Schmuck eingerahmt. Das schwarze Nadelstreifenkostüm wirkte schlicht, kostete aber sicher so viel, wie ein Kriminalmeister im Monat verdient. Die schwarzen Pumps hatten mindestens zehn Zentimeter hohe Absätze. Ulrika Weissenberg war genau der Typ Frau, die mir bei meinem Anblick das weibliche Gegenteil zu meinen ungekämmten Haaren und zerknitterten Kleidern repräsentierte. Heute früh hatte ich mich nicht einmal geschminkt, weil ich mit dem Rad zur Arbeit gefahren war. «Kriminalhauptmeisterin Kallio und Kriminalpolizeimeister Pihko von Polizei Espoo», brachte ich heraus. «Dürfen wir eintreten?» Die Frau scheuchte den kläffenden weißen Pudel zur Seite. Sie musterte auch uns.

Käännösratkaisuni valtauttavat Marian neuvottelemaan naiseudesta ja sen merkityksistä (*valtauttava oma katse*). Marian mahdollisuus vastakatseeseen⁸⁶ piilee hänen haltuun tuotetussa eksplisiittisessä omassa katseessa (*ich starrte / bei meinem Anblick*), ja naisellisuuden määritelmän horjuttamisen mahdollisuutta olen korostanut käyttämällä verbiä *repräsentieren*. Verbi sisältää ajatuksen siitä, että Weissenberg *edustaa* Marialle tietynlaista naiseutta, mutta naiseus itsessään ei ole mikään kiinteä konstruktio. Painottaakseni Mariaa aktiivisesti merkityksiä tuottavana ensisijaisena katsojana tekstissä olen viimeisessä virkkeessä Weissenbergin kohdalla käyttänyt sanaa *auch*: siihen asti Maria on toiminut katsojana. Kuviossa 1 havainnollistan, miten käännösehdotukseni kokonaisuudessaan jäsentyy suhteessa kohde- ja lähdetekstin katsetta tuottavaan puheeseen ja millaista naisidentiteettiä ja toimijuutta nämä kolme puhetapaa tuottavat. Ideaalin feministisen tulkinnan perustana olen käyttänyt aktiivista toimijuutta ja voimallista naiseutta tuottavaa katsetta.

⁸⁶ Feministisessä teoriassa on katseen käsitteen rinnalle luotsattu vastakatseen käsite, toisinkatsomisen ja toisimmärittelemisen mahdollisuus, jota (nais)katsojat voivat tuottaa tiedostamalla katseeseen perinteisesti rakentuvan valkoisen heteroseksuaalisen miehen katsojuuden (Linker 1995: 210; hooks 1995: 28). Erityisesti mustia naiskatsojia tarkastelleen bell hooksin (1995) mukaan vastakatse on kriittistä katsojuutta ja katsojaposition tietoista liioittelua. Katsojapositiona voi liioitella rakentamalla voimallista subjekti-asemaa esimerkiksi kieltäytymällä samastumasta katsottavaan ja tuottamalla näin itselle katsojana valintoja, vaihtoehtoisia tulkintoja (mts. 28).

KUVIO 1. Maria Kallion naisidentiteetin muodostuminen katseen rakentamassa, toimijuuden ja toiseuden ulottuvuuksia tuottavassa kentässä.

6.3.1.2 *Zu knallig* – tasapainoilua naisellisuuden rajoilla

Naisellisuus yhdistyy usein kysymykseen siitä, milloin *kannattaa* olla nainen: pinnallisena pidetty naisellisuus ei ole kaikissa olosuhteissa hyväksyttävää (Gordon 2001a: 14–15). Femininisyys on perinteisesti esitetty voimattomuuden, heikkouden ja toiseuden merkinä, ja siihen on kytketty auktoriteetin ja vallan puute (Nikunen 1996a: 65; Ronkainen 2001: 74–75; vrt. Rossi 1995). Naisena Maria joutuu jatkuvasti kamppailemaan auktoriteettinsa puolesta niin miesvaltaisessa työyhteisössään kuin sen ulkopuolella, minkä vuoksi hän kokee naiseutensa ja naisellisuuden paikoin ongelmalliseksi. Mariaan kohdistuu työnsä puolesta uskottavuuden vaatimus ja samalla sukupuolensa myötä kulttuurinen naisellisuuden vaatimus, jotka konstruoiduvat (keinotekoisesti) toisilleen vastakkaisiksi. Marian poliisi-identiteetin ja naisidentiteetin välille rakentuu ristiriita, kuten esimerkissä 28 tulee esiin. Esimerkissä Maria valmistautuu kuulustelemaan taitoluistelija Janne Kiveä.

28. Vedin ripsiini uuden kerroksen ruskeaa väriä, tänä aamuna poskipunakin oli ollut tarpeen. Punainen tukkani pörrötti yhtä oikullisesti kuin aina ennenkin, otsatukka oli päässyt kasvamaan liian pitkäksi. [– –] Silmäni katsoivat peilistä harmahtavan vihreinä. Huulipuna oli liian oranssinsävyistä, se sai alahuuleni näyttämään entistäkin pulleammalta. Pyyhin enimmäkseen pois että vaikuttaisin uskottavammalta, sitten lähdin kuulusteluhuoneeseen. (79–80)

Ich tuschte mir die Wimpern nach. Heute früh war ich so blass gewesen, dass ich sogar Rouge aufgelegt hatte. Meine roten Haare standen wild vom Kopf ab wie immer, der Pony war zu lang. [– –] Mein oranger

Lippenstift kam mir plötzlich zu knallig vor, er ließ meine Unterlippe noch breiter erscheinen, als sie ohnehin war. Ich rieb ihn ab, so gut es ging, dann machte ich mich auf den Weg zum Vernehmungsraum. (79–80)

Esimerkissä Maria on sijoitettavissa työpaikkansa vessaan, jossa hän tarkastelee itseään peilistä. Sekä lähde- että kohdetekstissä Maria vaikuttaa ulkonäkönsä tyytymättömältä (*liian pitkäksi / zu lang / liian oranssinsävyyistä / zu knallig*), vaikka ripsivärin ja poskipunan on tarkoitus piristää hänen olemustaan. Meikatessaan Maria tuntuu jatkuvasti tarkkailevan naisellisuuden rajoja varoen niiden ylittämistä: hän voi lisätä ripsiväriä jopa toisen kerroksen, mutta huulipunaa on jo liikaa. Lähdetekstissä Marian tasapainoilun taustalla vaikuttaa kysymys siitä, kuinka naisellinen naispoliisi saa olla säilyttääkseen uskottavuutensa (*että vaikuttaisin uskottavammalta*). Hän ei voi meikata liikaa, sillä liiallinen naisellisuuden korostaminen söisi hänen auktoriteettiaan poliisina ja saattaisi jopa seksualisoida hänet miehisen katseen kohteeksi pulleine huulineen. Marian meikkaamisessa on kyse naisellisuudella leikittelyn sijaan pikemmin ”terveennäköisen” olemuksen tuottamisesta, jota auktoriteetin rakentaminen yhtäältä vaatii (*naispoliisin auktoriteettipuhe*). Lähdetekstissä Marian toimintaa ohjaavat kaiken kaikkiaan kulttuuriset normit, ja vaikka Maria itse muokkaa ulkonäköään, hän ei rakennu oman ruumiinsa määrittelijäksi. Tätä kuvastaa hyvin se, että Maria puhuu hiuksistaan ja silmistään ikään kuin ne eivät rakentuisi hänen ruumiinsa osaksi, vaan eläisivät omaa elämäänsä, jota hän ulkoapäin yrittää pitää kurissa: tukka pörröttää *oikullisesti*, otsatukka *on päässyt kasvamaan liian pitkäksi* ja silmät *katsoivat* peilistä harmahtavan vihreinä.

Kohdeteksti rakentuu oitis erilaiseksi kuin lähdeteksti, sillä siinä uskottavuuteen liittyvä lause on jätetty pois. Näin naisellisuuden ja uskottavuuden välinen problematiikka ja naispoliisin naisellisuuden rajat eivät rakennu käännökseen. Silti yhtä lailla kohdetekstissä Maria tasapainoilee naisellisuuden esittämisen kanssa käyttäessään *jopa* poskipunaa (*sogar Rouge*) ja pyyhkiessään huulipunaa pois huuliensa muotoa ohentaakseen (*Ich rieb ihn ab*). Käännöksessä Marian ulkonäön muokkaus on tulkittavissa Marian omaksi tahdoksi näyttää enemmän itsensä näköiseltä naiselta – naiselta, jollaiseksi hän kokee itsensä. Tämä tasapainoilu kietoutuu kysymykseen siitä, millaisessa naisen ruumiissa Maria on vielä ”minä”⁸⁷. Lähdetekstin ja kohdetekstin ero on siinä, että ensimmäisessä Maria muokkaa ulkonäköään suhteessa kulttuurisiin käsityksiin uskottavasta naispoliisista ja jälkimmäisessä Maria tasapainoilee itsensä määrittelemien naisellisuuden rajojen kanssa. Marian oman ruumiin määrittelyoikeuden ja minän kytköksen rakentumisen kannalta merkityksellistä on, että kohdetekstissä puhutaan Marian ruumiista ja huulipunasta omistusliitteillä (*meine roten Haare / meine Unterlippe / mein oranger Lippenstift*). Tällöin ne konstruoituvat osaksi

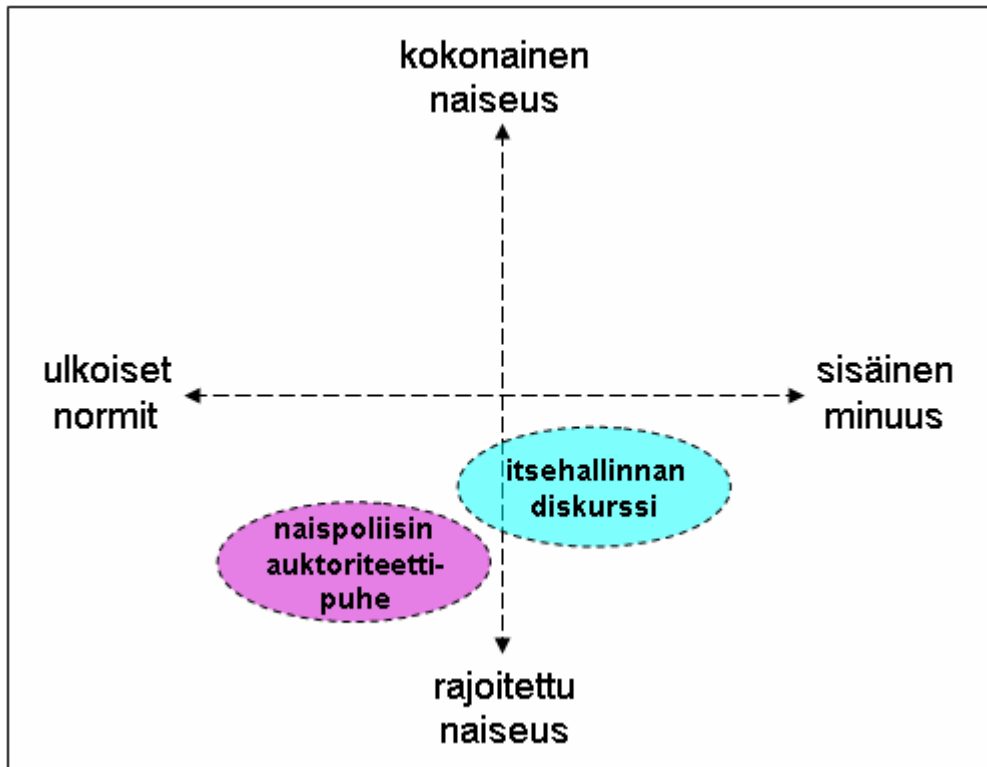
⁸⁷ Viittaan tässä niihin prosesseihin, jotka tuottavat kokemuksen yksilöllisyydestä (vrt. luku 2.2.2.2).

Mariaa ja hänen hallintaansa (*itsehallinnan diskurssi*). Kohdetekstissä Maria ei vaikuta yhtä tyytymättömältä omaan ulkonäköönsä kuin lähdetekstissä, mikä johtunee siitä, että hänen ulkonäköään kuvataan tiloina (*war ich so blass gewesen / der Pony war zu lang*) eikä hallitsemattomina tapahtumina, kuten lähdetekstissä.

Vaikka uskottavuuskysymys on käännöksessä sivuutettu, myös käännöksessä on hahmotettavissa Marian naisidentiteetin ja poliisi-identiteetin sekoittuminen. Esimerkiksi kohdetekstiin lisätty sana *plötzlich* ('yhtäkkiä') tukee tulkintaa siitä, että juuri poliisin rooliin astuessaan Maria kokee huulipunansa sävyn liian räikeäksi. Koska käännös ei selvästi uudelleentuota naisellisuuden ja uskottavuuden puutteen yhteyttä, voiko sitä pitää siten lähdetekstiä feministisempänä? Sanoisin, että molemmissa teksteissä on puolensa. Kohdetekstissä ilahduttaa Marialle rakentuva valta ruumiinsa suhteen ja subjektius, lähdetekstissä taas naispoliisin uskottavuuden problematiikka. Hedelmällisempänä feministisen käännöksen lähtökohtana pidän jälkimmäistä, sillä uskon naisellisuuden rajoilla tasapainottelun olevan monille naisille arkipäivää, ja siksi siihen kytkeytyvä sukupuolen politiikka – kysymys sukupuolesta, auktoriteetista ja vallasta – on syytä tehdä näkyväksi. Naisellisen naisen auktoriteettipulaa voisi eksplikoida feministisessä käännöksessä esimerkiksi seuraavaan tapaan:

Ich tuschte mir die Wimpern nach. Heute früh war ich so blass gewesen, dass ich sogar Rouge aufgelegt hatte. Meine roten Haare standen wild vom Kopf ab wie immer, der Pony war zu lang. [– –] Mein oranger Lippenstift kam mir plötzlich zu knallig vor, er ließ meine Unterlippe noch breiter erscheinen, als sie ohnehin war. Ich rieb ihn ab, um meine Autorität in den Augen der männlichen Kultur zu bewahren, dann machte ich mich auf den Weg zum Vernehmungsraum.

Ehdotuksessani tuotetaan edellä analysoimani kohdetekstin tapaan omistusliitteiden avulla omaa ruumiistaan hallitseva Maria, joka lisäksi tuottaa puheessaan esiin naisellisuuden ja uskottavuuden välisen ristiriidan (*um meine Autorität in den Augen der Polizistenkultur zu bewahren*). Uskottavuutta käsittelevässä virkkeessä olen tietoisesti käyttänyt arvioivaan katseeseen viittaavaa *in den Augen* -ilmausta ja miehisyttä korostavaa adjektiivia *männlich* määrittääkseni tämän katseen miehiseksi ja painottaakseni sitä, että naisellisuuden ja auktoriteetin välille luodusta ristiriidasta hyötyvät nimenomaan miehet (ks. Ronkainen 2001: 74–75). Lopuksi olen hahmotellut kuvioon 2, miten lähde- ja kohdeteksti tuottavat rajojen leimaamaa naisidentiteettiä esimerkissä 28.

KUVIO 2. Maria Kallion naisidentiteettiä konstruoivat diskurssit tuotettuina minuuteen ja normeihin nähden.

6.3.1.3 *Wie zwei Schulmädchen* – nautinnollinen performanssi

Edellä käsittelemiäni esimerkkien 27 ja 28 valossa sekä lähde- että kohdetekstin lukijan eteen rakentuu naisellisuuden suhteen epävarma, voimaton ja rajoittunut Maria. Herää kysymys, onko Marian mahdollista ylipäänsä nauttia naisellisuudesta ja voisiko naisellisuudesta nauttiva nainen edes olla feministi. Kirsti Lempiäisen mukaan olemme aina jo sukupuolitettuja, joten naisellisuus voi olla myös vapauttava ja nautinnollinen performanssi:

Jos kulttuurissamme sallitaan yksi ilon ja mielihyvän alue, olkoon yksi sen lohko naiseus. Eroja ja erilaisuuksia hyväksyvässä maailmassa myös naisellinen feministi tai naisfeministisubjekti voi määrittää tämän merkitysjärjestelmän kautta, positiivisuuden kautta. (Lempiäinen 2001: 38.)

Lempiäinen (mts. 21, 24) katsoo, että naisellinen feministi kriittisenä toimijana voi murentaa ajattelua naisellisuuden ja miehiseksi nimetyn toimijuuden vastakkaisuudesta. Naisellisuuden esittämisen ja sen tietoisien liioittelun eli *naamioitumisen* voi nähdä feminiinisyiden strategisoimiseksi, jolloin feminiinisydestä rakentuu valtasuhteiden kääntämisen väline (Doane

1982: 82 teoksessa Nikunen 1996a: 61)⁸⁸. Liioittelevan performanssin kautta naamioituminen rakentaa katseen kohteeksi luonnollistettua naista katsetta hallitsevaksi subjektiksi, katseen kohteen esittäjäksi (mts.). Tällaisen toiminnan voi nimetä performatiiviseksi vastarinnaksi, jossa sukupuolen esittämisen tavat radikalisoidaan ja naiseuden keinotekoisuus tuotetaan karnevalisoiden näkyviin (Rantonen 2001: 45). Sukupuolijärjestelmää dekonstruoidaan näin ideologioiden sisältä käsin niiden omia keinotekoisia konstruktioita ironisoimalla; hallitsevia ideologioita ei hylätä, vaan niitä hämmennetään (Braidotti 1994: 6–7; Nikunen 1996a: 44; Butler 2006: 230–231).

Feministin naisellisuuden voi siis hyvin yhdistää kriittisyyteen sekä mielihyvään. Maria Kallion naisellisuuteen kytkeytyvää feminististä kritiikkiä ja nautintoa tarkastelen seuraavan esimerkin avulla. Siinä Maria tapaa ystävänsä Leenan rankan työrupeaman jälkeen.

29. Seuraavana päivänä huvitin itseäni perinaisellisilla lohdutuskeinoilla, shoppailulla ja suklaaleivoksilla. [– –] Hankkiuduin vanhasta tottumuksesta urheilurintaliiviosastolle, mutta Leena kutsui minut pois. Hän miltei kiljui riemusta löydettyään kokoani olevat pitsiset, mustat imetyrintaliivit. [– –] Tuhlasin vielä samantyyliisiin alushousuihinkin. [– –] Ripsivärin lisäksi lankesin kultaa ja violettiä hohtavaan luomiväripalettiin, Leena osti kolme huulipunaa mielialan mukaan vaihdeltavaksi. – Hattuosastolle vielä, hän sanoi, kun minä olin jo kypsä lepuuttamaan jalkojani. – Hattu? Käytän vain pipoa talvisin hiihtolenkeillä, jupisin, kun minut työnnettiin takaisin liukuportaisiin. [– –] Leena länttäsi päähäni leveälierisen hatun, joka sai minut näyttämään sieneltä. Kikattelimme peilin ääressä kuin koulutyöt, emmekä loppujen lopuksi ostaneet hatun hattua. [– –] Marssimme vielä mekko-osastolle, josta löytyi kuin löytyikin lähinnä kokotelttava muistuttava, nilkkapituinen mekko, juuri sopiva odottavalle äidille. En yleensä sorru tuhlailuun, mutta nyt annoin Visan vinkua. Ehkä mekon voisi raskauden jälkeen myydä kirpparilla. Sitten astelimme lähikahvilan nurkkapöytään suklaaleivoslounaalle ja yritimme pongata hauskanäköisiä miehiä. [– –] Saunan jälkeen puin uuden mekon ylleni, meikkasin tavallista räväkämmin ja vedin vielä osan hiuksistanikin pääläelle eräänlaiseksi villiksi puolinutturaksi. – Sinä näytät linnanrouvalta, Antti luonnehti, kun menin näyttämään hänelle asustustani. Ehkä se oli parasta ottaa kehuna. [– –] Saapumiseni kabinettiin sai aikaan oikean vihellysmyrskyn, johon vastasin tyyneästi heittelemällä lentosuukkoja. (290–291, 293)

Am nächsten Tag verwöhnte ich mich mit urweiblichen Trostmitteln: Shopping und Schokoladentorte. [– –] Aus alter Gewohnheit steuerte ich auf das Regal mit den Sport-BHs zu, doch Leena zog mich weiter. Sie jauchzte vor Begeisterung, als sie Stillbüstenhalter aus schwarzer Spitze entdeckte. [A]lso folgte ich ihrem Rat und leistete mir gleich noch passende Slips dazu. [– –] In der Kosmetikabteilung ließ ich mich dazu hinreißen, neben dem Mascara eine Lidschattenpalette in Gold- und Violetttönen zu erstehen, während Leena drei Lippenstifte kaufte, für jede Stimmungslage einen. Und jetzt zu den Hüten, kommandierte sie. «Wozu das denn? Mir reicht eine Mütze für Winter», protestierte ich, als sie mich zur Rolltreppe drängte. [– –] Sie setzte mir einen breitrempigen Hut auf, mit dem ich aussah wie ein Pilz. Wir gickerten vor dem Spiegel wie zwei Schulmädchen und kauften am Ende weder diesen noch einen anderen Hut. [– –] Wir marschierten in die Kleiderabteilung, wo ich ein knöchellanges, zeltartiges Gewand entdeckte. Im Allgemeinen werfe ich das Geld nicht zum Fenster hinaus, aber diesmal kam meine Kreditkarte voll zum Einsatz. Vielleicht konnte ich das Kleid nach der Entbindung auf dem Flohmarkt verkaufen. Dann setzten wir uns in einem nahe gelegenen Café an einen Eckisch, aßen Schokoladentorte zu Mittag und versuchten gut aussehende Männer zu erspähen. [– –] Danach zog ich mein neues Kleid an, schminkte mich greller als gewöhnlich und band einen Teil meiner Haare hoch auf dem Kopf zu einem wuscheligen Halbknoten. «Du siehst aus wie eine Burgherrin», lautete Anttis Kommentar. Ich beschloss, die Bemerkung als Kompliment aufzufassen. [– –] Bei meinem Eintritt erhob sich ein stürmisches Pfeifkonzert, das ich mit Luftküssen quittierte. (283–286)

⁸⁸ Kaarina Nikunen (1996a: 54) puhuu naisellisuuteen naamioitumisesta erityisesti audiovisuaalisen kulttuurin ja siinä katseen tuottamien valtapositioiden kontekstissa viitatessaan mm. elokuvatutkija Mary Ann Doanen teoriaan. Työssäni laajennan naisellisuuteen naamioitumisen käsitteen (*masquerade*) kaunokirjalliseen kulttuuriin.

Siinä missä Maria on läheisesti poliisin ammattiin liittyvissä esimerkeissä 27 ja 28 horjunut epävarmana naisellisuuden suhteen, hän on vapaa-ajallaan esimerkissä 29 valmis pienen houkuttelun jälkeen rikkomaan naisellisuuden rajoja. Marialle rakentuu näin erilaiset naisidentiteetit työajalla ja vapaa-ajalla, joskaan liikkuminen ensimmäisestä jälkimmäiseen ei käy yhtäkkiä ja yksinkertaisesti. Esimerkissä mielenkiintoisinta onkin se prosessi, miten Maria aluksi väistää naisellisuutta ja lopulta vapautuu nauttimaan siitä.

Lähdeteksti alkaa Marian ironisella puheella perinaisellisista lohdutuskeinoista, ja ironista suhtautumista naisellisena pidettävään ”hömppään” korostaa *huvittaa*-verbi, jonka voi myös aavistaa nautinnon osoitukseksi (’miellyttää’, ’haluttaa’). Alun perusteella voisi kuvitella, että Marian tarkoituksena on suorittaa tavaratalossa huikea naisellisuuden performanssi, mutta hän ei tunnu pääsevän vauhtiin: sporttinen ja käytännöllinen ”poliisi-Maria” suunnistaa oitis urheilurintaliiviosastolle, josta hänen ystävänsä Leena saa houkuteltua hänet pitsialusvaateosastolle (*Leena kutsui minut*). Leena toimii lähdetekstissä eräänlaisena naisellisuuden performanssiin viettelijänä, jonka johdolla Maria ikään kuin hairahtaa johonkin kiellettyyn (*tuhlasin/lankesin*) (*mystifioiva diskurssi*). Leena ei päästä Mariaa lepäämään edes tämän hiljaisesta vastarinnasta huolimatta (*jupisin, kun minut työnnettiin takaisin liukuportaisiin*), vaan hän vaatii vastahakoista Mariaa jatkamaan esitystä toimien itse esimerkkinä huulipunaostoksillaan. Maria ei kuitenkaan rakennu osaksi Leenan luotsaamaa yhteistä performanssia, sillä hänen ja Leenan välille tuotetaan eroa erillisillä *minä*- ja *hän*-pronomineilla ja erisnimiä käyttäen (vrt. *me*). Marian ei voi suoranaisesti lukea nautiskelevan naisellisuudesta, mutta tähän tulee onneksi muutos, kun Maria ja Leena pääsevät hattuosastolle ja Leena länttää ison hatun Marian päähän. Sieneltä näyttävä hattu saa naiset nauramaan kuin pienet koulutyöt, ja Maria vapautuu huumorin keinoin nauttimaan tyttömäisestä kikattelusta. Naisellisuusperformanssi muodostuu lopulta yhteiseksi mielihyväksi, kun Marian puheessa siirrytään *me*-muotoon ja Maria rakentuu samalla aktiiviseksi naisellisuuden esittäjäksi Leenan viettelyksen kohteena olemisen sijaan. Lähdetekstin lopussa Maria ja Leena marssivat (!) yhdessä mekko-osastolle, ja väsymyksestä ei ole tietoaakaan, kun Maria alkaa nauttia esittämisestä täysillä. Lähdetekstin alun ironiseen puheeseen yhtyy Marian tapa verrata äitiysvaatteita kokoteltoihin (*löytyi kuin löytyikin lähinnä kokoteltaa muistuttava, nilkkapituinen mekko, juuri sopiva odottavalle äidille*).

Lähdetekstissä naisellisuuden esityksen liioitteleva elementti tulee hyvin esiin ilmaisuissa *suklaaleivoslounas* (vrt. *suklaaleivos*) ja *hauskannäköisten miesten pongailu* (vrt. *silmäily*). Marian

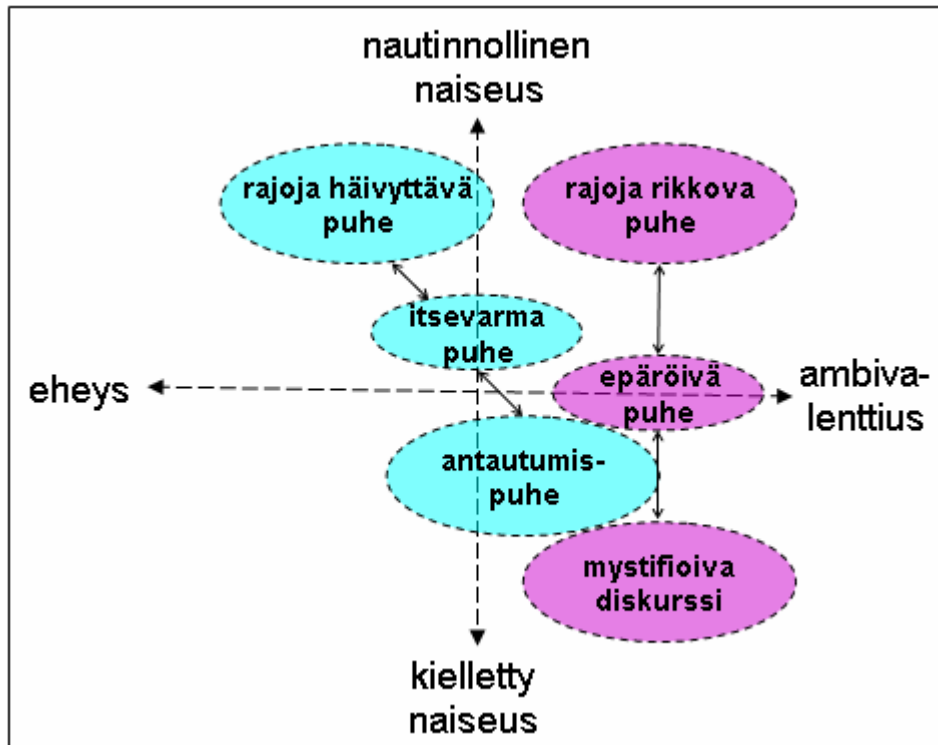
kohdalla naisellisuuteen naamioituminen on harvinaisuudessaan jotain erityisestä, ja Marialla on välillä tarve muistuttaa itseään, ettei meikkeihin ja vaatteisiin tuhlailu kuulu tavallisesti hänen tapoihinsa (*en yleensä sorru tuhlailuun*). Maria ylittää naisellisuuden rajansa hyvin tietoisesti verraten itseään poliisi-Mariaan: hän meikkaa *tavallista* räväkämmin ja vetää *vielä* hiuksetkin nutturalle (*rajoja rikkova puhe*). Pieni epävarmuus iskee Mariaan, kun hän menee Antin katseen arvioitavaksi uudenlaisessa naisellisuudessaan ja kuulee Antin linnanrouvaan viittaavan kommentin (*epävarma puhe*). Maria ei kuitenkaan jää murehtimaan Antin kommenttia, vaan esityksensä subjektiksi rakentuneena hän päättää ottaa sen kehuna vastaan, jotta se ei pilaisi hänen mielihyväänsä. Voimalliseksi naisellisuusperformanssin esittäjäksi ja katseen hallitsevaksi subjektiksi Maria konstruoituu selvästi astellessaan viimein kollegansa Pihkon läksiäisiin, jolloin Marian mieskollegat ylistävät tämän esitystä osoittaen hänelle viheltäen suosiotaan (ja siten heteroseksuaalisuuttaan⁸⁹). Maria ei pelkää menettävänsä auktoriteettiaan esiintyessään siviilissä ensisijaisesti naisena, ja hän voi nauttia naisellisuutensa herättämästä huomiosta kaikin siemauksin.

Kohdetekstissä on hahmotettavissa vastaavia diskursseja kuin lähdetekstissä. Käännöksen alussa Marian puhe kytkeytyy ironiaan, jonka myötä Maria valmistautuu naamioitumaan naisellisuuteen (*Am nächsten Tag verwöhnte ich mich mit urweiblichen Trostmitteln*). Myös kohdetekstissä Maria rakentuu ensin Leenan viettelemäksi, mutta saksan kielen verbeihin ei kytkeydy suomenkielisten verbien tavoin mystifioituja merkityksiä eikä naisellisuus näin ollen merkityksellisty joksikin kielletyksi (*Leena zog mich weiter / ich leistete mir / ließ mich dazu hinreißen*). Siinä missä lähdetekstissä Maria vastustelelee ja lopulta lankeaa, kohdetekstissä Maria antaa itselleen tietoisesti luvan tulla houkutelluksi (*ließ mich*) (*antautumispuhe*). Feministisen tulkinnan kannalta tätäkin mielenkiintoisempia ovat esimerkin viimeiset virkkeet, joissa Maria alkaa liioitella naisellisuuttaan. Vaikka käännöksessä Maria meikkaa tavallista räväkämmin (*greller als gewöhnlich*) ja ”poliisi-Maria” konstruoituu vertailun kautta siten läsnä olevaksi, naisellisuuden rajat eivät ole yhtä voimakkaat kuin lähdetekstissä: käännöksestä puuttuu kokonaan pieni mutta merkityksellinen sana *vielä* (*noch*), joka viittaa lähdetekstissä Marian tiedostavan selvästi totunnaiset naisellisuuden rajansa, jotka hän on lähdetekstissä ylittämäisillään. Käännöksen osalta onkin paikallaan puhua pikemmin *rajoja häivyttävästä puheesta* kuin *rajoja rikkovasta puheesta*. Kohdetekstissä Maria ei myöskään päästä esiin vastaavanlaista epäröinnin pilkahdusta kuin lähdetekstissä esitellessään

⁸⁹ Arto Jokisen (2000: 224) mukaan miesporukka tarvitsee yhteisönsä naisen voidakseen toisaalta osoittaa omaa heteroseksuaalisuuttaan (naisten seksuaalinen haluttavuus) ja toisaalta naisen arvottomuutta asettamalla miesporukan naisen edelle (uhkaavaksi koettu feminiinisyys), jolloin heteromiesten maskuliinisuuksia yhdistäväksi piirteeksi rakentuu miesten välinen ystävyys tai sidoksisuus (*homososiaalisuus*) – heteroseksuaalisuuden jatkuvaa osoittamista edellyttäen.

Antille uutta pukuaan ja naisellista ulkonäköään. Käännöksessä Maria ei mene eksplisiittisesti Antin katseen arvioitavaksi, mutta *Kommentar*-sanan voi tulkita viittaavan siihen, että Maria on kysynyt Antilta erikseen tämän mielipidettä esityksestään. Maria kuittaa Antin kommentin käännöksessä varmemmalla otteella kehuksi kuin lähdetekstissä ja ilman epäröintiä (*ich beschloss*) (*itsevarma puhe*). Marian naisellisuusperformanssin voi tulkita olevan täydellisempi kohdetekstissä ja rosoisempi sekä ambivalentimpi lähdetekstissä, jossa se saa selkeämpien rajanylitysten myötä epävarmuuden ja vastakkaisuuksien säikeitä.

Marian liikehdinnän erilaisen diskurssien välillä esimerkissä 29 olen kiteyttänyt kuviossa 3. Kuvioista selviää, että sekä lähde- että kohdetekstissä Marian puheessa on onnistuttu tuottamaan nautinnollista naiseutta, jonka voi nähdä toimivan naisellisuuden representaatioita purkavana esityksenä yhtyessään ironian politiikkaan sekä tiedostavaan puheeseen. Lisäksi nautinnollisen ja kielletyn naiseuden kenttiin jäsennettävät puhetavat osoittavat, että Marian naiseus rakentuu ristiriitaiseksi ja sen taustalla voi jopa nähdä laajemman postmodernin diskurssin, jossa mikään ei ole yksiselitteisesti joko–tai vaan sekä–että. Feministisen tulkinnan kannalta kokonaisuudessaan hyvin ambivalenssia naiseutta tuottavat lähdetekstin puheenparret rakentavat täten feministisempää ja tiedostavammin naisellisuuteen naamioituvaa Mariaa kuin kohdetekstin eheyttä tuottavat diskurssit. Lähdetekstin näkyvästi rajoja rikkova puhe houkuttelee lukijaa tunnistamaan naiseuden rajat, mikä on feministisen tulkinnan rakentumisen perusta: vasta lukijan tulkinnassa naisellisuuteen naamioituminen saa emansipatorisen merkityksensä (ks. Rantonen 2001: 57).

KUVIO 3. Maria Kallion naisidentiteettiä rakentavat puhetavat ambivalenssin ja eheyden tuottajina.

Kaiken kaikkiaan on ollut herkullista lukea, kuinka Maria kasvaa esimerkin 27 puutteellisesta naisesta esimerkin 28 naisellisuuden rajoilla tasapainoilevaksi naiseksi ja lopulta rajoja ylittäväksi naiseksi esimerkissä 29. Näiden erilaisten kerroksien myötä Marialle tuotetaan *Kuolemanspiraalissa* ja *Die Todesspiralessa* hyvin ambivalentteja naisidentiteettejä, minkä katson kyseenalaistavan essentialistisen käsityksen yhdestä ja yhtenäisestä naisidentiteetistä. Yhdessä ne muodostavat ambivalenssin naiseuden diskurssin.

6.3.2 Naispoliisuus – strategiset diskurssit

Marian poliisi-identiteetin taustalla vaikuttaa hänen nimeytymisensä miehissä työympäristössä erityisesti naiseksi, mikä tekee yksilöksi rakentumisen lähes mahdottomaksi (ks. Ronkainen 2001: 79; Tapio 2006: 35). Marian suhtautuminen naiseuteen naispoliisina on hyvin ambivalenttia, ja hän kokee niin kärsivänsä kuin hyötyvänsä sukupuolestaan työssään. Eräs kiinnostava tapa suhtautua naiseuteen on Marian tyyli valjastaa naiseus ja siihen liittyvät stereotypiat työskentelystrategiaksi. Strategia-puheessa naisten marginaalisuus ja toiseus nostetaan voimavaraksi, ja sillä tuotetaan vaihtoehtoisia yksilöllisyyden ja ihmisyyden muotoja (Koivunen & Liljeström 1996a: 11; Rantonen 2001: 44–45). Sana *strategia* viittaa määrätietoiseen toimintaan, toimintasuunnitelmaan ja taktiikkaan, ja se juontuu alun perin maskuliinisesta sodadiskurssista tarkoittaen siinä

sodankäyntitaitoa tai sodanjohdontapaa (ks. KS 2008). Tämän alkujaan sotilaspoliittisen termin Eila Rantonen on määritellyt emansipatorisen sukupuolipoliitiikan näkökulmasta seuraavasti:

”Strategia tarkoittaa sukupuolipoliittisia pyrkimyksiä ja sukupuolten välisiä konflikteja hallitsevien lainalaisuuksien ja periaatteiden tutkimusta, toimintatapojen suunnittelua, joka tähtää voittoon”. Voitoksi voisi nimetä sekä naisten että miesten vapautumisen sukupuolittuneista valtarakenteista. (Rantonen 2001: 44.)

Rantonen tosin pohtii, voiko feministi käyttää naiseutta strategisesti uusintamatta eroa naisten ja miesten välille ja toistamatta essentialismia.

Voinko feministinä ylipäätään käyttää naiseutta strategisesti? Jos painotan sukupuolten välistä vastakohtaisuutta, voin samalla tulla vahvistaneeksi näkemystä miesten ja naisten palautumattomasta erilaisuudesta. Voiko naisellisuutta muutoinkaan korostaa palaamatta essentialistiseen ajatteluun? [– –] Myös feminismiä on kritisoitu essentialismista, jos se pitää yllä tai vahvistaa sukupuolen perusteella tehtyä erontekoa. Siksi on syytä pohtia, milloin naiseuden tai naisellisuuden korostaminen on emansipatorista. Vai onko siinä kyse naisia vastaan kääntyvästä antifeministisestä strategiasta? (Rantonen 2001: 43.)

Rantosen pohdinta on aiheellinen. Naiseuden strategisoinnin kumouksellisuutta on arvioitava aina tiettyyn kontekstiin nähden. Essentialismin sudenkuopan Rantonen (mts. 46) päätyy selvittämään puheella *strategisesta essentialismista*, joka merkitsee keskinäisistä eroistaan tietoisten naisten *tilapäistä* ratkaisua korostaa naiseutta emansipatorisen toiminnan nimissä (ks. myös Spivak 1988: 204–205). Näistä lähtökohdista käsin tarkastelen, millaisia merkityksiä Marian naiseutta korostava strategia-puhe konstruoi luvussa 6.3.2.1 ja millaisia tiloja puolestaan naiseutta häivyttävä strategia-puhe tuottaa luvussa 6.3.2.2.

6.3.2.1 *Spielte Kaffeeklatsch* – naiseus taktiikkana

Esimerkissä 30 Maria selvittelee taitoluistelupalmentaja Rami Luodon avulla Noora Niemisen lähipiirin taustoja.

30. – En minä itse asiassa ajatellut puhua kanssasi Noorasta vaan Grigorieveista. Sinähän tutustuit heihin jo seitsemänkymmentäluvun alussa? Yleensä minulla oli tapana teititellä ainakin kaikkia itseäni vanhempia asiakkaita. Teitittely korosti virallista asemaani, etäännytti ja antoi valtuuksia. Sinuttelun otin käyttöön, kun halusin esittää naista, jolle oli helppo uskoutua. Ramin kanssa olimme sinutelleet alusta alkaen, ehkä hän oli Kanadan-vuosinaan omaksunut sinuttelua vastaavan tavan puhutella kaikkia etunimellä. (257)

«Eigentlich wollte ich nicht über Noora sprechen, sondern über die Grigorievs. Du hast sie schon Anfang der siebziger Jahre kennen gelernt, nicht wahr?» Normalerweise siezte ich alle, mit denen ich beruflich zu tun

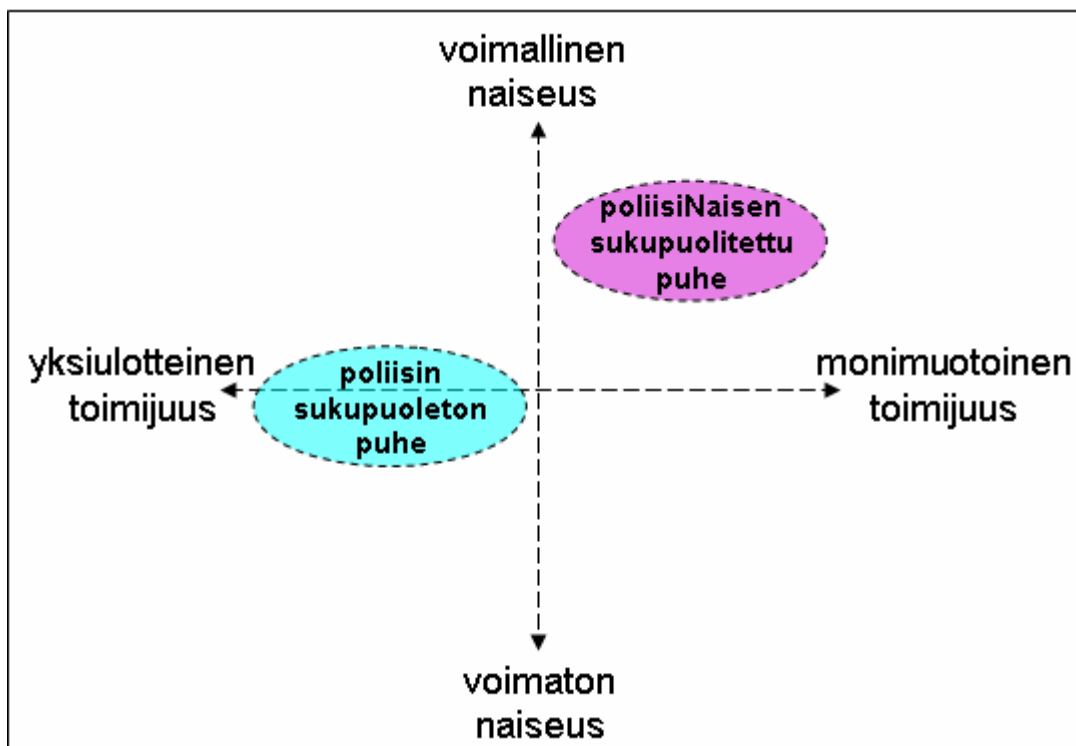
hatte, zumindest wenn sie älter waren als ich. Das Siezen unterstrich meine offizielle Position, schuf Distanz und gab mir Autorität. Das Du setzte ich ein, wenn ich den Eindruck vermitteln wollte, man könne sich mir unbesorgt anvertrauen. Rami, der einige Jahre in Kanada gelebt hatte, hatte sich offenbar dort die dem Duzen entsprechende Sitte angewöhnt, jeden mit dem Vornamen anzusprechen. Jedenfalls hatte er mich fast von Anfang an geduzt, und ich hatte es ihm gleichgetan. (252)

Esimerkissä Maria rakentuu ensinnäkin hyvin tietoiseksi teittelyn ja sinuttelun merkityksistä pohtiessaan tapaansa puhutella Luotoa. Teittely merkitsee Marialle paitsi kunnioitusta työssään kohtaamiaan vanhempia ihmisiä kohtaan myös etäisyyden tuottamista ”asiakkaaseen” nähden ja virka-aseman korostamista⁹⁰. Puhuttelutavan valinnan voi tulkita tietoiseksi strategiaksi, ja se yhdistyy kiinnostavalla tavalla sukupuoleen. Lähdetekstissä sinuttelu liitetään naiseuteen eikä poliisiuteen (*Sinuttelun otin käyttöön, kun halusin esittää naista, jolle oli helppo uskoutua vrt. poliisia, jolle oli helppo uskoutua*). Kun naiseuteen yhdistetty sinuttelu esitetään rinnakkain teittelyn kanssa, teittely rakentuu vastaavasti naiseuden häivyttämiseksi. Luotoa sinutelllessaan Maria tuottaa itsestään tarkoituksella helposti lähestyttävän naisen saadakseen Luodon uskoutumaan hänelle (*poliisiNaisen sukupuolitettu puhe*). Näin Maria yhdistää myönteisesti naisidentiteetin poliisi-identiteettiin ja strategisoi naiseuden omaksi ammatilliseksi edukseen käyttäen hyväksi naiseuteen kytkettyä lempeyden stereotypiaa, johon Marian strategia pohjaa tulkintani mukaan. Maria valjastaa strategisen essentialismin nimissä luonnollistetun lempeän naiseuden hyväkseen, mutta hän onnistuu samalla purkamaan essentialismia puheellaan esityksestä (*kun halusin esittää naista*): jos naiseuden voi valita ja sitä voi esittää, naiseus ei ole mitään luonnostaan olemassa olevaa ja kaikille samaa.

Sen sijaan kohdetekstissä Maria ei puhu naisen performoinnista, vaikka hän muutoin viittaa sinutteluun strategiana (*das Du setzte ich ein*) ja esittämisenä (*ich den Eindruck vermitteln wollte*). Maria kytkee sinuttelun jäykän poliisin roolin häivyttämiseen sinuttelun rakentuessa lähdetekstin lailla etäännyttävän teittelyn vastakohtaksi ja keinoksi luoda luottavainen suhde asiakkaaseen (*poliisin sukupuoleton puhe*). Käännöksessä naiseus yhtenä esittämiskeinona jää kokonaan paitsioon, mutta se ei oitis merkitse feminististen tarkoituksien puuttumista. Se, ettei sinuttelua sukupuoliteta kytköksellä naiseuteen, voi katsoa tuottavan feminististä puhetta: on sinänsä keinotekoisia yhdistää sinuttelu, uskoutuminen ja naiseus toisiinsa, ja kieltäytymällä ylläpitämästä tätä kytköstä kääntäjä voi yhtä lailla tähdätä naiseuteen liitettävän lempeyden stereotypian

⁹⁰ Sekä lähde- että kohdetekstissä teittely on mahdollista lukea formaaliksi ja kohteliaaksi tavaksi osoittaa kunnioitusta puhuteltavaa kohtaan. Tosin siinä missä saksankielisissä kulttuureissa teittelyä käytetään paitsi korkea-arvoisessa asemassa olevia ja iäkkäitä ihmisiä myös ennestään tuntemattomia ja nuoria ihmisiä puhuteltaessa, suomenkielisessä kulttuurissa teittely saa harvinaisempaa puhuttelumuotona usein erityisen kunnioittavan tai etäännyttävän sävyn. Lähde- ja kohdetekstissä sinuttelun ja teittelyn merkityksiä avataan kuitenkin eksplisiittisesti Marian puheessa, jolloin myös saksankieliselle lukijalle piirtyy näkyviin suomalaisessa kulttuurissa vaikuttavat teittely- ja sinuttelukäytännöt.

murtamiseen. Tällainen feministinen valinta ei kuitenkaan rakennu saksankielisen Marian puheessa näkyviin, vaan kääntäjän halutessa tuoda se esiin hänen on käytettävä käännostratkeisujen kommentointiin soveltuvia keinoja (ks. luku 4.2.2). Kääntäjän olisikin syytä harkita alaviitteen käyttöä tai pohtia naiseuden tuottamista strategiaksi myös käännokseseen. Jälkimmäiseen päädyttäessä kohdetekstin passiivista ilmaisevan *man*-rakenteen voisi vaihtaa mieheen viittaavaan *Mann*-sanaan, joka voisi toimia sukupuolen korostajana niin, että Luoto luettaisiin erityisesti mieheksi ja sitä vasten Maria naiseksi ja naiseuden esittäjäksi. Tätä selkeämmin naiseutta strategiana tuottaisi kuitenkin näkyvästi naispuolisuuden esiintuova *Frau*-sana yhdistettynä *Mann*-ilmaisuun (*wenn ich als Frau den Eindruck vermitteln wollte, Mann könne sich mir unbesorgt anvertrauen*). Kuviosta 4 selviää, kuinka nykyisen käännoksen sukupuoleton puhe tuottaa Mariasta yksiulotteisempaa poliisi-toimijaa kuin lähdetekstin sukupuolitettu puhe, joka rakentaa strategisoinnin kautta voimallista naiseutta.

KUVIO 4. Maria Kallion poliisi- ja naisidentiteettiä tuottavat puhettavat toimijuuksia ja naiseutta rakentamassa.

Esimerkin 30 lähdetekstin kaltainen määrätietoinen naiseuden strategisointi sukupuolistereotyyioita hyväksikäyttäen näkyy seuraavassa esimerkissä myös käännoksessä. Esimerkki 31 liittyy tilanteeseen, jossa Maria on vastikään pidättänyt taitoluistelija Janne Kiven ylinopeuden vuoksi ja vienyt hänet poliisilaitokselle kuulusteltavaksi.

31. Ohjasin Jannen huoneeseeni, hain pari kupillista kahvia ja kaivoin pöytälaatikosta hätävarana pitämäni suklaakeksipaketin, ennen kuin aloin jututtaa sohvalle lysähtänyttä nuorukaista. [– –] En istunut kirjoituspöydän taakse vaan vedin tuolin sohvaa viereen ja aloin leikkiä kahvikutsuja. – No mikä oikein riivaa? kysyin kuin olisin kaverilleni puhunut. [– –] Ainakaan Janne ei tänään kieltäytynyt puhumasta. Ehkä äidillinen huolenpito alkoi viimein tehot. (243–244)

Ich führte Janne in mein Dienstzimmer, holte Kaffee und kramte eine Packung Schokokekse, meine eiserne Ration, aus der Schublade, bevor ich das Gespräch mit dem jungen Mann begann, der auf dem Sofa zusammengesackt war. Er wirkte nicht mehr trotzig, sondern unendlich müde. [– –] Ich wollte mich nicht hinter dem Schreibtisch verschanzen, sondern zog einen Stuhl an den Tisch und spielte Kaffeeklatsch. «Na, wo drückt der Schuh?», fragte ich kumpelhaft. [– –] Immerhin weigerte er sich heute nicht zu sprechen. Vielleicht entfaltete meine mütterliche Fürsorge endlich ihre Wirkung. (239–240)

Lähdetekstissä Maria pyrkii monin tavoin purkamaan virka-asemansa tuottamaa etäisyyttä. Hän rakentaa kuulustelusta rentoa juttelua (*jututtaa / kuin olisin kaverilleni puhunut*) ja istahtaa Jannen kanssa samalle tasolle tämän viereen eikä auktoriteetiksi kirjoituspöytänsä taakse. Marian toiminnan tarkoituksena on häivyttää poliisin rooli esittämällä rentoa ja ystävällistä naista suklaakekseineen ja kahvitarjoiluineen (*aloin leikkiä kahvikutsuja*), jopa äitihahmoa (*äidillinen huolenpito*). Vaikka lähdetekstissä ei käytetä eksplisiittisesti sanaa *nainen*, juuri naiset emännöivät perinteisesti kahvikutsuja ja äidillisyyden puheen kautta Maria sukupuolittuu selkeästi naiseksi. Maria konstruoi näin kuulustelutilannetta ”naisellisen” huolenpidon ja lempeyden varaan. Marian naiseuden performatiivisen luonteen paljastavat verbit *alkaa*, *leikkiä* ja *tehot*: naisen esittämisellä on selkeä alkamishetki, jolloin Maria laittaa sen täytäntöön, ja performanssi on mielihyvää tuottavilla rooleilla *leikkimistä*. Puhe *tehoamisesta* korostaa esityksen määrätietoisuutta, ja Marian pitkäjänteisyydestä kertoo sana *viimein*: Marian strategia tähtää tavoitteeseen saada Janne puhumaan.

Kohdetekstin ensimmäisessä virkkeessä Marian käyttämä sävy ei ole yhtä tuttavallinen kuin lähdetekstissä, sillä jutustelu on vaihtunut jäykempään ilmaisuun keskustelun aloittamisesta (*bevor ich das Gespräch mit dem jungen Mann begann*). Kaverillinen ote tulee kuitenkin esiin myöhemmin (*kumpelhaft*), ja jäljempänä keskustelun tyyliä luonnehditaan ilmaisulla *Kaffeeklatsch*. Ilmaisuu kytkeytyy *klatschen*-verbiin, joka merkitsee juoruamista, ja se on siten mahdollista liittää erityisesti ”naismaiseen” puhetapaan (ks. Hakulinen 1988). Sen ja lähdetekstin tapaisen äidillisyyden puheen kautta (*mütterliche Fürsorge*) Maria rakentuu naiseksi ja naiseuden performatiiviseksi, jolle naiseudella leikkiminen on nautinnollinen (*spielte Kaffeeklatsch*) ja tavoitehakuinen strategia (*entfaltete meine mütterliche Fürsorge endlich ihre Wirkung*). Täten myös käännös horjuttaa feministisesti naiseuden essentialisoitua kategoriaa. Sekä kohde- että lähdetekstin tuottaman naiseuden strategian voi tulkita laajemmin ironiseksi miehisen poliisikulttuurin kritiikiksi: murhaaja selvitetään ”perinmaisellisia” keinoja käyttäen!

6.3.2.2 *Nicht weil ich eine Frau war* – naiseuden häivytyksen puolustuksena

Feministisen kääntäjän on syytä harkita tarkkaan, millaisissa konteksteissa naiseuden strategisointi on tulkittavissa feministiseksi ja milloin se puolestaan jää sukupuolistereotyyppien ylläpitämisen tasolle. Joissain konteksteissa voi olla paikallaan pikemmin häivyttää naiseutta kuin korostaa sitä. Lähden seuraavaksi tarkastelemaan esimerkkiä, jossa Maria näyttää juuri häivyttävän sukupuoltaan. Esimerkissä on kyse Marian kollegan Pihkon läksiäisilaisuudesta, jossa Marian pomo Jyrki Taskinen pyytää Mariaa antamaan läksiäislahjan kanssaan.

32. Taskinen piti aivan luonnollisena sitä, että jos joku antoi lahjan hänen kanssaan, se olin minä. Aivan samantyyppistä oli ollut kollegamme hautajaisissa, sielläkin minä olin ollut yksi sepeleenlaskijoista. Eikä se johtunut siitä, että olin nainen vaan siitä, että Taskinen koki minut jollakin tavalla luottohenkilökseen. (293–294)

Taskinen hielt es für selbstverständlich, dass ich bei derartigen Zeremonien an seiner Seite stand. Auch bei Beerdigung unseres Kollegen hatte ich mit ihm den Kranz niederlegen müssen. Nicht weil ich eine Frau war, sondern weil Taskinen mich als seine Vertrauensperson betrachtete. (286)

Tarkasteluni aluksi nostan poikkeuksellisesti ensin esiin lähde- ja kohdetekstin viimeisen virkkeen, sillä se rakentuu avainasemaan analyysin ja tulkinnan kannalta. Kyseisessä virkkeessä Maria kieltää, että hänen ja Jyrki Taskisen läheinen työtoveruus perustuisi siihen, että Maria on nainen ja Taskinen mies (*eikä se johtunut siitä, että olin nainen / nicht weil ich eine Frau war*). Marian mukaan heidän työtoveruutensa ei pohjaa sukupuoleen vaan luottamukseen, jota Maria korostaa nimeämällä itsensä sukupuoleettomaksi *luottohenkilöksi* (*seine Vertrauensperson*) – lähdetekstissä hieman selittelevään tyyliin (*jollakin tavalla*). Marian esittämän kiellon ja sukupuolineutraalin ilmaisun tulkitsen naiseuden häivyttämiseksi, jonka myötä lähde- ja kohdetekstiin rakentuu *puolustuspuhe*. Mutta mitä vastaan Maria oikein puolustautuu?

Katson Marian puolustautuvan niitä seksistisiä epäilyjä vastaan, joiden mukaan hän olisi edennyt asemaansa ja Taskisen läheiseksi työtoveriksi sukupuolensa vuoksi. Toisin sanoen Maria kieltää, että Taskinen miespuolisena esihenkilönä suosisi häntä naiseutensa vuoksi tai että Maria itse käyttäisi naiseuttaan hyväkseen päästäkseen miespuolisen pomonsa suosioon. Tällaisia syytöksiä kohdistuu nimittäin naisiin usein. Jos esihenkilöasemassa oleva mies pitää alaisen asemassa olevaa naista läheisempänä ystävänä kuin toista miestä miesvaltaisessa yhteisössä, naiseus saatetaan kokea uhaksi kilpailun kannalta: ”Ryhmässä miehet kilpailevat keskenään sekä pyrkivät luomaan keskinäistä veljeyden tunnetta uhkaavana koettua feminiinisyyttä vastaan” (Jokinen 2000: 222). Perinteisesti voimattomaksi ja heikoksi määritelty naiseus näyttää paradoksaalisesti yhtäkkiä

uhkaavalta. Entistä vaarallisemmaksi naiseus muuttuu silloin, kun nainen valjastaa sen strategisesti omaan käyttöönsä ja tuottaa itseään voimalliseksi naissubjektiksi, kuten Suvi Ronkainen (2001: 74) toteaa: ”Ja jos naiset hyödyntävät naiseuteen tai naisiin liittyviä ominaisuuksia kuten ulkonäköä, sosiaalista kyvykkyyttä, seksuaalisuutta, naispolitiikkaa jne. strategisesti ja häpeämättä, he ovat saavuttaneet asemansa jotenkin muuten kuin ns. reilulla pelillä.” Tällaiset näkemykset tulevat esiin *Kuolemanspiraalissa* ja *Die Todesspiralessa* sovinnistisen Pertti Strömin hahmossa, jonka kanssa Maria kilpailee Jyrki Taskiselta vapautuvasta rikoskomisarion virasta. Kokiessaan Marian naiseuden uhaksi Ström rakentaa törkeästi (hetero)seksuaalisuudesta vallanvälineen, jonka avulla hän yrittää mitätöidä Marian saavutukset: *Jumalauta, kyllä mä arvaan että sä olet hankkiutunut suosikiksi reittä pitkin. Kenen tuo sikiö sisälläsi on, onko se miehesi vai pomon, vai tiedätkö itsekään?* (298)⁹¹. Marian voikin tulkita suuntaavansa esimerkin 32 puolustuspuheensa lukijan ohella eritoten Strömille kumotakseen Marian ja Taskisen väliseen suhteeseen kytkeytyviä seksistisiä oletuksia. Kiinnostavaa on tarkastella seuraavaksi, miten tämä puolustuspuhe rakennetaan.

Lähdetekstin osalta on merkittävää havaita, että Marian ja Taskisen suhdetta kuvataan nimenomaan Taskisen näkökulmasta käsin (*Taskinen piti / Taskinen koki minut*). Marian omat tuntemukset ja toimijuus jäävät piiloon sen ja mitäänsanomattomien *olla*-verbien vuoksi (*se olin minä / samanlaista oli ollut / olin ollut yksi*). Taskisen näkökulman ja Marian passiivisen aseman tuottamisen voi nähdä osaksi naiseutta häivyttävää puolustuspuhetta: Taskisen itse valitessa Marian luottohenkilökseen Mariaa ei voi syyttää ”naispyrkyriksi”. Naiseuden häivyttäminen kiteytyy ilmaisussa *luottohenkilö*, joka on valittu geneerisen maskuliinin *luottomies* ja naispuolisuutta korostavan ilmaisun *luottonainen*⁹² sijaan. Lähdetekstin *henkilö*-päätteinen ratkaisu toimii hyvin puolustuspuheen kontekstissa tukien naiseuden häivyttämistä.

Siirtyessäni tarkastelemaan kohdetekstin Marian puolustuspuhetta huomioni kiinnittyy siihen, kuinka Maria rakentaa käänöksessä itsestään passiivista ja jopa halutonta toimijaa ikään kuin hän toimisi Taskisen tahdon alaisena (*an seiner Seite stand / hatte ich mit ihm den Kranz niederlegen müssen*). Tämä positio hierarkisoi Marian alemmaksi Taskiseen nähden, jolloin hän ja Taskinen

⁹¹ Marian ja Jyrki Taskisen välille kyllä rakentuu heteroseksuaalisuuden säikeitä, mutta tässä kohtaa on olennaista, miten Pertti Ström heidän suhteensa määrittelee – seksistisesti. Marian näkökulmasta seksuaalisuus hänen ja Taskisen suhteessa on seuraavassa asemassa: ”*Totuushan oli, että minä pidin Taskisesta enemmän kuin tarpeeksi, olisin helposti voinut ihastuakin, jos olisin antanut itselleni luvan. Ja tiesin Taskisenkin viihtyvän seurassani, hipaisevan mielellään aina kun oli mahdollista, tilanteissa, joissa molemmat tarvitsivat rohkaisevaa kosketusta.*” (299). Maria ei kuitenkaan käytä naiseuttaan strategisesti Taskisen suhteen edetäkseen urallaan, kuten Ström väittää.

⁹² KS:ssa esiintyvät toistaiseksi vain tekijännimet *luottohenkilö* ja *luottomies*, ei *luottonainen*.

eivät konstruoidu tasavertaisiksi työtovereiksi. Tämä saa minut puolestaan pohtimaan sitä, missä osassa Maria on heidän välisessä suhteessa. Voisiko Mariaa jopa ärsyttää, että Taskinen pitää häntä itsestäänselvyytenä (*Taskinen hielt es für selbstverständlich*)? Tähän pohdintaan minua ohjaa velvollisuutta ilmaiseva verbi *müssen*, jonka voi tulkita viittaavan Marian haluttomuuteen ja jonka myötä Taskinen korostuu suhteen hallitsevana osapuolena (*hatte ich mit ihm den Kranz niederlegen müssen*). Kuitenkin sen valossa, kuinka paljon Maria sanoo teoksessa pitävänsä Taskisesta, on vaikea uskoa, että Maria kokisi Taskisen toiminnan inhottavaksi, vaan pikemmin mahdollinen kiusaantuneisuus johtuu poliisiyhteisön seksismistä. Taskisen pomouden ja hallitsevan position rakentuminen esimerkkiin näyttäisi konstruoivan lähdetekstin tavoin Marian ja hänen naiseutensa ”syyttömyyttä” työntäen Marian poliisiroolia vahvemmin etualalle. Naiseuden häivyttämistä painottaa kohdetekstin viimeisessä virkkeessä myös se, että *luottohenkilö*-tekijännimi on käännetty neutralisoinnin keinoin sukupuoleen kanta-aottamattomalla tekijännimellä *Vertrauensperson* (vrt. geneerinen maskuliini *Vertrauensmann* ja feminiinimuoto *Vertrauensfrau*⁹³).

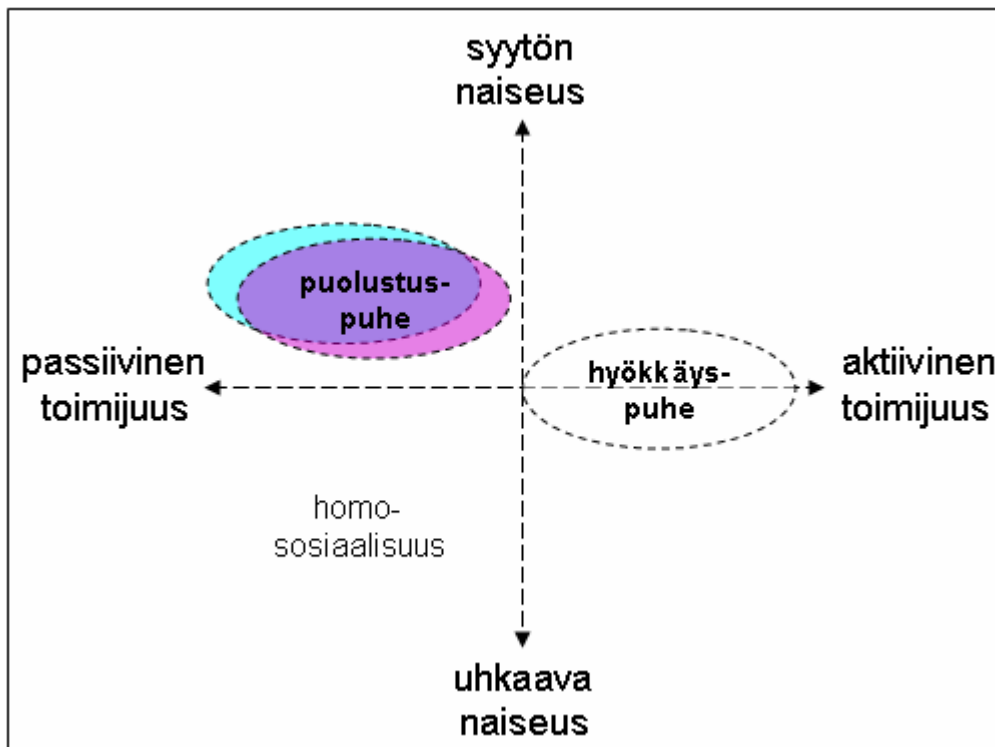
Niin lähde- kuin kohdetekstissä Marian tuottama naiseutta häivyttävä puolustuspuhe kertoo jälleen siitä, kuinka Maria joutuu jatkuvasti työssään tasapainoilemaan sen kanssa, missä määrin hän voi milloinkin olla nainen. Maria ei kuitenkaan häivytä naiseutta strategisesti seksististen käsitysten mitätöimiseksi tavalla, jolla olen edellisissä strategisointia käsittelevissä esimerkeissä tarkoittanut: tietoisesti, suunnitellusti, tavoitehakuisesti ja voimauttavasti. Esimerkissä 32 strategisointi ei rakennu päämäärätietoiseksi sukupuolettomaksi esitykseksi tai leikiksi, joskin katson Marian lausuman kiellon osoittavan hänen ennakoivan seksistisiä epäilyjä ja olevansa siten tietoinen niistä. Naiseuden häivyttämisen strategialla näyttäisi siis olevan feministisenä tavoitteena seksististen käsitysten vastustaminen, mutta strategiaa toteuttava puolustuspuhe ei rakenna lukijalle voimallista, vaan passiivista Mariaa. Jotta naiseuden häivyttämistä voisi kokonaisvaltaisesti pitää feministisenä strategiana, se vaatii puolustamisen sijaan aktiivista toimijuutta tuottavaa *hyökkäyspuhetta*. Tällaista hyökkäyspuhetta olen pyrkinyt luomaan nykyisen käännöksen tilalle seuraavasti:

Taskinen hielt es für selbstverständlich, dass wir bei derartigen Zeremonien Seite an Seite standen. Auch bei Beerdigung unseres Kollegen hatten wir zusammen den Kranz niederlegen müssen. Nicht weil ich eine Frau gespielt habe, sondern weil wir einander als Vertrauenspersonen betrachteten.

Ehdotuksessani tuotan Taskisen ohella myös Marian aktiiviseksi toimijaksi monikon ensimmäisen persoonan *wir*-muodon avulla. Koska kyse ei ole puolustuspuheesta vaan hyökkäyspuheesta, en ole

⁹³ Sekä *Vertrauensfrau* että *Vertrauensmann* esiintyvät DUDEN-sanakirjassa (2003).

katsonut aiheelliseksi häivyttää Marian naiseutta Taskisen näkökulman taakse, vaan konstruoin naiseuden häivyttämisen hyökkäyspuheessa jo lähtökohtaisesti toisella tavalla: kyse on Marian vallasta valita tietoisesti joko naiseuden strategisointi tai sen strategisoimatta jättäminen. Tämä tulee esiin viimeisessä virkkeessä, jossa olen korvannut saksankielisen *olla*-verbin (*eine Frau war*) *esittää*-verbillä (*eine Frau gespielt hatte*). Tarkoitukseni on näin alleviivata sitä, että halutessaan Maria voisi esittää naista oman etunsa nimissä, mutta Taskisen ja hänen suhteessaan hän ei ole tehnyt niin. Myös tämä rakentaa Mariasta aktiivista toimijaa ja tuottaa häntä voimalliseksi subjektiksi, jonka ei tarvitse tyytyä puolustautumaan alhaalta käsin ylhäältä päin tulevia seksistisiä syytöksiä vastaan. Hyökkäyspuhetta ja sen tuottamien merkitysten suhdetta puolustuspuheen rakentamiin merkityksiin havainnollistan kuviossa 5.

KUVIO 5. Maria Kallion naiseuden ja toimijuuden kytköksiä konstruoivat puhetavat.

6.3.3 Seksuaalisuus – kontrollin diskurssit

Seksuaalisuuden yhteys sukupuoli-identiteettiin näkyy niissä monissa populaarikulttuurin representaatioissa, jotka vilistävät silmiemme ohi päivittäin: tarinoissa hyvistä ja pahoista tytöistä, kuvissa kunnan äideistä ja katkerista vanhoistapiioista, tyhmä blondi -vitseissä ja käsityksissä naisista hoitajina, epäitsekkäinä ja uhrautuvina auttajina. Se kuuluu myös lauseissa, jotka kertovat, kuinka ’pojat saavat ja tytöt antavat’”. (Nikunen 1996b: 41.)

Nimetessään edellä joitakin populaarikulttuurin representaatioita Kaarina Nikunen kuvaa niitä diskursiivisesti rakentuvia valtakenttiä, joilla naisten ruumiita ja seksuaalisuutta säädellään ja hallitaan. Feministisessä teoriassa seksuaalisuuden biologisia painotuksia keskeisemmäksi on noussut käsitys seksuaalisuudesta yhteiskunnan puhetapojen tuotteenä: ihmisen biologia mahdollistaa kyllä mielihyvän aistimukset, mutta koemme seksuaaliseksi vasta sen, minkä olemme *oppineet* käsittämään seksuaaliseksi (Lappalainen 1996: 208). Representaatioiden kautta naiset oppivat rakentamaan seksuaali-identiteettinsä kulttuurisesti määritetyn ”oikeanlaisen” (hetero)seksuaalisuuden mukaiseksi, ja ne kytkevät identiteetit muun muassa kysymyksiin siitä, millainen on seksuaalisesti haluttava nainen, millainen naisen seksuaalisuus on hyväksyttävää ja millä tavoin nainen saa tuoda julki seksuaalisuuttaan. Perinteisesti naisille sallittu seksuaalisuuden tila on ollut yksityinen julkisen ja aktiivisen seksuaalisuuden esiintuomisen määrittäessä kielletyksi (Nikunen 1996b: 39–40). Silti se seksuaalinen ronskius, jota naiset ovat joutuneet piilottelemaan, levitellään esiin miehille suunnatuissa pornolehdissä ja -elokuviissa. Vastakkain asettuvat siveellisyyden ja miehen seksuaalisen miellyttämisen vaatimukset tuottavat naisille hyvin ristiriitaisia seksuaalisuuden diskursseja. (Mts. 39–42.) Tällaisten diskurssien voi nähdä toimivan naisia alistavina rakentaessaan seksuaalisuudesta miehen ylivoimaisen alueen, jolla naiset oppivat tuottamaan seksuaalista mielihyvää juuri miehiä varten ja sisäistävät näin identiteettiinsä miespuolisen mielikuvan seksuaalisuudesta (ks. Lappalainen 1996: 208). Representaatiot rakentavat heteroseksuaalisuuden normia opettaessaan naisia haluamaan miehen katseen kohteeksi ja miehiä katsomaan naisia haluten⁹⁴.

Jos seksuaalisuus olisi staattinen ja luonnollinen ilmiö, erilaisissa yhteiskunnallisissa käytänteissä ei tarvitsisi toistaa naisille ja miehille seksuaalisen käyttäytymisen oppeja. Seuraavissa luvuissa tarkastelen, miten nämä opit rakentuvat Maria Kallion seksuaalisuudessa ja miten niitä voisi horjuttaa feministisen kääntämisen keinoin. Keskiöön nousee heteroseksuaalisen halun säätely, minkä vuoksi olen nimennyt tämän luvun otsikon Marian seksuaali-identiteettiä kuvaten *kontrollin diskursseiksi*.

⁹⁴ Feministiseen teoriaan vaikuttanut valteoreetikko Michel Foucault (1999: 76–78) tähdentää, että seksuaalisuuden säätelyä tarvitaan ennen muuta rajaamaan ja erottamaan toisistaan naisten ja miesten hetero- ja homoseksuaalisuus, joiden kautta naisten ja miesten halut pyritään jakamaan biologisen ruumiin mukaan heteroseksuaaliksi. Myös feministiteoreetikko Judith Butler (2006: 138–139) näkee vallankäytön perustuvan biologisen ruumiin luonnollistamiseen ja halun kytkemiseen ”luonnollisesti” toiseen sukupuoleen (ns. *heteroseksuaalinen matriisi*), vaikka ruumis on oikeastaan jo itsessään diskursiivisesti sukupuolitettu eikä alkuperäinen tai luonnollinen. Tästä Butlerin (mts. 230–233) mukaan ovat osoituksena ”väärät” seksuaali-identiteetit, jotka eivät suostu toistamaan keinotekoisien heteroseksuaalisen matriisin normeja (esim. drag, homot, transvestiitit). Seksuaalisuus näyttäytyy hyvin kielteisenä määrittäessään sääntöjen ja rajoitusten alueeksi, mutta Butlerin mainitsemat ”väärät” seksuaali-identiteetit ilmentävät, kuinka altis valtasuhteiden muutoksille seksuaalisuus itse asiassa on.

6.3.3.1 *Wie eine schmierige Tante* – syyttömyys ja syyllisyys

Esimerkissä 33 Maria pyrkii hallitsemaan Janne Kiveen kohdistuvaa seksuaalisesti latautunutta katsettaan tasapainoillen samalla nautinnon tunteen ja siitä kokemansa syyllisyyden kanssa.

Esimerkissä Maria on kuulustelemassa kollegansa Pekka Koivun kanssa Jannea tämän kotona.

33. Hetken kuluttua kuului pöntön kohinaa ja veden loisketta, sitten Janne ilmestyi huoneeseen kuivaillen kasvojaan yltään vetämäänsä t-paitaan. Aivan tahtomattani katseeni liimautui kauniisti lihaksikkaaseen yläkroppaan ja pyykkilautamaisiin vatsalihaksiin, jotka tärisivät oksentamisen jälkeen. Sitten tunsin itseni likaiseksi vanhaksi tädiksi ja käänsin silmäni muualle. [– –] Turhaan yritimme saada poikaa vastaamaan kysymyksiimme. [– –] Kun poika ei tehnyt elettäkään noustakseen ja pukeutuakseen, avasin umpimähkään lähimmän kaapin, josta löytyi sukkia ja paitoja. [– –] – Sitten me puetaan sinut. Tuleepahan harjoiteltua ennakkoon, vaikka lapsi onkin liian iso, sanoin, ja aloin kiskoa sukkia Jannen pitkävarpasiin jalkoihin. Tilanne tuntui pöhköltä. Olin kyllä riisunut juoppoja ja tehnyt ruumiintarkastuksia mitä kummallisimmille tyypeille, mutta Janne oli niin komea, että se hämmensi minua. Koivu tuli onneksi kiskomaan paitaa pojan ylle, minä puin eteisestä löytyneet purjehduskengät, Koivu takin. (71–73)

Nach einer Weile hörte man die Spülung rauschen und Wasser plätschern, schließlich kam Janne ins Wohnzimmer, zog sein T-Shirt hoch und wischte sich damit das Gesicht ab. Unwillkürlich betrachtete ich seinen muskulösen Oberkörper und den flachen Bauch, der vor Anstrengung des Übergebens zitterte. Dann kam ich mir plötzlich vor wie eine schmierige alte Tante und wandte den Blick ab. [– –] Wir bemühten uns vergeblich, etwas aus ihm herauszuholen, bekamen aber nur immer wieder zu hören, er habe nichts zu sagen. [– –] Da er keine Anstalten machte, aufzustehen und sich anzuziehen, öffnete ich auf gut Glück den nächsten Schrank, in dem ich Socken und Hemden fand. [– –] «Dann müssen wir dich eben anziehen», sagte ich und streifte ihm die Socken über. Es war eine idiotische Situation. Zwar hatte ich schon Betrunkene ausgezogen und an den merkwürdigsten Typen Leibesvisitationen durchgeführt, doch bei dem attraktiven jungen Mann brachte mich die körperliche Nähe ganz durcheinander. Zum Glück kam Koivu dazu und zog Janne das Hemd an, ich streifte ihm Slipper über, die ich im Flur gefunden hatte, Koivu half ihm in den Mantel. (71–73)

Lähde- ja kohdetekstissä Maria katsoo huoneeseen ilmestynyttä Jannea ja kiinnittää ihailevan katseensa tämän lihaksikkaaseen paljaaseen ruumiiseen, josta on rakennettu länsimaisessa kulttuurissa miehen seksuaalisen haluttavuuden vahva merkki. Miesruumiin lihaksikkuus ja urheilullisuus ovat määrittäneet miehisyiden visuaalisiksi merkeiksi sekä esteettiseksi ihanteeksi, ja miesruumiin erotisoiminen on lisääntynyt huomattavasti 2000-luvulle tultaessa (Wickman 2006: 143, 145). Sen kuvaustavat ovat seksualisoituneet, ja olemme oppineet käsittämään tietyn tyyppiset miesruumiit seksikkyuden merkeiksi, vaikka emme katsojina olisi yhtä mieltä niiden seksuaalisesta vetovoimasta. Niinpä Marian katseenalaisena kauniin lihaksikkaaksi kuvailtu Janne rakentuu lukijalle vihjeeksi seksuaalisen katseen konstruoitumisesta, mitä vauhdittaa teoksissa useaan otteeseen esiin tuotu Marian mieltymys Janneen. Marian voisikin luulla nauttivan Jannen silmäilemisestä, mutta tekstien lähempi tarkastelu paljastaa Maria kokevan syyllisyyttä seksuaalisesti latautuneesta katseestaan.

Lähdetekstissä Marian syyllistyminen näkyy puolustautumisena (*syyttömyysdiskurssi*). Onhan esimerkiksi ”aivan luonnollista” kääntyä vaistomaisesti katsomaan Jannea tämän *ilmestyessä* muka yhtäkkiä huoneeseen. Maria kuvaa katsettaan tahattomaksi vahingoksi aivan kuin se ei olisi hänen hallinnassaan (*aivan tahtomattani katseeni liimautui vrt. kiinnitin katseeni*), mutta Marian käyttämä ilmaisu on ristiriitainen: katseen herpaantumaton liimautuminen ei voi olla täysin tahatonta kestäessään hetken (*vrt. katseeni osui*). Tulkitsen Marian syyttömyysdiskurssin taustalla vaikuttavan kiellon *Älä katso!*, joka kumpuaa siitä laajemmasta naisen seksuaalisuutta säätelevästä puheesta, jolla naisen seksuaalisuutta pyritään säätelemään: siveellisen naisen normi, jonka äärimmäiseksi vastakohtaksi miehinen katse on tuottanut huorat, kieltää naisilta aktiivisen ja julkisen seksuaalisuuden (ks. Nikunen 1996b: 41–42). Syyttömyyden vakuuttelun tarve kirpoaa tarkemmin ottaen tämän puheen aiheuttamasta syyllisyyden tunteesta: Maria tuntee hetken mielihyvää katsoessaan Jannen kaunista lihaksikasta yläkroppaa, kunnes kiello syyllistää Mariaa tästä nautinnosta (*syyllisyysdiskurssi*).

Osana lähdetekstin syyllisyysdiskurssia seksuaalisuus tuotetaan tietynikäisten naisten ja miesten alueeksi. Maria tuntee itsensä *likaiseksi vanhaksi tädiksi*, mikä toistaa kulttuurista kieltoa vanhemman – joskaan ei tässä vanhan – naiskatsojan ja häntä nuoremman mieskatsotun välille aivan kuin vanhemman naisen seksuaalisessa katseessa olisi jotain inhottavaa. Tämän asemoinnin ja epäseksualisoidun äitimäisen roolin⁹⁵ kautta Maria etäännyttää itseään seksuaalisesta katseesta hakien kulttuurisesti sallitumpia positioita (ks. Nikunen 1996b: 41). Maria alkaa pojittella Jannea (*turhaan yritimme saada poikaa puhumaan / Kun poika ei tehnyt elettäkään*) ja asettaa Jannen lapsen asemaan kiskoessaan vaatteita tämän päälle (*vaikka lapsi onkin liian iso*) (*äidillinen diskurssi*). Tosin Marian käyttämä pojittelu on mahdollista tulkita myös toisin tai siihen on pikemmin löydettävissä lisämerkityksiä: pojittelulla Marian voi tulkita rakentavan auktoriteettiaan ylemmästä positioista käsin ja tuovan esiin poliisiuttaan, joka on siihen asti rakentunut syrjään. Joka tapauksessa tällöinkin kyse on seksuaalisesti turvallisen rooliin rakentamisesta ja sen vahvistamisesta.

Lähdetekstin lopussa Maria rakentaa itseään toimintansa subjektiksi ottaessaan katseen ”jälleen” haltuunsa, mutta tällöin hän korostuu aktiivisena toimijana juuri seksuaalisen katseen mitätöijänä

⁹⁵ Äitiys on nähty naisen keskeiseksi tehtäväksi suvunjatkamisen kannalta ja seksuaalisuuden on suuntauduttava tämän tehtävän täyttämiseen. Näin seksuaalisuus on kanavoitunut äitiyteen, joka on sitonut seksuaaliset halut. (Lappalainen 1996: 215–216.) Tosin ehkäisyn myötä naisten mahdollisuudet ottaa ruumis ja siten myös seksuaalisuus enemmän haltuun ovat kasvaneet. Lisäksi esimerkiksi suomalaisessa väestöpolitiikassa alettiin 1950-luvulla lisääntymisvelvollisuuden sijaan tuoda painokkaammin esiin naisen seksuaalinen nautinto luovuttaessa vähitellen lasten määrän alleviivaamisesta (Vuori 2001: 24).

(*käänsin silmäni muualle vrt. silmäni kääntyivät muualle*). Pyrkimyksistään huolimatta Maria ei onnistu täysin kitkemään seksuaalista katsettaan sitä mitätöivillä puheenparsilla. Tämä tulee esiin lähdetekstin loppupuolella Marian kuvatessa pukemistilannetta *pöhköksi*. Sana viittaa siihen, että Marian mukaan hänen *pitäisi* pystyä toimimaan tilanteessa poliisina eikä antaa Jannea kohtaan kokemansa seksuaalisen vetovoiman horjuttaa kontrollia. Toisaalta Marian käyttämä *pöhkö*-sana on leikkisyydessään armollinen ilmaisu, joka korostaa Marian hämmennystä sitä tuomitsematta ja vähättelemättä (vrt. *Tilanne tuntui tyhmältä*). Maria on silti helpottunut, kun hänen kollegansa Koivu laittaa paidan ja takin Jannelle eikä hänen itse tarvitse pukea Jannea (*onneksi*). Varmuuden vuoksi Maria ottaa vielä etäisyyttä Janneen ja omaan seksuaalisuuteensa lähdetekstin viimeisessä virkkeessä pojittelemalla Jannea (*pojan ylle vrt. tämän ylle*). Huomionarvoista on, että Marian katse on koko ajan yksipuolinen eikä kukaan muu huomaa sitä. Se pysyy salassa, piilossa.

Entä millaisen katsojan kohdeteksti tuottaa Mariasta? Käännöksessä Janne ei astu huoneeseen yhtä yllättävästi kuin lähdetekstissä, sillä Janne yksinkertaisesti *tulee* huoneeseen (*kam*) ja Maria on jo osannut odottaa Jannea (*schließlich*). Maria suuntaa katseensa siten määrätietoisemmin Jannen lihaksikkaaseen kroppaan, joskin Maria yrittää peitellä sen puheessaan tahattomaksi (*unwillkürlich*). Tätä tahattomuutta ei kuitenkaan painoteta lähdetekstin tavoin pienillä vahvistavilla sanoilla (vrt. *aivan tahtomattani*) ja Maria käyttää lisäksi persoonamuotoista *katsella*-verbiä (*betrachtete ich*), joten hän rakentuu tietoisemmaksi katseestaan ja näkyvämmäksi toimijaksi kuin *Kuolemanspiraalissa*. Maria ei ole käännöksessä yhtä puolusteleva, vaikka myös siinä rakentuu tahattomaksi nimetyin katseen ja tietoisin katsomisen ristiriita: katsominen ei ole tahatonta toimintaa. Tämän ristiriidan taustalla katson vaikuttavan samankaltaiset naisen seksuaalisuutta säätelevät normit kuin edellä lähdetekstissä, ja se konstruoituu niin ikään kiellon määrittämänä osaksi *syyttömyysdiskurssia*. Katsellessaan Jannea Maria näyttää tosin pakenevan hetkeksi normien saavuttamattomiin, sillä kohdetekstissä hän tuntee *yhtäkkiä* (*plötzlich*) itsensä likaiseksi vanhaksi tädiksi (*eine schmierige alte Tante*) havahtuen silloin nautinnosta syyllistävään ”todellisuuteen”. Täti-puheen myötä Maria kiinnittyy *syyllisyysdiskurssiin*, ja lähde- sekä kohdetekstin alussa muotoutuvat näin pitkälti samankaltaiset puheenparret: syyllisyys ja syyttömyys.

Suurin ero lähdetekstin ja käännöksen välillä tulee näkyviin myöhemmin esimerkissä. Siinä missä lähdetekstissä Maria pojittelee ja nimittää Jannea lapseksi, tällainen äidillinen diskurssi ei rakennu lainkaan kohdetekstissä Marian viitatessa Janneen pronomineilla (*er, ihm*). Käännöksessä nousee sen sijaan vahvasti esiin poliisin rooli: kohdetekstissä Maria käyttää paikoin monikon kolmatta persoonaa (*wir*) yksikön ensimmäisen persoonan (*ich*) sijaan, minkä katson rakentavan Mariaa ja

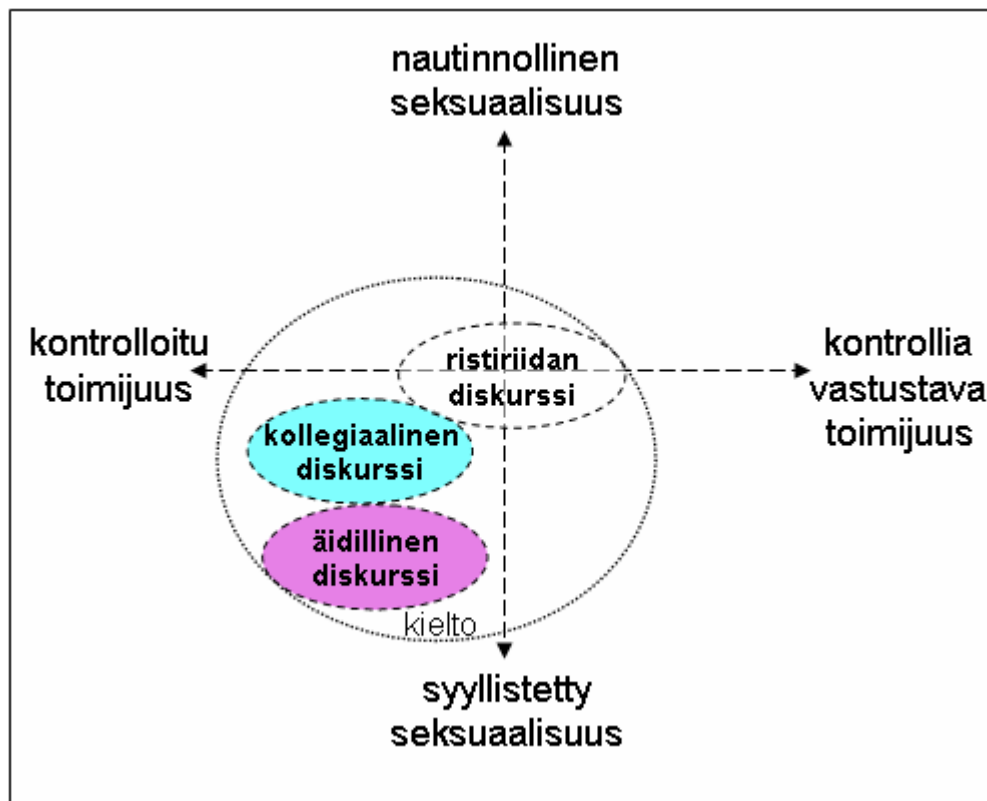
Koivua poliiseina toimijapariksi (*kollegiaalinen diskurssi*). Kollegiaalisella diskurssilla on sama tavoite kuin äidillisellä puheella eli pyrkimys työntää seksuaalisuus syrjään. Kohdeteksti eroaa lähdetekstistä siinä, millaiseksi Maria nimeää koko tilanteen: *pöhkön* sijaan se on käännöksessä suorastaan *idioottimainen* (*Es war eine idiotische Situation*). Mariasta hänen hämmennyksensä tuntuu hölmöltä, järjettömältä ja jopa sellaiselta, mitä hän ei saisi tuntea. Maria menee jopa sekaisin Jannen läsnäolosta, mikä korostaa kontrollin menettämistä ja määrittyä *idiotisch*-adjektiivin myötä kielteiseksi tuntemukseksi (*brachte mich die körperliche Nähe ganz durcheinander*). Myös kohdetekstissä Marian voi kuulla huokaisevan helpotuksessa, kun Koivu tarjoaa hänelle kollegiaalista tukea Jannen pukemisessa (*Zum Glück kam Koivu dazu*).

Sekä lähde- että kohdetekstin päällimmäiseksi hallitsevaksi diskurssiksi muodostuu yleisesti *kiellon diskurssi*, johon niin syyttömyys- ja syyllisyysdiskurssi kuin lähdetekstin äidillinen ja kohdetekstin kollegiaalinen diskurssi nojaavat. Vaikka tarkka analyysi paljastaa katseen rakentuvan Marian haltuun, kiellon diskurssi syö Marialta tätä subjektiutta ja tuottaa rajoja Marian seksuaali-identiteetille. Marialta subjektiaseman ja katsojuuden riistävää kiellon diskurssia ei voi pitää feministisesti voimauttavana, mutta feministisessäkin käännöksessä on tärkeää tuoda esiin naisiin kohdistuvat kiellot, jotta lukijat voivat tunnistaa ja kyseenalaistaa ne. Seuraavassa luonnostelemassani feministisessä käännöksessä olen pyrkinyt kirjoittamaan näkyviin tämän kiellon diskurssin tinkimättä kuitenkaan Marian tiedostavasta subjektiudesta (*musste als Zuschauerin meinen Blick abwenden*), hetkellisestä nautinnosta (*gerne betrachtete ich*) ja armollisuudesta (*eine komische Situation*).

Nach einer Weile hörte ich die Spülung rauschen und Wasser plätschern, schließlich kam Janne ins Wohnzimmer, zog sein T-Shirt hoch und wischte sich damit das Gesicht ab. Gerne betrachtete ich seinen muskulösen Oberkörper und den flachen Bauch, der vor Anstrengung des Übergebens zitterte. Dann kam ich mir plötzlich vor wie eine schmierige alte Tante und musste als Zuschauerin meinen Blick abwenden. [– –] Wir bemühten uns vergeblich, etwas aus ihm herauszuholen, bekamen aber nur immer wieder zu hören, er habe nichts zu sagen. [– –] Da er keine Anstalten machte, aufzustehen und sich anzuziehen, öffnete ich auf gut Glück den nächsten Schrank, in dem ich Socken und Hemden fand. [– –] Dann müssen wir dich eben anziehen, sagte ich und streifte ihm die Socken über. Es war eine komische Situation. Zwar hatte ich schon Betrunkene ausgezogen und an den merkwürdigsten Typen Leibesvisitationen durchgeführt, doch bei dem attraktiven jungen Mann brachte mich die körperliche Nähe ganz durcheinander. Zum Glück kam Koivu dazu und zog Janne das Hemd an, ich streifte ihm Slipper über, die ich im Flur gefunden hatte, Koivu half ihm in den Mantel.

Käännöksessäni olen pyrkinyt tuottamaan entistä ambivalentimpaa Mariaa kirjoittamalla hänen seksuaali-identiteettiinsä erilaisia ulottuvuuksia: toisaalta nautinnollisuuden sekä syyllisyyden ja toisaalta kontrollin sekä sitä vastustavan toimijuuden (*ristiriidan diskurssi*). Kuvion 6 avulla

havainnollistan ristiriidan diskurssin konstruoitumista esimerkin 33 äidilliseen ja kollegiaaliseen diskurssiin nähden.

KUVIO 6. Maria Kallion seksuaali-identiteetin muodostuminen kiellon leimaamissa diskursseissa.

6.3.3.2 *Eine Augenweide* – salainen nautinto ja paljastumisen pelko

Naisten ja miesten seksuaaliset representaatiot saavat erilaisia merkityksiä erilaisesta yhteiskunnallisesta asemasta johtuen (Wickman 2006: 144). Lukuisten erotisoitujen naisrepresentaatioiden rinnalla miesruumiin seksualisoituneita esittämistapoja on usein vähätelty, mutta parhaimmillaan miesruumista erotisoimalla onnistutaan rikkomaan naisen ja mieheen perinteisesti yhdistettyjä merkityksiä, kuten maskuliinista toiminnallisuutta ja (heteroseksuaalista) suorittamista. Miesruumista seksualisoimalla voidaan vaatia valtaapitävän miehisen katseen ja katseenkohteeksi rakennetun naisen suhteen uudelleentulkittamista. (Wickman 2006: 144.) Edellisessä luvussa esimerkin 33 kohdalla näin ei kuitenkaan käynyt, vaan Marian Janne Kiveä seksualisoiva katse kiinnittyi toimijuuden lamaannuttavaan syylisyyden kokemukseen eikä voimauttajaksi. On kiinnostavaa tarkastella seuraavaksi toista esimerkkiä, jossa Maria visualisoi ja erotisoi Kiveä: toimiiko Marian katsoisuus tällä kertaa voimauttavasti? Esimerkissä 34 Janne toteuttaa maskuliinisuuden ihannetta treenatessaan lihaksiaan kuntosalilla ja rakentuu

toiminnalliseksi Marian katseenalaisenakin. Janne ei alistu passiivisena Marian katseelle, vaan hän pikemmin *altistuu* sille (ks. Wickman 2006: 157).

34. Huomasin silloin tällöin vilkuilevani Janne Kiven harjoittelua, sillä pojassa riitti silmänruokaa. En yhtään ihmetellyt, että hän oli kähveltänyt sekä Nooran että Ulrika Weissenbergin sydämen. Hihaton painijapaita paljasti valon leikin hikisillä hartialihaksilla, joita unohduin tuijottamaan häpeällisen pitkäksi aikaa ennen kuin komensin itseni jatkamaan vinojen vatsalihasten harjoittamista. (180–181)

Ich ertappte mich dabei, dass ich Janne beim Training beobachtete. Der Junge war eine Augenweide, kein Wunder, dass sowohl Noora als auch Ulrika Weissenberg ihr Herz an ihn verloren hatten. Das ärmellose Ringerhemd ließ den Blick auf seine schweißbedeckten Schultermuskeln frei, die ich unverschämt lange anstarrte, bis ich mich zur Ordnung rief und mit der Bauchmuskelübung weitermachte. (179)

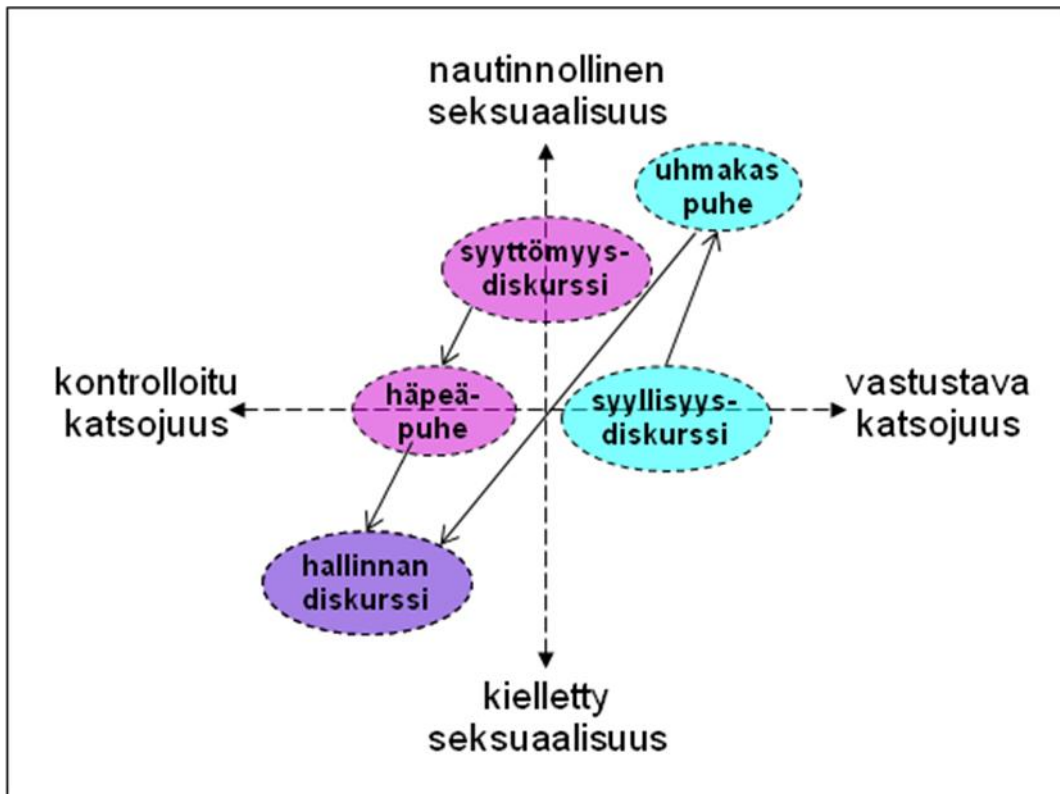
Esimerkissä lähde- ja kohdetekstin välille rakentuu oitis selkeitä eroja: ensimmäisessä Marian puhe kiinnittyy aluksi osaksi *syyttömyysdiskurssia* ja jälkimmäisessä osaksi *syyllisyysdiskurssia*. Syyttömyysdiskurssia lähdetekstiin rakentaa muun muassa Marian käyttämä verbi *huomata*, joka kielii katsomisen tahattomuudesta: Maria ikään kuin yllättää itsensä katsomasta Jannea. Syyttömyysdiskurssin pontimena ei kuitenkaan toimi tässä esimerkin 33 tavoin syyllisyys ja kontrolli, vaan paradoksaalisesti vapautuneisuus: voihan sitä välillä *vilkuilla* harmittomasti syyllistymättä mihinkään pahaan. Jannesta rakennetaan Marialle nautittavaa katseenkohdetta (*pojassa riitti silmänruokaa*), ja myös pojittelu saa toisenlaisen merkityksen kuin aiemmin: se ei toimi etäisyyden vaan ihailun tuottajana⁹⁶. Toisessa virkkeessä Maria tosin konstruoi Jannesta viettelevää sydäntenmurskaajaa ja alkaa siirtää vastuuta katsomisestaan Jannelle (*sillä hän oli kähveltänyt*). Lähdetekstissä Maria rakentuu näin vähitellen sittenkin kiellon diskurssin vaikutusvaltaan, joka nousee esiin kolmannessa virkkeessä *häpeäpuheen* myötä. Siinä Maria uppoutuu hetkeksi valon leikkiä seuraavaan katseeseensa, mistä koituu lopulta syyllisyyttä (*unohduin tuijottamaan häpeällisen pitkäksi aikaa*). Maria *komentaa itsensä* kuriin jatkamalla harjoitteluaan, ja on kuvaannollista, kuinka Maria pyrkii laittamaan mielensä kuriin rankaisemalla ruumistaan ”kontrollin menetyksestä” (*hallinnan diskurssi*). Ruumis toimii lähdetekstissä hallinnan tilana.

Kohdetekstissä kiellon diskurssi vaikuttaa Marian puheessa jo esimerkin alussa: Maria saa itsensä kiinni (*ich ertappte mich*) Jannen katsomisesta kuin jostain kielletystä (*syyllisyysdiskurssi*). Käännöksessä ei kuvata lähdetekstin tavoin katsomista leikkisäksi ja harmittomaksi vilkuiluksi, vaan intensiiviseksi tarkkailuksi ikään kuin pyrkimyksenä vastustaa kieltoa (*beobachtete*). Vaikka Marian voi katsoa haluavan nauttia Jannesta katseenkohteena tätä lähdetekstin kaltaisesti pojitellen

⁹⁶ *Poika*-sanaa käytetään miehistä leikkisästi ihailevasti tai kehuskelevasti, kuten ilmaisuissa *aika poika* ja *kova poika tekemään työtä* (KS).

(*Der Junge war eine Augenweide*), syyllisyysdiskurssi estää mielihyvän kokemisen. Syyllisyysdiskurssi saa kuitenkin väistyä uhmakkaan puheen tieltä Marian päästäessä katseensa eksplisiittisesti vapaaksi (*Blick vrt. valo*) ja tuijottaessa Jannea häpeämättömän pitkään (*die ich unverschämt lange anstarrte*). *Unverschämt*-sana saa suomeksi paitsi merkityksen 'häpeämätön' myös 'hävytön', 'röyhkeä' ja 'töykeä' (*MOT Saksa*). *Hävytön* voi puolestaan tarkoittaa säädyttöä, sopimatonta, jopa rivoa (KS), ja Marian tuijotuksen voi tulkita näin usealla tavalla. Marian voi katsoa suomivan itseään Jannea seksualisoivasta katseestaan, jolloin *unverschämt*-sanaan rakentuu vaatimus siveellisestä naisesta. Toisaalta Marian voi lukea hävyttömäksi katsojaksi, joka ei välitä naisen seksuaalisuutta rajoittavista normeista: siinä missä häpeä rakentuu lamaannuttavaksi ja passivoivaksi tunteeksi, hävyttömyydestä tulee tarkoituksellisena voimauttavaa (*uhmakas puhe*). Katsoopa Maria Jannea sitten hävyttömän kauan häpeää tai nautinnollista uhmaa kokien, hän päätyy lopulta kohdetekstissäkin komentamaan itsensä kontrolliin (*bis ich mich zur Ordnung rief*) (*hallinnan diskurssi*). Seksuaalisuus rakentuu niin ikään käänöksessä hallinnan menettämiseksi, kontrollin puutteeksi.

Pohtiessani esimerkkiä 34 feministiseen tulkintaan houkuttamisen kannalta keskiöön nousevat lähdetekstissä katseestaan nauttiva Maria (*syyttömyysdiskurssi*) ja kohdetekstissä häpeämättömästi katseensa kohdistava Maria (*uhmakas puhe*). Kyseiset puhetavat soveltuvat hyvin feministisen käänöksen aineksiksi, joskin valitsisin nykyisen *unverschämt*-sanan tilalle yksiselitteisemmän ilmaisun; feministisen kääntäjän on syytä harkita, millaisia monimerkityksisiä sanoja hän valitsee kohdetekstiin ja miten lukija voisi lukea niihin ennen kaikkea feministisiä merkityksiä. Selkeästi Marian uhmakasta puhetta rakentaisi käänöksessä kapinaa ilmaiseva sana *rebellisch*, jota käytettäessä kohdetekstin virke kuuluisi seuraavasti: *Das ärmellose Ringerhemd ließ den Blick auf seine schweißbedeckten Schultermuskeln frei, die ich rebellisch lange anstarrte*. Kaiken kaikkiaan käänöksessä Marian liikehdintä syyllisyysdiskurssin, uhmakkaan puheen ja hallinnan diskurssin välillä tuottaa esiin hyvin ambivalenttia ja paikoin voimallista Mariaa. Täten Marian seksuaalisuutta kielteisiksi määrittävät tekijät, kuten syyllisyys ja kontrolli, on aiheellista kirjoittaa näkyviin samoista syistä kuin esimerkissä 33. Kuviossa 7 kiteytän, millaista katsojuutta ja seksuaalisuutta lähde- ja kohdetekstin puheenparret Marialle tuottavat.

KUVIO 7. Maria Kallion seksuaali-identiteettiä tuottavat puhetavat katsojapositioneita rakentamassa.

6.3.4 Äidillisuus ja raskausruumis – ironian ja vierauden diskurssit

Äitiyden katsotaan yhä usein kuuluvan erottamattomasti naiseuteen, ja sitä tuotetaan naiseutta määrittäväksi tekijäksi mm. erilaisten visuaalisten representaatioiden kautta (Saarikangas 1997: 102). Samalla kun äitiyttä on rakennettu välttämättömäksi ja kiehtovaksikin osaksi naiseutta, äidin ruumiista on muodostunut myös uhka naisille (Braidotti 1994: 80–82). Äitiys on alettu nähdä laajemmin alistamisen mekanismiksi ja syyksi naisten toiseuteen, kun se on käsitetty naisten seksuaalisten halujen vaijennamisen alueeksi ja sen on nähty rakentuvan vastakkaiseksi yhteiskunnallisen toimijuuden ja ihmisarvoon kytketyn työn kanssa (Saarikangas 1997: 102–103)⁹⁷. Toisaalta onnellista äitiyttä on idealisoitu ratkaisuksi yhteiskunnallisiin ongelmiin ja sukupuolten välisiin suhteisiin, ja äitiys on näin dikotomisoitu helposti joko syyksi tai ratkaisuksi naisten vaikeuksiin. Äidin subjektius on ollut hankala kysymys paitsi perheasiantuntijoille myös

⁹⁷ Äitiys on tosin nähty myös yhteiskunnallisena, jolla voidaan ymmärtää mm. naisten hoivaavaa toimintaa sekä kodin piirissä että julkisessa tilassa, kuten työelämässä (Palin 1996: 228). Suomalaisessa yhteiskunnassa äitien yhteiskunnallisen toiminnan kehittymisen voi kytkeä sääty-yhteiskunnan hajoamisen kynnyksellä tuotettuun ”yhteiskunnalliseen äidillisyyteen”, jossa jokaisella yhteiskuntaluokalla ja niin naimisissa olevilla kuin naimattomilla naisilla oli kullakin oma sarkansa perheissä, kansalaistoiminnassa tai uusissa syntyvissä naistenammateissa (Vuori 2001: 20–22). Tämä ns. äitikansalaisuus on kasvaessaan tuottanut myöhemmin esimerkiksi neuvolat ja äitiyslomat, ”pohjoismaisen tasa-arvon perikuvat” (Palin 1996: 228–229; ks. Vuori 2001: 24–25).

feministeille, sillä pyrkimys rakentaa äitiys-diskurssia naisten näkökulmasta on rakentanut äitiyteen näitä näennäisesti toisilleen vastakkaisia puolia. (Vuori 2001: 344.)

Äitiyttä ja äitejä pelkistävien ääripäiden purkamiseksi naistutkijat ovat alkaneet tarkastella äitejä hyväksyttävästi ambivalentteina ja ristiriitaisina subjekteina (mts. 344–345). Esimerkiksi Jaana Vuori (mts. 360) korostaa äitien subjektiivisuuden⁹⁸ kohdalla äitiyden käsittämistä moninaiseksi, jolloin äideille ei rakennu vain yhtä puolta (joko–tai), vaan äideistä tulee moniulotteisia toimijoita (sekä–että). Yksi keino äitiyden moninaistamiseksi on purkaa siihen kytkeytyviä stereotypioita, jotka tuottavat pelkistettyjä ja yksipuolisia rakennelmia kuvauskohteistaan (ks. luku 2.2.2.1). Juuri stereotypioista käsin lähdän seuraavaksi tarkastelemaan Maria Kallion odottavan äidin identiteetin rakentumista: miten Marian puheessa käsitellään äitiyteen kytkeytyviä stereotypioita ja miten nämä puhuvat konstruoivat Marian identiteettiä? Luvussa 6.3.4.1 pohdin erityisesti ironiaa stereotypioita horjuttavana keinona ja nostan esiin äidillisyyden, eräänlaisen kulttuurisesti tuotettuun äiti-hahmoon liitettyjen ominaisuuksien *suorittamisen* (ks. Lappalainen 1996: 217; vrt. Butler 2006). Marian puhetta muuttuvasta raskausruumiista analysoin luvussa 6.3.4.2, jossa keskeiseksi teemaksi nousee vierauden kokemus.

6.3.4.1 *So gelassen und mütterlich* – stereotypian tyhjentäminen

Sekä *Kuolemanspiraalissa* että *Die Todesspiralessa* Maria Kallio kohtaa äitiyteen liitettyjä odotuksia, vaatimuksia ja toiveita merkityksellistyessään raskausruumiinsa kautta tulevaksi äidiksi. Maria pohtii äitiyden stereotypioita ja pyrkii teoksissa murtamaan ahtaaksi kokemaansa äitiyden tilaa erilaisin keinoin: hän poikkeaa perinteisestä äidin roolista sitä vastustaen, sitä ironisesti liioitellen ja sitä tietoisesti strategianaan hyväksikäyttäen – stereotypioita ”tyhjentäen” (ks. Nikunen 1996a: 51). Esimerkissä 35 Maria asettuu vastatusten perinteiseen äidin rooliin nähden kirotessaan.

35. – Ehditään käväistä kahvilla ennen harjoitusten alkua. Minä tarjoan, Koivu lupasi. – Joo, mutta pane puolet maitoa. Nykyään närästää niin perkeleesti, tunnustin, ja Koivu hämmentyi. Hänen ei selvästikään ollut helppoa suhtautua raskauteeni luonnollisesti ja hän sekosi konsepteissaan, jos poikkesin lempeästi odottavan äidin roolista, vaikka vain kiroamalla. Olisihan hänen pitänyt minut tuntea. Ei yksi raskaus voinut aiheuttaa ihmisessä äkillistä persoonallisuuden muutosta. (59–60)

«Wir haben noch Zeit für einen Kaffee, bevor das Training anfängt. Ich lade dich ein», meinte Koivu. «Okay, aber für mich zur Hälfte Milch. Ich krieg neuerdings so beschissenes Sodbrennen», erklärte ich und brachte Koivu ganz aus der Fassung. Es fiel ihm nicht leicht, unbefangen mit meiner Schwangerschaft

⁹⁸ Jaana Vuori pohtii väitöskirjassaan *Äidit, isät ja ammattilaiset* (2001) subjektiivutta suomalaisten perheasiantuntijoiden vanhemmuutta käsittelevissä kirjoituksissa, kuten oppi- ja opaskirjoissa. Vuorelle subjektiivus merkitsee hänen tutkimuksessaan kysymystä siitä, ”kuinka aineistotekstit kuvaavat kielellisesti äitejä, isiä, lapsia ja ammattilaisia sosiaalisina ja sukupuolistuneina toimijoina” (mts. 45–46).

umzugehen, und er kam aus dem Konzept, wenn ich aus der Rolle der sanften werdenden Mutter ausbrach, und sei es auch nur, indem ich fluchte. Dabei hätte er mich doch kennen müssen. Eine radikale Persönlichkeitsveränderung hatte die Schwangerschaft bei mir jedenfalls nicht ausgelöst. (59–60)

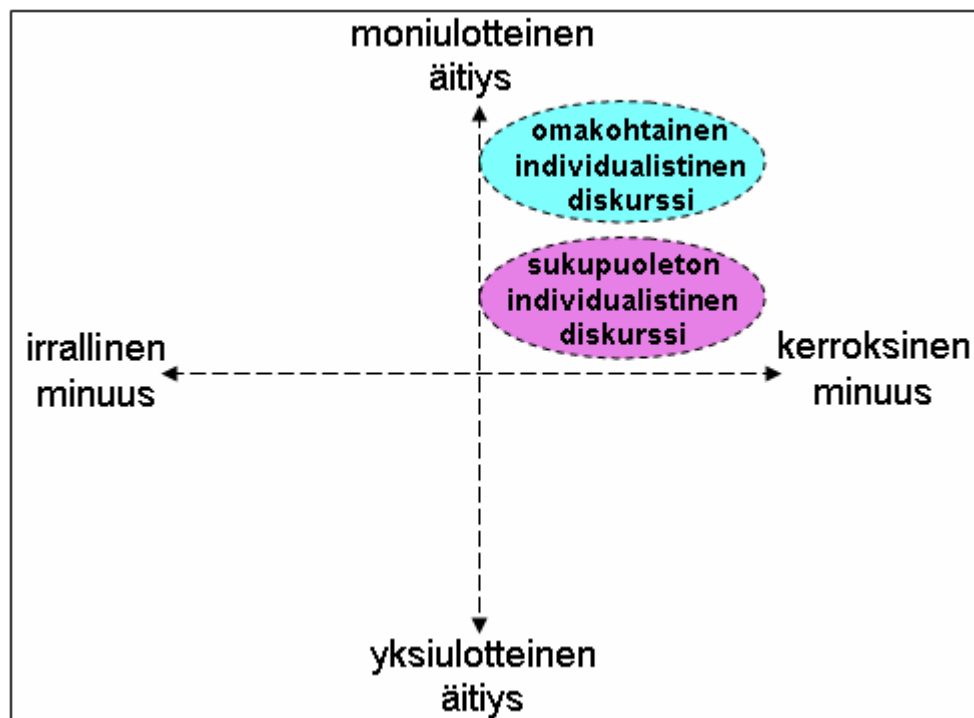
Lähdetekstissä Maria tulkitsee Koivun hämmennyksen johtuvan kiroilunsa ja *lempeän odottavan äidin roolin* välisestä ristiriidasta. Maria olettaa Koivun jakavan käsityksen, jonka mukaan naisista tulee automaattisesti äideiksi tullessaan erityisen lempeitä, tunteikkaita ja helliä. Kiltti ja kunnollinen äiti-kuva on kuitenkin keinotekoinen kulttuurinen konstruktio, jota vaalitaan muun muassa tuottamalla se ristiriitaan kiroilun kanssa (ks. Laiho 1996: 61–63). Tämän konstruktion luonnollisuutta Maria alkaa purkaa lähdetekstissä ensinnä tuomalla kiroilua vähättelemällä esiin: äidille rakennetut rajat ovat niin ahtaat ja pyhät, ettei niitä sovi ylittää edes yhdellä kirosanalla (*vaikka vain kiroamalla*). Toisekseen Maria asettuu vastustamaan näkemystä raskauden muutosvoimasta painottamalla oman persoonansa pysyvyyttä (*ei yksi raskaus voinut aiheuttaa ihmisessä äkillistä persoonallisuuden muutosta*) ja rakentaa esiin omaa minä-kokemustaan väistäen hänelle ulkoapäin määritetyn odottavan äidin roolin (*olisihan hänen pitänyt minut tuntea*). Näin Maria tuottaa individualistista diskurssia vastapainoksi kulttuurisen äitiyden diskurssille, joka yrittää sulkea kaikki naiset sisäänsä tuottaen heitä tietynlaisiksi – äidillisiksi⁹⁹. Marian individualistinen diskurssi saa voimaa *ihminen*-sanana tuottamasta sukupuolettomasta puheesta (*sukupuoleton individualistinen diskurssi*), joka raivaa tilaa paitsi Marian identiteeteille myös jaetun vanhemmuuden diskurssille: äitiyttä ja raskautta käsittelevän kontekstin perusteella *ihminen*-sana luettaisiin helposti suoraan ”raskaana oleva nainen”, mutta nyt raskaus näyttäytyy laajemmin vanhemmuutena, jota ei sukupuoliteta ja rajoiteta vain naisiin.

Käännöksessä Koivun hämmennys kytkeytyy lähdetekstin tavoin lempeän odottavan äidin roolin ja kiroilun väliseen ristiriitaan (*der Rolle der sanften werdenden Mutter*). Lähdetekstin tavoin Maria alkaa purkaa äitiyden konstruktiota tuottamalla näkyviin, kuinka tiukkarajainen äitiyden kategoria on (*sei es auch nur, indem ich fluchte*). Tosin lempeän odottavan äidin roolia kyseenalaistaessaan kohdetekstin Maria käyttää voimakkaampaa ilmaisua roolin rikkomisesta kuin hänen suomenkielinen sisarensa: käännöksessä Maria suorastaan *murtautuu ulos* roolista (*ich aus der Rolle der werdenden Mutter ausbrach*), siinä missä lähdetekstissä Maria vain *poikkeaa* roolista; verbi *ausbrechen* tuottaa lukijalle selväsanaisemmin esiin roolin ahtauden. Myös kohdetekstissä Maria tuottaa individualistista diskurssia minä-puheellaan (*Dabei hätte er mich doch kennen müssen*), ja se rakentuu lähdetekstiä omakohtaisemmaksi Marian korostaessa, ettei raskaus ollut

⁹⁹ KS antaa *äidillinen*-sanalle kuvaavasti seuraavat merkitykset: ’(hyvän) äidin kaltainen’, ’(hyvälle) äidille ominainen’, ’hellä’, ’lämminsydäminen’, ’huolehtivainen’, ’suojeleva’.

muuttanut radikaalisti ainakaan *hänen* persoonaansa (*eine radikale Persönlichkeitsveränderung hatte die Schwangerschaft bei mir jedenfalls nicht ausgelöst*). Käännöksessä Maria siis epäilee muutosta yhtä lailla, mutta omakohtaiseksi tuotettuna sen kieltäminen ei kosketa kaikki odottavia äitejä tai jaetun vanhemmuuden nimissä yleisesti vanhempia. Kielto ei ole näin yhtä ehdoton kuin lähdetekstissä, mikä jättää liikkumatilaa Marialle moninaisemman äitiyden nimissä: vaikka Maria vastustaa tiettyä äidin muotia, hänen ei tarvitse tuntea syyllisyyttä uudenlaisista tuntemuksista, joita raskaus saattaa herättää hänessä. Muuttuminen on toisin sanoen sallittua, kun se lähtee itsestä käsin eikä ulkoisten normien pakottamana.

Sekä lähde- että kohdetekstissä rakennetaan eroa Marian fyysisen raskauden ja minuuden välille: muutokset ruumiissa eivät merkitse muutosta persoonassa. Marian kiroilu tekona ei rakennukaan itsessään feministiseksi, vaan vasta sen yhteys raskauden muutosvoimaa selväsanaisesti kyseenalaistaviin individualistisiin diskursseihin mahdollistaa feministisen tulkinnan. Niissä olennaisinta on tuottaa vastarintaista puhetta yksiulotteiselle äitiydelle, ja tämä onnistuu molemmissa teksteissä hieman erilaisten sävyjen värittämänä. Kaiken kaikkiaan Maria luo odottavan äidin identiteettiään tutun minä-kokemuksen varaan ja kerrosta sen osaksi itseään, ei joksikin irralliseksi ja toiseksi.

KUVIO 8. Maria Kallion odottavan äidin identiteetin diskurssiivinen rakentuminen suhteessa minuuteen ja äitiyden eri ulottuvuuksiin.

Esimerkin 35 raskauden muutosvoimaa kritisoivan puheen valossa on yllättävää lukea viitisentoista sivua myöhemmin Marian puhuvan *raskauden ihmeitä tekevistä vaikutuksesta*. Tämän puheen otan tarkasteluun seuraavassa esimerkissä, jossa Marian kollega Pekka Koivu ihmettelee tämän rauhallista suhtautumista Janne Kiven vastahakoiseen käytökseen.

36. – Ainakin se teki kaikkensa vaikuttaakseen syylliseltä. Miten sä pysyitkin niin tyyneä, multa meinasi leikata moottori kiinni monta kertaa, kun kundi vain istui ja tuijotti lattiaa!
– Se on tämä raskauden ihmeitätekevä vaikutus. Minusta tulee niin tyyne ja äidillinen ettet uskokaan.
– Pelottaako sinua? kysyi Koivu, joka tähän asti oli vältellyt koko vauvansaamisaihetta. – Se synnytyskipu ja muu?
– En minä synnytyistä niinkään pelkää, vaan sitä mikä seuraa. Äitinä olemista. Olen takuulla niitä naisia, jotka tuskin malttavat odottaa että pääsevät äitiysloman jälkeen takaisin töihin. (75)
«Jedenfalls hat er alles getan, um schuldig zu wirken. Wie hast du es nur geschafft, so ruhig zu bleiben? Ich bin ein paar Mal fast ausgerastet, als er dahockte und auf den Boden starrte.»
«Das ist der wundersame Einfluss der Schwangerschaft. Pass auf, ich werde noch so gelassen und mütterlich, dass du mich nicht wieder erkennst.»
«Hast du Angst?», fragte Koivu, der das Thema bisher strikt gemieden hatte. «Vor den Wehen und so?»
«Vor der Geburt hab ich weniger Angst als vor dem, was danach kommt. Andere werden damit zwar auch fertig, aber... Wahrscheinlich werde ich darauf brennen, wieder arbeiten zu gehen.» (75)

Esimerkissä 36 Maria käyttäytyy niin maltillisesti kuin ”lempeän odottavan äidin” voisi odottaa käyttäytyvän. Koivua hämmentääkin tässä aiemmasta esimerkistä poiketen juuri tällainen käytös, sillä hänelle Maria rakentuu nyt ensisijaisesti poliisi-Mariaksi, joka on tottunut toimimaan etukäteen tarkemmin ajattelematta – ei odottavaksi äidiksi. Maria perustelee Koivulle käytöstään raskaudella ja jopa sen muutosvoimalla (*Minusta tulee niin tyyne ja äidillinen / Ich werde noch so gelassen und mütterlich*), minkä lukija voi tulkita ironiaksi esimerkin 35 vastarintaisen muutospuheen valossa; ironian voi nähdä yleisesti korostavan lukijan arviointikykyä (ks. Vuori 2001: 256). Mariasta tulee näin äidillisyyden konstruktion tietoinen tyhjentäjä, mutta millaisia merkityksiä ironia oikein tuottaa lähde- ja kohdetekstiin?

Molemmissa teksteissä puhutaan ensinnäkin *raskauden ihmeitätekevistä vaikutuksesta* kuin olisi olemassa yleisesti jaettu ja tunnettu käsitys raskauden seurauksista. Tähän viittaa lähdetekstissä demonstratiivipronomini *tämä* ja käännöksessä määräinen artikkeli *der* (*tämä raskauden ihmeitätekevä vaikutus / der wundersame Einfluss der Schwangerschaft*). Maria ironisoi käsitystä liioittelun avulla käyttämällä adjektiivia *ihmeitätekevä* (*wundersam*), johon rakentuva ajatus nopeasta muutoksesta (ihmeestä) kiinnittää Marian puheen esimerkin 35 muutosvoiman kritiikkiin. Tätä vauhdittaa Marian puhe hänen itsensä muuttumisesta *niin tyyneksi ja äidilliseksi* (*so gelassen und mütterlich*). Lähdetekstissä ironia saa lisävoimaa Marian oman persoonan ja äidillisyyden välille rakentuvasta vastakkaisuudesta, jota ilmaisu *ettet uskokaan* korostaa: Maria ”muuttuu” raskauden myötä niin paljon, ettei Koivu voi edes kuvitella. Kohdetekstissä mennään vielä

pidemmälle, sillä Maria jopa *varoittaa (pass auf)* Koivua muuttuvansa niin, ettei tämä enää tunnista ”vanhaa Mariaa” (*dass du mich nicht wieder erkennst*). Vastakkaisuuteen ja varoitukseen on sisäänkirjoitettuna uhan mahdollisuus, ja äidillinen ja tyyni nainen rakentuu myös vastustettavaksi ja vältettäväksi: leikkimielisen muutosvoimapuheen ironisointi kumpuaa vakavalta pohjalta. Keskustelu siirtyy puheeseen raskauden herättämistä peloista Koivun yllättäen kysyessä Marialta niistä (*Pelottaako sinua? / Hast du Angst?*). Se, miten Maria tähän Koivun tiedusteluun vastaa tuottaa erilaiset merkitykset lähde- ja kohdetekstiin, vaikka molemmissa teksteissä Maria painottaa pelkäävänsä synnyttämisen sijaan pikemmin synnytyksen jälkeistä aikaa (*En minä synnytystä niinkään pelkää, vaan sitä mikä seuraa / Vor der Geburt hab ich weniger Angst als vor dem, was danach kommt*).

Lähdetekstissä Maria tähdentää pelkäävänsä *äitinä olemista*. Ilmauksessa vanhemmuus on sukupuolitettu naispuoliseksi äiti-tekijän kautta, ja vanhemmuus merkitsee Marialle erityisesti kysymystä tietynlaisena naisena olemisesta (vrt. *vanhempana oleminen*). Kyse on naisen suhteesta lapseensa, ja sille on määritetty kulttuurisesti erilaisia rooleja, identiteettejä, käsityksiä ja stereotypioita kuin vanhemmuuteen yleisellä ”sukupuolettomalla” tasolla (Kortendiek 2004). Äideille usein tuotettu passiivinen, luonnollistettu positio tulee hyvin esiin Marian lausahduksessa (*äitinä olemista* vrt. *äitinä toimimista*) (vrt. Vuori 2001). Äitiyteen kiinnitetyn pienen toimijuuden taustalla vaikuttaa jako naisten yksityiseen tilaan eli kodin piiriin ja miesten julkiseen tilaan eli ansiotyöhön, jossa toimijuus määrittyy aktiiviseksi ja tuottoisaksi. Vaikka tämä vastakkainasettelu on menettänyt merkitystään naisten suuntautuessa yhä enemmän *sekä* perheiden perustamiseen *että* uraan (ks. Kortendiek 2004: 386), se näkyy voimallisena lähdetekstin virkkeessä, jossa Maria uskoo olevansa *niitä naisia, jotka tuskin malttavat odottaa että pääsevät äitiysloman jälkeen takaisin töihin*. Marian käyttämä *päästä*-verbi kuvaa hyvin käsitystä kotiin kahlitsevasta äitiydestä, josta Marian on vapauduttava työelämään toimijaksi mahdollisimman pian (*vastakkainasetteleva puhe*). Työelämä näyttäytyy tuttua ja turvallisenä tilana Marian pelottavaksi kokeman äitiyden kiinnittyessä yksityiseen tilaan. Marian puhe *niistä naisista* kertoo taka-alalle työntyvistä äiti-identiteetistä ja etualalle nousevasta poliisi-identiteetistä (vrt. *niistä äideistä*). Myös *takaisin*-sana työhön palaamiseen viitaten kuvaa paluuta entiseen, tuttuun poliisin rooliin, siinä missä äiti-rooli on vasta rakentumassa.

Lähdetekstissä Marian puhe pitää äitiyden ja ansiotyön välistä vastakkainasettelua, mutta samalla Maria kyseenalaistaa käsityksen, jonka mukaan naiset luonnostaan kuuluvat kotiin hoitamaan lapsia. Liittäessään itsensä takaisin töihin haluavien naisten joukkoon Maria tuo esiin sen, ettei

oleminen kotona ole äideille ainoa vaihtoehto. Jako ”toisiin naisiin” ja ”meihin naisiin” siis paitsi luokittelee ja kategorisoi myös tuo näkyviin äitien erilaisuuden. Marian puheessa ei konstruoidu yhtä haluiltaan ja toiveiltaan homogeenistä ryhmää nimeltä ”äidit”, vaikka alun ilmaisussa *äitinä oleminen* yksikkömuotoinen tekijä *äiti* siihen ensin viittaa.

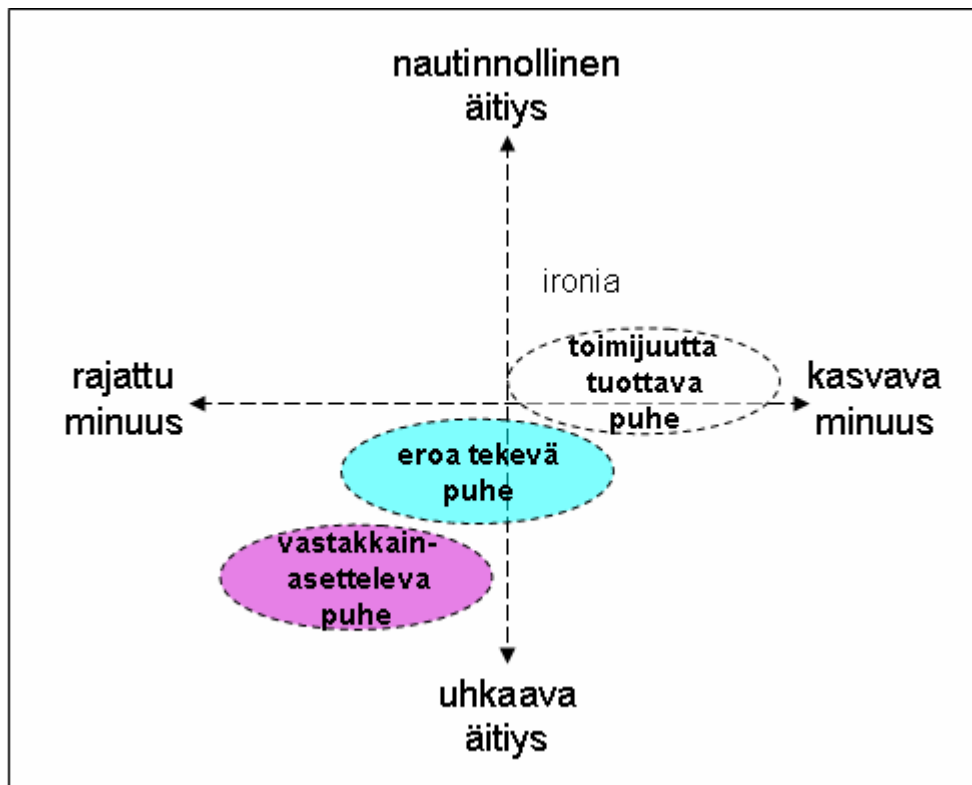
Siinä missä lähdetekstissä Mariaa pelottaa äitinä oleminen, kohdetekstissä Maria viittaa ylimalkaisesti selviytymiseen (*Andere werden damit zwar auch fertig, aber...*). Konteksti ohjaa kuitenkin lukemaan kohdan siten, että Maria pohtii pärjäämistään nimenomaan äitinä: vaikka käännöksen *andere* viittaa yleisesti muihin ihmisiin eikä vanhemmuutta eksplisiittisesti sukupuoliteta, äitiyteen liittyvässä kontekstissa pronominin viittauskohteeksi ovat tulkittavissa äidit. Tällainen sukupuoleton puhe ei rakenna eroa niiden äitien välille, jotka haluavat jäädä kotiin hoitamaan lapsia ja niiden, jotka haluavat kiireesti palata töihin äitiysloman jälkeen. Äitiyttä ja ansiotyötä ei aseteta toisilleen vastakkaisiksi, sillä Maria tekee jakoa pikemmin itsensä ja toisten ”hyvin suoriutuvien” äitien välille vastakkaisuutta ilmentävän *mutta*-konjuntion kautta (*aber...*) (*eroa tekevä puhe*). Tällaisessa ”minä ja muut” -puheessa voi nähdä yhtymäkohtia esimerkin 35 *omakohtaiseen individualistiseen diskurssiin*, jonka tavoin Maria jättää itselleen tilaa muuttua. Maria ei näet usko yhtä ehdottomasti haluavansa palata heti töihin kuin lähdetekstissä, vaan hän pitää sitä vain todennäköisenä (*olen takuulla niitä naisia vrt. wahrscheinlich werde ich daraufbrennen*). Marialle jää näin liikkumavaraa rakentaa äiti-identiteettiään monimuotoisemmaksi sitä etukäteen jyrkästi tietynlaiseksi rajaamatta. Kuitenkaan täysin ansiotyön ja äitiyden vastakkaisuuden tuottamista ei käännöksessä täysin onnistuta välttämään. Kohdetekstissä äitiys määrittyy jokseenkin passiiviseksi ja ansiotyön vastakohtaksi Marian käyttämän *wieder arbeiten zu gehen* -ilmaisun myötä, jossa aktiivista toimintaa (työskentelyä) ilmaiseva *arbeiten*-verbi määrittää poliisin ammatin toimijuuden tilaksi, johon kodin piiristä palataan (*wieder*). Rajanveto ei silti ole yhtä jyrkkä kuin lähdetekstissä, jossa Maria puhuu *pääsevänsä* töihin. Kohdetekstissä Maria palaa halusta *mennä* töihin, minkä myötä sekä äitiys että siitä erotettu ansiotyö näyttävät muista tekijöistä riippumattomina valintoina; äitiys ei rakennu täysin kahlehtivaksi ja rajoittavaksi. Vaikka myös käännöksessä Maria pitää kiinni poliisi-identiteetistään, hän jättää näin toisaalta tilaa vaihtoehtoisille mahdollisuuksille, identiteeteille ja kasvavalle minuudelle.

Sekä lähde- että kohdetekstissä Maria yrittää ilahduttavasti ironian kautta horjuttaa äitiyden rajoja, mutta hän ei pysty rakentamaan nautinnollista äiti-identiteettiä pelätessään lapsen saamisen tuomia muutoksia. Näistä keskeisemmäksi epävarmuuden aiheuttajaksi nousee ansiotyön ja äitiyden vastakkainasettelu, ja sen purkaminen olisi hyvä ottaa feministisen käännöksen lähtökohdaksi. Yksi

keino alasajaa vastakkainasettelua on tuottaa äitiyttä toimijuuden kentäksi. Äitien toimijuuteen liittyen Jaana Vuori (2001: 360) pohtii aiheellisesti seuraavaa: ”Tarkoittaako äidin subjektiivisuuden korostus sitä, että äiti on aina asetettava teksteissä keskiöön, häntä on kuvattava positiivisella päätöksellä ja lukijan samaistumista tavoitellen?” Vuoren (mts.) mukaan näin ei pitäisi olla, sillä ensisijaisen tärkeää äidin toimijuuden moniulotteisuuden tunnistamiselle on päästää ääneen ristiriitaisuudet eri äitien ja naisten välillä sekä suhteessa lapsiin, miehiin ja ammattilaisiin. Siksi ei ole feministisessä mielessä välttämätöntä häivyttää näkyvistä itse vastakkainasettelua ja sen Mariassa aiheuttamaa pelkoa, vaan horjuttaa äitiyden ja ansiotyön asetelmaa rakentamalla Marialle toimijuutta *myös* äitiyden alueella. Jo muutaman sanan vaihtaminen esimerkin 36 Marian viimeisessä puheenvuorossa rakentaa tällaista *toimijuutta tuottavaa puhetta*.

«Vor der Geburt hab ich weniger Angst als vor meinen Tätigkeiten als Mutter, die danach kommen. Einige Mütter werden damit zwar auch fertig, aber...Wahrscheinlich werde ich darauf brennen, wieder arbeiten zu gehen.»

Ensimmäisessä virkkeessä olen nimennyt ”äitinä olemisen” Marian omaksi toiminnaksi (*meinen Tätigkeiten als Mutter*) horjuttaakseni vastakkainasettelun perustaa eli äitiyttä passiivisena tilana sekä tuottaakseni äitiyttä osaksi Marian määrittelyvaltaa kulttuuristen normien sijaan (vrt. *den Tätigkeiten der Mutter*). Lisäksi olen korvannut nykyisessä kohdetekstissä esiintyneen sanan *andere* ilmaisulla *einige Mütter* (’jotkut äidit’), sillä olen halunnut korostaa äitejä moninaisena joukkona, johon mahtuu niin pärjääjää kuin pelkääjää. Viimeisen virkkeen tarkoituksena on pitää näkyvissä äitiyden ja ansiotyön välille rakennettu vastakkainasettelu, joka tosin äidille tuotetun toimijuuden myötä horjuu. Marian halu palata poliisin hommiin ei näin ollen perustu tarpeelle tulla hyväksytyksi toimijana yhteiskunnan täysivaltaiseksi jäseneksi, vaan pikemmin hänen henkilökohtaiselle tarpeelleen kiinnittyä poliisi-identiteetin kautta tuttuun ja turvalliseen työympäristöön muutosten myllätessä äiti-identiteettiä. Kuvioon 9 olen tiivistänyt esimerkin 36 osalta käsittelemäni erilaiset puheenparret ja kuvannut niiden tuottamia äitiyden ja minuuden säikeitä.

KUVIO 9. Maria Kallion äiti-identiteetin muodostuminen minuutta rakentavissa diskursseissa.

Esimerkin 36 diskursseja tarkasteltaessa on pidettävä mielessä, millaisia merkityksiä äitiydelle tuotetaan saksan- ja suomenkielisissä kulttuureissa. Vaikka näissä kulttuureissa vaikuttavat pitkälti länsimaalaiset käsitykset äitiydestä ja äiteihin kytetään samankaltaisia ominaisuuksia, velvoitteita ja odotuksia muun muassa yhteisen kuvaperinteen kautta (ks. Saarikangas 1997: 102), äitiyteen historiallisena konstruktiona vaikuttaa kunkin kulttuurin oma historiallinen perinne. Siinä missä suomalaisessa yhteiskunnassa on porskuttanut ajatus palkkatyöäitiydestä ja 1950-luvulta lähtien naimisissakin olevat naiset ovat osallistuneet yhä kiivaammin palkkatyöhön kodin ulkopuolella (Vuori 2001: 25, 29), Saksassa hallitsevana mallina on toiminut kotiäitiys, joka on määrittänyt ”hyvää äitiyttä” paitsi lasten kasvattamisena myös kodinhoitona aina 1970-luvulle asti (Kortendiek 2004: 386). Kun taas tarkastellaan äitiyttä kahden Saksan historian valossa, on otettava huomioon, että Saksan demokraattisessa tasavallassa (DDR) ”hyvä äitiys” merkitsi juuri palkkatyöäitiyttä, johon kuului äitien ansiotyössä käynti ja lasten kokopäivähoitopaikat (mts.). *Die Todesspiralea* lukiessaan jo itse saksankieliset lukijat rakentuvat lähtökohdiltaan erilaisiin positioihin sen perusteella, millaiseksi he ymmärtävät, muistavat ja kokevat äitiyden. Kotiäitiyden rinnalla siinä esitetty mahdollisuus palkkatyöäitiyteen voi jo sinänsä näyttäytyä jollekulle feministisenä.

Kaiken kaikkiaan äitiys on paitsi historiallinen ja kulttuurinen konstruktio myös verrattavissa yhteiskunnalliseen instituutioon, jota lait määrittävät. Lakien puitteissa äitiys saa erilaisia yhteiskunnallisia merkityksiä ja äideillä on erilaisia oikeuksia ja velvollisuuksia Suomessa ja saksankielisissä maissa. Tästä monimutkaisuudesta voi ounastella kielivän kääntäjän valinta jättää kääntämättä lähdetekstissä esiintynyt sana *äitiysloma*, jonka laki ja yhteiskunta määrittelevät eri tavoin eri maissa (*olen takuulla niitä naisia, jotka tuskin malttavat odottaa että pääsevät äitiysloman jälkeen takaisin töihin / Wahrscheinlich werde ich darauf brennen, wieder arbeiten zu gehen*). Toisaalta äitiysloman kaltaisten oikeuksien mainitseminen piirtäisi kohdetekstin lukijoiden näkyviin naisten yhteiskunnallista asemaa Suomessa, ja sitä vasten olisi mahdollista arvioida oman kulttuurin suomia oikeuksia ja velvollisuuksia. Lähdetekstissä esiintyvän *äitiysloma*-sanan kääntämistä ja sen avaamista alaviitteessä kannattaisi harkita – täyttyväthän käännökset erilaisten kulttuuristen ilmiöiden selittämisestä muutoinkin (ks. esim. Hensel 2004).

6.3.4.2 *Ein Versteck für Geheimnisse* – vieras raskausruumis

Naisruumis ja sen määrittely ovat feminismiin keskeisimpiä kysymyksiä, sillä naisruumis nähdään sekä sarron kohteena että sen välineenä. Naisten sarron välineeksi ruumista on tuotettu mm. länsimaiselle ajattelulle tyypillisessä kahtiajaossa miehiseen järkeen ja mieleen sekä feminiiniseen tunteeseen ja materiaan, minkä tarkoituksena on ollut korostaa miehen ylemmyyttä ja paremmuutta naiseen nähden (Palin 1996: 225–226). Naisten sarron kohteeksi ruumis materialisoituu esimerkiksi naiseen kohdistuvissa fyysisen väkivallan käytänteissä (Koivunen 1996a: 56). Nainen rakentuu ruumiistaan ikään kuin riippuvaisemmaksi kuin mies, ja tätä riippuvuutta on erityisesti vahvistanut naisen ruumiin biologisointi synnytysmekanismiksi ja äitiyden määrittäminen naisen elämäntehtäväksi (Palin 1996: 226–227). Jokaisen naisen ruumis on leimattu potentiaaliseksi äitiruumiiksi, jota tuotetaan erilaisin puhetavoin ja representaatioin yhtä aikaa niin puoleensavetäväksi kuin vaaralliseksi (Braidotti 1994: 80–82). Muun muassa visuaaliset representaatiot Raamatun syntiin lankeavasta Eevasta ja siveellisestä Neitsyt Mariasta näyttävät naisen ruumiin toisaalta rankaistavan tuhon ja toisaalta viattomuuden sekä elämän lähteenä – myyttisenä (Saarikangas 1997: 102; Palin 1996: 229–230). Tällaisia ääripäitä tuottavat representaatiot ovat konstruoituneet miesten keinoiksi säädellä naisten toimintaa, ja ne ovat vaatineet naisia itsesäätelyyn, jonka harjoittamisesta ääriesimerkkinä ovat syömishäiriöt (Palin 1996: 232–233). Naisruumiin sortoa purkaakseen feminismiin on ollut välttämätöntä puuttua sen määrittelyyn voidakseen kiinnittää siihen myönteisiä merkityksiä ja valjastaakseen sen

emansipaation ja vastarinnan alueeksi. Esimerkiksi kehonrakennuksen tai nyrkkeilyn muokkaama naisruumis voi horjuttaa naisellisuuden ihanteita, kuten siroutta ja kauneutta. (Mts. 225–226, 234.)

Ristiriitaisia merkityksiä kantavan naisruumiin valossa on kiinnostavaa tarkastella, millaiseksi Marian raskausruumis määrittyy. Ensi silmäyksellä Maria näyttää suhtautuvan siihen hyvin eri tavoin tilanteesta riippuen: välillä vatsa pönöttää hienosti eteenpäin, välillä se tekee liikkumisesta ärsyttävän vaivalloista. Esimerkissä 37 Maria tarkastelee muuttuvaa ruumistaan polkiessaan kuntopyörää kuntosalilla.

37. Peili näytti pörröisen poninhännän, sen alla samanlaiset lihaksikkaat hartiat ja käsivarret kuin jo monia vuosia, leveä vatsani kurkisteli pyörän ohjaustangon molemmilta puolilta. Millaisen ruumiin raskaus jättäisikään jäljelle, jäisikö vatsanahkani roikkumaan kuin leikatun kollikissan? Raskauden aikana minulle oli tullut kahdeksan lisäkiloa joita en jaksanut murehtia, nehän kuuluivat asiaan. Olin yhtä aikaa ylpeä ja kummissani pallovastastani, ruumiini oli todellisempi kuin koskaan ennen ja silti vieras, salaisuuksien kätköpaikka. (176)

Im Spiegel sah ich einen lockigen Pferdeschwanz, darunter Arme und Schultern, muskulös wie seit Jahren, zu beiden Seiten der Lenkstange schaute mein breiter Bauch hervor. Wie würde mein Körper nach der Entbindung aussehen, würde die Bauchdecke schlaff herunterhängen wie bei kastrierten Katern? Während der Schwangerschaft hatte ich acht Kilo zugenommen, doch das war normal. Mein Kugelbauch machte mich stolz und verwirrte mich zugleich, mein Körper war wirklicher als je zuvor und dennoch fremd, ein Versteck für Geheimnisse. (175)

Sekä lähde- että kohdetekstissä Maria tuottaa puheessaan tuttua naisruumista ja vierasta raskausruumista: Maria tunnistaa peilistä omakseen lihaksikkaan yläkroppansa, mutta pallovatsa tuntuu etäiseltä. Lähdetekstissä Mariaa ei rakenneta katsomisen subjektiksi, vaan *peili näyttää* hänelle ruumiin aivan kuin hän tarkastelisi sitä itsensä ulkopuolelta (vrt. *näin peilistä*). Peili näyttää Marian poninhännän, lihaksikkaat hartiat ja käsivarret sekä leveän vatsan, jonka kohdalla on käytetty omistusliitettä (*vatsani*). Olen tulkinnut aiemmin analyysissäni omistusliitteen käytön minä-kokemuksen tuottamisen keinoksi (ks. esim. 28), mutta tämä tulkinta osoittautuu esimerkin 37 myötä kontekstisidonnaiseksi. Lähdetekstissä kokemusta minuudesta tuotetaan toisella tapaa: ensimmäisessä virkkeessä adjektiivi *samanlaiset* ja ilmaisu *jo monia vuosia* rakentavat hartiat ja käsivarret osaksi tuttua ruumista. Raskauden myötä pyörästynyt vatsa on uusi ja outo, joskin leikkisä verbiä *kurkistella* viittaa Marian suhtautuvan siihen positiivisesti. Tämä tyytyväisyys jää silti vain hetkelliseksi Maria pohtiessa huolestuneena sitä, *millaisen ruumiin raskaus jättäisikään jäljelle*. Raskaus rakentuu muusta ruumiista irralliseksi muutokseksi, joka käy muokkaamassa Marian tuttua ruumista ja jättää siihen epämiellyttäviä merkkejä (*jäisikö vatsanahkani roikkumaan*). Raskaus toimii aktiivisesti, siinä missä Mariasta muun ruumiin kantajana tulee sen passiivinen objekti (*objektivoiva puhe*). Passiivisuus vahvistuu kolmannessa virkkeessä, jossa Maria viittaa

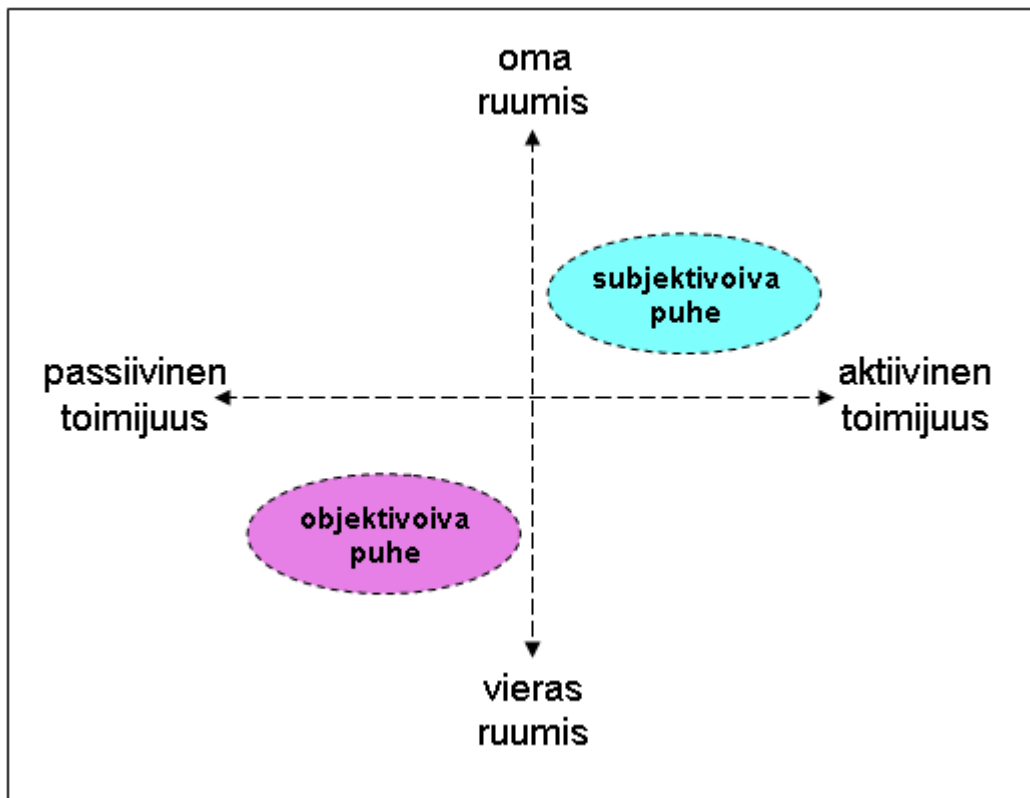
raskausajan lihomiseen *tulla*-verbillä (*tullut kahdeksan lisäkiloa*) – ikään kuin kilot olisivat ilmestyneet yhtäkkiä jostakin.

Lähdetekstissä ruumis ei rakennu Marian toiminnalliseksi ulottuvuudeksi, joka voisi voimallisena purkaa ruumiiseen perinteisesti kiinnittyneitä passiivisen ja kontrolloidun naiseuden merkityksiä (ks. Palin 1996: 240). Lähdetekstin alku näyttää täten synkältä feminismiin kannalta, mutta Marian puheessa myöhemmin esitetyt ristiriitaiset kokemukset raskausruumiista voivat pelastaa vielä osittain feministisen tulkinnan ambivalenssin nimissä. Maria tuntee piukasta pallovarsastaan sekä ylpeyttä että hämmennystä (*olin yhtä aikaa ylpeä ja kummissani pallovarsastani*), ja mielihyvää hänelle tuottaa kokemus raskausruumiista hyvin todellisena (*ruumiini oli todellisempi kuin koskaan ennen*). Raskausruumiiseen liittyy näin lähdetekstin alussa kytketyn uhan lisäksi myönteisiä tunteita. Lisäksi Maria tuo eksplisiittisesti esiin sen, kuinka raskausruumiin voi kokea samanaikaisesti niin tutuksi kuin mystiseksi (*ja silti vieras, salaisuuksien kätköpaikka*). Se, että lähdetekstin lopussa Maria kieltää murehtivansa lisäkilojaan ja hyväksyy ne raskauteen luonnollisesti kuuluvana asiana (*nehän kuuluivat asiaan*), tuottaa esiin raskausruumiin herättämiä ristiriitaisia kokemuksia alun huoleen nähden (*millaisen ruumiin raskaus jättäisikään jäljelle*). Marian ristiriitaiseksi muodostuvassa raskausruumis-puheessa on nähtävissä potentiaalia ambivalentin (äiti)naiseuden tuottamiselle.

Käännöstä tarkastellessani Maria rakentuu oitis aktiivisemmaksi toimijaksi verrattuna lähdetekstin passiivista toimijuutta tuottavaan objektivoivaan puheeseen: Maria katsoo itse itseään peilistä hänen katseensa kulkiessa poninhännästä, hartioihin ja käsivarsiin ja lopulta vatsalle (*im Spiegel sah ich*). Epämääräinen artikkeli poninhännän yhteydessä rakentaa kuitenkin etäisyyttä kuvauksen kohteeseen ikään kuin tarkastelijana olisi joku toinen (*einen lockigen Pferdeschwanz vrt. meinen lockigen Pferdeschwanz*). Efekti on samankaltainen kuin lähdetekstissä, jossa etäisyys tuotetaan tekemällä peilistä lauseen subjekti. Itseään etäältä arvioiva Maria voidaan tuottaa siis täysin erilaisin kielellisin keinoin. Niin ikään käännöksessä Maria tunnistaa peilistä tutun lihaksikkaan ylävartalonsa (*muskulös wie seit Jahren*), ja hän hyväksyy myös leveän vatsansa osaksi ruumistaan omistuspronominin ja leikkisän verbin kautta (*schaute mein breiter Bauch hervor*). Myös kohdetekstissä näkyy silti Marian huoli raskauden – tarkalleen ottaen synnytyksen – jälkeisestä ruumiista (*wie würde mein Körper nach der Entbindung aussehen*). Ruumis tuotetaan kuitenkin osaksi Mariaa omistusliitteen avulla (*mein Körper*) ja sitä kuvataan staattisena tilana (*aussehen*), eikä se täten muutu hallitsemattomasti jostain ulkoa käsin. Käännöksessä Marian lihoaminen ei myöskään tapahdu passiivisesti, vaan Maria konstruoituu sen subjektiksi (*hatte ich acht Kilo*

zugenommen). Nämä tuottavat yhdessä *subjektivoivaa puhetta*. Ristiriitaista puhetta kohdetekstissä onnistuvat tuottamaan Marian huoli vatsanahastaan ja toisaalta hänen piittaamattomuutensa lisäkiloista. Vaikka kääntäjä on jättänyt kääntämättä lisäkiloihin liittyvän ilmaisun *en jaksanut murehtia*, Marian välinpitämättömyyttä kannattelee hyvin sana *doch* (*doch das war normal*). Kohdetekstissä Marian on helpompi lukea sallivan kilonsa hänen konstruoituessa ruumiinsa subjektiksi ja siten sen määrittelijäksi: Mariasta tulee yhtä ruumiinsa kanssa, ja hän hyväksyy sen muuttumisen. Mutkattomuudessaan ristiriitainen puhe jää lähdetekstiä vaisummaksi, mutta käännöksen viimeisessä virkkeessä Maria tuo eksplisiittisesti esiin sen, kuinka pallovatso tekee hänet yhtä aikaa sekä ylpeäksi että hämmentyneeksi (*Mein Kugelbauch machte mich stolz und verwirrte mich zugleich*). Näin myös käännökseen rakentuu ambivalentti odottavan äidin identiteetti, johon mystifioitu raskausruumis tuo kiehtovan ja jännittävän ulottuvuuden (*ein Versteck für Geheimnisse*).

Esimerkkiä 37 konteksteineen ajatellen on jännittävää, kuinka lähdetekstin objektivoivaa ja kohdetekstin subjektivoivaa puhetta tuotetaan kuntosalilla, ruumiin muokkaamisen keskuksessa. Erityisesti lähdetekstin Marian passiiviseksi rakentava puhe ja kuntosali ruumiillisen toimijuuden tilana luovat kiinnostavan ristiriidan: raskausruumiin muutokset rakentuvat Marian hallinnan ulottumattomiin, ja hän yrittää säilyttää edes jonkinlaisen kontrollin kurittamalla kehoaan treenillä. Kuten Maria myöhemmin *Kuolemanspiraalissa* sanoo: *Mä yritän estää lihaksiani muuttumasta riippumatoksi synnytyksen jälkeen* (181). Lopuksi kiteytän kuviossa 10, miten käännöksen subjektivoiva puhe tuottaa feministisempää Marian kuin lähdetekstin objektivoiva puhe asemoimalla Marian aktiiviseksi toimijaksi ja tuottamalla raskauden osaksi hänen ruuminsa määrittelyvaltaa.

KUVIO 10. Maria Kallion suhdetta ruumiiseensa tuottavat diskurssit erilaisten toimijuuksien kentässä.

6.3.5 MoniNainen Maria – yhteenveto identiteeteistä

Moninaisuus on toiminut työssäni keskeisenä postfeministisenä lähtökohtana Maria Kallion nais-, poliisi-, seksuaali- ja äiti-identiteettien tarkastelussa. Naisidentiteetin ambivalenttius tuli aineistossani hyvin esiin arvioidessani sitä naisellisuuden näkökulmasta (luku 6.3.1). Kyseisestä identiteetistä paljastui sekä *Kuolemanspiraalissa* että *Die Todesspiralessa* monia eri sävyjä: alemmuudentuntoa, hallinnan tarvetta ja mielihyvää. Lähdetekstissä nousivat esiin erityisesti naisidentiteetin voimautumisen mahdollisuudet Marian oman katsojuuden myötä, naisellisuuden rajoittaminen poliisin uskottavuuden vaatimuksen nimissä ja naiseuden nautinnollinen karnevalisointi vapaa-ajalla. Käännöksessä Marialle taasen tuotettiin niin naisellisuuden normien syyllistämää *voimatonta naisidentiteettiä* kuin minuuden suhteen *rajoja tunnustelevaa* ja niitä häivyttävää *nautinnollista naisidentiteettiä*. Molemmat tekstit onnistuivat konstruoimaan Marian erilaisine puolineen, joskin Marian naisidentiteetin valtautumisen kannalta olisi ollut tärkeää tuottaa häntä voimakkaammin subjektipositioihin.

Marian poliisi-identiteettiä rakennettiin teoksissa tiiviisti suhteessa naiseuteen (luku 6.3.2). Sekä lähde- että kohdetekstissä Marialle konstruointiin *voimallista naispoliisi-identiteettiä* käyttämällä strategisesti hyväksi sukupuolistereotyyppioita. Tämän lisäksi käänöksessä tuotettiin *yksiulotteista poliisi-identiteettiä*, joka ei sinänsä rakentunut feminismiin vastaiseksi, mutta joka tuotti Marialle ahtaampaa toimijuutta kuin poliisiuden taktinen sukupuolittaminen. Paikoin Maria myös häivytti strategisesti naiseuttaan puolustautuakseen seksistisiä käsityksiä vastaan, joiden vastalauseeksi hänelle muodostettiin *syytöntä naispoliisi-identiteettiä* niin lähde- kuin kohdetekstissä. Vaikka naiseuden häivyttämisellä oli feministinen tavoite – seksismin horjuttaminen –, Maria rakentui passiiviseksi toimijaksi. Perinteisesti toiseuteen määritelty naiseus valjastuikin paradoksaalisesti Marian monimuotoisen ja aktiivisen toimijuuden voimavaraksi, josta feministisen kääntäjän kannattaisi ammentaa aina tilaisuuden tullen Marian poliisi-identiteettiä tuottaessaan.

Mitä Marian seksuaali-identiteettiin tulee, sen osalta keskeiseksi teemaksi nousi teoksissa seksuaalisuuden hallinta, johon naisille esitetty siveellisyyden vaatimus pakotti Marian (luku 6.3.3). Lähde- ja kohdetekstissä Maria koki syyllisyyttä Janne Kiveen kohdistamastaan seksuaalisesta katseestaan, mikä muodostui hedelmälliseksi aineeksi Marian *syyllistetyn seksuaali-identiteetin* problematisoimiseksi. Tekstit kuitenkin piirsivät Marian seksuaali-identiteetin rajoja esiin esittämällä Mariasta passiivisen toimijan, vaikka aktiivinen toimijuus olisi ollut mahdollista rakentaa syyllisyyden tunteen kuvaamisesta tinkimättä. Myöhemmin teksteissä Maria onnistuttiin kyllä tuottamaan myös tavallista uhmakkaammaksi seksuaalisen katseensa määrittäjäksi, mikä synnytti *nautinnollista seksuaali-identiteettiä* erityisesti käänöksessä. Käänöksen Mariassa olikin viime kädessä enemmän feminististä voimaa ylittää kielloilla säädellyn seksuaali-identiteettinsä rajat.

Marian odottavan äidin identiteetissä näkyi eri toten äitiyden stereotyyppien vastustelu ja oman minä-kokemuksen tärkeys (luku 6.3.4). Niin lähde- kuin kohdetekstissä Maria kapinoi raskauden muutosvoima-puhetta vastaan ja puolusti siten äideille laajempaa toimijuuden tilaa tuottaen itselleen *moniulotteista äiti-identiteettiä*. Marian minuuden määrittäessä poliisi-identiteetin kautta Marialle muodostui teksteissä myös *uhkaava äiti-identiteetti* äitiyden rakentuessa aktiivisen toimijuuden tilaksi tuotetun poliisiuden vastakohtaksi. Käänöksessä äitiys ei kuitenkaan konstruoinut lähdetekstin lailla kodin piiriin kahlitsemiseksi, vaan se näyttäytyi jopa mahdollisena valintana – Marian kasvavana minuutena. Kaiken kaikkiaan Marian äiti-identiteetti sai feminististä pontta rakentuessaan Marian minuuden osaksi irrallisuuden sijaan. Marian lähdetekstissä vieraaksi rakentuvan raskausruumiin muotoutuminen käänöksessä Marian tutun ruumiin osaksi tuottikin

sisäistettyä äiti-identiteettiä ja aktiivista toimijuutta. Kokonaisuudessaan kumpikin teksti onnistui eksplikoimaan Marian ristiriitaisia äitiys- ja raskausruumiskokemuksia konstruoiden esiin ambivalenttia äiti-identiteettiä.

7 Feministisen konstruktion rajat ja tilat

Tutkielmani tavoitteena on ollut selvittää Maria Kallion feministisyyttä ja sen rakentamista käänöksessä: miten Maria Kalliosta tuotetaan feminististä ja kuinka feministiseksi käänöksen Maria rakentuu lähdetekstin Mariaan verrattuna? Tarkoitukseni on ollut tuottaa tietoa myös siitä, miten kääntäjä voisi konstruoida Maria Kallion feministiseksi niissä kohdissa, joissa nykyinen käänös ei tue feminististä tulkintaa kyseisestä henkilöahmosta. Seuraavissa luvuissa kokoan yhteen analyysini näihin kysymyksiin tarjoamat vastaukset, joita keskityn tarkastelemaan erityisesti käänöksen osalta jättäen lähdetekstin vähemmälle huomiolle. Luvussa 7.1 kuvaan, millaisen Marian käänöksessä esiintyvät kielelliset rakenteet, sananvalinnat ja naiseuteen kytkeytyvät puheenparret konstruoivat, ja arvioin niiden merkityksiä Marian feministisyyden kannalta. Luvussa 7.2 tuon esiin analyysissä esiinnostamani feministisen kääntämisen keinot, joiden avulla Maria Kallio olisi mahdollista tuottaa feministiseksi. Molempien lukujen taustalla vaikuttaa näkemys tekstile merkityksiä antavasta lukijasta, joka on feminististen käänösratkaisujen kautta houkuteltavissa tulkitsemaan Maria Kallio feministiseksi. Täten niin teksti kuin lukija konteksteineen asettavat feministisen konstruktion synnylle kulloisetkin rajat ja tilat. Feministisen kääntämisen rajoja ja tiloja pohdin työni pohjalta kumpuavien kiinnostavien jatkokysymysten muodossa lopuksi luvussa 7.3.

7.1 Millainen Maria? Kuvaus kohdekielen diskursseista

Maria Kallion feministisyyden tarkastelua olen syventänyt asteittain analysoimalla erilaisia diskurssiivisia ulottuvuuksia tarttuen niin kielenkäytön yksittäisiin ilmauksiin kuin monivirkkeisiin puheenparsiin. Luvussa 7.1.1 kiteytän, miten seksistiset rakenteet ja nainen näkyvät Marian kielenkäytössä, ja luvussa 7.1.2 summaan, kuinka Maria sekä purkaa että ylläpitää puheessaan sukupuolistereotyyppioita. Marian identiteettejä tuottavat diskurssit olen koontanut luvun 7.1.3 alle esittäkseni Marian feministisyyden kannalta hedelmällisimmät ja heikoimmat puheenparret.

7.1.1 Uskollinen seksistisen kielen käyttäjä

Maria Kallion feministisyyttä tarkastellessani pureuduin siihen, miten naiset tulevat näkyviin Marian kielenkäytössä. Tarkasteluni lähtökohtana toimi feministisen kielenhuollon kritiikki, jonka mukaan saksan kielen rakenteet syrjivät naisia ja tuottavat miehestä ihmisen normia. Analyysissäni kävi ilmi, että Marian puheessa tällainen kielellinen seksismi suorastaan kukoistaa. Siinä missä lähdetekstin Maria ei usein ottanut eksplisiittisesti kantaa tarinassa vilahtavien henkilöiden sukupuoleen, kohdetekstin Maria viittasi tällaisiin ”sukupuolettomiin” hahmoihin pääsääntöisesti geneerisellä maskuliinilla ja rakensi siten näkyviin runsaasti miestoimijoita; jos esimerkiksi tarkoitejoukkoon lukeutui yksikin mies, siihen viitattiin maskuliinimuodolla, jolloin naiset jäivät kokonaan piiloon (esim. 4 ja 11). Geneerinen maskuliini ei kuitenkaan ainoastaan kätkenyt naisia vaan myös synnytti kohdetekstissä ristiriitoja: esimerkissä 12 äideiksi tulkittavaan tarkoitejoukkoon viitattiin paradoksaalisesti maskuliinilla *einen*. Tämä kuvastaa hyvin seksistisen kielenkäytön juurtuneisuutta, josta niin ikään kertoi Marian tapa pitäytyä geneerisessä maskuliinissa jopa sukupuolistereotyyppioita kyseenalaistaessaan (esim. 10).

Seksististen rakenteiden lisäksi Marian puheessa näkymätöntä naista tuotti tapa sivuuttaa lähdetekstin feministinen kielenkäyttö: ilmaisuja *kesänimismainen* (esim. 2) ja *puhenainen* (esim. 3) ei ollut käännetty lainkaan, vaikka ne tarjosivat oivan tilaisuuden naissukupuolen korostamiselle. Sentään lähdetekstin *naisylikonstaapeli*-ammattinimikkeessä alleviivattu naiseus tuotiin onnistuneesti käänöksessä esiin feminiinimuodon *Kriminalhauptmeisterin* myötä esimerkissä 5, jossa ilmaus toimi poliisi-instituution miesvaltaisuuden problematisoijana. Tosin vaikka feminiinimuotojen käyttö tuotti usein naisen näkyviin käänöksessä, se ei vääjämättä rakentanut tekstiin feministisiä merkityksiä: esiintyessään geneerisen maskuliinin rinnalla feminiinimuodot ylläpitivät sukupuolten vastakkainasettelua (esim. 8). En voikaan liiaksi korostaa kontekstin merkitystä Marian kielenkäytön feministisyyden ja seksistisyyden arvioinnissa.

7.1.2 Sukupuolistereotyyppien ylläpitäjä ja pintapuolinen purkaja

Sukupuolistereotyyppioita tarkastelin analysoimalla mm. seksuaalisuuteen ja äänenkäyttöön liittyviä verbejä Marian Kallion puheessa. Stereotyyppisesti nainen on kuvattu passiiviseksi objektiksi seksuaalisuuden saralla, ja niin ikään esimerkissä 19 naisen seksuaalisuutta kuvattiin Marian puheessa miehestä käsin. Kuitenkin esimerkissä 20 Maria itse esitettiin aktiivisena seksuaalisena subjektina, ja seksuaalisuuden kuvaustavat rakentuivat täten käänöksessä ambivalenteiksi.

Äänenkäyttöä kuvaavien verbien osalta oli mielenkiintoista havaita, ettei Maria tehnyt eroa naisten ja miesten puhetyyliin, vaan hän käytti molempien sukupuolten kohdalla sujuvasti verbejä *kiljua* (*schreien*), *sähistä* (*fauchen*) ja *karjaista* (*schnauzen*). Tämän tulkitsin purkavan binaarista jakoa maskuliiniseen ja feminiiniseen puhetyyliin, joka on tuottanut naisten ja miesten eriarvoisuutta: yhdistetäänhän matala miesääni edelleen stereotyyppisesti auktoriteettiin ja kimeä naisääni sen puutteeseen. Sukupuolittuneiden verbien reippaan sekoittamisen lisäksi maskuliinisten valtakonstruktioiden murtajana käänöksessä toimivat liioittelevat verbit. Esimerkissä 25 Maria *volisi* (*aus/heulen*) antaumuksella mieskollegoiden laukomista herkkyyteen viittaavista kommenteista piittaamatta, ja hän onnistui siten irtisanoutumaan maskuliinisen poliisimaailman järkeä tunteiden kustannuksella korostavista normeista.

Niin ikään tarkastellessani Marian omasta liikkumisestaan lähdetekstissä käyttämiä *marssia*-verbejä keskiöön nousi maskuliininen kulttuuri. Olin kiinnostunut siitä, ylläpitääkö Maria maskuliiniseen sodadiskurssiin kytkeytyvän verbin kautta stereotypiaa miehisestä toiminnasta ja feminiinisestä tunteilusta. Esimerkki 21 osoitti, että Maria todella otti verbin myötä haltuunsa maskuliiniset toimintatavat ja hukutti tunteensa niihin. Näin kävi myös käänöksessä, vaikka siinä käytettiin *marschieren*-verbin sijasta *gehen*-verbiä. Sen sijaan esimerkissä 23 verbit *marssia* ja *marschieren* vahvistivat onnistuneesti Marian feministisiä tarkoituksia: raivoon yhdistettynä verbien ilmentämä päättäväisyys tehosti lempeän äidillisyyden stereotypian horjuttamista. Tämän valossa niitä ei voi yksiselitteisesti pitää maskuliinisten toimintatapojen tuottajana: myös feministi voi marssia.

Marian puheessa purettiin monella tapaa erilaisia sukupuolistereotypioita, mutta tämä työ jäi käänöksessä silti pintapuoliseksi. Marian puhe vahvisti muun muassa sukupuolirooleja ylläpitäessään käsityksiä miesten ja naisten ammateista. Esimerkiksi selkeästi naisvaltaisen alan piiriin kuuluviin ammattinimikkeisiin, kuten *kätilöön*, *sairaanhoitajaan* ja *terveydenhoitajaan*, viitattiin feminiinimuodolla (esim. 12, 15 ja 16), mikä puolestaan on omiaan uusintamaan stereotyyppistä näkemystä luonnostaan hoivaavista naisista. Marian lähdetekstissä ilmentämä eksplisiittinen kritiikki naiseuteen liitettyä hoivaamisen stereotypiaa kohtaan on valitettavasti sivuutettu kohdetekstissä (esim. 26). Pienikin kritiikin mahdollisuus sukupuolistereotypioita ja niiden tuottamia rooleja kohtaan olisi syytä käyttää hyväksi. Esimerkin 17 kohdalla sosiaalityöntekijän naispuolisuutta horjuttamaan olisi riittänyt lähdetekstin tavoin epävarmuutta kuvaava pikkusana *wahrscheinlich* ehdottomuutta ilmaisevan *bestimmt*-sanon sijaan.

7.1.3 Voimauttava nainen

Maria Kallion identiteettejä tuottavia diskursseja tutkiessani kysyin aineistoltani, miten hänen nais-, poliisi-, seksuaali- ja äiti-identiteettinsä ovat tulkittavissa feministisiksi postfeminismin kytkeytyvän ambivalenssin ja performatiivisuuden näkökulmasta. Toisin sanoen arvioin Maria Kallion feministisyyttä siitä käsin, miten diskurssit onnistuivat tuottamaan moninaista naiseutta ja horjuttamaan naiseuden kaltaisten sukupuolikategorioiden luonnollisuutta. Lähdetekstin lailla käänös tuotti kuin tuottikin hyvin ambivalenttia Mariaa, joka tasapainoili eri identiteettien välillä. Marian naiseuden määrittely kulttuurisia naisellisuuden normeja vasten (*syylittävä toisen katse*) tuotti voimatonta naisidentiteettiä ja passiivista toiseutta (esim. 27). Käännöksen *itsehallinnan diskurssin* myötä normit kuitenkin hellittivät hieman otettaan Marian naisidentiteetistä, jonka kiinnekohdaksi rakentui oma sisäinen minuus (esim. 28). Luopumalla kokonaan poliisin roolista Maria kykeni jopa liioittelevaan naisellisuuden performanssiin, mikä purki Marian minuuden asettamia sisäisiä rajoja nautintoa tuottaen (*rajoja häivyttävä puhe*).

Jotta Marian naisidentiteetti pystyi kasvamaan moniulotteiseksi ja voimalliseksi, se vaati poliisi-identiteetin syrjäyttämistä taka-alalle. Naisidentiteetin erottamisella poliisi-identiteetistä oli sen sijaan päinvastaisia seurauksia: käänöksessä *poliisin sukupuoleton puhe* tuotti Marialle yksiulotteista toimijuutta, siinä missä lähdetekstin *poliisiNaisen sukupuolitettu puhe* muodosti paitsi monimuotoista toimijuutta myös voimallista naiseutta rakentaessaan naiseuden esittämiseksi, keinotekoisena konstruktioksi ja tietoiseksi strategiaksi (esim. 30). Loppujen lopuksi käänöksenkin Maria performoi poliisina strategisesti naista sekä äidillistä huolenpitoa ja purki siten maskuliinisen poliisikulttuurin toimintatapoja (esim. 31). Aina Marialle ei kuitenkaan rakentunut valtaa konstruoida naiseudesta poliisi-identiteetin voimavaraa, sillä paikoin seksistiset asenteet pakottivat häntä pitämään nais- ja poliisi-identiteetit erillään toisistaan. Esimerkissä 32 Maria häivytti naisidentiteettiään *puolustuspuheen* kautta sekä lähde- että kohdetekstissä, kun häntä syytettiin naiseuden ja seksuaalisuuden hyväksikäyttämisestä uransa edistämiseksi. Oitis naiseutta poliisi-identiteetistä etäännyttäessään Maria rakentuu passiiviseksi toimijaksi.

Tarkastellessani Maria Kallion seksuaali-identiteettiä havaitsin, kuinka voimakkaasti sitä hallitsi kaksinaismoralistisista käsityksistä kudottu kielto niin lähde- kuin kohdetekstissä. Kiellon asettamat vaatimukset siveellisyydestä syyllistivät Mariaa seksuaalisesta katseesta ja pakottivat hänet kontrolloimaan seksuaalisuuttaan (esim. 33). Katseensa mitätöimiseksi Maria turvautui käänöksessä *kollegiaalisen diskurssin* tuottamaan poliisi-identiteettiin, josta Maria haki itselleen

turvallista epäseksuaalista ammatti-identiteettiä. Siinä missä esimerkissä 33 Marian toimijuudesta tuli vahvasti kontrolloitua ja kapea-alaista, esimerkissä 34 Maria kykeni hetkellisesti horjuttamaan naisille asetettuja seksuaalisuuden rajoja vastustavaa katsojuutta tuottavan *uhmakkaan puheen* kautta. Tällöin hän ei ollutkaan ensisijaisesti poliisin roolissa, vaan vapaa-ajallaan treenaava nainen, jolloin poliisi-identiteetin voi tulkita rajoittavan paitsi nautinnollisen naisidentiteetin myös nautinnollisen seksuaali-identiteetin rakentumista.

Marian odottavan äidin identiteetin kohdalla nousi esiin *omakohtainen individualistinen diskurssi*, joka tuotti moniulotteista äitiyttä osaksi Marian minuutta (esim. 35). Marialle rakentui tilaa antava ja salliva odottavan äidin identiteetti, jonka perustana vaikutti Marian oma persoona eikä tietty stereotyyppinen äidin rooli. Maria kritisoikin lempeää äidin roolia paitsi yksilöllisyyttä korostavalla puheellaan myös poikkeamalla siitä kiroamalla. Kasvavaa äiti-identiteettiä rakennettiin yhtä lailla esimerkissä 36, sillä siinä äitiyttä ja ansiotyötä ei asetettu toisilleen täysin vastakkaisiksi – toisin kuin lähdetekstissä. Vaikka käänöksessäkään Maria piti kiinni poliisi-identiteetistään arvellessaan palatessaan pian töihin lapsen syntymän jälkeen (*wieder arbeiten zu gehen*), hän jätti mahdollisuuden myös muille vaihtoehdoille. Kohdetekstin raskausruumista Marian osaksi tuottava *subjektivoiva puhe* vahvisti entisestään äiti-identiteetin sisäistämistä, ja tuottaessaan aktiivista toimijuutta se häivytti osaltaan äitiyteen kytkettyä passivoitumisen uhkaa (esim. 37).

Kaiken kaikkiaan Marian identiteettejä tuottavien diskurssien feministiset merkitykset syntyivät naiseuden korostamisesta, kun taas maskuliinisen poliisikulttuurin repimästä poliisi-identiteetistä kumpuavat puhetavat rajoittivat toimijuutta ja tuottivat voimattomuutta toisissa identiteeteissä. Naiseutta vahvistamalla feministinen kääntäjä voisi rakentaa Marian yhä feministisemmäksi henkilöahmoksi.

7.2 Feministisempi Maria? Feministisen kääntämisen mahdollisuudet

Tutkielmassani olen peräänkuuluttanut feministisiä käänösratkaisuja, ja kritiikkini tueksi olen itse esittänyt vaihtoehtoisia käänöksiä sellaisiin kohtiin, joissa minun on ollut vaikea tulkita Maria Kallio feministiseksi. Näin olen osoittanut, että feministinen kääntäminen on tekstin tasolla mahdollista. Luvussa 7.2.1 kiteytän analyysissä esille nostamani Marian feministisyyttä tukevat käänösehdotukseni, jotka ilmentävät keinoja kapinoida seksististä kieltä vastaan. Luvussa 7.2.2 esittelen puolestaan valtauttamisen keinoja, joiden avulla Marian voi rakentaa voimaannuttaviin subjektipositioihin identiteettejä konstruoivissa diskursseissa.

7.2.1 Kapinan keinot – naiset ja kääntäjä näkyviksi toimijoiksi

Maria Kallio on yksi suomalaisen dekkarikirjallisuuden feministisimpiä henkilöihahmoja, ja siksi voisin kuvitella feministisen kääntämisen sopivan mitä parhaiten *Kuolemanspiraalin* kääntämisen strategiaksi. Nykyisessä käännöksessä kyseinen strategia ei kuitenkaan ole toteutunut, sillä sekä naiset että kääntäjä rakentuivat teoksessa piiloon. *Die Todesspiralen* muutamit eksplisiittisesti feministiset kohdat eivät yksittäisinä pilkahduksina riitä perustavanlaatuisen feminismin rakennusaineeksi, vaan kääntäjän olisi sitouduttava feministiseen käännösstrategiaan kokonaisvaltaisesti läpi teoksen. Oivallinen alku sitoutumiselle olisi kääntäjän mahdollisuus kommentoida käännösprosessia ja käännösratkaisuja vaikkapa esipuheessa. Näin näkyvä kääntäjä pystyisi eksplikoimaan poliittisia tarkoituksiaan ja perustelemaan kaunokirjallisuuden konventioista poikkeavaa kielenkäyttöä, jollaiseksi esimerkiksi ei-seksistinen kieli määrittyy.

Maria Kallion feministisyys houkuttaa juuri ei-seksistisen kielen käyttöön ja päinvastoin: ei-seksistinen kieli houkuttelee lukijoita tulkitsemaan Marian feministiseksi. Tärkeää Marian feministisyyden rakentumisen kannalta olisikin välttää käännöksessä seksistisiä kielen rakenteita, kuten geneeristä maskuliinia, jotka söivät teoksen feminististä pontta. Tämä ei merkitse välttämättä suuria kielellisiä mullistuksia tai radikaaleja uudissanoja, kuten osoitin esimerkin 4 kohdalla. Siinä feministiseksi käännösratkaisuksi riittäisi viittaus erillisillä ammattinimikkeillä ja etunimillä molempiin sukupuoliin (*mit dem Streifenbeamten Jukka Airaksinen und der Streifenbeamtin Mira Saastamoinen*) geneeriseksi maskuliiniksi tulkittavan ilmauksen sijaan (*mit beiden Streifenbeamten*). Jotkut kohdat tosin vaativat rohkeampia ratkaisuja: esimerkissä 13 tyttöjen jalkapallojoukkueeseen olisi nähdäkseni syytä viitata uudissanalla *Mädchenfrauschaft* ja hylätä mieheen viittaava *mann*-kantainen ilmaus *Mädchenmannschaft* ristiriitaisena tarkoitteen sukupuoleen nähden. Naispuolisuutta korostavaa uudissanaa puoltaisi lisäksi siihen kytkeytyvä kritiikki urheilun mieskeskeisyyttä kohtaan, joka rakentuisi Marian feministiseksi kritiikiksi.

Paitsi urheilusanastoon myös seksuaalisuutta kuvaavaan sanastoon tarvittaisiin analyysini mukaan kipeästi kokonaan uusia sanoja (esim. 19). Haastoin feministiset kääntäjät luomaan naisesta käsin seksuaalisuutta kuvaavia ilmaisuja, sillä nykyiset neitsyyteen viittaavat sanat paljastuivat miehen näkökulman määrittäviksi. Feministisen kääntäjän onkin paikoin kyettävä itse tuottamaan luovasti ei-seksististä kieltä. Tätä huomattavasti helpommaksi tehtäväksi osoittautui feministisen kielenkritiikin tunnistaminen. Kuin suoraan tarjottimella kääntäjälle tarjoutui tilaisuus käyttää feminisoituja nimikkeitä, kun Marian puheessa esiintyivät feministisen kielenhuollon suositusten

mukaiiset ilmaisut *kesänimismainen* ja *puhenainen* (esim. 2 ja 3) – jotka nykyisessä käännöksessä ovat jääneet kokonaan kääntämättä. Feministisen kääntäjän ei kannata haaskata tällaisia tilaisuuksia, vaan ottaa hyöty irti myös lähdetekstissä sukupuoleltaan ”arvoituksiksi” jäävistä henkilöahmoista: ne kannattaisi tuottaa näkyviksi naistoimijoiksi vastalauseena alati näkyvälle miehelle, mikäli niitä ei naiseuden kautta tulla kytkeneeksi seksistisiin merkityksiin (esim. 1a ja 1b). Analyysini osoitti, ettei feministisessä kääntämisessä ole kuitenkaan kyse pelkästään naisen korostamisesta, vaan myös mies voidaan erottaa joukosta ja purkaa siten miehen asemaa ihmisen normina, kuten esitin esimerkin 6 yhteydessä (*der beste finnische Eiskunstläufer unter Männern*). Miehen kirjoittaminen näkyviin voi yhtä lailla toimia Marian puheessa feministisenä käännösratkaisuna, siinä missä sukupuoleton ilmaus hämärsi toimijoiden sukupuolittuneisuuden (esim. 14).

Yksi keino kapinoida seksistisen kielen ylläpitämiä sukupuolistereotyyppioita vastaan on sukupuolittaa tekijät odotustenvastaisesti. Lähdetekstissä esiintyneet suomen kielen geneerisesti käytetyt *mies*-päätteiset nimitykset, kuten *huoltomies* ja *ambulanssimies*, kääntäjä voisi kääntää feminiinimuodoilla *Hausmeisterin* ja *Sanitäterin* sekä eksplikoida ratkaisuaan alaviitteessä. Esimerkissä 15 geneerisen maskuliinin ylläpitämää jakoa naisten ja miesten ammatteihin voisi taasen kyseenalaistaa tuottamalla naiset (ja kääntäjä) näkyviin *Binnen-I*-muodon avulla (*PolizistInnen, ÄrztInnen*) – silläkin uhalla, että sitä on moitittu epäesteettiseksi. Viime kädessä riippuu kontekstista, milloin on esimerkiksi parasta kirjoittaa nainen näkyviin feminisaation keinoin tai valita sukupuoleton ilmaisu neutralisoinnin nimissä. Esimerkissä 7 sukupuoleen kantaottamaton ilmaisu *Paarlauf talent* toimi lähdetekstin seksismin purkajana, siinä missä feminiinimuoto olisi saattanut uusintaa sitä. Analyysini perusteella olennaisinta feministisessä kääntämisessä onkin pohtia kapinan keinoja aina suhteessa kontekstiin.

7.2.2 Valtauttamisen keinot – mahdollisuus muutokseen

Analyysissa korostin, ettei feministinen kääntäminen tarkoita välttämättä seksismin poistamista kokonaan tekstistä. Sekä lähde- että kohdetekstissä seksismistä kumpuavat kiellon ja kontrollin diskurssit tuottivat Mariaa inhimilliseksi, rosoiseksi ja pirstaleiseksi hahmoksi piirtäen esiin yhteiskunnan naiseuteen kohdistamat vaatimukset, odotukset ja toiveet. Jotta tällaiset diskurssit eivät kuitenkaan pääsisi määrittelemään Marian identiteettejä täysin voimattomiksi ja tuottamaan hänelle passiivista toimijuutta, niihin olisi liitettävä nykyistä käännöstä voimakkaammin muutoksen mahdollisuus. Analyysissa sen lähtökohdaksi naisidentiteetissä rakentui valtauttava subjektipositio,

jota konstruoivat mm. määrittelyvaltaa tuottavat omistusliitteet ja aktiivista toimijuutta kuvaavat persoonamuotoiset verbit passiivi- ja nominaalimuotojen sijaan (esim. 27 ja 28). Samankaltaiset valtauttamisen keinot toimivat niin ikään Marian seksuaali-identiteettiä muodostavissa diskursseissa (esim. 33). Esimerkin 34 kohdalla esiin nousi, kuinka yksi ainoa voimakas sana (*rebellisch*) voi kannatella seksuaalisuuden rajoja uhmaavaa puhetta ja tuottaa valtauttavaa vastustavaa katsojuutta.

Marian poliisi-identiteetin voimauttamiseksi kääntäjän olisi syytä hyödyntää lähdetekstin tapaa kytkeä poliisiuteen naiseus, joka strategisoitiin sukupuolistereotyyppioita kuluttavaksi esitykseksi: siinä missä käännöksen poliisin sukupuoleton puhe tuotti yksiulotteista ja voimatonta toimijuutta, lähdetekstin poliisiNaisen sukupuolitettu puheen tuottama naiseuden performanssi valtautti (*kun halusin esittää naista, jolle oli helppo uskoutua*) (esim. 30). Nykyinen käännös ja sen tietoiseen esittämiseen viittaavat ilmaukset (*ein/setzen / Eindruck vermitteln*) ehdotukseni perustana toin esiin, kuinka eksplisiittisesti sukupuoleen viittaavat sanat (*Frau, Mann*) houkuttaisivat onnistuneimmin lukijaa lukemaan tekstiin Marian naiseuden esityksen sekä siihen lankeavan miehen. Sen sijaan voimalliseksi toimijuuden tilaksi poliisi-identiteetti määrittyi käännöksessä rakentuessaan suhteessa Marian äiti-identiteettiin, joka puolestaan rakentui passiiviseksi tilaksi identiteettien välisen kytköksen myötä (esim. 36). Valtauttavia merkityksiä äiti-identiteettiin tuottivat äitiyden määrittäminen toiminnaksi (*Tätigkeiten*) ja sen kytkeminen Marian (uudelleen)määrittelyvaltaan jälleen omistusproniminin kautta (*meine Tätigkeiten als Mutter*). Omistuspronominit nousivatkin työssäni usein esiin valtauttamisen keinoina. Vaikka on selvää, etteivät ne yksistään riitä tuottamaan voimaannuttavia merkityksiä eivätkä ne edes vääjäämättä toimi feministisyyden tuottajina, tämä on kiinnostava tulos. Se kehottaa feministisiä kääntäjiä kiinnittämään possessiivipronomineihin jatkossa erityistä huomiota.

7.3 Rajat auki? Käännösten portinvartijat

Työssäni olen osoittanut, että feministisesti toimiva kääntäjä voi toimia niin seksististen kielellisten rakenteiden purkajana, sukupuolistereotyyppioiden murtajana kuin sukupuolittuneiden diskurssien voimaannuttajana – ainakin tekstin tasolla. On toinen kysymys, mitkä ovat feministisen kääntämisen mahdollisuudet tekstinulkoisessa maailmassa. Tutkimukseni pohjalta nousee tarve selvittää syitä siihen, miksei feministiseksi nimetyn lähdetekstin käännös pohjaa feministiseen kääntämisstrategiaan, vaikka lähdetekstin voi tulkita erityisesti houkuttavan siihen. Katse on nostettava irti tekstistä ja suunnattava seuraavaksi käännösten ”portinvartijoihin” eli kirjailijoihin, kustantajiin, lukijoihin ja itse kääntäjiin: miten he suhtautuvat feministiseen kääntämiseen?

Feministisen kirjallisuuden kirjoittajien, kustantajien, lukijoiden ja kääntäjien voisi kuvitella olevan myötämielisiä feministiselle kääntämisstrategialle, mutta tutkimukseni tulosten valossa on syytä epäillä, ettei näin ole. *Die Todesspirale*ssa esiintynyttä seksististä kieltä ja sukupuolistereotyyppioita voi yrittää selittää niin kääntäjän tiedostamattomuudella, lukijoiden toiveilla nauttia sujuvasta kaunokirjallisesta kielestä kuin kustantajien konservatiivisuudella, mutta tällaiset ounastelut eivät riitä, mikäli feministiset kääntäjät haluavat todella raivata esteitä tieltään.

Feministisen kääntämisen tutkimuksen on otettava asiakseen selvittää käännösten portinvartioiden merkitystä feministiselle kääntämiselle ja rakentaa kokonaisvaltaista kuvaa feministisen kääntämisen kentästä. Raivaustyötä kaipaa myös itse feministisen kääntämisen kenttä. Perehtyessäni feministiseen käännöstieteelliseen keskusteluun feministisistä käännösstrategioista vakuutuin siitä, että kenttä kaipaa selkeyttämistä. On paikallaan tarkastella luvussa 4.2.2 esiin nostamaani puhetta ”innovatiivisista feministisistä käännösstrategioista” vastaisuudessa entistä syvällisemmin ja pohtia kyseisen puheen todenperää ja tarvetta: miksi feministisen kääntämisen keinot on haluttu nähdä innovatiivisina ja millaista feministisen kääntämisen tilaa puhe innovatiivisuudesta tuottaa käännöstieteessä? Tämä on tärkeä kysymys, sillä käännöstieteellisten diskurssien paitsi määrittävät myös arvottavat kääntämisstrategioita ja toimivan siten käännösten portinvartijoina.

8 Tutkimuksen lähteillä

Aineisto

Lehtolainen, Leena 2003 [1997]. *Kuolemanspiraali*. 8. painos. Tammi, Helsinki.

Lehtolainen, Leena 2005 [2004]. *Die Todesspirale*. Käänt. Gabriele Schrey-Vasara. 3. painos. Rowohlt, Reinbek bei Hamburg.

Lähteet

Aamulehden kulttuuritoimitus 2003. Juoksuhaudantie myydyin. *Aamulehti* 4.12.2003.

Ahola, Kari 2009. Jatko:Re:Jatko:Kysymys Espoon poliisin sukupuolikiintiöistä. [Henkilökohtainen sähköpostiviesti]. Vastaanottaja: Reetta Kangastie. Lähetetty 20.2.2008. Luettu 20.2.2008.

Althusser, Louis 1984. *Ideologiset valtiokoneistot*. Suom. Leevi Lehto & Hannu Sivenius. Kansankulttuuri, Helsinki. Ranskankielinen alkuteos 1976.

Anttonen, Anneli, Lempiäinen, Kirsti & Liljeström, Marianne (toim.) 2000. *Feministejä – Aikamme ajattelijoita*. Vastapaino, Tampere.

Ardener, Shirley 1978. Introduction: The Nature of Women in Society. Ardener, Shirley (toim.), *Defining Females. The nature of women on society*. Croom Helm, London. 9–48.

Arrojo, Rosemary 1994. Fidelity and the gendered translation. *TTR* 7:2. 147–163.

Arvas, Paula 1997. Kerjäätkö turpaasi? Dekkarien naispuolisten päähenkilöiden suhde aggressioon ja väkivaltaan. Hapuli & Matero 1997. 266–296.

Ayaß, Ruth 2008. *Kommunikation und Geschlecht. Eine Einführung*. Kohlhammer, Stuttgart.

Barthes, Roland 1993. *Tekijän kuolema, tekstin syntyminen*. Suomennoksen toim. Lea Rojola. Suom. Lea Rojola & Pirjo Thorel. Vastapaino, Tampere.

Barthes, Roland 1994. *Mytologioita*. Suom. Panu Minkkinen. Gaudeamus, Helsinki. Ranskankielinen alkuteos 1957.

Beasley, Chris 1999. *What is feminism? An introduction to feminist theory*. Sage, London.

Beavoir, Simone de 1980. *Toinen sukupuoli*. Lyhentäen suom. Annikki Suni. Kirjayhtymä, Helsinki. Ranskankielinen alkuteos 1949.

Becker, Ruth & Kortendiek, Beate (toim.) 2004. *Handbuch Frauen- und Geschlechterforschung. Theorie, Methoden, Empirie*. VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden.

Booth, Wayne C. 1961. *The Rhetoric of Fiction*. University of Chicago Press, Chicago.

Braidotti, Rosi 1994. *Nomadic subjects. Embodiment and Sexual Difference in Contemporary Feminist Theory*. Columbia University Press, New York.

Bußmann, Hadumod & Hellinger, Marlis 2003. Engendering female visibility in German. Hellinger, Marlis (toim.), *Gender Across Languages. The Linguistic Representation of Women and Men, Volume 3*. John Benjamins, Philadelphia. 141–174. Saatavilla [www-muodossa: <http://helios.uta.fi:2065/lib/tampere/docDetail.action?docID=10026202>](http://helios.uta.fi:2065/lib/tampere/docDetail.action?docID=10026202).

Butler, Judith 2006. *Hankala sukupuoli. Feminismi ja identiteetin kumous*. Suom. Tuija Pulkkinen & Leena-Maija Rossi. Gaudeamus, Helsinki. Englanninkielinen alkuteos 1990.

Cameron, Deborah 1995. *Verbal Hygiene*. Routledge, London.

Cameron, Deborah 1996. *Sukupuoli ja kieli. Feminismi ja kielentutkimus*. Suom. Riitta Oittinen & työryhmä. Vastapaino, Tampere. Englanninkielinen alkuteos 1985/1992.

Chamberlain, Lori 2000 [1988]. Gender and the Metaphorics of Translation. Venuti, Lawrence (toim.), *The Translation Studies Reader*. Routledge, London. 314–329. Saatavilla [www-muodossa: <http://helios.uta.fi:2065/lib/tampere/docDetail.action?docID=10100314>](http://helios.uta.fi:2065/lib/tampere/docDetail.action?docID=10100314).

Cixous, Hélène 1994. *The Hélène Cixous Reader*. Toim. Susan Sellers. Routledge, London. Saatavilla [www-muodossa: <http://site.ebrary.com/lib/tampere/docDetail.action?docID=10058242>](http://site.ebrary.com/lib/tampere/docDetail.action?docID=10058242).

Cranny-Francis, Anne 1990. *Feminist Fiction. Feminist uses of generic fiction*. Polity Press, Cambridge.

Dekkarisankarit: kuka kukin on 2006. Suomen dekkariseura, Helsinki.

Delabastita, Dirk 1993. *There's a Double Tongue: An Investigation into the Translation of Shakespeare's Wordplay, with Special Reference to Hamlet*. Rodopi, Amsterdam.

Doane, Mary Ann 1982. Film and the Masquerade: Theorising the female spectator. *Screen* 23:3–4. 74–87.

Dyer, Richard 1977. Stereotyping. Dyer, Richard (toim.), *Gays and Film*. British Film Institute, London. 27–39.

Dyer, Richard 2002 [1993]. *The Matter of Images. Essays on Representations*. 2. painos. Routledge, London.

Eckes, Thomas 2004. Geschlechterstereotype: Von Rollen, Identitäten und Vorurteilen. Becker & Kortendiek 2004. 165–176.

Engelberg, Mila 1995. Kuinka geneerisiä suomen geneeris-maskuliiniset ilmaisut ovat? Kataja, Riitta & Suikkari, Kristiina (toim.), *XXI Kielitieteen päivät Oulussa 6.–7.5.1994*. Oulun yliopiston julkaisusarja Acta Universitatis Ouluensis B Humaniora 19. 25–32.

Engelberg, Mila 1998. Sukupuolistuneet ammattinimikkeet. *Virittäjä* 1. 74–92.

- Engelberg, Mila 2002. The communication of gender in Finnish. Hellinger, Marlis (toim.), *Gender Across Languages. The Linguistic Representation of Women and Men, Volume 2*. John Benjamins, Philadelphia. 109–132. Saatavilla www-muodossa: <<http://helios.uta.fi:2065/lib/tampere/docDetail.action?docID=10022292>>.
- Engelberg, Mila 2004. Äidinkielen naisihmiset. *Virke* 2. 38–39.
- Engelberg, Mila 2007. Seksistinen suomi. *Kielikello* 4. 7–9.
- Engelberg, Mila 2008. Pärsäköintiä seksismin kielikylvyssä. Jaakkola, Maarit (toim.), *Journalismikritiikin vuosikirja 2008*. Tampereen yliopiston Tiedotusopin laitoksen Journalismin tutkimusyksikkö, Tampere. 179–188. Saatavilla pdf-muodossa: <<http://tampub.uta.fi/tiedotusoppi/1797-6014.pdf>>.
- Fairclough, Norman 1999 [1995]. *Critical discourse analysis: the critical study of language*. 4. painos. Longman, New York.
- Fetterley, Judith 1978. *The Resisting Reader. A Feminist Approach to American Fiction*. Indiana University Press, Bloomington.
- FILI 2009. Valtion ulkomainen kääntäjäpalkinto Saksaan. [www-dokumentti]. <<http://www.finlit.fi/fili/fi/fili/ajankohtaista/index.html#kaantajapalkinto08>>. Luettu 20.6.2009.
- Fishman, Pamela 1983 [1978]. Interaction. The Work Women Do. Thorne, Basis, Kramarae, Cheri & Henley, Nancy (toim.), *Language, Gender and Society*. Newbury House, Rowley. 89–101.
- Flotow, Luise von 1991. Feminist translation. Context, practices and theories. *TTR* 4:2. 69–84.
- Foucault, Michel 1973. *Archäologie des Wissens*. Käänt. Ulrich Köppen. Suhrkamp, Frankfurt am Main. Ranskankielinen alkuteos 1969.
- Foucault, Michel 1999 [1998]. *Seksuaalisuuden historia. Tiedontahto, nautintojen käyttö, huoli itsestä*. Suom. Kaisa Sivenius. 3. painos. Gaudeamus, Helsinki. Ranskankieliset alkuteokset 1976–1984.
- Freedman, Jane 2001. *Feminism*. Open University Press, Buckingham.
- Gordon, Tuula 2001a. Johdanto. Nikunen, Gordon, Kivimäki & Pirinen 2001. 8–18.
- Gordon, Tuula 2001b. Hiljaiset tytöt ja suulaat ”muijat”: naisen ääntä oppimassa. Nikunen, Gordon, Kivimäki & Pirinen 2001. 93–116.
- Grbić, Nadja & Wolf, Michaela 1997. Gendern Sie mir den Text, bitte – Überlegungen zu fraueneinbinderder Sprache in der Translation. *TextConText* 11 = NF 1. 247–266.
- Gummerus 2007. Matti Röntgenin dekkari listaykköseksi Saksassa. [www-dokumentti]. <http://www.gummerus.fi/page.asp?sivuID=282&component=/ACBoard/uutiset_juttu.asp&recID=1236>. Luettu 8.9.2007.
- Gumperz, John J. 1982. *Discourse Strategies*. Cambridge University Press, Cambridge.

- Günthner, Susanne 1992. Sprache und Geschlecht: Ist Kommunikation zwischen Frauen und Männern interkulturelle Kommunikation? *Linguistische Berichte* 138. 123–143.
- Hagenguth, Alexandra 2006. Der Mord, der aus der Kälte kommt: Was macht skandinavische Krimis so erfolgreich? Hindersmann, Jost (toim.), *Fjorde, Elche, Mörder. Der skandinavische Kriminalroman*. NordPark, Wuppertal. 22–49.
- Hakulinen, Auli 1988. Miehiä juoruilemassa. Laitinen, Lea (toim.), *Isosuinen nainen. Tutkielmia naisesta ja kielestä*. Yliopistopaino, Helsinki. 135–156.
- Hall, Stuart 2002 [1999]. *Identiteetti*. Suom. ja toim. Mikko Lehtonen & Juha Herkman. 4. painos. Vastapaino, Tampere.
- Hapuli, Ritva & Matero, Johanna (toim.) 1997. *Murha pukee naista. Naisdekkareita ja dekkarinaisia*. KSL, Helsinki.
- Hapuli, Ritva & Matero, Johanna 1997. Läheisyyttä, turvaa ja kipua. Naisten välisiä ystävyysuhteita naisdekkarissa. Hapuli & Matero 1997. 174–197.
- Harjuniemi, Jenna [tulossa]. *Sexism i språket och begreppssystemet. Semantiska och kognitiva strukturer hos femininavledning*. Oulun yliopisto, Pohjoismaisen filologian väitöskirjatutkimus.
- Haug, Frigga 2004. Sozialistischer Feminismus: Eine Verbindung im Streit. Becker & Kortendiek 2004. 49–55.
- Heikkinen, Vesa 1999. *Ideologinen merkitys. Kriittisen tekstintutkimuksen teoriassa ja käytännössä*. SKS, Helsinki.
- Helsingin Sanomien kulttuuritoimitus 2002. Leena Lehtolainen puhuttelee saksalaisyleisöä. *Helsingin Sanomat* 2.3.2002.
- Hofer, Martina 2002. Ohne Verlegerinnen keine Frauenliteratur? Die Rolle deutschsprachiger Verlage bei der Übersetzung frauenspezifischer Literatur. Grbić, Nadja & Wolf, Michaela (toim.), *Grenzgängerinnen. Zur Geschlechterdifferenz in der Übersetzung*. Universität Graz, Institut für Theoretische und Angewandte Translationswissenschaft, Graz. 149–163.
- hooks, bell 1995. Mustat naiskatsojat ja vastakatse. Rossi, Leena-Maija (toim.), *Kuva ja vastakuvat. Sukupuolen esittämisen ja katseen politiikkaa*. Gaudeamus, Helsinki. 19–40.
- Hyvärinen, Matti 2002. Kirjoittaminen toimintana. Kinnunen, Merja & Löytty, Olli (toim.), *Tieteellinen kirjoittaminen*. Vastapaino, Tampere. 65–80.
- Iser, Wolfgang 1976. *Der Akt des Lesens. Theorie Ästhetischer Wirkung*. Fink, München.
- Jauss, Hans Robert 1970. *Literaturgeschichte als Provokation*. Suhrkamp, Frankfurt am Main.
- Jespersen, Otto 1959 [1922]. *Language: its nature, development and origin*. 11. painos. Allen & Unwin, London.

- Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero 1993. *Diskurssianalyysin aakkoset*. Vastapaino, Tampere.
- Jokinen, Arto 1999. Suomalainen miestutkimus ja -liike: muutoksen mahdollisuus? Jokinen, Arto (toim.), *Mies ja muutos. Kriittisen miestutkimuksen teemoja*. Tampere University Press, Tampere. 15–51.
- Jokinen, Arto 2000. *Panssaroitu maskuliinisuus. Mies, väkivalta ja kulttuuri*. Tampere University Press, Tampere.
- Kangastie, Reetta 2008. *Feministinen kääntäminen*. Tampereen yliopisto, Käännöstieteen (saksa) kandidaatintutkielma.
- Keskinen, Suvi 2006. Feministinen epistemologia, metodologia ja menetelmälliset ratkaisut. Luento 2.11.2006 Tampereen yliopiston Naistutkimuksen laitoksen Feministisen tietämisen tavat -kurssilla.
- Koivunen, Anu 1996a. Sorto. Koivunen & Liljeström 1996. 35–75.
- Koivunen, Anu 1996b. Emansipaatio. Koivunen & Liljeström 1996. 77–109.
- Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne (toim.) 1996. *Avainsanat – 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Vastapaino, Tampere.
- Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne (toim.) 1996a. Kriitikki, visiot, muutos. Koivunen & Liljeström 1996. 9–34.
- Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne (toim.) 1996b. Paikantuminen. Koivunen & Liljeström 1996. 271–292.
- Koivunen, Pirkko 2006. *Näkyvä kääntäjä ja näkyvä nainen. Feministisen käännösstrategian soveltaminen englant-suomi-käännökseen*. Tampereen yliopisto, Käännöstieteen (englanti) pro gradu -tutkielma. Saatavilla pdf-muodossa: <<http://tutkielmat.uta.fi/pdf/gradu01403.pdf>>.
- Kortendiek, Beate 2004. Familie: Mutterschaft und Vaterschaft zwischen Traditionalisierung und Modernisierung. Becker & Kortendiek 2004. 384–394.
- Kosonen, Päivi 1996. Subjekti. Koivunen & Liljeström 1996. 179–205.
- Kyrölä, Katriina 1990. ”Kaunotar elää, laamannitar on kuollut”. *Kielikello* 2. 7–12.
- Laiho, Marianna & Ruoho, Iris (toim.) 1996, *Naisen naamio, miehen maski. Katse ja sukupuoli mediakuvassa*. KSL, Helsinki.
- Laiho, Marianna 1996. Äidit muotikuvissa ja kuvien katsojina. Laiho & Ruoho 1996. 61–80.
- Lakoff, Robin 1975. *Language and Woman's place*. Harper & Row, New York.
- Lappalainen, Päivi 1996. Seksuaalisuus. Koivunen & Liljeström 1996. 207–224.

- Lappalainen, Päivi 1997. Oikku ja tuuliviiri eli konnankoukkuja kahdelle. Seksuaalisuuden rajojen kokeilu Dorothy L. Sayersin rikosromaneissa. Hapuli & Matero 1997. 198–228.
- Latvala, Johanna, Peltonen Eeva & Saresma Tuija 2004. Tutkijat kertovat – konventiot murtuvat? Latvala, J., Peltonen E. & Saresma T. (toim.), *Tutkija kertojana. Tunteet, tutkimusprosessi ja kirjoittaminen*. Jyväskylän yliopiston Nykykulttuurin tutkimuskeskus, Jyväskylä. 5–49.
- Lefevere, André 1992. *Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Fame*. Routledge, London.
- Lehtolainen, Leena 1997a. Luhtaorvokki vai päivänkakkara? Suomalaisen naisdekkarin vaiheita 1940-luvulta nykypäivään. Hapuli & Matero 1997. 29–69.
- Lehtolainen, Leena 1997b. Miten minusta tuli murhaaja. Hapuli & Matero 1997. 86–100.
- Lehtolainen, Leena 2009a. Leena. [www-dokumentti]. <<http://www.leenalehtolainen.net/leena.htm>>. Luettu 10.5.2009.
- Lehtolainen, Leena 2009b. Intohimona taitoluistelu. [www-dokumentti]. <http://www.leenalehtolainen.net/intohimo_taitoluistelu.htm>. Luettu 29.5.2009.
- Lehtonen, Mikko 1996. *Merkitysten maailma. Kulttuurisen tekstintutkimuksen lähtökohtia*. Vastapaino, Tampere.
- Lempiäinen, Kirsti 2001. Naisellinen feministi: naisfeministisubjekti. Nikunen, Gordon, Kivimäki & Pirinen 2001. 21–42.
- Liljeström, Marianne 1996. Sukupuolijärjestelmä. Koivunen & Liljeström 1996. 111–138.
- Liljeström Marianne, Anttonen, Anneli & Lempiäinen, Kirsti 2000. Nykyfeminismin ajattelijoina: Johdatus teemaan. Anttonen, Lempiäinen & Liljeström 2000. 9–18.
- Linker, Kate 1995. Representaatio ja seksuaalisuus. Rossi, Leena-Maija (toim.), *Kuva ja vastakuvat. Sukupuolen esittämisen ja katseen politiikkaa*. Gaudeamus, Helsinki. 208–244.
- Litosseliti, Lia 2006. *Gender & Language. Theory and Practice*. Hodder Arnold, London.
- Lotbinière-Harwood, Susanne de 1991. *Re-Belle et Infidèle. La Traduction Comme Pratique de Réécriture au Féminin. The Body Bilingual. Translation As a Rewriting In The Feminine*. Women's Press, Toronto.
- Makkonen, Anna 1995. Valokeilassa lukija. Kantokorpi, Mervi (toim.), *Kuin avointa kirjaa. Leikkivä teksti ja sen lukija*. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, Lahti. 179–217.
- Maltz, Daniel & Borker, Ruth 1982. A cultural approach to male-female miscommunication. Gumperz, John J. (toim.), *Language and social identity*. Cambridge University Press, Cambridge. 196–216.

- Massardier-Kenney, Françoise 1997. Towards a Redefinition of Feminist Translation Practice. *The Translator* 3:1. 55–69.
- Matero, Johanna 1996. Tieto. Koivunen & Liljeström 1996. 245–269.
- Matero, Johanna & Hapuli, Ritva 1997. Johdanto. Hapuli & Matero 1997. 4–27.
- Messner, Sabine & Wolf, Michaela 2000. *Mittlerin zwischen den Kulturen – Mittlerin zwischen den Geschlechtern? Studie zu Theorie und Praxis feministischer Übersetzung*. Selbstverlag, Institut für Theoretische und Angewandte Translationswissenschaft, Graz.
- Mikkonen, Kai 2001. Lukeminen tulkintana. Alanko, Outi & Käkälä-Puumala Tiina (toim.), *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*. SKS, Helsinki. 64–90.
- Miller, Casey, & Swift, Kate 1981 [1980]. *The Handbook of Nonsexist Writing*. Barnes & Noble, New York.
- Miller, Nancy K. 1988. *Subject to change. Reading feminist writing*. Columbia University Press, New York.
- Mikar, Alexandra 2002. Talking smart? Sara Paretskys Privatdetektivin V.I. Warshawski in deutscher Fassung. Grbić, Nadja & Wolf, Michaela (toim.), *Grenzgängerinnen. Zur Geschlechterdifferenz in der Übersetzung*. Selbstverlag, Institut für Theoretische und Angewandte Translationswissenschaft, Graz. 113–129.
- Moi, Toril 1990. *Sukupuoli/teksti/valta. Feministinen kirjallisuusteoria*. Suom. Raija Koli. Vastapaino, Tampere. Englanninkielinen alkuteos 1985.
- Morris, Pam 1997. *Kirjallisuus ja feminismi. Johdatus feministiseen kirjallisuudentutkimukseen*. Suom. ja toim. Päivi Lappalainen. SKS, Helsinki. Englanninkielinen alkuteos 1993.
- Munt, Sally R. 1994. *Murder by the Book? Feminism and the Crime Novel*. Routledge, London.
- Mühlen Achs, Gitta 1998. *Geschlecht bewusst gemacht. Körpersprachliche Inszenierungen. Ein Bilder- und Arbeitsbuch*. Frauenoffensive, München.
- Nikunen, Kaarina 1996a. *Naisellisuuden naamiot. Kuva, katse ja representaation politiikka*. Tampereen yliopiston Tiedotusopin laitoksen julkaisusarja A 89.
- Nikunen, Kaarina 1996b. Pornokuva ja naisen siveä katse. Laiho & Ruoho 1996. 33–60.
- Nikunen, Minna, Gordon, Tuula, Kivimäki, Sanna & Pirinen, Riitta (toim.) 2001. *Nainen / naiseus / naisellisuus*. Tampere University Press, Tampere.
- Nord, Christiane 2000. What Do We Know About the Target-Text Receiver? Beeby, Allison, Ensinger, Doris & Presas, Marisa (toim.), *Investigating Translation. Selected papers from the 4th International Congress on Translation, Barcelona, 1998*. John Benjamins, Amsterdam. 195–212. Saatavilla [www-muodossa: <http://helios.uta.fi:2065/lib/tampere/docDetail.action?docID=5000186>](http://helios.uta.fi:2065/lib/tampere/docDetail.action?docID=5000186).

- Nordlund, Catharina 1997. Yhteiskunnan tuote vai vapaa yksilö. Simone de Beauvoir naisen asemasta. Heinämaa, Sara, Reuter, Martina & Saarikangas, Kirsi (toim.), *Ruumiin kuvia. Subjektin ja sukupuolen muunnelmia*. Gaudeamus, Helsinki. 193–220.
- Oittinen, Riitta 1995. *Kääntäjän karnevaali*. Tampere University Press, Tampere.
- Oittinen, Riitta 2000. Kääntäminen uudelleenlukemisena ja uudelleenkirjoittamisena. Paloposki, Outi & Makkonen-Craig, Henna (toim.), *Käännöskirjallisuus ja sen kritiikki*. Helsingin yliopiston käännöstieteellisiä julkaisuja I. 265–285.
- Oksala, Johanna 1997. Foucault ja feminismi. Heinämaa Sara, Reuter, Martina & Saarikangas, Kirsi (toim.), *Ruumiin kuvia. Subjektin ja sukupuolen muunnelmia*. Gaudeamus, Helsinki. 168–190.
- Osborne, Susan 2001. *Feminism*. Pocket Essentials, Harpenden. Saatavilla www-muodossa: <<http://helios.uta.fi:2065/lib/tampere/docDetail.action?docID=10005836>>.
- Ovaska, Tuulevi 1997. ”Sinustahan on tulossa kauhea feministi!”. Hapuli & Matero 1997. 148–173.
- Palin, Tutta 1996. Ruumis. Koivunen & Liljeström 1996. 225–244.
- Pertola, Anna 2008. *Lastenelokuvien käännösten vaikutus tyttöjen sukupuoli-identiteettiin. Esimerkkinä Sinbad - seitsemän meren sankari -elokuvan suomenkielinen jälkiäänitys*. Tampereen yliopisto, Käännöstieteen (englanti) pro gradu -tutkielma. Saatavilla pdf-muodossa: <<http://tutkielmat.uta.fi/pdf/gradu02550.pdf>>.
- Piipponen, Maarit 2006. Feministinen kirjallisuudentutkimus. Luento 13.10.2006 Tampereen yliopiston Kieli- ja käännöstieteiden laitoksen Kirjallisuudentutkimuksen menetrit -kurssilla.
- Pusch, Luise F. 1984. *Das Deutsche als Männersprache. Aufsätze und Glossen zur feministischen Linguistik*. Suhrkamp, Frankfurt am Main.
- Pulkkinen, Tuija 1993. Keinotekoista seksiä? Luonto, luonnottomuus ja radikaali sukupuolipolitiikka. *Tiede ja edistys* 4. 298–313.
- Rabinowitz, Peter J. 1987. *Before Reading. Narrative conventions and the politics of interpretation*. Cornell University Press, Ithaca.
- Rantonen, Eila 2001. Naiseus strategiana: esityksiä ja politiikkaa. Nikunen, Gordon, Kivimäki & Pirinen 2001. 43–62.
- Rojola, Lea 2004. Sukupuolieron lukeminen. Feministinen kirjallisuudentutkimus. Liljeström, Marianne (toim.), *Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta*. Vastapaino, Tampere. 25–44.
- Rojola, Sanna 2000. Donna Haraway – Mieluummin kyborgi kuin jumalatar. Anttonen, Lempiäinen & Liljeström 2000. 137–160.
- Ronkainen, Suvi 2000. Sandra Harding – Sijoittumisen ja sitoutumisen tietoteoreetikko. Anttonen, Lempiäinen & Liljeström 2000. 161–186.

Ronkainen, Suvi 2001. Naiseuden inho. Nikunen, Gordon, Kivimäki & Pirinen 2001. 63–89.

Rosenblatt, Louise M. 1994 [1978]. *The Reader, the Text, the Poem. The Transactional Theory of the Literary Work With a New Preface and Epilogue*. Southern Illinois University Press, Carbondale.

Rosenholm, Arja 2006. Formalismista intertekstuaalisuuteen. Luento 15.9.2006 Tampereen yliopiston Kieli- ja käännöstieteiden laitoksen Kirjallisuudentutkimuksen menetrit -kurssilla.

Rossi, Leena-Maija 1995. Kunhan katson... Rossi, Leena-Maija (toim.), *Kuva ja vastakuvat. Sukupuolen esittämisen ja katseen politiikkaa*. Gaudeamus, Helsinki. 7–16.

Saussure, Ferdinand de 1983. Toim. Charles Bally & Albert Sechehaye. Käänt. Roy Harris. *Course in general linguistics*. Duckworth, London. Ranskankielinen alkuteos 1916.

Savolainen, Matti 2006. Strukturalismi. Luento 29.9.2006 Tampereen yliopiston Kieli- ja käännöstieteiden laitoksen Kirjallisuudentutkimuksen menetrit -kurssilla.

Schoenthal, Gisela 2000. Impulse der feministischen Linguistik für Sprachsystem und Sprachgebrauch. Besch, Werner, Betten, Anne, Reichmann, Oskar & Sonderegger, Stefan (toim.), *Sprachgeschichte: Ein Handbuch zur Geschichte der deutschen Sprache und ihrer Erforschung*. 2., uudistettu ja laajennettu painos. De Gruyter, Berlin. 2064–2100. Saatavilla [www-muodossa: <http://helios.uta.fi:2065/lib/tampere/docDetail.action?docID=10154807>](http://helios.uta.fi:2065/lib/tampere/docDetail.action?docID=10154807).

Schor, Naomi 1987. *Reading in detail. Aesthetics and the Feminine*. Methuen, New York.

Scott, Howard 1984. Louky Bersianik's *L'Euguélionne*: Problems of Translating the Critique of Language in New Quebec Feminist Writing. Master's Thesis, Concordia University, Montreal.

Showalter, Elaine 1984 [1977]. *A Literature of Their Own. British women novelists from Brontë to Lessing*. 2. uudistettu painos. Virago Press, London.

Simon, Sherry 1996. *Gender in Translation. Cultural Identity and the Politics of Transmission*. Routledge, London.

Singer, Mona 2004. Feministische Wissenschaftskritik und Epistemologie. Becker & Kortendiek 2004. 257–264.

Sipilä, Jorma 1994. Miestutkimus – säröjä hegemonisessa maskuliinisuudessa. Sipilä, Jorma & Tiihonen, Arto (toim.), *Miestä rakennetaan – maskuliinisuuksia puretaan*. Vastapaino, Tampere. 17–33.

Snell-Hornby, Mary 2006. *The Turns of Translation Studies. New paradigms or shifting viewpoints?* John Benjamins, Amsterdam. Saatavilla [www-muodossa: <http://helios.uta.fi:2065/lib/tampere/docDetail.action?docID=10126048>](http://helios.uta.fi:2065/lib/tampere/docDetail.action?docID=10126048).

Spender, Dale 1981 [1980]. *Man made language*. Routledge & Kegan Paul, London.

Spivak, Gayatri 1988. *In Other Worlds. Essays in Cultural Politics*. Routledge, New York.

Stöckell, Päivi 2007. Käännöskritiikki tänään. Riikonen, H. K., Kovala, Urpo, Kujamäki, Pekka & Paloposki, Outi (toim.), *Suomennoskirjallisuuden historia 2*. SKS, Helsinki. 452–458.

Sunderland, Jane & Litosseliti, Lia 2002. Gender identity and discourse analysis: Theoretical and empirical considerations. Litosseliti, Lia & Sunderland, Jane (toim.), *Gender Identity and Discourse Analysis*. John Benjamins, Philadelphia. 1–39. Saatavilla [www-muodossa](http://www.muodossa.com): <<http://site.ebrary.com/lib/tampere/docDetail.action?docID=10022338>>.

Susam-Sarajeva, Şebnem 2005. A Course on 'Gender and Translation' as an Indicator of Certain Gaps in the Research on the Topic. Santaemilia, José (toim.), *Gender, Sex and Translation. The Manipulation of Identities*. St. Jerome, Manchester. 161–176.

Tainio, Liisa 2001. *Puhuvan naisen paikka. Sukupuoli kulttuurisena kategoriana kielenkäytössä*. SKS, Helsinki.

Tainio, Liisa 2005. Kielitieteen kieli ja sukupuoli. Husu, Liisa & Rolin, Kristiina (toim.), *Tiede, tieto ja sukupuoli*. Gaudeamus, Helsinki. 220–240.

Tammi, Pekka 1992. *Kertova teksti. Esseitä narratologiasta*. Gaudeamus, Helsinki.

Tapio, Jaana 2006. *Miten sukupuoli käännetään? Esimerkkinä Monica Alin romaanin Brick Lane suomennos ja saksannos*. Tampereen yliopisto, Käännöstieteen (saksa) pro gradu -tutkielma. Saatavilla pdf-muodossa: <<http://tutkielmat.uta.fi/pdf/gradu01513.pdf>>.

Tenkanen, Henna 1997a. Dekkarin rajat liikkeessä Leena Lehtolaisen teoksissa Ensimmäinen murhani ja Luminainen. Soikkeli, Markku (toim.), *Sanelma. Turun yliopiston kotimaisen kirjallisuuden vuosikirja*. Turun yliopisto, Turku. Saatavilla [www-muodossa](http://www.muodossa.com): <<http://vanha.hum.utu.fi/kkirjallisuus/sanelma/s97.html#henna>>.

Tenkanen, Henna 1997b. Uusi uljas naisetsivä Leena Lehtolaisen dekkareissa Ensimmäinen murhani ja Luminainen. Hapuli & Matero 1997. 101–125.

Tiililä, Ulla 1994. Kielenhuolto ja kielellinen seksismi. Pitäisikö puhemiehestä tehdä puheenjohtaja? *Kielikello 2*. 16–19.

Toivainen, Hanna 2006. ”Pitääkö laittaa she vai he?” TAP-tutkimus persoonapronominien kääntämisestä feministisen teorian valossa. Tampereen yliopisto, Käännöstieteen (englanti) pro gradu -tutkielma. Saatavilla pdf-muodossa: <<http://tutkielmat.uta.fi/pdf/gradu01204.pdf>>.

Tontti, Jukka 1997. Kun voima loppuu, pääsee itku. *Tiede 2000 1*. 52–53.

Trömel-Plötz, Senta 1984 (toim.), *Gewalt durch Sprache. Die Vergewaltigung von Frauen in Gesprächen*. Fischer, Frankfurt am Main.

Tuohimaa, Sinikka 1994. *Kapina kielessä. Tutkimus feminiinisen ilmenemisestä kirjallisuudessa*. Gaudeamus, Helsinki.

Tuominen, Tiina 2007. Käännösten vastaanoton tutkiminen. Luento 23.4.2007 Tampereen yliopiston Kieli- ja käännöstieteiden laitoksen Käännöstieteellisen tutkimuksen menetöt -kurssilla.

Venuti, Lawrence 1992. *Rethinking Translation. Discourse, Subjectivity, Ideology*. Routledge, London.

Villa, Paula-Irene 2004. Poststrukturalismus: Postmoderne + Poststukturalismus = Postfemismus? Becker & Kortendiek 2004. 234–238.

Vuori, Jaana 2001. *Äidit, isät ja ammattilaiset. Sukupuoli, toisto ja muunnelmat asiantuntijoiden kirjoituksissa*. Tampere University Press, Tampere.

Vuori, Jaana 2002. Sukupuolen kirjoittaminen. Kinnunen, Merja & Löytty, Olli (toim.), *Tieteellinen kirjoittaminen*. Vastapaino, Tampere. 95–107.

Wallmach, Kim 2006. Feminist Translation Strategies. Different or Derived? *Journal of Literary Studies* 22 1/2. 1–26. Saatavilla pdf-muodossa:
<<http://galenet.galegroup.com/servlet/IOURL?locID=tampere&ste=6&prod=LitRC&docNum=A156204964>>.

Wickman, Jan 2006. Mediaseksikäs miesurheilija. Kinnunen, Taina & Puuronen, Anne (toim.), *Seksuaalinen ruumis. Kulttuuritieteelliset lähestymistavat*. Gaudeamus, Helsinki. 143–159.

Wolf, Michaela 2005. The Creation of a “Room of One's Own”. Feminist Translators as Mediators between Cultures and Genders. Santaemilia, José (toim.), *Gender, Sex and Translation. The Manipulation of Identities*. St. Jerome, Manchester. 15–25.

Wollstonekraft, Mary 1992 [1792]. *A Vindication of the Rights of Women*. Campbell, London.

Sanakirjat, sanastot ja kieliopit

DUDEN Grammatik der deutschen Gegenwartssprache 1998. 6., uudistettu painos. Dudenverlag, Mannheim.

DUDEN Deutsches Universalwörterbuch 2003. 5., uudistettu painos. Dudenverlag, Mannheim.

DUDEN Deutsches Universal Wörterbuch 2006. 6., uudistettu painos. Dudenverlag, Mannheim. Saatavilla osittain www-muodossa: <<http://www.duden.de/>>.

DUDEN Richtiges und gutes Deutsch 2007. 6., uudistettu painos. Dudenverlag, Mannheim.

Iso suomen kielioppi 2004. Toim. Auli Hakulinen, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja-Riitta Heinonen & Irja Alho. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 950. SKS, Helsinki.

Kääntämisen opetussanasto 2001. Turun yliopiston Kääntämisen ja tulkkauksen keskus, Turku. Saatavilla www-muodossa: <<http://vanha.hum.utu.fi/centra/pedaterm/>>. Luettu 23.5.2009.

MOT Kielitoimiston sanakirja 2.0. Kielikone Oy, Helsinki. [verkkolähde]. <<http://helios.uta.fi:2068/mot/uta/netmot.exe?motportal=80>>. Luettu 17.5.2009.

MOT Saksa 2.0a. Kielikone Oy, Helsinki. [verkkolähde].
<<http://helios.uta.fi:2068/mot/uta/netmot.exe?motportal=80>>. Luettu 20.5.2009.

Wahrig, Gerhard 1997. *Deutsches Wörterbuch*. 6., uudistettu painos. Bertelsmann Lexikon Verlag, Gütersloh.

Viitattu kaunokirjallisuus

Cross, Amanda 1964. *In the Last Analysis*. Avon Books, New York.

Hensel, Jana 2004. *Zonenkinder – Eilisen aatteen lapset*. Suom. Onerva Grabner. Avain, Helsinki. Saksankielinen alkuteos 2002.

Kesey, Ken 1979. *Yksi lensi yli käenpesän*. Suom. Risto Lehmusoksa. WSOY, Helsinki. Englanninkielinen alkuteos 1962.

Lehtolainen, Leena 1976. *Ja äkkiä onkin toukokuu*. Tammi, Helsinki.

Lehtolainen, Leena 1993. *Ensimmäinen murhani*. Tammi, Helsinki.

Lehtolainen, Leena 1999. *Kupferglanz*. Käänt. Gabriele Schrey-Vasara. Argument Verlag, Hamburg. Suomenkielinen alkuteos 1995.

Lehtolainen, Leena 1996. *Luminainen*. Tammi, Helsinki.

Lehtolainen, Leena 2002. *Kun luulit unohtaneesi*. Tammi, Helsinki.

Lehtolainen, Leena 2008. *Väärän jäljillä*. Tammi, Helsinki.

Lehtolainen, Leena 2009. *Auf den falschen Spur*. Käänt. Gabriele-Schrey-Vasara. Kindler, Reinbek bei Hamburg. Suomenkielinen alkuteos 2008.

Radcliffe, Ann 1794. *Mysteries of Udolpho*. G.G. & J. Robinson, London.

Roland, Stephan [Roos, Elna] 1941. *Mordet på Parkhotellet*. Schildt, Helsinki.

Rönkä, Matti 2007. *Der Grenzgänger*. Käänt. Gabriele Schrey-Vasara. Grafit, Dortmund. Suomenkielinen alkuteos 2002.

Sayers, Dorothy L. 1994. *Juhlailta*. Suom. Kersti Juva. WSOY, Helsinki. Englanninkielinen alkuteos 1935.

Woolf, Virginia 1938. *Three Guineas*. Hogarth Press, London.

Woolf, Virginia 1980. *Oma huone*. Suom. Kirsti Simonsuuri. Kirjayhtymä, Helsinki. Englanninkielinen alkuteos 1929.

Woolf, Virginia 1984. *Orlando*. Suom. Kirsti Simonsuuri. Kirjayhtymä, Helsinki. Englanninkielinen alkuteos 1928.

Arviot Kuolemanspiraalista

Aamulehden kulttuuritoimitus 1997. Naisnäkökulmaa. *Aamulehti* 26.10.1997.

Rantanen, Kimmo 1997. Kallio luistimilla. *Turun sanomat* 4.10.1997.

Säntti, Maria 1997. Leena Lehtolaisen ihmisistä kiinnostunut poliisi tutkii murhaa. *Helsingin Sanomat* 27.9.1997.

Arviot Die Todesspiralesta

A.K. 2004. Die letzte Kür. *Ostthüringer Zeitung* 7.2.2004.

Granzin, Katharina 2004. Verbrechen und andere Zustände. *Die Tageszeitung* 23.4.2004.

Helden wie du und ich. *Stuttgarter Nachrichten* 10.4.2004. [Kirjoittaja ei tiedossa.]

Hindersmann, Jost 2004. Die Todesspirale. Maria Kallios vierter Fall. Walter, Klaus-Peter (toim.), *Lexikon der Kriminalliteratur. Autoren, Werke, Themen, Aspekte*. 46. täydennysosa. Corian, Meitingen. 1–3.

Kutzner, Bettina 2004. Intelligentes Morden aus dem kühlen Norden. *Westdeutsche Allgemeine Zeitung* 6.3.2004.

Laaksonen, Inga 2005. Ein psychologisches Puzzlespiel. [www-dokumentti].
<<http://www.titel-magazin.de/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=3656>>. Luettu 21.7.2007.

Lotze, Ulrike 2004. Krimi. *Westdeutsche Zeitung* 6.3.2004.

Lotze, Ulrike 2004. Eine Frau sinnt auf Rache. *Darmstädter Echo* 8.3.2004.

Pirkkalainen, Jyrki. Blut an den Kufen: Ein spannender Eiskunstlauf-Krimi aus Finnland. *Pirouette* 5/2004.

Reif, Anne-Kathrin 2004. Auf Augenhöhe mit der Komissarin. *Remscheider General-Anzeiger* 29.6.2004.

Reiss, Sabine. „Sport ist Mord“. [www-dokumentti].
<<http://www.krimi-couch.de/krimis/leena-lehtolainen-die-todesspirale.html>>. Luettu 21.7.2007.

Ruoff-Merz, Annegret 2004. Leena Lehtolainen: Die Todesspirale. Fromm, Hans, Nevala, Maria-Liisa & Schellbach-Kopra, Ingrid (toim.), *Jahrbuch für finnisch-deutsche Literaturbeziehungen. Mitteilungen aus der Deutschen Bibliothek. Nr. 36/2004*. Deutsche Bibliothek, Helsinki. 251–253.

Scheffler, Sabine 2004. Leena Lehtolainen: Die Todesspirale. Maria Kallios vierter Fall. *Deutsch-Finnische Rundschau* 121/2004.

Voigt, Benedikt 2004. Wintersport ist Mord. Ein Eiskunstlauf-Krimi aus Finnland. *Die Tagesspiegel* 9.3.2004.

LIITE

Oheen on koottu tutkimusaineistosta analyysiin valitut esimerkit. Vasemmanpuoleinen sarake esittää esimerkkien käsittelyjärjestyksen, keskimäinen sarake analysoidun lähde- ja kohdekielisen otteen ja oikeanpuoleinen sarake esimerkin sijainnin tutkielmassa. Otteista on alleviivattu tutkimuskysymyksen kannalta kiinnostavimmat ilmaisut ja suluissa on ilmoitettu sivu, jolta kulloinenkin ote löytyy tutkimusaineistosta.

Esimerkki	Analysoitu lähde- ja kohdeteksti	Luku
1a.	– Hanki paikalle <u>lääkäri</u> , sanoin Puupposelle, joka tuijotti Jaanaa television luona. (112) «Ruf <u>einen Arzt</u> », wies ich Puupponen an, der neben dem Fernseher stand und Jaana anstarrte. (112)	6.1.1.1
1b.	<u>Lääkäri</u> tuli sopivasti paikalle ja antoi lisää Diapamia suoraan suoneen. (114) <u>Der Arzt</u> kam gerade zur rechten Seite und injizierte ihr ein Beruhigungsmittel. (114)	
1c.	Niemiset istuivat Taskisen ja <u>lääkäriltä vaikuttavan naisen</u> kanssa Teräsvuoren makuuhuoneessa. (281) Die Nieminens saßen mit Taskinen und <u>einer Ärztin</u> in Teräsvuoris Schlafzimmer. (275)	
2.	Pari kesää aiemmin olin kotikaupungissani Arpikylässä <u>kesänimisnaisena</u> , silloinkin jouduin keskelle murhajuttua. (285) [Ei käännetty]	
3.	Selostelin Siljalle auliisti Koivun vaiheita kuin paraskin <u>puhenainen</u> , sillä oli aivan ilmeistä, että tyttö oli niistä kiinnostunut. (180) Bereitwillig berichtete ich Silja, deren Interesse unverkennbar war, von Koivus Werdegang. (179)	
4.	Samassa vahtimestari astui halliin mukanaan partio, <u>konstaapelit Jukka Airaksinen ja Mira Saastamoinen</u> joille kerroin tilanteen lyhyesti ja käskin pidättää Luodon. (352) Im selben Moment betrat der Hausmeister mit <u>beiden Streifenbeamten</u> die Halle. Ich gab den Uniformierten einen kurzen Lagebericht und ordnete Ramis Festnahme an. (343)	
5.	Mutta juuri Pertsä oli ehdottanut minua Jyrki Taskiselle, kun Espoon poliisi etsi uuteen jaokseensa <u>naisylikonstaapelia</u> . (301) Doch als die Espooer Polizei <u>eine Kriminalhauptmeisterin</u> für ihr neues Dezernat suchte, hatte er mich vorgeschlagen. (294)	
6.	Seitsemänkymmentäluvun puolivälissä Rami oli ollut Suomen <u>ykkösmiesluistelija</u> – –. (62) Mitte der siebziger Jahre war er <u>der beste finnische Eiskunstläufer</u> gewesen – –. (62)	
7.	Yhdeksäs sija oli kuitenkin upea, ja olin kuunnellut melkein kyneleet silmissä, kun Eurosportin Chris ja Simon olivat ylistäneet Nooraa suurimmaksi <u>pariluistelijatarlahjakuudeksi</u> sitten Irina Rodninan ja Jekaterina Gordeevan. (59) Der neunte Platz war ein toller Erfolg, und mir waren fast die Tränen gekommen, als Chris und Simon, die Eurosport-Kommentatoren, Noora als größtes <u>Paarlauf talent</u> seit Irina Rodnina und Jekaterina Gordeeva bezeichnet hatten. (59)	

8.	<p>Leena oli ainut tuntemani <u>juristi</u>, joka ratin takana istuessaan pelkäsi <u>poliisin</u> näkemistäkin, mutta tappeli kuin <u>leijona</u> samaisia <u>poliiseja</u> vastaan työssään <u>yleisenä oikeusavustajana</u>. Vaikka näkemyksemme rikoksista ja niistä langetettavien tuomioiden oikeudenmukaisuudesta menivät usein ristiin, oli mukavaa keskustella sellaisen <u>asiantuntijan</u> kanssa, joka katsoi asioita muun kuin <u>poliisin</u> näkökulmasta. (291)</p> <p>Leena war die einzige <u>Juristin</u>, die ich kannte, die eine unerklärliche Angst vor <u>Polizisten</u> hatte, wenn sie am Steuer saß, aber als <u>Anwältin</u> wie eine <u>Löwin</u> mit denselben <u>Polizisten</u> kämpfte. Obwohl unsere Auffassungen über Kriminalitätsbekämpfung und angemessene Strafen häufig auseinander gingen, tat es gut, mit einer <u>Frau</u> zu sprechen, die sich auskannte, die Dinge aber aus einer anderen Perspektive sah. (284)</p>	6.1.1.1
9.	<p>Sävel vaihtui Hairiksi, Janne kosketti kasvoille vapaina valuvia hiuksiaan, jotka todellakin olivat <u>miesluistelijalle</u> harvinaisen pitkät, ja irvisti pahankurisesti – kohta, joka kuulemma oli tuohduttanut tuomareista kaikkein konservatiivisimpia. (60)</p> <p>Janne griff in seine offen ins Gesicht fallenden Haare, die für <u>einen männlichen Läufer</u> tatsächlich ungewöhnlich lang waren, und grinste unverschämt – über diese Stelle waren die konservativsten Kampfrichter angeblich besonders erbost gewesen. (60–61)</p>	
10.	<p>Otus hypperi sisälläni ja minä aloin jutella <u>sille</u>, kertoa, miten kauniita vaatteita <u>sillä</u> oli odotettavissa ulkona maailmassa. Lupasin, että <u>se</u> saisi käyttää hienoa sinistä merimieshaalaria, olisipa <u>sen</u> sukupuoli kumpi tahansa. (288–289)</p> <p>Schnüppchen hüppte in meinem Bauch herum, und ich erzählte <u>ihm</u> von den schönen Kleidern, die auf <u>es</u> warteten. Ich versprach <u>ihm</u>, dass <u>es</u> den feinen blauen Matrosenanzug auf jeden Fall anziehen dürfe, auch wenn <u>es</u> ein Mädchen sei. (282)</p>	6.1.1.2
11.	<p>Poliisin kirjoittamattomiin eettisiin sääntöihin kuului, ettei <u>toisille</u> vittuiltu epäonnistuneesta keikasta, koska oma vuoro saattoi tulla milloin tahansa. (297)</p> <p>Es war bei uns ungeschriebenes Gesetz, niemals bei <u>einem Kollegen sein</u> Missgeschick unter die Nase zu reiben, denn <u>jeder von uns</u> konnte in eine ähnliche Situation geraten. (290)</p>	
12.	<p>– Ja Eva sanoi, ettei siellä komenneltu. – Sinuahan eivät edes kättilöt komenna, niinkö? (215)</p> <p>«Und Eva sagt, dort kommandiert <u>einen keiner</u> herum.» «Als ob du dir von einer Hebamme was sagen liebest!», lachte Antti. (212)</p>	
13.	<p>Muistelin omaa kouluaikeista futisharrastustani, tunnelmia ainoana tyttönä <u>poikaporukassa</u>. Olin pärjänyt kohtalaisesti, mutta tuntui hyvältä ajatella, että jos odottamani lapsi olisi tyttö ja haluaisi jalkapalloilla, hän voisi tehdä sitä <u>tyttöjoukkueessa</u> ilman että häntä pidettäisiin kummajaisena. (22)</p> <p>In dem Alter hatte ich auch Fußball gespielt, als einziges Mädchen in einer <u>Jungenmannschaft</u>. Ich war damit ganz gut zurechtgekommen, war aber froh, dass mein Kind, falls es ein Mädchen war und eines Tages Fußball spielen wollte, in einer <u>Mädchenmannschaft</u> kicken konnte, ohne schief angeguckt zu werden. (22)</p>	6.1.2
14.	<p>Onhan <u>ihmisellä</u> oikeus ihastua itseään vuosikymmeniä nuorempaan henkilöön. Helkkari, jos Janne olisi ollut tyttö ja Ulrika mies, kukaan ei olisi sanonut mitään! (271)</p> <p>Fast tat mir Ulrika Leid, schließlich ist es nicht verboten, sich in einen Jahrzehnte jüngeren <u>Menschen</u> zu verlieben. Wäre Janne ein Mädchen und Ulrika ein Mann gewesen, hätte niemand ein Wort darüber verloren. (265)</p>	6.1.3
15.	<p>Lapsen kuolema oli kaikkein raskain kokemus myös meille kuoleman ammattilaisille, kuten <u>poliiseille</u>, <u>lääkäreille</u> ja <u>sairaanhoitajille</u>. (110)</p> <p>Zudem war selbst für <u>Polizisten</u>, <u>Ärzte</u> und <u>Krankenschwestern</u>, die beruflich mit dem Sterben zu tun hatten, der Tod eines Kindes besonders bedrückend. (110)</p>	6.2.1

<p>16.</p>	<p>– Verenpaineesi on hieman koholla, <u>terveydenhoitaja</u> totesi. – Onko viime päivinä ollut jotakin erityistä? Ajattelin punttisalille loukkuun jäämistä ja eilistä takaa-ajoa, mietin viitisinkö kertoa niistä. <u>Terveydenhoitajani</u> oli minua muutaman vuoden nuorempi, erinomaisen tervejärkinen <u>tyyppi</u>, joka ei suinkaan pitänyt raskautta sairautena. (221)</p> <p>«Der Blutdruck ist leicht erhöht», meinte <u>die Krankenschwester</u>. «Ist in den letzten Tagen etwas Besonderes vorgefallen?» Ich dachte an meinen unfreiwilligen Aufenthalt im Fitnesscenter und an die gestrige Rangelei mit dem Kinderschänder und überlegte, ob ich darüber sprechen sollte. <u>Die Krankenschwester</u> war ein paar Jahre jünger als ich, eine ausgesprochen vernünftige <u>Frau</u>, die eine Schwangerschaft keineswegs als Krankheit betrachtete. (218)</p>	<p>6.2.1</p>
<p>17.</p>	<p>Ei se lasten kanssa pärjääminen ole sukupuolesta kiinni. Ja <u>sosiaalitoimiston ihminen</u> on varmaankin <u>täti</u>. (228)</p> <p>Nicht nur Frauen können mit Kindern umgehen. Außerdem ist bestimmt <u>eine Sozialarbeiterin</u> dabei. (225)</p>	
<p>18a.</p>	<p>– Itse asiassa voisit tehdä minulle palveluksen. Käy kysymässä baaritiskiltä milloin karaoke oikein alkaa. – Kysy itse, <u>tarjoilija</u> tuo juuri ruokia, Antti tuhahti. <u>Tarjoilija</u> kertoi, että Teräsvuori aloittaisi karaokeshown vetämisen heti kun halukkaita laulajia ilmaantuisi. Tahtoisimmeko me kenties... [– –] Näin peilin kulmasta, että <u>tarjoilija</u> tuli sanomaan Teräsvuorelle jotakin, ja tämä lähti kohti karaokemikrofonia. (216, 218)</p> <p>«Eigentlich könntest du mir einen Gefallen tun und an der Theke fragen, wann die Karaoke-Show beginnt.» «Frag doch selbst, da kommt <u>der Kellner</u> mit dem Essen», schnaubte Antti. <u>Der Ober</u> erklärte, die Karaoke-Show würde beginnen, sobald sich jemand zum Singen meldete. Ob wir vielleicht... [– –] Im Spiegel sah ich, wie <u>der Kellner</u> an den Tisch trat und etwas zu Teräsvuori sagte, der prompt aufstand und ans Karaoke-Mikrofon ging. (213–214)</p>	
<p>18b.</p>	<p><u>Tarjoilija</u> sen sijaan tuijotti tapahtumia avuttomana. Kabinetti oli täynnä poliiseja, kai <u>hän</u> odotti jonkun reagoivan viran puolesta. (299)</p> <p><u>Die Kellnerin</u> dagegen sah dem Treiben ratlos zu. Da alle Gäste Polizisten waren, erwartete <u>sie</u> vermutlich, dass einer der Anwesenden sozusagen von Amts wegen einschritt. (292)</p>	
<p>19.</p>	<p>– Oliko hänellä poikaystäviä? kysyin muistaen patologin lausunnon, jonka mukaan Noora ei ollut enää koskematon. Kysehän saattoi toki olla vaikka yhden illan jutusta. Kummallista tosin oli, ettei neitsyydestä <u>eroonpääsemistä</u> ollut mainittu ainakaan toistaiseksi lukemissani Nooran päiväkirjoissa. (262–263)</p> <p>«Hatte sie einen Freund?», fragte ich und dachte an die Bemerkung des Pathologen, Noora sei nicht mehr Jungfrau gewesen. Natürlich konnte es sich um einen One-night-stand gehandelt haben. Seltsam allerdings, dass <u>die Defloration</u> in keinem der Tagebücher erwähnt wurde, die ich bisher gelesen hatte. (257)</p>	<p>6.2.2.1</p>
<p>20.</p>	<p>Lopulta päädyimme vaatesekamelskan päälle rakastelemaan, pyöreä vatsani pakotti perinteisiin asennonvalintoihin. – Tiedätkö, mitä sun siskosi mies sanoi pelänneensä kun Eeva oli raskaana ja ne rakasteli? Antti kysyi yhtäkkiä virnistäen ja pysäyttäen liikkeidemme keinunnan. – No? ihmettelin, <u>haluten jatkaa jo</u>. – Että vauva kurkkii, Antti nauroi. (173)</p> <p>Schließlich liebten wir uns inmitten der verstreuten Kleidungsstücke. «Weißt du, was mir der Mann deiner Schwester erzählt hat? Wovor er Angst hatte, als Eva schwanger war und sie sich geliebt haben?», fragte Antti plötzlich grinsend und hielt in seinen Bewegungen inne. «Was denn?» «Dass das Baby zuguckt», lachte Antti. (172)</p>	
<p>21.</p>	<p>Minun oli ravisteltava itseäni henkisesti, etten olisi alkanut liikaa miettiä ihmisten tunteita. Hyödyllisempää olisi kai pohtia sitä, miten murhaaja oli onnistunut saamaan käsiinsä Nooran luistimet. [– –] <u>Marssin</u> syrjemmäksi soittamaan. (33)</p>	<p>6.2.2.2</p>

21.	Ich musste mich in Gedanken <u>zur Ordnung rufen</u> , um nicht zu viel über die Gefühle anderer Menschen nachzugrübeln. Nützlicher war es zu überlegen, wie der Mörder an Nooras Schlittschuhe gekommen war. [--] Ich <u>ging</u> ein Stück weiter, um zu telefonieren --. (32–33)	6.2.2.2
22.	<p>– Turha sinun on enää jossitella, olisit miettinyt ennen kuin aloitit muhinoita hänen kanssaan! Hanna Nieminen vavahti kuin lyötynä, sitten itku alkoi taas. Minä huusin äänettä itselleni, että asia ei kuulunut minulle, vaikka Kauko Niemisen puheet raivostuttivatkin. [--] Mutta sittenkin mieleni teki alkaa huutaa miehelle takaisin. Sen sijaan <u>marssin</u> Hanna Niemisen luokse, kaivoin ryppyisen talouspaperinpalan taskustani ja ojensin sen hänelle. (92–93)</p> <p>«Du hättest dir eben vorher überlegen sollen, mit wem du ins Bett steigst!» Hanna zuckte zusammen, als hätte er sie geschlagen, dann fing sie wieder an zu weinen. Ich <u>rief</u> mich lautlos <u>zur Ordnung</u>. Die Sache ging mich nichts an, so sehr mich Kauko Niemins Worte in Rage brachten. [--] Trotzdem hätte ich ihm liebend gern die Meinung gegeist. Stattdessen <u>ging</u> ich zur Hanna, zog ein zerknittertes Stück Küchenkrepp aus der Tasche und hielt es ihr hin. (92)</p>	
23.	<p>– Saatanan Ström! Hyvä kun tulit kertomaan, sanoin yhtä aikaa sekä ärtyneenä että kiittolisena Puupposelle. [--] Päivystäjä tiesi kertoa Strömin olevan oikeudessa, jätin soittopyynnön ja <u>marssin</u> rikostekniikan osastolle, josta sentään löysin Hannu Hirvosen. [--] Hänen silmänsä menivät sikkaraan paksujen linssien alla, kun hän näki minut, ja pujoparran pää alkoi väpättää. [--] Hirvosen naurettava pujoparta väpätti juuri käteni korkeudella, tartuin siihen kiinni ja vedin miehen pään melkein kiinni rintoihini. – Alahan kertoa nyt! [--] Ilmeisesti uhkaavan käytökseni ja hellänäidillisen olemukseni välinen ristiriita hämmensi Hirvosen niin täydellisesti, että hän alkoi selittää --. (200–201)</p> <p>«Dieser verdammte Ström! Gut, dass du es mir gesagt hast.» [--] Von der Zentrale erfuhr ich, dass Ström gerade als Zeuge in einem Verfahren aussagte. Ich hinterließ ihm eine Nachricht und <u>marschierte</u> zu den Kriminaltechnikern. [--] Dort traf ich Hannu Hirvonen an, der gerade einen Bericht überflog. Bei meinem Anblick kniff er die Augen hinter den dicken Brillengläsern zusammen, und sein Spitzbart begann zu zittern. [--] Hirvonens lächerlicher Spitzbart kam mir gerade recht, ich griff danach und zog sein Gesicht dich an mich heran. «Raus mit der Sprache!» [--] Offenbar stürzte der Widerspruch zwischen meinem sanft-mütterlichen Aussehen und meinem rabiaten Verhalten Hirvonen dermaßen in Verwirrung, dass er zu reden begann --. (197–198)</p>	
24.	<p>– Mitä helvettiä sinä oikein luulet tekeväsi? <u>kähisi</u> raivokas ääni, josta oli vaikea päätellä puhujan sukupuolta. [--] – Häivy silmistäni, lopullisesti! Sanoja seurasi ovenavaus, kuin kähisijä olisi paiskannut toisen ulos käytävään. (10)</p> <p>«Was bildest du dir eigentlich ein?», <u>fauchte</u> jemand, ob Mann oder Frau, war nicht an der Stimme zu erkennen. [--] «Ich will dich nie mehr sehen, ist das klar?» Die Tür ging auf, der Unbekannte mit der fauchenden Stimme schien die andere Person auf den Gang zu stoßen. (10)</p>	6.2.2.3
25.	<p>En viitsinyt edes yrittää olla <u>parkumatta</u>, vaikka minusta tuntui, etten ollut viime päivinä juuri muuta tehnytään. Olin tyytyväinen, että olin piilossa huoneessani punaisen valon takana, sillä en kaivannut enempää kommentteja herkästä tilasta, jossa laitoksen miesten mielestä olin. Kun olin <u>volissut</u> tarpeekseni, otin käsiini luistimet sisältävän pussin. (158)</p> <p>Ich versuchte gar nicht erst, <u>die Tränen zurückzuhalten</u>. Nur gut, dass ich hinter verschlossenen Türen saß, sonst hätte ich mir wieder dämliche Bemerkungen von meinen Kollegen anhören müssen. Als ich mich <u>ausgeheult</u> hatte, nahm ich den Beutel mit den Schlittschuhen zur Hand. (158)</p>	
26.	<p>Mutta kyllä se edelleen pänni, se yllättävän laajalle piintynyt käsitys, ettei naisista oikeastaan ollut näihin hommiin, <u>ei ainakaan muuten kuin hoivajina</u>. (161)</p> <p>Trotzdem ärgerte ich mich nach wie vor über die erstaunlich zählebige Vorstellung, Frauen seien für Polizeidienst letztlich ungeeignet. (161)</p>	

<p>27.</p>	<p>Ovi avautui rivakasti, ja huomasin <u>tuijottavani</u> Matinkylän jäähallilla näkemääni turkkinaista, joka oli turhaan yrittänyt komentaa luistelijajoukkoa hiljenemään. Nytkin hän oli vahvasti ja huolellisesti meikattu. Mustanruskeat hiukset oli vedetty niskaan paksulle nutturalle, kotkanprofiilisia, ruskettuneita kasvoja kehystivät kaulakorut. Musta, valkotereinen kävelypuku näytti yksinkertaiselta, mutta oli varmaan maksanut nuoremman konstaapelin bruttokuukausipalkan verran. Mustien avokkaiden korot olivat ainakin kymmensenttiset. Ulrika Weissenberg oli juuri sitä <u>naistyyppiä, joka sai minut huomaamaan</u> hiusteni hapsottavuuden ja paitani ryppyisyyden. Meikatakaan en ollut viitsinyt, koska menin pyörällä töihin. – Ylikonstaapeli Kallio ja nuorempi konstaapeli Pihko Espoon poliisista, sain sanottua. – Sopiiko, että tulemme sisään? Weissenberg komensi jaloissaan räksyttävää valkoista villakoiraa sivummalle. <u>Katse imuroi ensin minut, sitten Pihkon.</u> (35–36)</p> <p>Die Tür wurde aufgerissen, und ich <u>stand</u> der Frau gegenüber, die bei der Eisshow im Pelzmantel aufgekreuzt war und vergeblich versucht hatte, die Eisläufer zum Schweigen bringen. Auch jetzt war sie stark und sorgfältig geschminkt. Die schwarzbraunen Haare hatte sie im Nacken aufgesteckt, das gebräunte Gesicht mit dem Adlerprofil war von goldenem Schmuck eingerahmt. Das schwarze Nadelstreifenkostüm wirkte schlicht, kostete aber sicher so viel, wie ein Kriminalmeister im Monat verdient. Die schwarzen Pumps hatten mindestens zehn Zentimeter hohe Absätze. Ulrika Weissenberg war genau <u>der Typ Frau, bei dessen Anblick mir bewusst wird</u>, dass meine Haare ungekämmt und meinen Kleider zerknittert sind. Heute früh hatte ich mich nicht einmal geschminkt, weil ich mit dem Rad zur Arbeit gefahren war. «Kriminalhauptmeisterin Kallio und Kriminalpolizeimeister Pihko von Polizei Espoo», brachte ich heraus. «Dürfen wir eintreten?» Die Frau scheuchte den kläffenden weißen Pudel zur Seite. <u>Sie musterte uns.</u> (34–35)</p>	<p>6.3.1.1</p>
<p>28.</p>	<p>Vedin ripsiini uuden kerroksen ruskeaa väriä, tänä aamuna poskipunakin oli ollut tarpeen. Punainen tukkanani pörrötti yhtä oikullisesti kuin aina ennenkin, otsatukka oli päässyt kasvamaan <u>liian</u> pitkäksi. [– –] Silmäni katsoivat peilistä harmahtavan vihreinä. Huulipuna oli <u>liian</u> oranssinsävyistä, se sai alahuuleni näyttämään entistäkin pulleammalta. Pyyhin enimmäkseen pois <u>että vaikuttaisin uskottavammalta</u>, sitten lähdin kuulusteluhuoneeseen. (79–80)</p> <p>Ich tuschte mir die Wimpern nach. Heute früh war ich so blass gewesen, dass ich <u>sogar</u> Rouge aufgelegt hatte. Meine roten Haare standen wild vom Kopf ab wie immer, der Pony war zu lang. [– –] Mein oranger Lippenstift kam mir <u>plötzlich</u> zu knallig vor, er ließ meine Unterlippe noch breiter erscheinen, als sie ohnehin war. Ich rieb ihn ab, so gut es ging, dann machte ich mich auf den Weg zum Vernehmungsraum. (79–80)</p>	<p>6.3.1.2</p>
<p>29.</p>	<p>Seuraavana päivänä <u>huvitin itseäni perinaisellisilla lohdutuskeinoilla</u>, shoppailulla ja suklaaleivoksilla. [– –] Hankkiuduin vanhasta tottumuksesta urheilurintaliiviosastolle, mutta Leena <u>kutsui</u> minut pois. Hän miltei kiljui riemusta löydettyään kokoani olevat pitsiset, mustat imetyrintaliivit. [– –] <u>Tuhlasin</u> vielä samantyyllisiin alushousuihinkin. [– –] Ripsivärin lisäksi <u>lankesin</u> kultaa ja violetta hohtavaan luomiväripalettiin, Leena osti kolme huulipunaa mielialan mukaan vaihdeltavaksi. – Hattuosastolle vielä, hän sanoi, kun minä olin jo kypsä lepuuttamaan jalkojani. – Hattu? Käytän vain pipoa talvisin hiihtolenkeillä, jupisin, kun minut työnnettiin takaisin liukuportaisiin. [– –] Leena länttäsi päähäni leveälierisen hatun, joka sai minut näyttämään sieneltä. Kikattelimme peilin ääressä kuin koulutyöt, emmekä loppujen lopuksi ostaneet hatun hattua. [– –] Marssimme vielä mekko-osastolle, josta löytyi kuin löytyikin lähinnä kokotelttaa muistuttava, nilkkapituinen mekko, juuri sopiva odottavalle äidille. En yleensä sorru tuhlailuun, mutta nyt annoin Visan vinkua. Ehkä mekon voisi raskauden jälkeen myydä kirpparilla. Sitten astelimme lähikahvilan nurkkapöytään suklaaleivoslounaalle ja yritimme pongata hauskanäköisiä miehiä. [– –] Saunan jälkeen puin uuden mekon ylleni, meikkasin tavallista rävakämmiin ja vedin <u>vielä</u> osan hiuksistani päälle eräänlaiseksi villiksi puolinutturaksi. – Sinä näytät linnanrouvalta, Antti luonnehti, kun menin näyttämään hänelle asustustani. <u>Ehkä se oli parasta ottaa kehuna.</u> [– –] Saapumiseni kabinettiin sai aikaan oikean vihellysmyrskyn, johon vastasin <u>tyynesti</u> heittelemällä lentosuukkoja. (290–291, 293)</p>	<p>6.3.1.3</p>

<p>29.</p>	<p>Am nächsten Tag <u>verwöhnte ich mich mit urweiblichen Trostmitteln</u>: Shopping und Schokoladentorte. [– –] Aus alter Gewohnheit steuerte ich auf das Regal mit den Sport-BHs zu, doch <u>Leena zog mich weiter</u>. Sie jauchzte vor Begeisterung, als sie Stillbüstenhalter aus schwarzer Spitze entdeckte. [A]lso folgte ich ihrem Rat und <u>leistete mir</u> gleich noch passende Slips dazu. [– –] In der Kosmetikabteilung <u>ließ ich mich dazu hinreißen</u>, neben dem Mascara eine Lidschattenpalette in Gold- und Violetttönen <u>zu ersehen</u>, während Leena drei Lippenstifte kaufte, für jede Stimmungslage einen. Und jetzt zu den Hüten, kommandierte sie. «Wozu das denn? Mir reicht eine Mütze für Winter», protestierte ich, als sie mich zur Rolltreppe drängte. [– –] Sie setzte mir einen breitkrepfigen Hut auf, mit dem ich aussah wie ein Pilz. Wir gickerten vor dem Spiegel wie zwei Schulmädchen und kauften am Ende weder diesen noch einen anderen Hut. [– –] Wir marschierten in die Kleiderabteilung, wo ich ein knöchellanges, zeltartiges Gewand entdeckte. Im Allgemeinen werfe ich das Geld nicht zum Fenster hinaus, aber diesmal kam meine Kreditkarte voll zum Einsatz. Vielleicht konnte ich das Kleid nach der Entbindung auf dem Flohmarkt verkaufen. Dann setzten wir uns in einem nahe gelegenen Café an einen Ecktisch, aßen Schokoladentorte zu Mittag und versuchten gut aussehende Männer zu erspähen. [– –] Danach zog ich mein neues Kleid an, schminkte mich greller als gewöhnlich und band einen Teil meiner Haare hoch auf dem Kopf zu einem wuscheligen Halbknötchen. «Du siehst aus wie eine Burgherrin», lautete Anttis Kommentar. <u>Ich beschloss, die Bemerkung als Kompliment aufzufassen</u>. [– –] Bei meinem Eintritt erhob sich ein stürmisches Pfeifkonzert, das ich mit Luftküssen quitierte. (283–286)</p>	<p>6.3.1.3</p>
<p>30.</p>	<p>– En minä itse asiassa ajatellut puhua kanssasi Noorasta vaan Grigorieveista. Sinähän tutustuit heihin jo seitsemänkymmentäluvun alussa? Yleensä minulla oli tapana teitellä ainakin kaikkia itseäni vanhempia asiakkaita. Teitittely korosti virallista asemaani, etäännytti ja antoi valtuuksia. Sinuttelun otin käyttöön, kun <u>halusin esittää naista, jolle oli helppo uskoutua</u>. Ramin kanssa olimme sinutelleet alusta alkaen, ehkä hän oli Kanadanvuosinaan omaksunut sinuttelua vastaavan tavan puhutella kaikkia etunimellä. (257)</p> <p>«Eigentlich wollte ich nicht über Noora sprechen, sondern über die Grigorievs. Du hast sie schon Anfang der siebziger Jahre kennen gelernt, nicht wahr?» Normalerweise siezte ich alle, mit denen ich beruflich zu tun hatte, zumindest wenn sie älter waren als ich. Das Siezen unterstrich meine offizielle Position, schuf Distanz und gab mir Autorität. Das Du setzte ich ein, wenn <u>ich den Eindruck vermitteln wollte, man könne sich mir unbesorgt anvertrauen</u>. Rami, der einige Jahre in Kanada gelebt hatte, hatte sich offenbar dort die dem Duzen entsprechende Sitte angewöhnt, jeden mit dem Vornamen anzusprechen. Jedenfalls hatte er mich fast von Anfang an geduzt, und ich hatte es ihm gleichgetan. (252)</p>	<p>6.3.2.1</p>
<p>31.</p>	<p>Ohjasin Jannen huoneeseeni, hain pari kupillista kahvia ja kaivoin pöytälaatikosta hätävarana pitämäni suklaakeksipaketin, ennen kuin aloin jututtaa sohvalle lysähtänyttä nuorukaista. [– –] En istunut kirjoituspöydän taakse vaan vedin tuolin sohvaa viereen ja <u>aloin leikkiä kahvikutsuja</u>. – No mikä oikein riivaa? kysyin kuin olisin kaverilleni puhunut. [– –] Ainakaan Janne ei tänään kieltäytynyt puhumasta. <u>Ehkä äidillinen huolenpiti alkoi viimein tehota</u>. (243–244)</p> <p>Ich führte Janne in mein Dienstzimmer, holte Kaffee und kramte eine Packung Schokokekse, meine eiserne Ration, aus der Schublade, bevor ich das Gespräch mit dem jungen Mann begann, der auf dem Sofa zusammengesackt war. Er wirkte nicht mehr trotzig, sondern unendlich müde. [– –] Ich wollte mich nicht hinter dem Schreibtisch verschanzen, sondern zog einen Stuhl an den Tisch und <u>spielte Kaffeeklatsch</u>. «Na, wo drückt der Schuh?», fragte ich kumpelhaft. [– –] Immerhin weigerte er sich heute nicht zu sprechen. <u>Vielleicht entfaltete meine mütterliche Fürsorge endlich ihre Wirkung</u>. (239–240)</p>	
<p>32.</p>	<p>Taskinen piti aivan luonnollisena sitä, että jos joku antoi lahjan hänen kanssaan, se olin minä. Aivan samanlaista oli ollut kollegamme hautajaisissa, sielläkin minä olin ollut yksi seppeleenlaskijoista. <u>Eikä se johtunut siitä, että olin nainen</u> vaan siitä, että Taskinen koki minut jollakin tavalla <u>luottohenkilökseen</u>. (293–294)</p> <p>Taskinen hielt es für selbstverständlich, dass ich bei derartigen Zeremonien an seiner Seite stand. Auch bei Beerdigung unseres Kollegen hatte ich mit ihm den Kranz niederlegen</p>	<p>6.3.2.2</p>

32.	müssen. <u>Nicht weil ich eine Frau war</u> , sondern weil Taskinen mich als seine <u>Vertrauensperson</u> betrachtete. (286)	6.3.2.2
33.	<p>Hetken kuluttua kuului pöntön kohinaa ja veden loisketta, sitten Janne <u>ilmestyi</u> huoneeseen kuivaillen kasvojaan yltään vetämäänsä t-paitaan. <u>Aivan tahtomattani katseeni liimautui</u> kauniisti lihaksikkaaseen yläkroppaan ja pyykkilautamaisiin vatsalihaksiin, jotka tärisivät oksentamisen jälkeen. Sitten tunsin itseni <u>likaiseksi vanhaksi tädiksi</u> ja käänsin silmäni muualle. [– –] Turhaan yritimme saada <u>poikaa</u> vastaamaan kysymyksiimme. [– –] Kun <u>poika</u> ei tehnyt elettäkään noustakseen ja pukeutuakseen, avasin umpimähkään lähimmän kaapin, josta löytyi sukkia ja paitoja. [– –] – Sitten me puetaan sinut. Tuleepahan harjoiteltua ennakkoon, vaikka <u>lapsi</u> onkin liian iso, sanoin, ja aloin kiskoa sukkia Jannen pitkävarpaisiin jalkoihin. Tilanne tuntui <u>pöhköltä</u>. Olin kyllä riisunut juoppoja ja tehnyt ruumiintarkastuksia mitä kummallisimmille tyypeille, mutta Janne oli niin komea, että se hämmensi minua. Koivu tuli onneksi kiskomaan paitaa <u>pojan</u> ylle, minä puin eteisestä löytyneet purjehduskengät, Koivu takin. (71–73)</p> <p>Nach einer Weile hörte man die Spülung rauschen und Wasser plätschern, schließlich <u>kam</u> Janne ins Wohnzimmer, zog sein T-Shirt hoch und wischte sich damit das Gesicht ab. <u>Unwillkürlich betrachtete ich</u> seinen muskulösen Oberkörper und den flachen Bauch, der vor Anstrengung des Übergebens zitterte. Dann kam ich mir plötzlich vor wie <u>eine schmierige alte Tante</u> und wandte den Blick ab. [– –] <u>Wir</u> bemühten uns vergeblich, etwas aus ihm herauszuholen, bekamen aber nur immer wieder zu hören, er habe nichts zu sagen. [– –] Da er keine Anstalten machte, aufzustehen und sich anzuziehen, öffnete ich auf gut Glück den nächsten Schrank, in dem ich Socken und Hemden fand. [– –] «Dann müssen <u>wir</u> dich eben anziehen», sagte ich und streifte ihm die Socken über. Es war eine <u>idiotische</u> Situation. Zwar hatte ich schon Betrunkene ausgezogen und an den merkwürdigsten Typen Leibesvisitationen durhgeführt, doch bei dem attraktiven jungen Mann brachte mich die körperliche Nähe ganz durcheinander. Zum Glück kam Koivu dazu und zog Janne das Hemd an, ich streifte ihm Slipper über, die ich im Flur gefunden hatte, Koivu half ihm in den Mantel. (71–73)</p>	6.3.3.1
34.	<p><u>Huomasin silloin tällöin vilkuilevani</u> Janne Kiven harjoittelua, sillä <u>pojassa riitti silmänruokaa</u>. En yhtään ihmetellyt, että hän oli kähveltänyt sekä Nooran että Ulrika Weissenbergin sydämen. Hihatton painijapaita paljasti valon leikin hikisillä hartialihaksilla, joita unohduin tuijottamaan <u>häpeällisen</u> pitkäksi aikaa ennen kuin <u>komensin itseni</u> jatkamaan vinojen vatsalihasten harjoittamista. (180–181)</p> <p><u>Ich ertappte mich</u> dabei, dass ich Janne beim Training <u>beobachtete</u>. <u>Der Junge war eine Augenweide</u>, kein Wunder, dass sowohl Noora als auch Ulrika Weissenberg ihr Herz an ihn verloren hatten. Das ärmellose Ringerhemd ließ <u>den Blick</u> auf seine schweißbedeckten Schultermuskeln frei, die ich <u>unverschämt</u> lange anstarrte, <u>bis ich mich zur Ordnung rief</u> und mit der Bauchmuskulübung weitermachte. (179)</p>	6.3.3.2
35.	<p>– Ehditään käväistä kahvilla ennen harjoitusten alkua. Minä tarjoan, Koivu lupasi. – Joo, mutta pane puolet maitoa. Nykyään närästää niin perkeleesti, tunnustin, ja Koivu hämmentyi. Hänen ei selvästikään ollut helppoa suhtautua raskauteeni luonnollisesti ja hän sekosi konsepteissaan, <u>jos poikkesin lempeästä odottavan äidin roolista, vaikka vain kiroamalla</u>. Olisihan hänen pitänyt <u>minut</u> tuntea. Ei yksi raskaus voinut aiheuttaa <u>ihmissessä</u> äkillistä persoonallisuuden muutosta. (59–60)</p> <p>«Wir haben noch Zeit für einen Kaffee, bevor das Training anfängt. Ich lade dich ein», meinte Koivu. «Okay, aber für mich zur Hälfte Milch. Ich krieg neuerdings so beschissenes Sodbrennen», erklärte ich und brachte Koivu ganz aus der Fassung. Es fiel ihm nicht leicht, unbefangen mit meiner Schwangerschaft umzugehen, und er kam aus dem Konzept, <u>wenn ich aus der Rolle der sanften werdenden Mutter ausbrach, und sei es auch nur, indem ich fluchte</u>. Dabei hätte er <u>mich</u> doch kennen müssen. Eine radikale Persönlichkeitsveränderung hatte die Schwangerschaft <u>bei mir</u> jedenfalls nicht ausgelöst. (59–60)</p>	6.3.4.1
36.	– Ainakin se teki kaikkensa vaikuttaakseen syylliseltä. Miten sä pysyitkin niin tyynenä, multa meinasi leikata moottori kiinni monta kertaa, kun kundi vain istui ja tuijotti lattiaa!	6.3.4.1

<p>36.</p>	<p>– Se on tämä raskauden ihmeitätekevä vaikutus. Minusta tulee niin tyyni ja äidillinen <u>ettet uskokaan</u>.</p> <p>– Pelottaako sinua? kysyi Koivu, joka tähän asti oli vältellyt koko vauvansaamisaihetta. – Se synnytyskipu ja muu?</p> <p>– En minä synnytyistä niinkään pelkää, vaan sitä mikä seuraa. <u>Äitinä olemista. Olen takuulla niitä naisia</u>, jotka tuskin malttavat odottaa että <u>pääsevät äitiysloman jälkeen takaisin töihin.</u> (75)</p> <p>«Jedenfalls hat er alles getan, um schuldig zu wirken. Wie hast du es nur geschafft, so ruhig zu bleiben? Ich bin ein paar Mal fast ausgerastet, als er dahockte und auf den Boden starrte.»</p> <p>«Das ist der wundersame Einfluss der Schwangerschaft. <u>Pass auf</u>, ich werde noch so gelassen und mütterlich, dass du mich nicht wieder erkennst.»</p> <p>«Hast du Angst?», fragte Koivu, der das Thema bisher strikt gemieden hatte. «Vor den Wehen und so?»</p> <p>«Vor der Geburt hab ich weniger Angst als vor dem, was danach kommt. <u>Andere werden damit zwar auch fertig, aber... Wahrscheinlich</u> werde ich darauf brennen, <u>wieder arbeiten zu gehen.</u>» (75)</p>	<p>6.3.4.1</p>
<p>37.</p>	<p><u>Peili näytti pörröisen poninhännän</u>, sen alla samanlaiset lihaksikkaat hartiat ja käsivarret kuin jo monia vuosia, leveä vatsani kurkisteli pyörän ohjaustangon molemmilta puolilta. <u>Millaisen ruumiin raskaus jättäisikään jäljelle</u>, jäisikö vatsanahkani roikkumaan kuin leikatun kollikissan? Raskauden aikana <u>minulle oli tullut kahdeksan lisäkiloa</u> joita en jaksanut murehtia, nehän kuuluivat asiaan. Olin yhtä aikaa ylpeä ja kummissani pallovatsastani, ruumiini oli todellisempi kuin koskaan ennen ja silti vieras, salaisuuksien kätköpaikka. (176)</p> <p><u>Im Spiegel sah ich</u> einen lockigen Pferdeschwanz, darunter Arme und Schultern, muskulös wie seit Jahren, zu beiden Seiten der Lenkstange schaute mein breiter Bauch hervor. <u>Wie würde mein Körper nach der Entbindung aussehen</u>, würde die Bauchdecke schlaff herunterhängen wie bei kastrierten Katern? Während der Schwangerschaft <u>hatte ich acht Kilo zugenommen</u>, doch das war normal. Mein Kugelbauch machte mich stolz und verwirrte mich zugleich, mein Körper war wirklicher als je zuvor und dennoch fremd, ein Versteck für Geheimnisse. (175)</p>	<p>6.3.4.2</p>

DEUTSCHE KURZFASSUNG

Universität Tampere
Institut für Sprach- und Translationswissenschaften
Translationswissenschaft (Finnisch–Deutsch)

KANGASTIE, REETTA:

Feministin Maria Kallio?

Diskursanalyse zur Konstruktion einer feministischen Figur. Am Beispiel von Leena Lehtolainens Krimi *Kuolemanspiraali* und seiner deutschen Übersetzung *Die Todesspirale*

Magisterarbeit: 200 Seiten

Anhang: 8 Seiten

Deutsche Kurzfassung: 24 Seiten

Dezember 2009

1 Einleitung

Die *Maria Kallio*-Krimis von Leena Lehtolainen werden in Finnland wie in Deutschland für so genannte Frauenkrimis gehalten, auch der Begriff „feministischer Krimi“ kommt in Genrebeschreibung gelegentlich vor. Diese Einschätzung dient als Ausgangspunkt der vorliegenden Magisterarbeit, die auf die Klärung folgender Frage abzielt: Wie wird die Hauptfigur Maria Kallio zur feministischen Gestalt, untersucht am Krimi *Kuolemanspiraali* und seiner Übersetzung *Die Todesspirale*? Diese Arbeit überprüft das feministische Engagement von Kommissarin Maria Kallio mit Hilfe der kritischen Diskursanalyse, die sich auf den Sprachgebrauch dieser Figur konzentriert. Im Fokus der Analyse stehen die folgenden Teilfragen: Wie wiederholt/vermeidet Maria Kallio den Sexismus der Sprache, wie verstärkt/erschüttert sie die Geschlechterstereotypen und wie konstruiert sie sich feministische Identitäten in ihrem Sprachgebrauch? Bei der Betrachtung von Maria Kallios feministischem Engagement werden besonders die poststrukturalistischen und postmodernen feministischen – postfeministischen – Ansichten betont. Im Hinblick auf feministisches Übersetzen versucht diese Arbeit auch, Antworten auf die folgende Frage zu liefern: Wie wäre eine noch feministischere Konstruktion von Maria Kallio in der Übersetzung möglich? Somit verfolgt diese Arbeit auch das Ziel, Möglichkeiten und Grenzen feministischen Übersetzens aufzuhellen.

Im weiteren Sinne will diese Arbeit dazu beitragen, dass feministisches Übersetzen als einen wichtigen Teil der Frauenemanzipation anerkannt wird und seine Rolle innerhalb der Translationswissenschaft zur Diskussion gebracht wird. Die Studien von Luise von Flotow (1991),

Sherry Simon (1997), Alexandra Mlakar (2002) und Kim Wallmach (2006) beweisen schon, dass das Thema „feministisches Übersetzen“ innerhalb der translationswissenschaftlichen Forschung nicht völlig ausgeklammert worden ist. Obwohl sich noch hoffen lässt, dass diesem Thema noch mehr Gewicht zukommt, haben die Anknüpfungspunkte zwischen Feminismus und Translation erfreulich an Interesse erweckt. An der Universität Tampere ist diese Tendenz besonders in Magisterarbeiten zu sehen (s. Koivunen 2006; Tapio 2006; Toivainen 2006; Pertola 2008). Allerdings liegen meines Wissens noch keine Arbeiten vor, die sich mit dem Konstruktionsprozess einer feministischen Krimiheldin aus dem Finnischen ins Deutsche beschäftigen. Diese Arbeit hat sich zur Aufgabe gemacht, diesen Konstruktionsprozess zu erörtern.

2 Anknüpfungspunkte von Feminismus, Sprache und Identität

Beim Überprüfen Maria Kallios feministisches Engagement gehe ich von der Auffassung aus, dass feministische Ideologie, Sprache und Identität eng miteinander verbunden sind. Diese zentralen Begriffe werden im Folgenden näher beleuchtet, um den theoretischen Standort dieser Arbeit genauer zu definieren. Allein der Feminismus kann mit vielen verschiedenen Akzentuierungen definiert werden und ist nicht auf eine einheitliche politische Ideologie zurückzuführen. Innerhalb des Feminismus sind verschiedene Zweige wie Liberalfeminismus, Radikalfeminismus, sozialistischer Feminismus, poststrukturalistischer Feminismus und postmoderner Feminismus voneinander zu trennen, so dass eher von Feminismen im Plural statt von einem Feminismus im Singular gesprochen werden sollte. Trotz Vielfältigkeit und Komplexität der Ideologie sind auch Berührungspunkte zwischen diesen Zweigen zu finden: Sie alle neigen dazu, westliche politische Denkmodelle und Theorien wegen ihrer Geringschätzung von Frauen und Superiorität von Männern (*malestream thinking*) zu kritisieren (Beasley 1999: 3–4). Die Zweige sind jedoch nicht einig, wie diese Asymmetrie entstanden ist und wie sie beseitigt werden könnte.

Im Hinblick auf die Gründe der Asymmetrie und Möglichkeiten zur Emanzipation bieten der poststrukturalistische und der postmoderne Feminismus die für diese Arbeit ersprießlichsten Ausgangspunkte. Erstens teilen diese zwei Zweige die wichtige feministische Ansicht, dass das Geschlecht gemacht wird: Die Eigenschaften der Geschlechter sind nicht von der Biologie her determiniert, sondern sie werden sozial angenommen (Ayaß 2008: 11). Das heißt, dass den Geschlechtern ab Geburt bestimmte gesellschaftliche, soziale und kulturelle Rollen gegeben werden. Aufgrund des biologischen Geschlechtes (*sex*) wird das soziale Geschlecht (*gender*) bestimmt, was Vorstellungen über einen „typischen“ Mann und eine „typische“ Frau in unserem

Alltagswissen bedeutet. Der Biologie zugeschrieben sind die Geschlechter durch sich ergänzende und sogar gegensätzliche Eigenschaften geprägt („Frauen sind sensibel, während Männer robust sind“). Diese Wahrnehmungen gelten als Basis für asymmetrische Machtpositionen von Frauen und Männern, insofern die „männlichen“ Eigenschaften mehr geschätzt werden als die „weiblichen“. (Ayaß 2008: 11–13.)

Während die ungleichmäßigen Geschlechtermachtverhältnisse und die Geschlechterunterschiede produziert, bestärkt und bestätigt werden, werden die Differenzen unter Frauen und unter Männern vergessen. Die vereinfachte und naturalisierte Stereotypisierung von Frauen und Männern versteckt die Differenzen hinter künstlich produzierten Kategorien „Frau“ und „Mann“. (Beasley 1999: 81–84.) Gegen diesen Essenzialisierungsprozess kämpfen sowohl der poststrukturalistische als auch der postmoderne Feminismus. Der poststrukturalistische Feminismus beschäftigt sich besonders mit der Dekonstruktion der Geschlechteroppositionen, während der postmoderne Feminismus sich auf den Abbau der Essenzialisierung konzentriert, indem er ein multidimensionales, fragmentiertes und kernloses Subjekt betont (Beasley 1999: 81–84). In der Kritik an Geschlechteroppositionen wie an Essenzialisierung lehne ich mich an Poststrukturalistin Judith Butler (2006), die die Geschlechterkategorien mit ihrem Gedanken von einem *performativen Geschlecht* erschüttert und dadurch auch die Trennung von *sex* und *gender* als ungenügend in Frage stellt. Butler geht von dem Argument aus, dass nicht nur das soziale Geschlecht, sondern auch das biologische Geschlecht eine Konstruktion ist. Da das Geschlecht keinen Ursprung und keinen Kern hat, wird die Illusion von einem ganzen und vollen Geschlecht durch Wiederholungen von in sozialen und kulturellen Kontexten bestimmten sog. männlichen und weiblichen Verhaltensweisen produziert. Das heißt, dass das Geschlecht als ein performativer (körperlicher) Prozess zu verstehen ist und Weiblichkeit wie Männlichkeit ständig mit „geschlechertypischen“ Effekten wie Gesten, Mienen und Kleidern produziert werden. Die Kategorien „Frau“ und „Mann“ müssen also ständig neu wiederholt werden, weil sie unbeständige Konstruktionen sind. Es ist also ebenso möglich, sich diesen Konstruktionen entgegenzustellen: Das Geschlecht kann mit Hilfe einer parodistischen und (selbst)kritischen Performanz „falsch“ wiederholt werden, um die Naturalisierung des Geschlechtes zum Schwanken zu bringen (z.B. drag). (Butler 2006: 230–236.)

Sowohl der poststrukturalistische als auch der postmoderne Feminismus schließen sich darüber hinaus der Ansicht an, dass das Subjekt keine einzige feste Identität hat, sondern viele komplexe Identitäten, die in sozialen und kulturellen Kontexten gemacht werden. Dies nähert sich der Ansicht des Anthropologen Stuart Hall (2002: 22–23) an, nach der die Identitäten historisch und nicht

biologisch geprägt sind und in bestimmten Situationen aus bestimmten (Macht)Positionen her angesprochen werden. Der Soziologe Eero Suoninen (1992: 40) beschreibt dies anschaulicher folgendermaßen: Die Subjekte geben ihren Identitäten und den Identitäten anderer Subjekte gewisse Rechte, Pflichten und Eigenschaften anhand ihrer Positionen. Die Identitäten sind eng mit in der Sprache geschaffenen Repräsentationen verbunden, die die Tätigkeiten der Subjekte regulieren (Dyer 2002: 2–4; Linker 1995: 210). Das heißt, dass die Frau illustrierenden Repräsentationen wie Werbeanzeigen darauf Einfluss haben, welche und was für Identitäten Frauen sich aufbauen können. Mit anderen Worten werden die Identitäten in einer diskursiv konstruierten Wirklichkeit hervorgerufen und in der Sprache gestaltet (Litosseliti 2006: 58).

Die Diskurse werden als Bedeutungssysteme gesehen, die die soziale Wirklichkeit aktiv konstruieren und in der sozialen Praxis aufgebaut werden (Jokinen, Juhila & Suoninen 1993: 26–27). Die feministische Theorie siedelt hier in den Überlegungen des Machttheoretikers Michel Foucault. Foucault (1973) vertritt die Auffassung, dass das Subjekt die Diskurse nicht bewusst konstruiert, sondern sie/er schreibt und spricht aus einer bestimmten Subjektposition heraus, die der Diskurs ihr/ihm anbietet. Die Diskurse streben danach, bestimmte Aussagen als Tatsachen zu präsentieren und zu naturalisieren, aber da die Machtverhältnisse von diskursiv produzierten Positionen und nicht determiniert von Subjekten an sich abhängen, können sie auch erschüttert werden. (Foucault 1973: 42–60, 106–112.) Die feministische Geschlechterforschung interessiert sich dafür, welche Subjektpositionen Frauen und Männern angeboten werden und wie diese Positionen in Diskursen gebildet werden.

Obwohl der poststrukturalistische und der postmoderne Feminismus keine Synonyme sind, basiert ihre Kritik am westlichen patriarchalischen Denken auf vielen gemeinsamen Ausgangspunkten. Es wird sogar von einem *Postfeminismus* gesprochen, der auf beide Zweige verweist (Villa 2004; s. Oksala 1997: 172). Für die Fragestellung der vorliegenden Arbeit sind die oben erläuterten postfeministischen Gedanken von entscheidender Bedeutung. Wenn Identitäten und Geschlechterrepräsentationen wie oben für diskursive Konstruktionen gehalten werden, ermöglicht diese Ansicht ihre Betrachten in literarischen Texten wie in *Kuolemanspiraali* und *Der Todesspirale*. Sie bilden damit die Möglichkeit zur Emanzipation mit Hilfe der Sprache, was dem Gedanken feministischen Übersetzens nahe kommt.

3 Sexistische Sprache und feministische Sprachpflege

Die Sprache spiegelt die Wirklichkeit nicht wider, sondern konstruiert sie aktiv (Lehtonen 1996: 30). Diese Annahme vertritt den grundlegenden Ausgangspunkt sowohl in postfeministischen Ansichten als in der vorliegenden Arbeit, aber sie wirft auch problematische Fragen auf: Wenn die Geschlechterasymmetrie in der Sprache konstruiert wird, warum haben Frauen für sich keine starken Subjektpositionen und Identitäten sprachlich entwickelt, sondern sie werden immer noch als „Andere“ und Gegenteile im Vergleich zu den übergeordneten Männern beiseitegesetzt? Was steht der sprachlichen Frauenemanzipation im Wege?

Bei diesen Fragen kommt dem Begriff „sexistische Sprache“ eine große Bedeutung zu. Mit diesem Begriff ist hier besonders der Frauen unterdrückende Sprachgebrauch gemeint, der sowohl in alltäglichen Anreden (*Fräulein*) und Schimpfwörtern (*Hure*) als auch in institutionalisierten Konventionen wie in Grammatiken und Wörterbüchern vorkommt (z.B. das generische Maskulinum) (Cameron 1996). Der Sexismus der Sprache wird jedoch unterschiedlich begründet. Einige FeministInnen wie Casey Miller und Kate Swift (1981) glauben, er sei reine Unbewusstheit, unabsichtliche Gewohnheit und keiner bewussten Ideologie folgend. Sie befürworten die Ablehnung sexistischer Sprache, weil die Sprache ihrer Ansicht nach die Wirklichkeit möglichst exakt darstellen sollte: Das generische Maskulinum müsse umgestürzt werden, weil es den SprachbenutzerInnen nicht genau vermittelt, ob Frauen mitgemeint werden oder ob eine Gruppe nur aus Männern besteht. Diese Ansicht wird „theoretischer Reformismus“ genannt und lässt sich in Frage stellen (Cameron 1996: 129–130): Kann Sexismus tatsächlich nur mit rein sprachlichen Formen getilgt werden? Falls die SprachbenutzerInnen im Prinzip bereit seien, neue nicht-sexistische Wörter zu verwenden, warum wird gegen die feministische Sprachpflege so heftig Widerstand geleistet?

Andere FeministInnen wie Liisa Tainio (2001: 41) erachten den Sexismus der Sprache als Teufelskreis: Das sexistische Denken der SprachbenutzerInnen konstruiert sexistische Sprache, die wiederum sexistische Denkweisen aufbaut. Dies heißt, der feministische Sprachreformismus kann das sexistische Denken erschüttern, obwohl eine ganzheitliche Reform das Umstürzen der sexistischen Einstellungen erfordert. Die Arbeit der feministischen Sprachpflege ist also überhaupt nicht sinnlos. Viele FeministInnen haben nach der Erschütterung des institutionalisierten Sexismus gestrebt – auch erfolgreich. Zum Beispiel enthält die neueste Ausgabe *Richtiges und gutes Deutsch*

(2007) des Duden Verlags einen ganzen Abschnitt, in dem es um das sprachliche Sichtbarmachen von Frauen geht (*Gleichstellung von Frauen und Männern in der Sprache*).

Die feministische Sprachpflege im Deutschen setzt sich insbesondere mit Berufs- und Personenbezeichnungen sowie mit dem generischen Maskulinum auseinander und versucht mit Hilfe der Feminisierung, die Frau sichtbar zu machen (z.B. *Kolleginnen und Kollegen*, *Mitarbeiter/innen*, *Student(inn)en*, *KollegInnen*, *Ärztinbesuch*). Eine Alternative für die Feminisierung ist die Neutralisierung, die auf sog. geschlechtsneutrale Sprache zielt (z.B. *Mitglied*, *Leitung*, *ärztlicher Rat*). (Schoenthal 2000: 2066–2068.) In der feministischen Sprachpflege im Finnischen handelt es sich eher um Reformen auf der morphologischen Ebene und um die Vermeidung der *Mann* bedeutenden, als generisches Maskulinum geltenden Morpheme (z.B. *talonmies* 'Hausmeister', *lakimies* 'Jurist') (Engelberg 2007: 8). Den Sexismus in der finnischen Sprache versucht frau/mann mit Hilfe geschlechtsneutralen Ausdrücken (z.B. *varajäsen* 'stellvertretendes Mitglied') sowie mit *Frau* bedeutenden Morphemen (z. B. *lakinainen* 'Juristin') abzubauen (s. Engelberg 1998: 81–82). Diese oben erwähnten nicht-sexistischen Formen werden unter anderem im feministischen Übersetzen genutzt.

4 Feministisches Übersetzen und feministische Interpretation

Ausgehend von der Auffassung, dass die ÜbersetzerInnen den Ausgangstext stets umlesen und umschreiben, wird im feministischen Übersetzen die Loyalität dem Übersetzungsprozess statt den AutorInnen der Ausgangstexte gegenüber betont (Simon 1996: 2, 12; Oittinen 2000). Dieser Gedanke ist ebenso in den feministischen Übersetzungsstrategien zu erkennen. In Anlehnung von Louise von Flotow (1991) lassen sich die drei folgenden feministischen Übersetzungsstrategien auflisten: *Begleitwörter und Fußnoten*, *Supplementing* und *Hijacking* des Textes. Mit Begleitwörtern und Fußnoten können feministische ÜbersetzerInnen ihr feministisches Engagement sichtbar machen und ihre aktive Rolle bei der Textproduktion hervorheben. Mit Supplementing ist das feministische Operieren auf verschiedener Sprachebenen der Ausgangs- und Zielsprache gemeint. Zum Beispiel wird der französische Satz *Le ou la coupable doit être punie* ins Englische wie folgt übersetzt, um zu betonen, dass gerade die Frau bestraft wird: *The guilty one must be punished, whether she is a man or a woman*. Laut von Flotow (1991: 74–79) bedeutet Hijacking dagegen feministisches Umschreiben eines nicht-feministischen Ausgangstextes.

Auch Françoise Massardier-Kenney (1997: 57) hat feministische Übersetzungsstrategien skizziert, die sie in autor(in)zentrierte (*author-centred*) und in übersetzer(in)zentrierte (*translator-centred*) Strategien teilt. Die autor(in)zentrierten Strategien wie Wiederentdecken (*recovery*), Kommentieren (*commentary*) und Widersetzen (*resistancy*) betonen das Verstehen des Ausgangstextes. Das Ziel des Wiederentdeckens ist es, die Werke der vom maskulinen literarischen Kanon diskriminierten Autorinnen zu übersetzen, um den Kanon neu zu definieren. Mit dem Wiederentdecken ist die Strategie des Kommentierens verbunden, denn damit sind Fußnoten und Begleitwörter gemeint, in denen die Wichtigkeit der Autorin und ihres Textes im Kanon noch unterstrichen werden kann. Beim Widersetzen handelt es sich um die mit der poststrukturalistischen Translationstheorie zusammenhängenden Verfremdung, deren Zweck es ist, keinen fließenden Zieltext zu produzieren, damit die LeserInnen deutlich und bewusst bemerken, dass sie kein „Original“, sondern eine Übersetzung lesen. (Massardier-Kenney 1997: 57–61.)

Das Sichtbarmachen der ÜbersetzerInnen steht stark im Mittelpunkt der übersetzer(in)zentrierten Strategie „Kommentieren“ (*commentary*) (Massardier-Kenney 1997: 63). Durch Kommentieren wird die Rolle der Übersetzerin/des Übersetzers den LeserInnen des Zieltextes deutlich vor Augen geführt und die Zwecke des feministischen Übersetzens beleuchtet. Massardier-Kenneys (1997: 64) Ansicht nach gelten die Verwendung von Paralleltexten (*parallel texts*) und Zusammenarbeit (*collaboration*) als weitere übersetzer(in)zentrierte Strategien. Paralleltexte sollten der Suche nach einer „weiblichen Stimme“ dienen: Feministische ÜbersetzerInnen können zielsprachige Texte auswählen, in denen das Geschlecht als ein bedeutender kultureller Faktor vorkommt. Im Namen des antiessenzialistischen postmodernen Feminismus muss diese Ansicht jedoch kritisiert werden, weil sie die Frauen in eine einheitliche Kategorie zwingt. Es ist auch zweifelhaft, ob Zusammenarbeit für eine besonders feministische Übersetzungsstrategie zu halten ist. Massardier-Kenney (1997: 64–65) behauptet, dass die Zusammenarbeit zwischen der Autorin/dem Autor des Ausgangstextes und der Übersetzerin/dem Übersetzer ihre Dichotomie abbaue und dass die Zusammenarbeit mit anderen ÜbersetzerInnen neue Aspekte in den Dekonstruktionsprozess der Geschlechterkategorien einbringe. Beachtenswert ist, dass diese Strategie ihre feministische Besonderheit erst dann bekommt, wenn sie für feministische Zwecke verwendet wird (s. Tapio 2006: 35).

Die oben genannten feministischen Übersetzungsstrategien sind keine brandneuen Strategien, wie Massardier-Kenney (1997: 58) selbst zugibt. Im Hinblick auf ihre so genannte Innovativität hat Kim

Wallmach sich mit dem Begriff „feministische Übersetzungsstrategie“ kritisch beschäftigt. Wallmach stellt Folgendes fest:

But in my view, no critic to date has really questioned the basis upon which feminist translation rests: the contention that through the utilisation of innovative translation strategies a feminist translation becomes a deliberate mistranslation and extension of the source text, and that feminist translation, unlike convention translation, constitutes difference and not derivation. (Wallmach 2006: 1.)

Ich schließe mich den Gedanken von Walmach an und vermute, dass die sich für feministisches Übertsetzen interessierten ÜbersetzerInnen es sogar leichter finden, dass sie mit Hilfe der schon existierenden Mittel feministisch übersetzen können. Zusätzlich möchte ich den Begriff „Übersetzungsstrategie“ unter die Lupe nehmen. Meiner Ansicht nach ist feministisches Übersetzen eine Übersetzungsstrategie an sich, und die von Flotow und Massardier-Kenney genannten „Strategien“ gelten eher als Übersetzungsmethoden der feministischen Übersetzungsstrategie. Dieses Argument geht davon aus, dass der Begriff „Übersetzungsstrategie“ auf einen ganzheitlichen, umfassenden und zielbewussten Übersetzungsplan hinweist, der in einem bestimmten Kontext gewählt wird und auf den die Auswahl der Übersetzungsmethoden basiert (s. Kääntämisen opetussanasto 2001). Ebenso unterscheidet Riitta Oittinen (2000: 265) Übersetzungsstrategien und -methoden voneinander, wenn sie schreibt, dass literarisches Übersetzen eine Strategie des Übersetzens ist, der die Übersetzungsmethoden wie Verfremdung und Einbürgerung dienen. Dass Oittinen eher von *kääntämisstrategia* („Übersetzungsstrategien“) als von *käännösstrategia* (Übersetzungsstrategien) spricht, unterstreicht die Arbeit der ÜbersetzerInnen eher als einen aktiven Prozess und beschreibt sie nicht nur als Endprodukt. Im Anschluss an Oittinen möchte ich gerne auf Finnisch von *feministinen kääntämisstrategia* – einer „feministischen Übersetzungsstrategie“ – sprechen.

Unabhängig vom verwendeten Begriff ist feministisches Übersetzen nicht der Kritik entgangen. Eine berechtigte Frage ist, warum eine feministische Übersetzungsstrategie besser als die anderen wäre. Unter anderem fragt Rosemary Arrojo (1994: 157–159), wieso das Umschreiben der Texte für positiv gehalten wird, wenn es durch einen Feminismus motiviert ist, aber als Gewalt gilt, wenn Männer und Maskulines betont werden – letztlich gehe es immer im Übersetzen um Hijacking von Bedeutungen. Sherry Simon (1996: 28–29) wendet gegen diese Überzeugung folgende Bemerkung ein: Im feministischen Übersetzen wird den LeserInnen des Zieltextes die aktive Rolle der

Übersetzerin/des Übersetzers explizit eingeschärft, während ein universales maskulines Übersetzer-Subjekt im Loyalitäts-Gedanken gegenüber dem Ausgangstext versteckt bleibt.

Ob eine Übersetzung feministisch interpretiert wird, hängt letztlich nicht allein von der Übersetzungsstrategie ab. Die im Text stehenden Wörter haben keine statischen und ständigen Bedeutungen, sondern die Bedeutungen stehen stets im Wandel: Der Text an sich hat keinen Sinn, bevor die LeserInnen ihm einen geben (Savolainen 2006). Mit anderen Worten stehen die LeserInnen im Mittelpunkt des Interpretationsprozesses, wenn die Interpretation als Lesen verstanden wird (Mikkonen 2001). Laut Päivi Lappalainen (1997: 223) wird die Interpretation des Textes durch eine bestimmte Leseweise konstruiert, zu der der Text die LeserInnen verleitet. Die Konstruktion verschiedener – auch feministischer – Interpretationen hängt stark davon ab, wie der Text gelesen wird. Dass ein Text feministisch interpretiert wird, beruht auf einer feministischen Leseweise, zu der der Text die Möglichkeit bietet. Es geht also nicht um einen feministischen Text an sich. (Lappalainen 1997: 223.)

5 Kuolemanspiraali und Die Todesspirale

Kuolemanspiraali ist der fünfte von zehn Maria Kallio-Krimis der beliebten und preisgekrönten finnischen Schriftstellerin Leena Lehtolainen (geb. 1964 in Vesanto). Das im Jahr 1997 erschienene *Kuolemanspiraali* wurde 2004 von Gabriele Schrey-Vasara (geb. 1953 in Rheydt) ins Deutsche übersetzt und trägt den Titel *Die Todesspirale*. Der Krimi ist nach einem Eiskunstlaufelement benannt, was auf einen Mord in der Eiskunstlaufszene anspielt: Die talentierte 15-jährige Eiskunstläuferin Noora Nieminen wird mit ihren eigenen Schlittschuhen brutal ermordet und fast alle in ihrem Lebenskreis stehen mehr oder weniger unter Verdacht. Der Mord wird aber fast zur Nebensache, wenn es sich um Marias Position in der männlichen Arbeitsgemeinschaft handelt: Die etwa dreißig jährige Maria ist im siebten Monat schwanger und konkurriert mit ihrem chauvinistischen Kollegen Pertti Ström um die Dezernatsleitung. Im Mittelpunkt des Romans steht die realistische Beschreibung von Maria Kallios Alltagsleben als Frau, was sowohl in Finnland als auch in Deutschland viel Interesse erweckt hat (s. Hagenguth 2006: 34–35).

Kuolemanspiraali wie *Die Todesspirale* sind Frauenkrimis ohne Zweifel – sofern als Frauenkrimiliteratur die von Frauen geschriebene oder die Frauen in den Mittelpunkt des Erzählens setzende Literatur erachtet wird (s. Hapuli & Matero 1997: 12). Jedoch hält Leena Lehtolainen (1997b: 89–91) sich selbst nicht nur für eine Frauenkrimiautorin, sondern für eine feministische

Schriftstellerin, die feministische Frauenkrimis schreibt und sich damit auf emanzipatorische Zwecke wie die Erschütterung des Sexismus bewusst festlegt. Sie hat die Gestalt von Maria Kallio im Kontrast zu traditionellen Krimiheldinnen der Unterhaltungsliteratur bewusst geschaffen (Lehtolainen 1997: 96). *Kuolemanspiraali* und seine Übersetzung weichen von anderen Frauen- und feministischen Krimis dadurch ab, dass die Hauptfigur verheiratet und schwanger ist (vgl. Tenkanen 1997b: 116–117). Auf diese Weise definieren gerade diese Werke die ganze Frauenkrimiliteratur neu.

6 Kritische Diskursanalyse und subjektive Forscherin

Die kritische Diskursanalyse versucht die diskursiv konstruierten Machtpositionen und Hierarchien zwischen SprachbenutzerInnen zu enthüllen. Sie strebt nach der Erschütterung naturalisierter Konstruktionen, die harmlos und neutral scheinen, jedoch einen gewissen Wertrang produzieren – wie z. B. die Kategorien „Frau“ und „Mann“. (Jokinen, Juhila & Suoninen 1993: 18–19.) Sie fragt, wie die SprachbenutzerInnen mit ihren Aussagen Realität in sozialer Praxis konstruieren und wie diese Realität aussieht. Diese Fragen sind eng mit meiner Forschungsfrage verbunden, und deswegen habe ich die kritische Diskursanalyse zur Forschungsmethode dieser Arbeit gewählt. Sie ermöglicht als eine ganzheitliche Methode das Erörtern verschiedener Sprachebenen anstatt nur einer: Mit deren Hilfe ist es mir als Forscherin möglich, sowohl auf einzelne sexistische Wörter einzugehen sowie ganze Identitäten von Maria Kallio zu analysieren.

Die kritische Diskursanalyse hinterfragt auch die Rolle der ForscherInnen: Wie können sie die diskursiven Macht- und Subjektpositionen erforschen, wenn sie selbst als Mitglieder der Gemeinschaften und Kulturen von gewissen Positionen aus sprechen? Die Methode erkennt, dass die ForscherInnen nie frei von diskursiver Praxis sein können, und betont die Subjektivität der ForscherInnen an Stelle von (Schein-)Objektivität (Jokinen, Juhila & Suoninen 1993). Dadurch nimmt Reflektieren eine wichtige Stellung in dieser Arbeit ein – im Anschluss an einigen Gedanken von Roland Barthes. Barthes (1993: 213) spricht nämlich u.a. von Anforderungen, die an das Lesen eines Textes gestellt werden. Im Hinblick auf den feministischen Rahmen dieser Studie haben Forderungen nach feministischer Leseweise mein Lesen beeinflusst: Beim Lesen wissenschaftlicher Texte habe ich ständig berücksichtigt, wie sie das Geschlecht andeuten bzw. nicht andeuten. Alles in allem halte ich meine Leseweise für efferent anstatt ästhetisch: Der Zweck meines Lesens geschieht unter die Ausnutzung anderer wissenschaftlicher Texte im Hinblick auf meine Forschungsfrage, und es geht nicht in erster Linie um lockeres Lesen zum Spaß (s. Rosenblatt 1994:

23–25; Oittinen 2000: 275–276). Obwohl das Lesen von Belletristik neues Wissen durch Erlebnisse und Gefühle produzieren könnte, wird sie nicht für ernsthafte Quelle gehalten (s. Latvala, Peltonen & Saresma 2004: 17). Insofern spielen positivistische Denkweisen ebenso in dieser Forschung eine Rolle.

7 Feministische Engagement von Maria Kallio

In dieser Studie wird letztlich beschränkt, aber aus feministischer Perspektive begründet über die Konstruktion einer feministischen Figur in *Kuolemanspiraali* und seiner Übersetzung etwas ausgesagt. Zu diesem Zweck einer qualitativen Untersuchung reicht das Forschungsmaterial völlig aus. Aus der Fülle des Materials wurden die Textauszüge vorgenommen, in denen Maria Kallio im Dialog selbst redet oder als Ich-Erzählerin die Ereignisse beschreibt und in denen Themen wie Weiblichkeit, Arbeit als Polizistin, Sexualität sowie Mutter- und Schwangerschaft behandelt werden. Die hier erhobenen Beispiele sind bestens geeignet, Tendenzen des Forschungsmaterials zu veranschaulichen. Im Abschnitt 7.1 wird der Sprachgebrauch von Maria Kallio im Hinblick auf Sichtbarkeit der Frau betrachtet, und im Abschnitt 7.2 werden die in der Sprache produzierten Geschlechterstereotypen einer näheren Betrachtung unterzogen. Während es in diesen zwei Abschnitten um die Beschreibung äußerer Wirklichkeit geht, behandelt der Abschnitt 7.3 Maria Kallios Identitäten: Wie sind ihre Identitäten feministisch zu verstehen?

7.1 Marsch des Maskulinums

In *Der Todesspirale* wird der Mann durch sexistische Sprache zum Akteur, zur Norm und zum Maßstabe des Menschen konstruiert. Zum Beispiel wird das generische Maskulinum ausnahmslos verwendet, wenn das Geschlecht des Akteurs im Ausgangstext unbekannt ist und wenn die Berufs- und Personenbezeichnungen nicht auf eine für Frauen typische Rolle verweisen: die Photos machende Person ist automatisch *der Fotograf*, und die Eiskunstlauf treibenden Leute sind *Eiskunstläufer*. Es gibt im Ausgangstext auch viele Berufsbezeichnungen mit dem Morphem *mies* ('Mann'), die im Finnischen als generisches Maskulinum gelten und die ins Deutsche mit einer maskulinen Form übersetzt worden sind (z.B. *huoltomies* → *der Mann* von der *Servicefirma* / *ambulanssimiehet* → *weiß gekleidete Männer*, 'Sanitäter'). Dass Frauen ungenannt und versteckt bleiben, illustriert das folgende Beispiel:

Samassa vahtimestari astui halliin mukanaan partio, konstaapelit Jukka Airaksinen ja Mira Saastamoinen joille kerroin tilanteen lyhyesti ja käskin pidättää Luodon. (352)

Im selben Moment betrat der Hausmeister mit beiden Streifenbeamten die Halle. Ich gabe den Uniformierten einen kurzen Lagebericht und ordnete Ramis Festnahme an. (343)

Im Ausgangstext geht es um eine Streifenbeamtin Mira Saastamoinen und um einen Streifenbeamten Jukka Airaksinen. Das weibliche Geschlecht wird jedoch durch generisches Maskulinum *Streifenbeamten* im Zieltext unsichtbar gemacht. Weil der auch in deutschsprachiger Umgebung bekannte Mädchenname *Mira* beim Übersetzen fortgelassen worden ist, können die LeserInnen des Zieltexes die Form nicht mal als generisch lesen. Dies zeigt, dass feministische ÜbersetzerInnen die Bedeutungen der Namen genau überlegen sollten. Eine feministische Übersetzungslösung wäre, die Namen zu wiederholen und auf die Frau mit einer femininen Berufsbezeichnung hinzuweisen (z.B. *mit dem Streifenbeamten Jukka Airaksinen und der Streifenbeamtin Mira Saastamoinen*).

Dass die feminine Form nur als Ausnahme in *Der Todesspirale* vorkommt, unterstreicht die Frauen als minderwertig und unangemessen – als Andere. Stellenweise lehnt Maria im Ausgangstext das generische Maskulinum ab, aber ihr feministischer Sprachgebrauch wird nicht in den Zieltext übertragen. Im folgenden Beispiel verwendet Maria die auffallende feminine Form *puhenainen* ('Fürsprecherin') statt des generisch verwendeten maskulinen Ausdrucks *puhemies* ('Fürsprecher'). Dieses kommt jedoch nicht in der Übersetzung vor:

Selostelin Siljalle auliisti Koivun vaiheita kuin paraskin puhenainen, sillä oli aivan ilmeistä, että tyttö oli niistä kiinnostunut. (180)

Bereitwillig berichtete ich Silja, deren Interesse unverkennbar war, von Koivus Werdegang. (179)

Mit Hilfe des folgenden Beispiels wird dagegen dargestellt, wie das generische Maskulinum nicht nur Frauen unsichtbar macht, sondern auch zu Unklarheiten und Missverständnissen zwischen den Geschlechtern führen kann.

Seitsemänkymmentäluvun puolivälissä Rami oli ollut Suomen ykkösmiesluistelija –. (62)

Mitte der siebziger Jahre war er der beste finnische Eiskunstläufer gewesen –. (62)

Im Ausgangstext wird der ehemalige Eiskunstläufer Rami Luoto als einer der besten Eiskunstläufer unter Männern bezeichnet, indem das *Mann* bedeutende Wort *mies* explizit genannt wird. Demgegenüber kann das im Zieltext verwendete Maskulinum als generisch gelesen werden, und dadurch wird Rami einer der besten Eiskunstläufer und -läuferinnen. Hier gelingt es dem

Ausgangstext, den Mann als Norm durch Betonung des Mannes zu kritisieren, obwohl ein Eiskunstläufer in der Eiskunstlaufszene zur Geschlechtsminderheit gehört und vermutlich deswegen spezifiziert werden muss. Im Hinblick auf diese Vermutung mag es allerdings sein, dass die LeserInnen des Zieltextes überhaupt nicht an Eiskunstläuferinnen denken, da das Maskulinum an sich schon die Geschlechtsgruppe eventuell präzisiert. Darauf können die feministischen ÜbersetzerInnen sich jedoch nicht verlassen, sondern das generische Maskulinum soll radikaler erschüttert werden. Der Satz sollte eher wie folgt übersetzt werden: *Mitte der siebziger Jahre war er der beste finnische Eiskunstläufer unter Männern gewesen.*

Die Übersetzung klingt aber nicht ganz fließend, wenn sie durch die Brillen der deutschen LeserInnen betrachtet wird. Gerade deswegen dient es den Zwecken feministischen Übersetzens: Es ist anstrengenswert das Lesen der deutschsprachigen LeserInnen zu „stören“, damit die Bedeutungen sexistischer Sprache den LeserInnen auffallen und von ihnen problematisiert werden. Eine fließendere Alternative wäre hier die Verwendung des Adjektivs *männlich* (*der beste finnische männliche Eiskunstläufer*), aber damit könnte auf das Aussehen hingewiesen werden, was hier nicht wünschenswert ist. Es könnte nämlich die Stereotypie von unmännlichen, gar schwulen Eiskunstläufern verstärken. Dieses zeigt, der Kontext spielt eine entscheidende Rolle bei der Wahl feministischer Übersetzungslösungen. Auch im folgenden Beispiel kommt dem Kontext große Bedeutung bei: Wenn das generische Maskulinum neben femininen Formen im Zieltext vorkommt, setzt es Frauen und Männer gegeneinander.

Leena oli ainut tuntemani juristi, joka ratin takana istuessaan pelkäsi poliisin näkemistäkin, mutta tappeli kuin leijona samaisia poliiseja vastaan työssään yleisenä oikeusavustajana. Vaikka näkemyksemme rikoksista ja niistä langetettavien tuomioiden oikeudenmukaisuudesta menivät usein ristiin, oli mukavaa keskustella sellaisen asiantuntijan kanssa, joka katsoi asioita muun kuin poliisin näkökulmasta. (291)

Leena war die einzige Juristin, die ich kannte, die eine unerklärliche Angst vor Polizisten hatte, wenn sie am Steuer saß, aber als Anwältin wie eine Löwin mit denselben Polizisten kämpfte. Obwohl unsere Auffassungen über Kriminalitätsbekämpfung und angemessene Strafen häufig auseinander gingen, tat es gut, mit einer Frau zu sprechen, die sich auskannte, die Dinge aber aus einer anderen Perspektive sah. (284)

Im Vergleich zur Übersetzung wird das Frausein von Leena im Ausgangstext nicht betont. Die auf Leena hinweisenden finnischsprachigen Wörter deuten nicht explizit an Frau an und die Polizisten sind zumindest explizit nicht nur Männern, obwohl der Beruf überwiegend von Männern ausgefüllt wird. Im Zieltext wird eine geschlechtsspezifische Teilung bewusst oder unbewusst durch das (generische) Maskulinum *Polizisten* neben den expliziten femininen Formen (*Juristin*, *Anwältin*, *Löwin*, *Frau*) unterstützt. Diese Nebeneinandersetzung könnte mit Hilfe einer auf beide Geschlechter hinweisenden Pluralform vermieden werden (z.B. *PolizistInnen*).

Das generische Maskulinum der deutschen Sprache geistert nicht nur durch Berufs- und Personenbezeichnungen, sondern auch durch die Pronomen. Wenn maskuline Indefinitpronomen generisch verwendet werden, entstehen manchmal absurde Widersprüchlichkeiten im Hinblick auf das Geschlecht (z.B. *Die Menstruation ist bei jedem ein bißchen anders*) (Pusch 1984: 149). Das nächste Beispiel illustriert, wie Maria in ihrem Sprachgebrauch im Zieltext sich selbst hinter dem generischen Maskulinum versteckt.

Poliisin kirjoittamattomiin eettisiin sääntöihin kuului, ettei toisille vittuilltu epäonnistuneesta keikasta, koska oma vuoro saattoi tulla milloin tahansa. (297)

Es war bei uns ungeschriebenes Gesetz, niemals bei einem Kollegen sein Missgeschick unter die Nase zu reiben, denn jeder von uns konnte in eine ähnliche Situation geraten. (290)

In der Übersetzung wird das generische Maskulinum sowohl in der Berufsbezeichnung als auch in den Pronomen benutzt. Die Ausdrücke *einem Kollegen* und *jeder von uns* beziehen sich zwar implizit auch auf Polizistinnen wie Maria, aber die Frau wird nicht explizit miterwähnt. Eine feministische Lösung wäre hier die Verwendung der Binnen-I-Form *PolizistInnen*, die beide Geschlechter zeigen würde, und der Gebrauch eines geschlechtsneutralen Ausdrucks wie *wir alle*. Eine Maria, die solche Formen verwenden würde, würde als feministischer erscheinen.

Während der Mann explizit in deutschsprachigen Wörtern vorkommt und dadurch die Frauen „Andere“ werden, wird die Frau im Finnischen meistens ohne deutliche Betonung des Mannes marginalisiert. Zum Beispiel gilt der finnische Sport-Wortschatz als sexistisch, insofern die Frau mit dem Präfix *nais-* oder *tyttö-* (*Frauen-* oder *Mädchen-*) deutlich von der männlichen Norm abgehoben wird (z. B. *naisjalkapallo* 'Frauenfußball') (Engelberg 2007: 8). Im folgenden Beispiel denkt Maria über ihre alten Zeiten als Fußballspielerin nach.

Muistelin omaa kouluaikaista futisharrastustani, tunnelmia ainoana tyttönä poikaporukassa. Olin pärjännyt kohtalaisesti, mutta tuntui hyvältä ajatella, että jos odottamani lapsi olisi tyttö ja haluaisi jalkapalloilla, hän voisi tehdä sitä tyttöjoukkueessa ilman että häntä pidettäisiin kummajaisena. (22)

In dem Alter hatte ich auch Fußball gespielt, als einziges Mädchen in einer Jungenmannschaft. Ich war damit ganz gut zurechtgekommen, war aber froh, dass mein Kind, falls es ein Mädchen war und eines Tages Fußball spielen wollte, in einer Mädchenmannschaft kicken konnte, ohne schief angeguckt zu werden. (22)

Im Ausgangstext spricht Maria von einem Jungenkreis (*poikaporukassa*) und von einem Mädchenteam (*tyttöjoukkueessa*). Weil die beiden Ausdrücke geschlechtsspezifisch sind, werden die Mädchen dieses Mal nicht zur Ausnahme konstruiert, sondern als gleichwertiges Geschlecht aufgebaut. Dagegen wird die größere Sichtbarkeit der Männer durch das *mann-*Morphem im

Zieltext produziert: in der Übersetzung wird von einer *Jungenmannschaft* und einer *Mädchenmannschaft* geredet, die beide von der Etymologie her auf männliches Geschlecht hinweisen (*Mannschaft*). Feministische ÜbersetzerInnen würden den sexistischen Ausdruck mit einer vom Wort *Frau* stammenden Neubildung ersetzen. Die mir zuerst einfallenden Alternativen waren die Ausdrücke *Frauenschaft* und *Frauschaft*. Beim Betrachten ihrer Bedeutungen wurde aber klar, dass der Erste einen Zusammenhang mit dem Nationalsozialismus hat (*NS-Frauenschaft*). Eine solche Konnotation ist sicherlich nicht erwünscht, und eine gute feministische Lösung wäre hier, den letzteren Ausdruck zu verwenden (*Mädchenfrauschaft*).

Im Deutschen wird der Mann implizit mit dem Wort *Menschen* zur Norm gemacht. Um diese Konstruktion den SprachbenutzerInnen deutlicher zu machen, hat die feministische Linguistin Luise F. Pusch (1984: 156) das Wort *Männchen* vorgeschlagen (z.B. *brüderlicher Männlichkeit*). Im Finnischen wird mit neutral scheinenden, allgemein auf Menschen hinweisenden Wörtern ebenfalls die Superiorität des Mannes verstärkt. Mila Engelberg (2007: 7) spricht in solchen Fällen von „verstecktem Maskulinum“. Eine versteckte maskuline Form ist z. B. *suomalainen* (‘ein finnischer Mensch’). Unter diesem Aspekt war es interessant zu prüfen, ob solche Konstruktionen im Forschungsmaterial vorkommen. Das folgende Beispiel zeigt, dass der Gedanke vom Mann als Norm des Menschen immer noch stark lebt. Im vorliegenden Beispiel ärgert Maria sich, weil die Vorsitzende des Eislaufvereins von Espoo, eine ältere Frau namens Ulrika Weissenberg, wegen ihrer Verliebtheit in den jungen Eiskunstläufer Janne Kivi verachtet wird.

Onhan *ihmisellä* oikeus ihastua itseään vuosikymmeniä nuorempaan henkilöön. Helkkari, jos Janne olisi ollut tyttö ja Ulrika mies, kukaan ei olisi sanonut mitään! (271)

Fast tat mir Ulrika Leid, schließlich ist es nicht verboten, sich in einen Jahrzehnte jüngeren *Menschen* zu verlieben. Wäre Janne ein Mädchen und Ulrika ein Mann gewesen, hätte niemand ein Wort darüber verloren. (265)

Auf den ersten Blick scheint es, dass der auf Mensch hinweisende Ausdruck *ihmisellä* beide Geschlechter umfasst. Jedoch enthüllt der letztere Satz, dass eigentlich nur die Männer das Recht haben, sich in eine jüngere Person – die im heteronormativen Rahmen eine Frau wäre – zu verlieben, weil es Ulrika als Frau verboten ist. Der Ausgangstext ist aber so zu interpretieren, dass Maria auf die Rechte beider Geschlechter pocht: weil sie von einer Person (*henkilöön*) und nicht von einer Frau spricht, ist es möglich, den Ausdruck *ihmisellä* auch weiblich zu interpretieren. Die rechtfertigende Weise von Maria lässt ihn sogar eher als weiblich denn als männlich verstehen; sie macht keine Feststellung, sondern eine Befürwortung.

In der Übersetzung dagegen wird *Menschen* zum Mann (Männchen) konstruiert. Zu dieser Interpretation führt der Bezug auf Ulrika Weissenberg durch ihren Namen, damit sie diejenige wird, die das Recht haben sollte, sich in einen jüngeren *Mann* zu verlieben. Obwohl es hier um das Recht der Frau geht und Maria auf einen feministischen Zweck abzielt, sollte das Verstecken des Mannes hinter dem Wort *Menschen* mit dem expliziten Ausdruck *Mann* begegnet werden. Als feministische Kritik könnten die Normen mit dem Verb *sollen* noch sichtbarer gemacht werden. Eine Lösung wäre folgende: *Fast tat mir Ulrika Leid, schließlich sollte es nicht verboten sein, sich in einen Jahrzehnte jüngeren Mann zu verlieben.*

7.2 Einschränkende Geschlechterstereotypen

Berufsbezeichnungen können von ihrer Form her geschlechtsneutral wirken, sind jedoch eng mit einem weiblichen oder männlichen Geschlecht verbunden, wenn sie auf einen Beruf mit deutlichem Frauen- oder Männerüberschuss hinweisen. Im Finnischen gelten die meisten Berufsbezeichnungen als „geschlechtsneutral“, obwohl sie eigentlich geschlechtsspezifisch konstruiert werden. Die stereotypischen Vorstellungen von Frauen- und Männerarbeiten kommen in Marias zielsprachigem Sprachgebrauch auffallend vor.

Lapsen kuolema oli kaikkein raskain kokemus myös meille kuoleman ammattilaisille, kuten poliiseille, lääkäreille ja sairaanhoitajille. (110)

Zudem war selbst für Polizisten, Ärzte und Krankenschwestern, die beruflich mit dem Sterben zu tun hatten, der Tod eines Kindes besonders bedrückend. (110)

Im Zieltext ist deutlich keine Vermeidung von Geschlechtsstereotypen zu sehen. Als generische Maskulina könnten die Berufsbezeichnungen von *Polizisten* und *Ärzten* implizit Frauen mitmeinen, aber das Wort *Krankenschwester* bezieht sich nur auf Frauen. Diese Berufsbezeichnung ist eine der femininen Berufsbezeichnungen, aus der keine maskuline Form abgeleitet worden ist, sondern eine Neubildung geschaffen wurde. Auf „Krankenbrüder“ wird mit dem Wort *Krankenpfleger* hingewiesen, und dieses Wort wird generisch verwendet, wenn sowohl von Krankenschwestern als auch Krankenbrüdern gesprochen wird. Dieses spiegelt wider, dass die sexistischen SprachbenutzerInnen feminine Formen als Basis für Neubildungen nicht anerkennen wollen. Um Sexismus der Sprache wie Geschlechterstereotypen im Namen des Feminismus auszumerzen, wäre hier empfehlenswert, eine Binnen-I-Form (*PolizistInnen*, *ÄrztInnen*) sowie Formen der Art *Krankenschwestern und -brüdern* zu verwenden.

Nicht immer deutet die Berufsbezeichnung deutlich auf „Frauen- und Männerberufe“ hin. Zum Beispiel ist der Beruf von Kellner/in (*tarjoilija*) in Finnland nicht geschlechtsspezifisch. In *Der Todesspirale* kommen aber in den folgenden Textauszügen ein Ober wie eine Kellnerin vor.

– Itse asiassa voisit tehdä minulle palveluksen. Käy kysymässä baaritiskiltä milloin karaoke oikein alkaa.
– Kysy itse, tarjoilija tuo juuri ruokia, Antti tuhahti. Tarjoilija kertoi, että Teräsvuori aloittaisi karaokeshown vetämisen heti kun halukkaita laulajia ilmaantuisi. Tahtoisimmeko me kenties... [– –] Näin peilin kulmasta, että tarjoilija tuli sanomaan Teräsvuorelle jotakin, ja tämä lähti kohti karaokemikrofoonia. (216, 218)

«Eigentlich könntest du mir einen Gefallen tun und an der Theke fragen, wann die Karaoke-Show beginnt.»
«Frag doch selbst, da kommt der Kellner mit dem Essen», schnaubte Antti. Der Ober erklärte, die Karaoke Show würde beginnen, sobald sich jemand zum Singen meldete. Ob wir vielleicht... [– –] Im Spiegel sah ich, wie der Kellner an den Tisch trat und etwas zu Teräsvuori sagte, der prompt aufstand und ans Karaoke Mikrofon ging. (213–214)

Tarjoilija sen sijaan tuijotti tapahtumia avuttomana. Kabinetti oli täynnä poliiseja, kai hän odotti jonkun reagoivan viran puolesta. (299)

Die Kellnerin dagegen sah dem Treiben ratlos zu. Da alle Gäste Polizisten waren, erwartete sie vermutlich, dass einer der Anwesenden sozusagen von Amts wegen einschritt. (292)

Auffällig ist hier die Rolle des Kontextes, die vermutlich zu diesen geschlechtsspezifischen Interpretationen verleitet hat. Ich behaupte, dass die Stereotypie von einem aktiven Mann und einer passiven Frau die Interpretation des Geschlechts in der Übersetzung beeinflusst hat: *Der Ober kommt, erklärt, tritt* heran und *sagt*, während die Kellnerin nur *ratlos zu sieht* und *erwartet* etwas. Hinter dieser Interpretation steckt die Vorstellung von maskuliner Aktionskultur, in der die Männer nicht hilflos sein dürfen (s. Sipilä 1994). Angesichts feministischen Engagements von Maria Kallio wäre es empfehlenswert, solche Stereotypie von einem aktiven Mann und einer passiven Frau zu erschüttern. Die Geschlechter könnten umgekehrt werden, damit die Frau aktiver erschiene und der Mann sich hilflos fühlen dürfte.

Eine Erscheinungsform der sexistischen Sprache ist gerade die Betonung von Aktivität der Männer und Passivität der Frauen – besonders im Bereich der Sexualität. Die Subjekt–Objekt-Beziehung der Geschlechter ist im Wort *Penetration* zu sehen, die den Geschlechtsumgang aus männlicher Perspektive beschreibt (s. Spender 1981: 178). Durch die sexistische Sprache werden Frauen angesichts ihrer Sexualität geregelt: entweder sie werden für zu sexuell gehalten und *Huren* geschimpft oder sie stehen dem sexuellen Verlangen des Mannes entgegen und werden dafür beschimpft (Cameron 1996: 134–136). Das folgende Beispiel illustriert, wie die Sexualität der ermordeten Noora Nieminen in der Übersetzung vom Mann aus definiert wird.

– Oliko hänellä poikaystäviä? kysyin muistaen patologin lausunnon, jonka mukaan Noora ei ollut enää koskematon. Kysehän saattoi toki olla vaikka yhden illan jutusta. Kummallista tosin oli, ettei neitsyydestä eroonpääsemistä ollut mainittu ainakaan toistaiseksi lukemissani Nooran päiväkirjoissa. (262–263)

«Hatte sie einen Freund?», fragte ich und dachte an die Bemerkung des Pathologen, Noora sei nicht mehr Jungfrau gewesen. Natürlich konnte es sich um einen One-night-stand gehandelt haben. Seltsam allerdings, dass die Defloration in keinem der Tagebücher erwähnt wurde, die ich bisher gelesen hatte. (257)

Im Ausgangstext vermutet Maria, dass Noora Sex mit ihrem Freund oder mit einem One-night-stand gehabt hat. Maria moralisiert Nooras sexuelles Verhalten nicht, und am Anfang des Ausgangstextes sieht es sogar so aus, als möchte sie Noora zu einer sexuellen und aktiven Frau konstruieren. Deswegen fällt das Wort *koskematon* ('unberührt') sofort auf. Dieses Wort schließt die Bedeutung von einem (aktiven) Mann ein, der die (passive) Frau entjungfert. Im Finnischen gibt es eigentlich gar keine Wörter, die „das erste Mal“ aus weiblicher Sicht darstellen würden. Im Ausgangstext wird dies als ein befreiendes Erlebnis beschrieben (*eroonpääseminen*, 'Loswerden'), als ob die Jungfernschaft etwas Negatives wäre. In Marias Sprachgebrauch könnte „das Loswerden“ auf sozialen Druck hinweisen: Die Mädchen müssen sexuell erfahren sein, aber nicht zu sexuell. In diesem Sinne wäre Noora hier ein Opfer sozialer Erwartungen und keine aktive, ihre Sexualität genießende Frau.

Der Zieltext weicht anfangs nicht viel vom Ausgangstext ab, aber dem letzten Satz werden andere Bedeutungen gegeben. *Die Defloration* beschreibt Nooras erstes Mal sehr klinisch oder sogar als gewalttätig. DUDEN (2003) definiert das Wort wie folgt: „Zerstörung des Jungfernhäutchens einer Frau.“ Es mag sein, dass Maria hier den von Pathologen verwendeten Jargon zitiert (*die Bemerkung des Pathologen*). Der Ausdruck ist dennoch negativ und vom Mann aus definiert, und Noora wird auch im Zieltext zum passiven sexuellen Objekt produziert. Weder der Ausgangstext noch der Zieltext konstruieren Maria, die über die Sexualität einer Frau mit emanzipierten Ausdrücken nachdenkt.

Um eine feministischere Wirklichkeit aufbauen zu können, wäre es wichtig, die Sexualität der Frauen von ihnen aus zu definieren. Dies stellt eine Herausforderung für feministische ÜbersetzerInnen dar: Es sei eine ihrer wichtigsten Aufgaben, solche Neubildungen zu entwickeln. Eine vorläufige Alternative wäre die folgende Übersetzungslösung, die auf schon existierenden Wörtern basiert (*das erste Mal*) und gleichzeitig den sozialen Druck unterstreicht: *Natürlich konnte es sich um einen One-night-stand gehandelt haben. Hatte sie Sex vielleicht unter sozialem Druck gehabt? Seltsam allerdings, dass Noora ihr erstes Mal in keinem der Tagebücher erwähnt hatte, die ich bisher gelesen hatte.*

7.3 Komplexe Identitäten

Bei der Betrachtung von Marias Frauenidentität wird klar, dass sie aus vielen verschiedenen Nuancen besteht: aus Schuldgefühl, Kontrollbedarf wie Freude und Vergnügen. Unvollständig als Frau und unweiblich fühlt Maria sich, wenn ihr Aussehen mit Weiblichkeitsnormen konfrontiert wird. Im Ausgangstext wie im Zieltext wird diese Mangelhaftigkeit in Marias Identität konstruiert (*kraftlose Frauenidentität*), aber der Unterschied zwischen ihnen ist, dass der Ausgangstext Maria zum aktiven Subjekt aufbaut, während die Übersetzung Maria als machtloses Objekt präsentiert. Auch wenn Maria sich diesen Weiblichkeitsnormen annähert, indem sie sich wie eine weibliche Frau verhielt und schminkt – ihr Geschlecht performativ darstellt –, wirken die Normen begrenzend (*begrenzte Frauenidentität*). Das folgende Beispiel illustriert, wie Maria an den Grenzen der Weiblichkeit balancieren muss.

Vedin ripsiini uuden kerroksen ruskeaa väriä, tänä aamuna poskipunakin oli ollut tarpeen. Punainen tukkani pörrötti yhtä oikullisesti kuin aina ennenkin, otsatukka oli päässyt kasvamaan liian pitkäksi. – – Silmäni katsoivat peilistä harmahtavan vihreinä. Huulipuna oli liian oranssinsävyistä, se sai alahuuleni näyttämään entistäkin pulleammalta. Pyyhin enimmät pois että vaikuttaisin uskottavammalta, sitten lähdin kuulusteluhuoneeseen. (79–80)

Ich tuschte mir die Wimpern nach. Heute früh war ich so blass gewesen, dass ich sogar Rouge aufgelegt hatte. Meine roten Haare standen wild vom Kopf ab wie immer, der Pony war zu lang. – – Mein oranger Lippenstift kam mir plötzlich zu knallig vor, er ließ meine Unterlippe noch breiter erscheinen, als sie ohnehin war. Ich rieb ihn ab, so gut es ging, dann machte ich mich auf den Weg zum Vernehmungsraum. (79–80)

Die Übersetzung weicht vom Ausgangstext ab, indem die Frage um Autorität der Polizistin ausgelassen worden ist und sie nicht problematisiert wird: Wie weiblich darf eine Polizistin sein, um ihre Autorität zu bewahren? Im Zieltext geht es eher um die Frage von Marias Ich-Gefühl, d.h. wie weiblich kann Maria sein, damit sie sich in ihrem Selbst wohlfühlt (*Diskurs der Selbstkontrolle*). Die beiden Texte konstruieren eine begrenzte Frauenidentität, aber es wäre wünschenswert, wenn auch in der Übersetzung die Autorität und dadurch die Anknüpfungen zwischen Frauenidentität und Polizistin-Identität vorgebracht würden. Dadurch würde das gesellschaftliche Problem der Frauen explizit genannt werden, dass Weiblichkeit und (Mangel an) Autorität miteinander automatisch – unsinnigerweise – verbunden sind. In der Analyse ist aber erfreulich auch festzustellen, dass Maria die Grenzen der Weiblichkeit ab und zu ignorieren kann und ihre Weiblichkeit übertreibt – mindestens in der Freizeit (*Diskurs der Grenzgängerin*). Sie geht Shoppen, kichert mit ihrer Freundin, schminkt sich greller als gewöhnlich und zieht ein neues Kleid an. Maria findet Wohlgefallen an so genannten urweiblichen Trostmitteln, und in ihrer Frauenidentität ist dadurch eine andere Seite zu sehen (*genussvolle Frauenidentität*). Der

Ausgangstext wie der Zieltext bauen eine faszinierende Performanz auf, im Ganzen bilden sie eine ambivalente Maria.

Marias Polizistin-Identität hängt eng mit ihrem Frauentum zusammen, und Maria wird in ihrer Arbeit unter Polizisten in erster Linie als Frau betrachtet: Das weibliche Geschlecht ist wie ein Merkmal, durch das Maria von ihren Kollegen abweicht. Wegen ihres Geschlechts werden gegen sie sexistische Vorwürfe erhoben. Unter anderem behauptet ihr chauvinistischer Kollege Pertti Ström, dass sie ihre Karriere übers Bett mache. Um sich zu verteidigen, muss Maria ihr Frauentum sowohl im Ausgangstext als auch im Zieltext verstecken (*Verteidigungsdiskurs*), was zur Passivität führt und keine emanzipatorische Subjektposition produziert (*schuldlose Polizistin-Identität*). Dagegen wird Maria eine starke Subjektposition durch Betonung ihres Frauentums konstruiert, wenn sie die Geschlechterstereotypen in ihrer Arbeit als Polizistin taktisch ausnutzt (*Strategiediskurse der Polizistin*). Mit dieser Ausnutzung bewahrt sie Stereotypen aber nicht, sondern erschüttert sie. Im folgenden Beispiel spricht sie über ihr Geschlecht als absichtlichen performativen Prozess und als Strategie, was die naturalisierten Geschlechterkategorien in Frage stellt und die Stereotypie einer sanften Frau zum Schwanken bringt.

– En minä itse asiassa ajatellut puhua kanssasi Noorasta vaan Grigorieveista. Sinähän tutustuit heihin jo seitsemänkymmentäluvun alussa? Yleensä minulla oli tapana teititellä ainakin kaikkia itseäni vanhempia asiakkaita. Teitittely korosti virallista asemaani, etäännytti ja antoi valtuuksia. Sinuttelun otin käyttöön, kun halusin esittää naista, jolle oli helppo uskoutua. Ramin kanssa olimme sinutelleet alusta alkaen, ehkä hän oli Kanadan-vuosinaan omaksunut sinuttelua vastaavan tavan puhutella kaikkia etunimellä. (257)

«Eigentlich wollte ich nicht über Noora sprechen, sondern über die Grigorievs. Du hast sie schon Anfang der siebziger Jahre kennen gelernt, nicht wahr?» Normalerweise siezte ich alle, mit denen ich beruflich zu tun hatte, zumindest wenn sie älter waren als ich. Das Siezen unterstrich meine offizielle Position, schuf Distanz und gab mir Autorität. Das Du setzte ich ein, wenn ich den Eindruck vermitteln wollte, man könne sich mir unbesorgt anvertrauen. Rami, der einige Jahre in Kanada gelebt hatte, hatte sich offenbar dort die dem Duzen entsprechende Sitte angewöhnt, jeden mit dem Vornamen anzusprechen. Jedenfalls hatte er mich fast von Anfang an geduzt, und ich hatte es ihm gleichgetan. (252)

Der Zieltext entfernt sich stark vom Ausgangstext, denn die Übersetzung verbindet Duzen und Frauentum nicht miteinander: Das Duzen ist nur ein Mittel, um die Distanz zwischen Marias Amtstellung und der zu vernehmenden Person abzubauen. Dass die künstlichen Anknüpfungen zwischen Frauentum, Duzen und Autorität im Zieltext nicht wiederholt werden, könnte für feministisch gehalten werden. Jedoch betrachte ich den Ausgangstext für feministischer, weil in ihm das Geschlecht zur Performanz konstruiert wird, die gespielt, erneuert, ironisiert und umgestürzt werden kann: Maria stellt ihr Geschlecht dar, wenn sie will (*kun halusin esittää naista*, „wenn ich eine Frau darstellen wollte“) (*kraftvolle Polizistin-Identität*).

Was Marias Sexualidentität betrifft, wird sie von einem starken Verbot geprägt: Nicht hinsehen! Dieses Verbot kann auf die Norm „sittliche Frau“ zurückgeführt werden und führt zur Kontrolle, die im folgenden Beispiel bemerkbar ist, als Maria das Training von Eiskunstläufer Janne Kivi beobachtet.

Huomasin silloin tällöin vilkuilevani Janne Kiven harjoittelua, sillä pojassa riitti silmänruokaa. En yhtään ihmetellyt, että hän oli kähveltänyt sekä Nooran että Ulrika Weissenbergin sydämen. Hihatton painijapaita paljasti valon leikin hikisillä hartialihaksilla, joita unohduin tuijottamaan häpeällisen pitkäksi aikaa ennen kuin komensin itseni jatkamaan vinojen vatsalihasten harjoittamista. (180–181)

Ich ertappte mich dabei, dass ich Janne beim Training beobachtete. Der Junge war eine Augenweide, kein Wunder, dass sowohl Noora als auch Ulrika Weissenberg ihr Herz an ihn verloren hatten. Das ärmellose Ringerhemd ließ den Blick auf seine schweißbedeckten Schultermuskeln frei, die ich unverschämt lange anstarrte, bis ich mich zur Ordnung rief und mit der Bauchmuskulübung weitermachte. (179)

In beiden Texten versucht Maria ihren Blick zu verstecken, nachdem sie ihn einen flüchtigen Moment genossen hat (*schuldtragende Sexualidentität*). Im Vergleich zum Ausgangstext, der eine verschämte Maria aufbaut (*häpeällisen*), gelingt es der Übersetzung, dem Verbot durch das Adjektiv *unverschämt* zu trotzen und Maria wird widerspenstig im positiven feministischen Sinne (*Widerstandsdiskurs*). Der Zieltext konstruiert hier deutlicher eine *genussvolle Sexualidentität*, die nicht nur vom lähmenden Schuldgefühl geprägt ist. Das Adjektiv *unverschämt* kann doch auch so interpretiert werden, als ob Maria sich wegen ihres sexuellen Blicks tadelt. Damit die LeserInnen des Zieltextes die widerspenstige Seite von Marias Identität deutlich erkennen könnten, könnte eine eindeutigere Äußerung besser als das Adjektiv *unverschämt* sein. Ich schlage folgendes vor: *Das ärmellose Ringerhemd ließ den Blick auf seine schweißbedeckten Schultermuskeln frei, die ich rebellisch lange anstarrte*.

In Marias (werdender) Mutteridentität geht es um ihr Ich-Gefühl und das Gefühl von Fremdheit. Maria will die stereotypische Rolle einer sanften Mutter und die Vorstellung von einer durch Schwangerschaft verändernden Persönlichkeit ablehnen und auf ihrem eigenen Format beharren (*individualistischer Diskurs*). Im folgenden Beispiel erschüttert Maria die Grenzen der Konstruktion „Mutter“, indem sie in Gegenwart ihres Kollegen Pekka Koivu flucht und die Stereotypie „entleert“ (s. Nikunen 1996a: 51).

– Ehditään käväistä kahvilla ennen harjoitusten alkua. Minä tarjoan, Koivu lupasi. – Joo, mutta pane puolet maitoa. Nykyään närästää niin perkeleesti, tunnustin, ja Koivu hämmentyi. Hänen ei selvästikään ollut helppoa suhtautua raskauteeni luonnollisesti ja hän sekosi konsepteissaan, jos poikkesin lempeästä odottavan äidin roolista, vaikka vain kiroamalla. Olisihan hänen pitänyt minut tuntea. Ei yksi raskaus voinut aiheuttaa ihmisessä äkillistä persoonallisuuden muutosta. (59–60)

«Wir haben noch Zeit für einen Kaffee, bevor das Training anfängt. Ich lade dich ein», meinte Koivu.

«Okay, aber für mich zur Hälfte Milch. Ich krieg neuerdings so beschissenes Sodbrennen», erklärte ich und brachte Koivu ganz aus der Fassung. Es fiel ihm nicht leicht, unbefangen mit meiner Schwangerschaft umzugehen, und er kam aus dem Konzept, wenn ich aus der Rolle der sanften werdenden Mutter ausbrach, und sei es auch nur, indem ich fluchte. Dabei hätte er mich doch kennen müssen. Eine radikale Persönlichkeitsveränderung hatte die Schwangerschaft bei mir jedenfalls nicht ausgelöst. (59–60)

Der kleine Unterschied zwischen dem Ausgangstext und dem Zieltext liegt darin, dass Maria in der Übersetzung nicht so heftig die Möglichkeit zur Veränderung verreit, da sie nicht kollektiv spricht: Im Zieltext verwendet sie den Ausdruck *bei mir*, während sie im Ausgangstext allgemein von Menschen spricht (*ihmisessä*). Beide Texte stürzen die Kategorie der Mutter, die durch widersprechendes Verhalten entleert wird – im Namen einer *vielschichtigen Mutteridentitt*. Die Analyse eines anderen Beispiels zeigt jedoch, dass Maria die Mutterschaft und ihren verändernden Körper sogar bedrohlich im Ausgangstext findet.

Peili näytti pörröisen poninhännän, sen alla samanlaiset lihaksikkaat hartiat ja käsivarret kuin jo monia vuosia, leve vatsani kurkisteli pyörän ohjaustangon molemmilta puoliilta. Millaisen ruumiin raskaus jättäisikään jäljelle, jäisikö vatsanahkani roikkumaan kuin leikatun kollikissan? Raskauden aikana minulle oli tullut kahdeksan lisäkiloa joita en jaksanut murehtia, nehn kuuluivat asiaan. Olin yht aikaa ylpe ja kummissani pallovatsastani, ruumiini oli todellisempi kuin koskaan ennen ja silti vieras, salaisuuksien kätköpaikka. (176)

Im Spiegel sah ich einen lockigen Pferdeschwanz, darunter Arme und Schultern, muskulös wie seit Jahren, zu beiden Seiten der Lenkstange schaute mein breiter Bauch hervor. Wie würde mein Körper nach der Entbindung aussehen, würde die Bauchdecke schlaff herunterhängen wie bei kastrierten Katern? Während der Schwangerschaft hatte ich acht Kilo zugenommen, doch das war normal. Mein Kugelbauch machte mich stolz und verwirrte mich zugleich, mein Körper war wirklicher als je zuvor und dennoch fremd, ein Versteck für Geheimnisse. (175)

Im Zieltext verbindet Maria ihren Schwangerschaftskrper eng mit ihrem Ich zusammen, u.a. durch Possessivpronomen und Personalformen in Verben (*Subjektdiskurs*). Dadurch wird der Körper Teil von Maria und nichts Fremdes, was der Maria eine aktive Subjektposition und eine *verinnerlichte Mutteridentitt* konstruiert. Im Ausgangstext dagegen wird der Körper separat gesehen und eine passive Maria wird durch Passivformen produziert. Obwohl beide Texte auch eine *ambivalente Mutteridentitt* aufbauen, da Maria widersprüchliche Gefühle äußert (*Kugelbauch machte mich stolz und verwirrte mich zugleich*), ist die Übersetzung für feministischer zu halten als der Ausgangstext.

8 Ergebnisse und Schlussfolgerungen

Aus diesen Beobachtungen ist zu schlussfolgern, dass Maria sexistische Sprache sowohl im Ausgangstext als auch im Zieltext verwendet. Im Hinblick auf das Sprachsystem der finnischen Sprache bleibt das Geschlecht jedoch oft unspezifisch, während die Übersetzung das Geschlecht

explizit äußert – durch maskuline Formen. In der Übersetzung bedeutet dieses, dass die feminine Form nur dann verwendet wird, wenn es deutlich um eine Frau oder nur um Frauen im Plural geht, was die Frau als Andere und den Mann als Norm konstruiert. Das generische Maskulinum führt auch zu Unklarheiten und Nebeneinandersetzungen zwischen Geschlechtern, weil unklar ist, ob auch Frauen mitgemeint werden oder nicht. Nach allen Beobachtungen fällt die folgende Schlussfolgerung leider leicht: Maria kann nicht für eine feministische Sprachbenutzerin gehalten werden, was der feministischen Interpretation beim Lesen schadet.

Auch beim expliziten Kritisieren der Geschlechterstereotypen verwendet die deutschsprachige Maria sexistische Sprache, obwohl die feministische Sprachpflege gute Mittel zur Vermeidung des sprachlichen Sexismus entwickelt hat – ein feministischerer Sprachgebrauch wäre möglich gewesen. In der Übersetzung leben die Geschlechterstereotypen besonders stark in Berufsbezeichnungen. In dieser Studie stellt sich gleichfalls heraus, dass die Wahl von Wörtern die Passivität der Frau und die Aktivität des Mannes im Bereich der Sexualität unterstützt. Dies ist dazu zurückzuführen, dass eigentlich keine Ausdrücke existieren, die den Geschlechtsverkehr von Frauen aus beschreiben. Einer der wichtigsten Schwerpunkte feministischer übersetzerischer Tätigkeit kristallisiert sich hier heraus: Die Entwicklung eines Sexualitäts-Wortschatzes, der von Frauen aus emanzipatorisch definiert wird.

In Marias Frauenidentität herrschen die Diskurse der Ambivalenz (Weiblichkeit), der Strategie (Polizistin), der Kontrolle (Sexualität) und der Ironie und Fremdartigkeit (Mutter- und Schwangerschaft). Die Analyse ergibt, dass der Ausgangstext und der Zieltext eine komplexe Maria konstruieren, was im Hinblick auf postfeministischen Gedanken vom Antiessentialismus feministisch gefunden werden kann. In der Übersetzung werden jedoch leider einige fruchtbare Stellen weggelassen, obwohl sie schön z. B. die künstlichen Anknüpfungen zwischen Autorität und Weiblichkeit problematisiert hätten. Aus den Beobachtungen ergibt sich auch, dass es sehr wichtig ist, Maria in Subjektposition zu konstruieren, besonders wenn es um lähmende Gefühle wie Schuld und Kontrolle geht. Durch Subjektpositionierung wird die *Möglichkeit* zur Emanzipation produziert. Das folgende Ergebnis kann gewonnen werden: Maria spricht aus einer kraftvollen Subjektposition, wenn sie ihr Frauentum ausnutzt, genießt oder ironisiert, während das Unsichtbarmachen des Frauentums Passivität produziert. Paradoxe Weise steckt die Macht im unterdrückten Frauentum.

Anhand der ganzen Analyse möchte ich die folgende weiterführende Empfehlung zeihen: Marias geschlechtsunspezifischer Sprachgebrauch, die explizite Kritik an Geschlechterstereotypen und

ihre vielschichtigen Identitäten im Ausgangstext bilden einen ausgezeichneten Ausgangspunkt für umfassendes feministisches Übersetzen. Wenn es sich um einen feministischen Krimi handelt, ist es notwendig, das feministische Engagement der Hauptfigur ganzheitlich zu konstruieren. Je deutlicher der Feminismus den LeserInnen in der Übersetzung vor Augen tritt, desto einfacher mögen sie zur feministischen Leseweise und Interpretation verleitet werden.

Eine interessante Frage, auf die diese Arbeit nicht antworten konnte, ist, wie die LeserInnen, AutorInnen, ÜbersetzerInnen und Verlage feministisches Übersetzen aufnehmen würden. Würde die nicht-sexistische Sprache beim Lesen zu viel stören? Würden die Verlage eine feministische Übersetzung befürworten? Diese Studie zeigt nämlich stark, dass die belletristische Sprache angesichts der sprachlichen Gleichstellung von Frauen und Männern immer noch sehr konservativ ist. Die oben aufgeworfenen Fragen wiederum zeigen, dass die Beschäftigung mit dem Thema „feministisches Übersetzen“ mehr Fragen aufdeckt, als die vorliegende Arbeit allein beantworten kann. Dieser Bereich der Translationswissenschaft müsste weiter erforscht werden und im Hinblick auf ihre eigenen Diskurse überprüft werden. Ich hoffe, die hier in Anlehnung von Kim Wallmach (2006) dargestellten Ansichten vom feministischen Übersetzen als eine Strategie an sich zum Abbau der Kompliziertheit dieses Felds führen würde.